

TahtaGemi

3 aylık kültür, edebiyat ve fikir dergisi

**Kabe'deki
Hz. İsa figürü**

**Mustafa
Kemal'in
Ferda'sı**

**AHMET
KAYA**

**Hz. Ali'nin
kayıp kılıcı**

PUŞKİN

**NATO'nun
gizli ordusu**

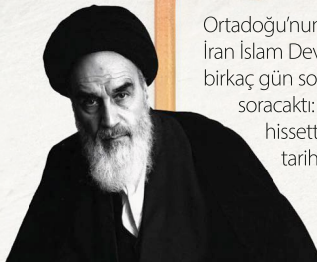
**Cahit
Zarifoğlu**

Bir savaş, iki Cemile

Cemile Bouhired, bombalarla özgürlüğe koşan bir alev; Cemile Boupacha, zindanların karanlığında bir çılgılık. Onlar, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın (1954-1962) yürek dağlayan kahramanlarıydı.

Elde var hiç bir şey!

Ortadoğu'nun en kritik, en sarsıcı olayıydı İran İslam Devrimi. İran'a döndükten birkaç gün sonra bir gazeteci Humeyni'ye soracaktı: "İran'a dönerken ne hissettiniz?" Humeyni'nin cevabı tarihe geçecekti: "Hiçbir şey."

ISSN 2944-8751

360° Agentur

Alles aus einer Hand

Unsere Mission: Ihr Erfolg

Web-Design & Entwicklung

Wir entwickeln die besten Websites, die Ihre Kunden beeindrucken und gleichzeitig benutzerfreundliche Web-Systeme schaffen.

Google Ads Kampagnen

Erreichen Sie Ihre Zielkunden effektiv und undnd steigern Sie Ihre Reichweite durch gezielte Google Ads Kampagnen.

Social Media Marketing

Steigern Sie Ihre Markenbekanntheit und erreichen Sie Ihre potenziellen Kunden über die effektivsten sozialen Medienkanäle.

E-Commerce Lösungen

Optimieren Sie Ihren Online-Verkauf mit Amazon, eBay und anderen E-Commerce-Plattformen.

Steigern Sie Ihren Umsatz durch gezielte E-Commerce-Plattform-Entwicklung.

Print Lösungen

Von Visitenkarten bis hin zu großformatigen Bannern - wir bieten professionelle Drucklösungen für alle Ihre Werbebedürfnisse. Beeindruckende Werbewirkung durch hochwertige Großformat-Drucke: Plakate, Banner, Schilder und Displays in erstklassiger Qualität für maximale Aufmerksamkeit.

Bereit für den nächsten Schritt?

Lassen Sie uns gemeinsam Ihre digitale Präsenz auf das nächste Level bringen. Kontaktieren Sie uns noch heute und erfahren Sie, wie wir Ihr Unternehmen zum digitalen Erfolg führen können.

Kontakt:

info@exen.media
0 6103 200 48 58
Ohmstraße 6
63225 Langen (Hessen)

Werbeagentur GmbH

Yayın Yönetmeni
Chefredakteur
Sebahattin Çelebi
celebi@tahtagemi.net

Yayın Danışmanları
Kemal Yalçın | Bochum, Almanya
Sabri Uçar Çalışkan | Frankfurt, Almanya
Dr. Sine Aras Akten | New York, ABD
Mehmet Yıldız | Moers, Almanya
Seval Tuncer | Essen, Almanya
Osman Söyler | İstanbul, Türkiye
Recep Kadiroğlu | Kiel, Almanya
Hürrem Erman | Frankfurt, Almanya
Erdal Çolak | Kopenhag, Danimarka
Şükrü Uyanık | Frankfurt, Almanya
Enis Behiç | Malmö, İsveç

Bu sayıda katkıda bulunanlar
Mitwirkende
Aysel Yalçın | Bielefeld, Almanya
Hatice Dikbaş | İzmir, Türkiye
Muhterem Uysal | Nancy, Fransa
Mehmet Ali Uysal | Nancy, Fransa
Erdal Pektaş | Frankfurt, Almanya
Dr. Oya Gönen | Kırklareli, Türkiye
Mustafa Koç | İstanbul, Türkiye
Eylem Ayık | Dortmund, Almanya
Orhan Aras | İstanbul, Türkiye
Ahmet Zeki Yeşil | İstanbul, Türkiye
Cengiz Han | Stuttgart, Almanya
Cem Bahadır | Berlin, Almanya
İpek Halvurt | Edirne, Türkiye
Wolfgang Schneider | Langen, Almanya

İllustrasyonlar ve Resim çalışmaları
Hatice Dikbaş | İzmir, Türkiye
Orhan Zafer | Trabzon, Türkiye

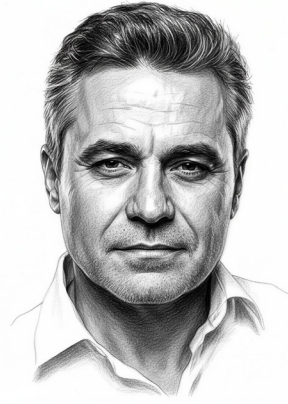
Youtube | @tahtagemi
Instagram | @tahtagemi
info@tahtagemi.net
http://www.tahtagemi.net

Görsel Tasarım ve Baskı
Grafik / Druck
Exen Werbeagentur GmbH

Web Tasarım
Exen Werbeagentur GmbH

ISSN Print: 2944-8751
ISSN Online: 3052-9972

Adres: Ohmstr. 6, 63225 Langen
Tel. +49 6103 200 48 58
WhatsApp: +49 160 231 61 61

Seyir Defteri

Hayat yazarak güzelleşir!

Genç bir yazarın masasında, rafa dizilmiş Dostoyevski'nin Suç ve Ceza'sı nasıl bir ateş yakıyorsa, dergimizin sayfalarındaki portreler de aynı kıvılcımı yakalamayı hedefliyor.

Her portreyi incelediğimde kendime hep şunu sorarım:

"Bu insan yaşamışlıkları, bu kadar güzel ifade eden kelimeleri nereden buluyor?"

Bu sorunun cevabı, içimdeki adını koyamadığım o sessiz fırtınayı harekete geçirir hep.

Nazım Hikmet'in direnişi de, Orhan Veli'nin sadeliği de, Kafka'nın yabancılaşması da bir şeyi kanıtıyor aslında. Yazar, sadece cümle kurmuyor; değerleri, inançları ve hayalleri de gelecek nesillere taşıyor.

Tahta Gemi'nin sayfalarında Türk ve dünya edebiyatının önde gelen isimlerine yer vermek, okurlarımızın kültürel kimliklerini zenginleştirmek anlamına geliyor bizim için.

Her portrede bir isyan uyanıyor. Her portre, bize tarihin gizemli kuytularından yaşamışlıkları, acıları, sevinçleri, aşkları fısıldıyor.

Edebiyat, bitmiş bir hikaye değil; hala yazılmakta olan bir destan. Bu destanın sonraki satırlarını yazacak olanlar, belki de şu anda **Tahta Gemi**'yi karıştıran ellerin sahipleri.

Bir portreye bakmak, yüzyıllar ötesinden gelen bir el sıkışmaydı. **Tahta Gemi**, bu el sıkışmayı mümkün kılmaya çalışıyor.

Hiçbir yazar tek başına var olmamıştı. Tanpınar, Bergson'u okumuştur; Atilla İlhan, Mayakovski'yi dinlemişti; Sait Faik, Çehov'dan etkilenmişti.

Bu portreleri yan yana dizerek, aslında şunu göstermek istedik: Edebiyat, bir konuşmaydı. Asırlar boyunca süren, dilleri ve coğrafyaları aşan bir konuşma.

Hasan Hüseyin Korkmazgil'den, Anton Çehov'a, Paulo Coelho'dan, Tevfik Fikret'e, Ömer Hayyam'dan, Amin Maalouf'a değişmeyen ortak bir fısıltı vardı kulağımıza çarpan.

Hayat, yazarak güzelleşir!

Sebahattin Çelebi

4 O sadece söyledi, biz ağladık

"Bir nesil onunla ağladı, bir diğer nesil onu yeniden keşfetti. Müslüm Gürses, sadece 'Baba' değil; duyguların, kayıpların ve sahici bir halkın simgesiydi. Bugün bile playlist'lerde yankılanan bir sızı..."

8 Olmasaydı sonumuz böyle

"Hoşça kal sevgili ülkem" yazıyordu mezar taşında. Şarkılarında bizlere anlattığı karakterlere benzedi hep Ahmet Kaya. Biraz Suphi, biraz da Bahtiyar'dı aslında. Ölümü de Bahtiyar'inkine benzemişti. "Geçiyor önümden sirenler içinde, ah eller üstünde, çiçekler içinde." Sevenleri onu son yolculuğuna böyle uğurlamıştı.

12 NATO'nun gizli orduları

Stay-Behind, bir ülkenin potansiyel işgaline karşı geliştirdiği gizli bir savunma stratejisiyken, zamanla kendi vatandaşlarına, özellikle de solcu muhalefete karşı kullanılan, siyasi suikastlar, bombalamalar ve provokasyonlar düzenleyen karanlık bir "derin devlet" aygıtına dönüşmüştü.

16 Fransa'ya Fransız kalmak

Onlar, ilk nesil, bir valizin içine koyarlar en büyük umutlarını, eklerler birkaç parça kişisel eşyalarını, sığdırırlar koca Türk Fiat traktörün de hayalini, varırlar ilk durak İstanbul'un tarihi Sirkeci Garı'na. Almanya'yı duymuşlardır belki, Alamancı da tanımışlardır, ama Fransa...

19 Avrupa'nın en iyi sürme lezzeti:

ARGETA®

Kahvaltıdan atıştırmalığa, her anınızda yanınızda!

20 Kabe'deki Hz. İsa figürü

Bu konu, İslam'da tasvir yasağı (resim ve heykel), putperestlikten monoteizme geçiş ve Hristiyanlıkla ilişkiler açısından tartışmalıdır. Aşağıda, Arap âlimlerin kitapları, yorumları, İslam tarihi kaynakları ve Kilise (Hristiyan) kaynaklarından derlenmiş derin bir araştırma sunulmaktadır.

25 Cahit Zarifoğlu

"Yedi Güzel Adam" kitabı, onun edebiyat dünyasına tam anlamıyla damga vurduğu eser olur. Bu kitaptaki şiirler, modern insanın bunalımını, şehir hayatının yabancılaştırıcı etkisini, aşkın ve inancın bu karmaşa içindeki yerini sorgular. Ama bu sorgulama, soğuk bir entelektüel egzersiz değildir; tam tersine, yürekte gelen, samimi bir iç dökmenin ürünüdür.

30 8 milyon isimsiz atın öyküsü

34 CIA'nın asit bidonunda erittirdiği Afrikalı

Bu, Lumumba'nın sonunu getirmekteydi. Soğuk Savaş'ın en kritik döneminde, stratejik açıdan hayati bir bölgenin "komünist" olma ihtimali Washington'ı harekete geçirmişti. CIA Direktörü Allen Dulles, Ağustos 1960'ta Lumumba'nın "ortadan kaldırılması" emrini vermişti.

38 İstikrarın çöküşü!

Angela Merkel şansölyelik koltuğuna oturduğunda, Almanya tam bir hasta yatağındaydı. Her on Alman'dan biri işsizdi - %11.1'lik korkunç bir rakam. Sokaklar, Gerhard Schröder'in acımasız Hartz reformlarına karşı çıkan göstericilerle doluydu. Avrupa'nın lokomotif, durma noktasındaydı.

40 Elif Burcu-Karakoç

Almanya Türklerinin gurur duyduğu önemli bir isim Elif Burcu Karakoç. Türk toplumunu ilgilendiren her türlü sosyal aktivite hep en ön sırada görmeye alışık olduğumuz Karakoç’la eğitimin önemini, Almanya’daki Türk ailelerin durumunu konuştuk.

44 Mustafa Kemal’in Ferda’sı

İstanbul’un Aşiyan semtinde, boğaza nazır bir ev vardı. Sahibi, kaleminin ucundan aydınlık damlatan bir şairdi. 1918 yılının bir Ağustos günü, genç bir subay bu eve çıkar. Manej hocası Emin Bey’e dönerek şöyle der: ‘Ben inkılap ruhunu ondan aldım.

48 Yaşlandıka gençleşmek!

Yaşlılar, zorluklarla çoğu zaman sabırla mücadele eder. Bazen dua ederek, bazen eski fotoğraflara bakarak, bazen bir fincan çayla kendi kendine konuşarak... Çünkü yıllar geçtikçe kişi şunu öğrenir: İnsanı ayakta tutan şey kalabalık değil, anlamdır. Ve anlam, çoğu zaman anadilde gizlidir.

50 Bir güzel aşk hikayesi Ali ve Nino

54 Hz. Ali’nin kayıp kılıcı

O’nun hikayesi Bedir’de başladı. 661 yılının sıcak bir gecesinde, Kûfe’nin camisinde namaz kılan Hazreti Ali, İbn Mülcem’in zehirli kılıcıyla yaralandı. Ölüm döşeğinde, vasiyetini oğullarına bildirdi: “Zülfikar’ı nehirde boğun, düşman eline geçmesin”.

56 Birinin suçlusu, diğerinin kahramanı

60 Elde var “Hiçbir şey!”

Ortadoğu’nun en kritik, en sarsıcı olayıydı İran İslam Devrimi. İran’a döndükten birkaç gün sonra bir gazeteci Humeyni’ye soracaktı: “İran’a dönerken ne hissettiniz?” Humeyni’nin cevabı tarihe geçecekti: “Hiçbir şey”.

70 Cemal Reşit Rey ve Piyano Sonatı

2004’teki 100. doğum yılında, Almanya’da, Platform dergisindeki bir makalede şöyle yazmıştım: “100. yaşını kutladığımız Cemal Reşit Rey’in müziği hâlâ keşfedilmemiş bir sanat hazinesi.”

74 MEHMED UZUN

Kürt dilinin yasak olduğu dönemde ana dilinde yazmayı tercih eden Uzun, Kürtçe yazı dilini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Sürgün hayatı boyunca Kürtçe romanlar, denemeler ve öyküler yazmıştır.

76 İlhan Bardakçı

Bu yazı büyük ilham aldığım İlhan Hoca’ya karşı bir vefa yazısı. Göz yaşları içinde anlattığı Almanya’ya geliş hikayesini ve Süleyman Demirel’in uyarısıyla yurtdışına çıkış öyküsünü dün gibi hatırlıyorum. Bu bir İstanbul beyefendisinin sürgün kaleminin öyküsü...

82 İstanbullu Don Kişot!

86 Kelimelerin büyüğü ustası: Alexander Puşkin

92 Gazelhan Kazancı Bedih

Kazancı Bedih, 1 Ocak 1929’da bu kentin Hekimdede Mahallesi’nde doğdu. Babası Çulhacı Halil Usta, annesi Zemzem Hanım’dı. Aile yoksuldu ama onurluydu, evde sürekli iş, emek ve dua vardı.

96 Kemal Sunal

Kemal Sunal medyada görünmekten hoşlanmıyordu. İş ile evi arasında bir hayat kurmuştu. Filmlerinin aksine az ve öz konuşan, sade yaşamayı seven bir kişiliğe sahipti

100 “Mutluluk anlıktır”

Bir fotoğrafı anlamak için, sanılanın aksine, fotoğrafçı olmanız gerekmiyor, bir fotoğraf ustasına ya da otoritesine de ihtiyacınız yok. Çünkü bir fotoğrafı anlamak, kendini ve yaşamı anlamaktan geçiyor.

104 “Aleyküm selam”

8 Kasım’ın öğleden önceki saatlerinde, Atatürk’ün şuurlu durumunda kısa bir açılma oldu. Tam koma haline girmeden önceki bu son bilinçli anlarda, yanında bulunanlardan biri -bazı kaynaklara göre yaveri Celal Bey, bazılarına göre ise hizmetçilerden biri- “Paşam, selamün aleyküm” diye hitap etti. Atatürk, son derece zayıf ve neredeyse duyulmayan bir sesle, “Aleykümselam” diye yanıt verdi.

108 Bir savaş, iki Cemile

Cemile Bouhired, bombalarla özgürlüğe koşan bir alev; Cemile Boupacha, zindanların karanlığında bir çılgılık. Onlar, Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nın (1954-1962) yürek dağlayan kahramanlarıydı. Bu, onların destanı; kan, gözyaşı ve umutla yazılmış bir hikaye...

114 Sinemada Cameo ve Narsisizmin imzası

Trump’in sinema yolculuğuna bakıldığında bir şey hemen göze çarpar: Her görünüm bir marka inşası çabasıdır. Bu sebeple fırsat buldukça filmlerde görünmeye bayılır. Hitchcock’un oyunbaz, alçakgönüllü imzasının aksine, Trump’in cameo’ları sürekli bir “ben buradayım, bana bakın, ben önemliyim” manifestosudur.

HÜRREM ERMAN FRANKFURT

22 yıl önceydi... Burnundan soluyordu yüzlercesi. Öfkeleri yine limiti aşmış, kontrol filan hak getire. Bilmedikleri muhite, tanımadıkları sokaklardan yürüyerek gelmişlerdi. Bir bahane arıyorlardı, içten içe nefesleriyle büyüttükleri öfkelerini dışa taşımak için. Bir sebep; haklı ya da haksız.

Yetim gibi hissetmek tuhaftır, öksüz kalmanın ilk anları kolay kaldırılacak bir şey değildir. Açık söyleyeyim, daha fenasını bekliyordum manzaranın. Olmadı korktuğum gibi. Çok şükür. Fazla dayanamadılar zaten. Protokol filan, anladıkları şeyler değildi. Resmiyete saygı duyar, inceden tedirgin olurlardı ama 'baba' boylu boyunca tabutta yatıyordu ilerde ve yetişemiyorlardı.

Sonra nasıl olduysa, bir alev parladı ortalarda bir yerde. Tek şey diyorlardı, 'Müslüm Baba!' hançerelerini yırtarcasına bağırıyorlardı. Teşvikiye, Nişantaşı, buralar temiz yerler, çok temiz. Ürktü tabi, balkonlar, pencereler, perdeler... Cam kenarından içeriye çekildi kafedeki meraklı kitleler.

Bir zapt ediş gibiydi her şey. Cenaze, sahici sevenlerini çağırıyordu sanki. Yetimler ise, gözleri kan çanağı gidene daha fazla izlemeye razı olmadı uzaktan. Yüklendiler ve omuzladılar tabutu. Cep telefonlarının şaşkın bakışları altında gidiyordu cenaze.

Önce Cemal Reşit Rey konser salonunun önüne gittiler. 'Baba'nın naaşı oradaymış diye duymuşlardı ama içeri alınmadılar. Acıları vardı, öfkeliydiler ama susmayı tercih ettiler. Arıza çıkarmadılar burada. Ardından 'sosyete' semtindeki camiin yolunu tuttular. Giderken ayrı ayrı yollardan gözleri yaşlı, dilleri suskundu yine. Kameralara konuşan siyah gözlüklü insanlara aldırış etmediler. Her ne kadar son dönemde sevdalılarının kendilerine tercih ettikleriyle yüz yüze gelmiş olsalar da, vakur bir sessizlik ve metin oluşu yüklenebildiler hep.

Sonra omuzlara alındı cenaze. Bilirsiniz; her şeyi eşitleyen tek taşır musalla taşı. Hiçbir maddi güç, dünyevi kudret makam farkı oluşturamaz orada. Ve omuzladılar Müslüm Baba'nın cenazesini. Birer birer döküldü rengi beyaz olanlar, bir onlar kaldılar. Ve tertemiz beyaz adam sokaklarında yürürken tabutla, artık daha fazla tutamadılar. Camlardan kendilerine sarkan ürkek bakışlara bastılar sloganı; 'Sosyete uyuma, Müs-

lüm Baba geçiyor!' Sonra hızlandı tabut, yeşil araba arkasında yeşil örtülü tabut...

Bir koşu şekli vardır bilir misiniz?

Kollar dik şekilde ceketin iki yan cebini tutar. Eller sabit şekilde yapılır koşu. Ambulansın peşinden koştular öylece. Bir feryad-ü figan; nereye Müslüm Baba?

Bir aştı bu aslında... Neredeyse 22 yılın geçtiği bugün bile hayran sayfası simsiyah. Ve bir zaman sayacı konulmuş. Değil günler, saatler, dakikalar, saniyeler tutuluyor; şu kadar zamandır yastayız, özlüyoruz, diye.

Aslına bakılırsa mesele sadece müzik değildi, ses hiç değildi. Şu cümleler hayranlarının ortak hissiyatı: Dostumuz, canımız, ciğerimiz, sırdaşımız, dert ortağımız, kederimiz, hüznümüz, Müslüm Babamızı kaybettik! Hasret rüzgarları çok erken esti, doyamadık sana; sesine, nefesine, şefkatine, sevgine Müslüm Baba! Acımızda, gözyaşımızda, sevincimizde yanımızdaydın. Bir evlat gibi sevdin bizi. Şimdi öksüzüz, gönlün gönlümüzdür, rahat uyu...

Çok az sanatçıya nasip olacak bir samimi karşılık, ender görülecek bir yakınlık.

Peki bu işin sırrı neredeydi? Nereden geliyordu bu benzeri zor bulunacak muhabbetin kökeni? Birkaç örnek ile okuma yapmak en iyisi sanırım.

1979.. Urfa... Memleket karışık. Siyaset; kardeşi kardeş vurdurma işlevinde zirve yapıyor. Yokluk dönemi. Gelen elektronik parçaların hemen hepsi 'Hicaz'dan geliyor. Ama yetmiyor müziğin hasına vurgunlara. Şih Müslüm adında bir çocuk, daha gençliğe yeni yeni adım atmakta. Bir araba teybi satın almış ve gidip Nacar (Marangoz) pazarında bir kasa yaptırmış teybe. Üzerine minik delikler açıp, küçük neonlar yerleştirmiş filan. Bir çift hoparlör koymuş iki yanına. Müzik seti değil canavar... Açtı mı sesini, yutuyor insanları adeta.

Şih Müslüm, kalan parasıyla gidip yeni çıkan Müslüm Gürses kaseti almış. Long Play'den (LP) kayıt değil orijinal. Şeffaf ambalajını açması bile törenle... Nadirattandır... Kaseti teybe takmadan, kapak resmini ezberliyor. Bağrıyanık. Bir de kupür var cüzdanında. Filmi de çekiliyor; Bağrıyanık Ömer...

Bütün sevdiklerim gitmiş

Bütün ümitlerim bitmiş

Yaşama hevesim bitmiş

olmuşum bir bağrıyanık...

O sadece söyledi, biz ağladık

"Bir nesil onunla ağladı, bir diğer nesil onu yeniden keşfetti. Müslüm Gürses, sadece 'Baba' değil; duyguların, kayıpların ve sahici bir halkın simgesiydi. Bugün bile playlist'lerde yankılanan bir sızı..."

1982... İzmir... Yaz sonu ama fena sıcak... Babasıyla gurbette çalışan bir genç. Kamyonla kum taşıyorlar. Sonra arızalanıyor kamyon. Tamir için İzmir sanayisine çekiliyor. Ve genç uzaktan bir afiş görüyor, kocaman bir poster: İzmir Fuarı'nda Müslüm Gürses... İlk kez görecek Müslüm Baba'yı, dönüp memlekette anlatmak var... Soluğu fuarda alıyor. Arka sandalyelerden birinde bekliyor. Akşam 9 suları ama bir türlü çıkmıyor Baba. Geç kalıyor çocuk ama inat. Vasıta bulması zor o saatten sonra. Boş veriyor, her şeye bekliyor. Saat gece yarısına yakın sahne kararıyor. Bir sürü insan ucuz plastik sandalyelerde ama minderler var enteresan şekilde. Önce orkestranın sesi duyuluyor. Tanrı İstemezse'yi çalışıyor gönül telini sızlatarak. İki adam, aralarına aldıkları bir başka adamı sahnenin ortasına getiriyorlar. Müslüm Baba ayakta bile duramıyor neredeyse. Ne o orkestraya uyuyor, ne orkestra onu yakalayabiliyor. Müzik ayrı, Baba ayrı tellerden sürüyor konser. Minderlerin hikmetini anlıyor. Sahneye tespih ve minder yağıyor. Bir de sahne ile seyirci arasında minik bir havuz var. Fanatikler, arada gaza gelip, şatoya saldıran şövalyeler gibi atlıyorlar havuza. Diz boyundaki suda boğulma tehlikesi atlatanlar oluyor.

Etraftaki izbandutların hikmetini kavlıyor; tek elleriyle çıkıyorlar Müslümcüleri. Çıkarıp çıkarıp kenara bırakıyorlar. Müzikten bambaşka bir şey bu... Gece yarısı vesait değiştire değiştire Ödemiş'e dönüyor.

1984... Urfa... Gong Plak diye bir yer var. Her yeni Müslüm albümünde evinin önemli bir ekşikliğini tamamlıyor plakçı. Adı ne? Müslüm... Müslüm Böke...

Hemen yanında fotoğraf malzemeleri satan bir dükkan var. Film tab etmek Urfa'da mümkün değil, Antep'e yollanıyor. Şehrin garnizonunda fotoğrafçılık yapan Zafer isimli bir asker, her hafta çektiği resimleri buraya getiriyor. Çarşı izninde çarşığı dolaşmıyor, oturup Müslüm kaseti dinliyor. *'bu var va, bu!'* diyor her seferinde, *'benim milli marşım bu!'* şarkının adı Sev Yeter!

1985... İstanbul... Esenyurt'tan bile ötelerde, neredeyse Tekirdağ denecek yerde bir iş almış elektrik malzemeleri satan adam: Halil Elektrik; Her türlü malzeme, tesisat! Bir arabası var Ford, belki 40 yaşında. Bir gün enteresan bir şey oluyor.

Tam, Avcılar, Büyükçekmece arasındaki yokuştan aşağı inerken, bir otomobil görüyor takla atmış ve ters duruyor. Yanında bir adam ve oğlu. Kazazedeler. Adam sinirli oğluna basıyor küfrü sürekli. Derken, milletin yardımıyla arabayı düzeltmeye çalışıyor yardıma gelenler. Araba yerinden oynadığı an, duran oto teybi harekete geçiyor ve dertli bir Müslüm parçası fethediyor otoyolu: Güldür Yüzümü... Adam aniden fırlıyor ve *'kumldatmayın arabayı, teybi durdurunun'* deyip saydıyor.

2002... Amerika... *'Düşüş'* bir Plymouth düşürmüş iki Türk genci, kırkinci elden. Yeni icat bir CD çalar almışlar arabaya. Şöyle Müslüm Gürses türkülerinden bir karışık yapıyorlar internetten ve yazdırıyorlar CD'ye. Pocono dağlarında geziye çıkıyorlar sonra. Kayboluyorlar... Gecenin bir yarısı bilmem hangi virajdan hemen sonra bir pizzacı görüyorlar. GPS filan yok henüz... Hem adres sormak hem de bir şeyler yemek üzere içeri giriyorlar. Şok oluyorlar tabi. Önce Orhan, hemen akabinde Müslüm Baba çağlıyor pizzacıda. *'Türk müsün?'* diye soruyorlar pizzacıya ama adam Bulgar. Fakat *'Resul'* diyor içeri bakarak. Resul, hamurcusu... 10 yla yakındır Amerika'da ama *'yes-no'*dan başka kelime bilmiyor. *'Amerikalıları da Müslüm hastası yaptım'* diye anlatıyor övünerek. Müşteriler bazen Müslüm dinlemeye geliyorlarmış. O tarihe kadar çıkmış tüm kasetleri var Resul'de. Yeni albümlerin olduğunu duyduğunda gözlerinin içi gülüyor. *'Bir gün getirir misin?'* diyor yalvararak. *'Hayır'* diyorlar sırtarak, *'çünkü yanımızda, şimdi verebiliriz!'*

Uçararak arabaya gidiyor Resul. CD'yi alıyor. Bir metrelik bir kaşarlı pide yapıyor teşekkür hediyesi olarak... *'Yarana-madam'*ı dinle, diyorlar nasihat olarak...

Şurada ve burada, bu ve benzeri yüzlerle olay yaşanırken durmaksızın üretiyor Müslüm Baba.

Suskun olduğu için anlatmıyor bir şey, sadece şarkı söylüyor yanık yanık. Susuyor şarkı söylemediği anlarda. O kadar suskun ki, konuşturmak için kendi eşi bile çileden çıkıyor.

Müslüm Gürses'in boşanma hikayesini bilir misiniz?

1999... İstanbul... Dehşet bir dedikodu düşüyor magazin başına: yılların çifti Müslüm Gürses ve Muhterem Nur boşanıyorlar!

İnanılır gibi değil. Gazeteciler Müslüm Baba'yı arıyor, buldukları yerde soruyorlar ama cevap yok... Muhterem Nur doğruluyor haberi... Ama işin aslı çok başka. Muhterem Hanım, kimi zaman günlerce evde konuşmayan Gürses'i biraz da provoke etmek için zorluyor. *'Benden sıkıldın mı?'* diyor, *'Başka biri mi var?'* diye numaradan *'kıtır'* atıyor. Hiç tepki yok babadan. *'O halde boşanalım'* diyor öfkeyle. Baba bu, altında kalır mı, *'nasıl istersen!'* diyor. Şaka yollu başlayan restleşme Muhterem Hanım'ın sükunetiyle tatlıya bağlanıyor...

Kelimenin tam anlamıyla nev-i şahsına münhasır bir kişilik...

Siz bana bir şarkıcı gösterin ki, kendi evinde bile günlerce sussun!

Siz bana suskun bir şarkıcı gösterin ki albüm sayısını kendisi bile bilmesin?

Dile kolay; 80'e yakın albüm...

Siz bana bir sanatçı gösterin ki tam 47 tane korsan albümü yayınlansın. Dikkat buyurun korsan klip, şarkı değil albüm, albüm!

Siz bana bir ses sanatçısı söyleyin ki adına ansiklopedi açılsın...

Siz hiç fan sayfasında; *'24 yaşındayım, 24 yıldır dinliyorum'* diye yazan bir şarkıcı hayranı gördünüz mü?

İş bu nedenle, ceketinin ceplerini avuçlarına kıştırarak koşanlar vardı cenaze arabasının ardından.

İş bu nedenle, ürkütecekti bu sahipsiz kalış, marazi sevdayı anlayamayanları.

İş bu nedenle vefatının üzerinden bunca yıl geçmesine rağmen, hüznü ve acıyı aynı şiddette hisseden ve özleyen bir kitle bıraktı ardında.

Çünkü...

İşte bunlar hep aşk...

Neu in Dreieich
Willkommen im Anka Cafe
deinem neuen Lieblingsort für Frühstück,
süße Momente und herzhafte Spezialitäten.

06103 870 01060
info@anka-cafe.de
www.anka-cafe.de
 @anka_cafe.de

Hauptstr. 43
63303 Dreieich
Öffnungszeiten:
Mo-Do: 9:30 - 19:00 Uhr
Fr - So: 9:30 - 20:00 Uhr

**Ahmet Kaya'nın fevkalade
onurlu ve hazin öyküsü:
Bir delikanlı yürek**

Olmasaydı sonumuz böyle

"Hoşça kal sevgili ülkem" yazıyordu mezar taşında. Şarkılarında bizlere anlattığı karakterlere benzedi hep Ahmet Kaya. Biraz Suphi, biraz da Bahtiyar'dı aslında. Ölümü de Bahtiyar'inkine benzemişti. "Geçiyor önümden sirenler içinde, ah eller üstünde, çiçekler içinde." Sevenleri onu son yolculuğuna böyle uğurlamıştı.

E. Kaya

Soğuk bir ekim sabahı gözlerini vefasız bir ülkede açmıştı dünyaya Ahmet Kaya. Çileli, sıkıntılı ve mücadele dolu bir hayata hazırlanırken, henüz 6 yaşında kendini ifade etme biçimi olan müzikle tanıştı. Bilyeleri, topacı olmamıştı ama bağlaması vardı ve Türkiye'nin müzik tarihine eserleri ve mücadelesiyle damga vuracak bir direniş sembolü makus kaderine ilerliyordu koşar adım... Yarılan ekmeğin buğusu gibiydi minik parmakları bağlamanın notalarında gezinirken, Malatya'dan Paris'e uzanan bir kader bekliyordu onu.

Dokuz yaşına geldiğinde babasının çalıştığı fabrika-daki işçilerin düzenlediği işçi bayramı gecesinde onlarca insana bağlama çalarak şarkı söylemesi kitle önündeki ilk deneyimleriydi. O kadar beğenilmişti ki, Gaziantep'teki Devlet Demiryolları'nın gecesine götürülüp orada da konser vermesini istemişti büyükleri.

Yepyeni umutlar ve gelecek için göç etmişti ailesi Malatya'dan. Okulu bırakmak zorunda kalıp çalışmaya başlamıştı. Sokaklarla yeni tanışıyor ve yaşayarak öğreniyordu her şeyi. Konservatuvara gitmek en büyük hayalimdi ama o koşullarda bunun mümkün olmadığını farkındaydı. Geceleri taksicilik de yaptı, benzincide araba da temizledi ama her genç gibi umutluydu ve hayalleri vardı. Bu yüzden beste yapmayı ve bağlamasını hiç bırakmadı. Olaylardan hemen etkileniyor ve bağlamasına sarılıyordu. Bazen, insanlar onu duysun diye balkonda çalıp söylüyordu şarkılarını. Öteki olmanın ne demek olduğunu ilk kez o yıllarda anlamıştı.

Askerliğini Gelibolu'da orkestra elemanı olarak geçirdi ve bu sırada çello başta olmak üzere birçok müzik aletini yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Vatanî görevine gitmeden önce eğitim enstitüsü keman bölümünde eğitim almaya başlamıştı. İlk eşiyle tanışması, başının belaya girmesi bu döneme denk geliyordu.

Yokluk, kader olunca

İlk albümü, yorucu ve acılı bir umut yolculuğunun ürünüydü. Evi geçindirecek parayı bulamayan ve albüm çıkartmak için kapı kapı gezen Kaya, ilk eşi Emine'nin geçim korkusu nedeniyle kızları Çiğdem'i de alıp gitmesinin acısını bile yaşamıştı. Kızları kısa bir süre önce dünyaya gelmişti ve darbenin içinde yaşamaya çalışan bu çift henüz 1,5 yıllık evliydi. Çok sevdiği babasını yeni kaybetmişti Ahmet Kaya ve tek tesellişi eşi ve kızı Çiğdem'di. Ama artık onlar da yoktu.

Ve 12 Eylül 1980... O sabah Türk halkı darbeye uyandı. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bugünkü tahminlere göre Türkiye'nin her yerinden toplam 600 bin kişi tutuklandı. Gencecik bedenler ilk kez işkence ile tanıştı. Türkiye, tarihinin utanç dolu günlerini yaşamaya başlamıştı. Ahmet Kaya tutuklanmamıştı fakat yapayalnız kalmıştı. Tüm arkadaşları ya hapis hanelerdeydi ya da kaçmışlardı. 1980 darbesi Ahmet Kaya'nın sanatındaki muhalif duruşu için güzel bir

zemindi. Onun müziğinin ve şarkılarının bir derdi vardı. Ezilenin sesini duyardınız Ahmet Kaya'nın müziğinde. Acıyla besleniyordu onun sanatı.

80 darbesinde fikir suçundan kısa süre hapis yatan Gülten Kaya, o dönemde Ahmet Kaya'nın şarkılarını dinlemiş fakat kendisinin resmini bile görmemişti. Gülten Kaya hapishane-de Selda Bağcan'la dost olmuş ve ısrarlar sonucunda Selda Bağcan'ın abisi Sezer Bağcan'ın stüdyosunda çalışmaya başlamıştı. Ahmet Kaya'nın ikinci albümünü kaydetmesi ve eşi Gülten Kaya ile tanışması da bu stüdyoda oldu. Hayata karşı fikirleri aynı olan bu iki gencin yakın dostluk kurması ve bu dostluğun da aşka dönüşmesi uzun sürmedi.

Ahmet Kaya, yavaş yavaş hapishanelerde fişlenen gençlerin ve gözü yaşlı annelerin sesi olmaya başlamıştı. İlk albümü 'Ağlama Bebeğim'in neredeyse yayınlandığı gün toplatılması ve Kaya'nın tutuklanması, onun adının duyulmasına, şarkılarının merak edilmesine neden olmuştu. Büyük kızı Çiğdem'e yazdığı 'Ağlama Bebeğim' şarkısında *"Çok uzakta öyle bir yer var. O yerlerde mutluluk var."* diyordu. Hakim şarkının bu kısmına takılmıştı. *"Çok uzakta ne var?"* diye sormuştu Ahmet Kaya'ya. Kaya, bu albümü hazırlarken tüm şarkılarının yanında bir de kahramanlık marşı koymuştu. Bu marş tamamen albümü koruma amaçlıydı. Belki de marş sayesinde bilinmez, Danıştay kararı ile albümün üstündeki yasak kalktı ve yapımcı kararı gazeteden duyurdu. Albüm yüz binlerce fikir suçlusunun hislerine ve düşüncelerine dokunmuştu.

Gülten ve Yusuf Hayaloğlu

1986 yılında Ahmet Kaya ikinci eşi Gülten Kaya ile evlen-

di. Kayınbiraderi Yusuf Hayaloğlu ve Ahmet Kaya, bu evlilikle birlikte dost oldular. *"Hayatın yarısı müzik ise diğer yarısı söz."* idi Kaya'ya göre. Yusuf Hayaloğlu'nun yıllardır yazıp bir kenarda sakladığı şiirleri Ahmet Kaya'nın sesinde ve melodisinde ruh buldu. Bundan sonra Yusuf Hayaloğlu'nun yazdığı Ahmet Kaya'nın bestelediği şarkılar milyonları kimi zaman ağlattı, kimi zaman güldürdü. Türkiye'de gözaltılar, hapisler, idamlar ve işkenceler devam ediyordu. İnsanlar acılara tutunarak ama umutlarla yaşamaya devam ediyordu. Aynı yıl Gülten Kaya, hapishanede tanıştığı idam mahkûmu Nevzat Çelik'in annesine yazdığı şiiri Ahmet Kaya'ya verdi. Üçüncü albüm Kaya'nın bu şiire bestelediği şarkının ismiyle çıktı: 'Şafak Türküsü'. Şu anda bile dinleyenleri ağlatan bu şarkı dillerden dillere gezmeğe başladı. Ahmet Kaya acıları okşamıştı. Yeni bir albüm yeni bir gözaltı demekti elbette.

1987 yılında Ahmet Kaya dördüncü albümü 'An Gelir' ile Türkiye'de müzik piyasasında ilk kez uygulanmaya başlayan 'çok satanlar' listesine ilk sıradan giriş yaptı ve yaptığı müzik 'özgün müzik' olarak adlandırıldı. Böylelikle sadece devlet televizyonunun yayın yaptığı dönemde Ahmet Kaya ilk kez resmî olarak başarısını ispatladı.

1990 yılında ilk kez geniş bir alanda, Gülhane Parkı'nda konser verme fırsatı bulmuştu. 70 bin biletin satıldığı konsere 150 bin kişi gelmişti. Konserde büyük olaylar çıktı ve çok sayıda kişi yaralandı. Hayranlarından birinin sahneye atlayarak Ahmet Kaya'nın boyuna sardığı sarı--kırmızı--yeşil fular, Kürt simgesi kabul edilerek yargılanmasına neden olmuştu.

1994 yılında piyasaya sürülen 'Şarkılarım Dağlara' albümü rekor satışlara ulaştı ve resmî rakamlara göre 2 milyon 800 bin sattı. 89 ve 93 yılları arasında her yıl yepyeni bir albümle sevenleriyle buluştu. Her albümü müzik listelerine en üst sıralardan giriyordu. Artık o pencere önünde gözlerini iraklara yatırıp bekleyen ananın oğlu Ahmet, başörtülü üniversiteli kızın ve hapiste gözleri şafak bekleyen delikanlının da Ahmet Abi'siydi. Belki de bazılarımız beşikte annemizden ninni diye onun şarkılarını dinliyorduk. Özel televizyon kanallarının çoğalmasıyla daha da popülerleşen Ahmet Kaya, sanatı ve muhalif duruşuyla medyanın da ilgi odağıydı.

Yanıma gel, yanıma anne

Müziğinin beslendiği en önemli unsur yaşadığı dönemin sorunlarıydı. İnsanların rahatlıkla konuşamadığı, kendini ifade etmekten korkan bastırılmış seslerin adeta çılgılığı gibiydi Ahmet Kaya. 95 yılında her cumartesi günü siyasî nedenlerle gözaltına alınarak kayıp çocuklarını ve ölü yakınlarını arayan anneler Beyoğlu'nda Galatasaray Lisesi'nin önünde toplanıyordu. İlerleyen yıllarda polisin sert müdahalesiyle karşılaşacak olan sivil inisiyatifi Ahmet Kaya destekliyordu ve o unutulmaz şarkısı 'Beni Bul Anne'yi besteleyerek Cumartesi Anneleri'ne armağan etti: *"Camlar düştü yerlere/ Elim elim kan içinde/ Yanıma gel yanıma anne..."*

96 yılında çıkarttığı 'Yıldızlar ve Yakamoz' adlı albümü dö-

neme damgasını vurdu. Yabancı müzik listelerinde Madonna zirvedeyken bizde Ahmet Kaya haftalarca listenin en üstünde olan isim oluyordu.

Oysa tam bu olaylardan önce senaryosunu kendisinin yazdığı ve uzun yıllardır çekmek istediği 'Mülteci' adlı filmi için çalışıyordu. Konserlerindeki cesur konuşmaları ve müziğindeki muhalif tavrı her zaman sürdürdü. Zulmün olduğu yerde zulme başkaldırıyor, ezilenlerin, hor görülenlerin yanına duruyordu hep.

Başı hep beladaydı. Her konseri izdihama dönüşüyor, her hareketi yankı uyandırıyor. Buna rağmen ezilenin, dışlananın, ötekinin yanında oluyordu ideolojisine bakmaksızın. Ahmet Kaya biraz da sahipsizlere sahip çıkmaya çabalayan bir sahipsizdi...

Manşetlerle sıkıldı adeta kurşunlar. Her flaş bir mermi merhametsizliğiyle patlatıldı Ahmet Kaya'nın üzerine. Ve dar edildi koca ülke yüreği kocaman adama. Oysa fikri, düşüncesi, ideolojisi neyse onun için önemsizdi. Ahmet Kaya için zalimler ve mazlumlardan sadece. Ve onun yeri her daim mazlumlardan yanındı. Pek çok yardım konserine gönüllü koşuyor, toplumun itilen, horlanan, ötekileştirilen kesimlerine önyargısız açıyordu kollarını. Ve kabul etmek lazım, cesurdu, çok cesurdu Ahmet Kaya...

Türkiyeli Kürt Ahmet olarak yaşamak istiyordu ve artık kendi dilinde şarkılar söylemek istiyordu. Ona göre, sanatın evrenselliği de bunu gerektiriyordu.

10 Şubat 1999 gecesi o dönemde Türkiye'nin en önemli ödül törenlerinden biri olan Magazin Gazetecileri Derneği Ödül Töreni vardı. Ödül törenlerini ve takım elbise giymeyi hiç sevmeyen Ahmet Kaya, MGD ve eşi Gülten Kaya'nın ısrarlarıyla geceye katıldı. Piyasaya sürülen son albümü 'Dosta Düşmana Karşı' müzik listelerinde birinci sıradaydı. O gece 'Yılın Sanatçısı' ödülünü alırken sahnede şöyle dedi: *"Şu anda hazırladığım ve önümüzdeki günlerde yayınlayacağım albümde Kürt asıllı olduğum için Kürtçe bir şarkı söyleyeceğim ve şarkıya bir klip çekeceğim. Bu klibi yayınlayacak yürekli televizyoncular olduğunuzu biliyorum. Yayınlamazlarsa Türkiye halkıyla nasıl hesaplaşacaklarını bilmiyorum."* Ve kıyamet koptu... Kabul, ülke zor günlerden geçiyordu her zamanki gibi, kabul, bir ödül törenine göre sertti bu açıklamalar belki ama sonrasında yaşanacak linci hak edecek bir şey de yoktu aslında. Ne ki, büyük bir zemberek kurulmuştu sanki ve insanlar bu kurgunun iplerine göre hareket ediyordu adeta!

Külümü al, uzak yollara savur!

Her gurbet akşamı içine dert oluyordu belli ki. Şarkılar da yaşıyordu adeta Ahmet Kaya ya da şarkılarını yaşıyordu kaderi ona. Yurdundan uzak olmak yağmura tutulmaktı ve yağmur hüznü demekti. Hele bir de gurbet akşamındaysa bu yağmur...

"Ben Kürt asıllı bir Türk vatandaşım. PKK adlı örgüte yardım ve yataklık ettiğim iddia edilerek 3 yıl 9 ay cezaya

çarptırılıyorum. Bu aşamada iç hukuk yollarının hiç tıkanmamasını ve benimle ilgili bu haksızlığın telafi edilmesini diliyorum. Yargıtay'a başvuracağım. Profesyonel müzik hayatım boyunca yasal ya da yasa dışı hiçbir siyasi parti ya da örgüte üye olmadım, olamam da, çünkü sanat, disiplin kaldırmayacak kadar özgürdür ve bütün parti ve örgütler üstü bir disipline sahiptir."

Suçlu saz çalmakmış!

"Hoşça kal sevgili ülkem" yazıyordu mezar taşında. Şarkılarında bizlere anlattığı karakterlere benzedi hep Ahmet Kaya. Biraz Suphi, biraz da Bahtiyar'ıydı aslında. Ölümü de Bahtiyar'inkine benzemişti. *"Geçiyor önümden sirenler içinde, ah eller üstünde, çiçekler içinde."* Sevenleri onu son yolculuğuna böyle uğurlamıştı. Bahtiyar'ın suçunun saz çalmak olduğunu artık tüm dünya o gün öğrenmişti. Hayatının son gecesini ailesiyle geçirebilecek kadar şanslı, sürgünde ölecek kadar şanssızdı Ahmet Kaya. Bu ne yaman çelişkiydi. Paris sürgünü 1,5 yılda ondan çok şey alıp götürmüştü. Ülkesinde sürekli kendi aleyhine haberler yapıyor, konserlerinde söyledikleri bambaşka yönlerde çekiliyor ve medya en büyük silahı olan katalizör özelliğini kullanıyordu. Ahmet Kaya'nın yaptığı basın toplantıları Türk basınında asla yer almıyordu. Bir çeşit sürgün hastalığı olan ülser işte tam da bu sıkıntılar içinde baş göstermeye başlamıştı. Yaşamak ağrısı asılmıştı boynuna Ahmet Kaya'nın. Oysa türkü tadında yaşamak istediğini söylerdi şarkılarında. Umut yine de hep onunla birlikteydi. Dönecekti ülkesine ve ölecekse eğer ülkesinde ölecekti. Ceketini yağmurlara asıp sabah 4'te çok sevdiği ülkesini bırakıp gelmek zorunda kaldığı Paris'e hiç alışamamıştı.

Bir filmi geriye sarmak...

Tarih 16 Kasım 2000... Sürgünde bir öfkeli adam. Aynı zamanda buruk ve kırılgan... Öfkesinin keskinliği bu yüzden. Zamansız ve iç burkucu bir ölüm onun için. Hesapsız ve kitapsız bir gidiş. Ölümünden iki gün sonra kalabalıklar tabutunun başında yas tutuyor. Yer Paris Père-Lachaise Mezarlığı, kızı Melisa ve eşi Gülten Kaya da orada. Gülten Kaya yaralı, kaniyor adeta: *"Ahmet Kaya'nın en büyük özlemi Türkiye'ye dönmektir. Bu özlem içerisinde onu uğurladık. Ülkesine, Türkiye'ye küsmüştü. Bunun için burada kalması gerekiyordu, Türkiye'nin radyo-televizyonlarında Kürtçe şarkılar söylenene kadar mezarının burada kalmasını istiyordum."*

"Bilimle anla beni felsefeyle anla, tarihle anla ve öyle yargıla." demişti Ahmet Kaya 1988 yılında çıkarttığı 'Başkaldırıyorum' albümünde. Ve yıl 2025; Ahmet Kaya'nın tarihin unutulmaz kahramanlarının yattığı Père Lachaise Mezarlığı'na gömülmesinin üstünden tam 25 yıl geçti. Günün konjonktürü onu tarihle anlamıştı artık. Ahmet Kaya'yı vatan haini ilan edenler, ona bir ödül gecesinde çatal-bıçak fırlatanlar, haberlerin üst başlığından kendisine küfür edenler bugün ondan özür diliyor, mezarına gidiyor ve başka bir dilden söylenecek bir şarkı ile ülkenin bölünmeyeceğini, aksine tüm halkların birbirine yaklaşacağını anlıyorlardı.

NATO'nun gizli orduları

Stay- Behind

Stay-Behind, bir ülkenin potansiyel işgaline karşı geliştirdiği gizli bir savunma stratejisiyken, zamanla kendi vatandaşlarına, özellikle de solcu muhalefete karşı kullanılan, siyasi suikastlar, bombalamalar ve provokasyonlar düzenleyen karanlık bir “derin devlet” aygıtına dönüşmüştü.

1990 yılının ağustos ayında, İtalya Başbakanı Giulio Andreotti, Senato'da kürsüye çıktığında Avrupa'nın en iyi saklanan sırrını ifşa etti: 622 sivil "vatansever", 139 silah deposu, maki-neli tüfekler, plastik patlayıcılar ve radyo ekipmanları. İtalyan basını bunu "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en iyi saklanan ve en zarar verici askeri-siyasi sır" olarak nitelendirdi.

Andreotti'nin itirafı domino taşlarını devirdi. Bir haf-ta içinde, tüm Avrupa'da benzer yapıların varlığı ortaya çıktı. NATO'un "stay-behind" orduları, Soğuk Savaş boyunca gizli bir paralel devlet olarak faaliyet göstermişti. Kod adları ülke-den ülkeye değişiyordu: İtalya'da "Gladio" (kılıç), Almanya'da "TD BJD", Türkiye'de "Özel Harp Dairesi".

Stay-Behind Stratejisinin Doğuşu

1945 sonrası Sovyet tehdidine karşı CIA ve MI6, Nazi işgaline karşı yeraltı direnişinin modelini tersine çevirerek uy-gulamaya karar verdi: Eğer Sovyetler işgal ederse, arkalarında bırakılacak gizli ordular direniş örgütleyecekti.

Ancak bu "vatan koruyucuları" nereden bulunacaktı? Cevap bugün bile mideyi bulandırıcıdır: eski faşistler, Nazi iş-birlikçileri ve aşırı sağcılar. Çünkü bu insanlar komünistlerden gerçekten nefret ediyordu ve Soğuk Savaş pragmatizmi, ahla-ki kaygıları geçersiz kılmıştı.

İtalya: Gladio'nun merkezi

Silah Depoları ve Gizli Ağ

Andreotti'nin 1990 açıklamasına göre, CIA tarafından sağlanan ekipman ülke genelinde ormanlarda, çayırarda, hatta kiliselerin ve mezarlıkların altında 139 gizli yerde sak-lanmıştı. 1996'daki keşifler 622 gizli silah deposunun varlığını ortaya çıkardı. Bu depolarda C-4 plastik patlayıcılar vardı - tam olarak 1980 Bologna katliamında kullanılan tür.

İtalya'da, Mussolini'nin gizli polisinin kalıntılarından asker toplandı. Prens Junio Valerio Borghese - "Kara Prens" lakaplı, Mussolini'nin ölüm mangalarını yöneten bir deniz komutanı; bir Gladio operatörü oldu.

"Gerginlik Stratejisi" ve terör

İtalya'nın "Kurşun Yılları" (1968-1982) döneminde 14.000'den fazla siyasi motive saldırı gerçekleşti. Gladio ağ-larının komünist partilerin iktidara gelmesini önlemek için tasarlanmış bir "gerginlik stratejisi"ne katıldığı ortaya çıktı. Bu strateji, "sol kanat gruplara atılabilecek provokasyon operas-yonlar" yürütmeyi içeriyordu.

1972 Peteano Saldırısı: İtalyan sağcı terörist Vincenzo Vinciguerra, faşist örgüt Ordine Nuovo üyesi olarak Petea-no'da bir terör saldırısı düzenledi. SIFAR (İtalyan askeri gizli servisi), bu saldırı ile ilgili olarak kasıtlı olarak Kızıl Tugaylar'ı suçladı. 1984'te Yargıç Felice Casson, İtalyan askeri gizli ser-visinin arşivlerinde Gladio'nun varlığını kanıtlayan belgeyi keşfetti.

1980 Bologna Tren İstasyonu Katliamı: 2 Ağustos 1980'de 85 kişi öldü, 200'den fazla kişi yaralandı. Saldırıda kullanılan C-4 patlayıcılar, Gladio silah depolarında bulunan patlayıcılarla aynıydı. Saldırı ilk başta sol kanak terörüne at-fedildi, ancak sonraki soruşturmalar sağcı teröristlerin ve Gladio unsurunun parmağını gösterdi.

1964 Darbe Girişimi: 1963'te sosyalistler ve komünist-ler seçimlerde iyi sonuçlar aldı. Ancak 1964'te, CIA ve Gladio birimleri tarafından düzenlenen sağcı bir darbe girişimi ile gö-revden uzaklaştırılmaya çalışıldılar.

Almanya: Nazi bağlantıları

Batı Almanya'nın Karanlık Mirası

Batı Almanya'daki stay-behind ağı en karmaşık ve tar-tışmalı olanlardan biriydi. 2006'da yayınlanan CIA belgeleri, CIA'nın 1949-1955 yılları arasında Alman ajanların "stay-be-hind" ağlarını organize ettiğini gösterdi.

Bund Deutscher Jugend (BDJ): Anti-komünist BDJ, 1950'de eski Naziler Erhard Peters ve CIA para bağlantısı Paul Lüth tarafından kurulmuştu. BDJ'nin silahlı kanadı Technisc-he Dienst (TD), her ay CIA'dan 50.000 dolar alıyordu.

Hessen Başbakanı August Zinn'in iddiası çarpıcıydı:

BDJ'nin sözde Sovyet istilası durumunda tasfiye edilecek Sosyal Demokratlar ve Komünistlerin bir listesine sahip oldu-ğu ortaya çıktı.

Gehlen örgütü ve silah depoları

Almanya'da Gladio, Gehlen Örgütü'nü merkez olarak kullandı. Reinhard Gehlen, Batı Almanya'nın ilk istihbarat başkanı olacaktı. Wehrmacht ve SS'den eski üyelerle dolu olan bu yapı, Nazi kaçış hatlarıyla da ilgiliydi.

Eylül 1952'de başlayan soruşturmalar sırasında, Hes-sen'deki Odenwald bölgesinde silah depoları bulundu. 1965'te, polis Windisch-Bleiberg yakınlarındaki eski bir madende bir silah deposu keşfetti ve İngiliz makamları Avusturya'daki 33 deponun yerini teslim etmek zorunda kaldı.

1976 Skandalı: Batı Alman gizli servisi BND sekreteri Heidrun Hofer, stay-behind ordusunun sırlarını KGB casusu olan kocasına ifşa ettiği için tutuklandı.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından "14'ler" olarak bilinen radikal gruptan biri olan Türkeş, sürgün dönüşünde bambaşka bir stratejiyle hareket eder. 1965'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) başına geçer ve 1969'da partiyi Milliyetçi Hareket Partisi olarak yeniden yapılandırır. Bu dönüşüm, bazı araştırmacılar ve aktivistler tarafından spontan bir politik evrim olarak değil, planlı bir operasyon olarak yorumlanır.

Batı Almanya NATO'ya 1955'te katıldığında, Stay-Behind ağının NATO üyeliğinin ön koşulu olduğunu keşfetti ve TD grubunu yeniden aktif hale getirmek zorunda kaldı.

Türkiye: Özel Harp Dairesi

1950'li yıllarda ABD, Sovyet yayılmacılığını durdurmak için "çevreleme politikası"nı (containment policy) hayata geçirmektedir. Türkiye, bu strateji içinde vazgeçilmez bir kilit taş konumundadır. CIA arşiv belgelerinde, 22 Aralık 1948 tarihli "Turkey" başlıklı raporda, Türkiye'nin ABD güvenliği açısından önemi defalarca vurgulanır. Ülke, sadece coğrafi konumu değil, aynı zamanda potansiyel askeri ve siyasi kapasitesiyle Washington'ın bölgesel planlarının merkezindedir.

1952: Özel Harp Dairesi ve Gladio bağlantısı

Türkeş'in ABD deneyiminden döndüğü 1950'li yıllar, aynı zamanda NATO'nun "stay-behind" operasyonlarının kurulduğu dönemdir. 1952 yılında, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde "Hususi ve Yardımcı Muharip Birlikleri" adıyla başlayan yapılanma, 1953'te Seferberlik Tetkik Kurulu, 1970'te ise Özel Harp Dairesi adını alacaktır. Kurmay Albay Emin Çobanoğlu'nun talebi üzerine ABD tarafından gönderilen örgütlenme şeması, İtalya'daki Gladio'nun Türk versiyonunun çekirdek yapısını oluşturur.

Bu yapılanmanın resmi amacı, olası bir Sovyet işgali durumunda gerilla direnişi örgütlemektir. Ancak pratikte, soğuk savaşın sıcak yıllarında iç siyasete müdahale aracına dönüşecektir. NATO'nun Özel Harp talimnamelerine göre, üye ülkelerde kurulan NATO birimleri, Türkiye'de önce Seferberlik Tetkik Kurulu adıyla örgütlenmiş sonra doğrudan Genelkurmay Başkanlığına bağlı Özel Harp Dairesi çatısı altında ve bunun sivil uzantısı Kontrgerilla olarak faaliyet yürütmüştür.

1969: Milliyetçilik ve CIA iddiaları

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından "14'ler" olarak bilinen radikal gruptan biri olan Türkeş, sürgün dönüşünde bambaşka bir stratejiyle hareket eder. 1965'te Cumhuriyetçi

Özel Harp Dairesi 1970'li yıllarda Orgeneral Kemal Yamak tarafından yönetiliyordu.

Köylü Millet Partisi'nin (CKMP) başına geçer ve 1969'da partiyi Milliyetçi Hareket Partisi olarak yeniden yapılandırır. Bu dönüşüm, bazı araştırmacılar ve aktivistler tarafından spontan bir politik evrim olarak değil, planlı bir operasyon olarak yorumlanır.

İddiaların ötesinde, "declassified" (gizliliği kaldırılmış) ABD istihbarat belgeleri, Türkeş ve yandaşlarının uluslararası bağlantılarına dair, çok daha somut kanıtlar sunuyor. 1960-1984 arası dönemi kapsayan 32 adet CIA belgesi, Türkeş'in ABD tarafından "yakından takip edilen" bir aktör olduğunu ortaya koyuyor. Bu belgeler arasında 28 Temmuz 1960 tarihli "Central Intelligence Bulletin", 26 Eylül 1960 tarihli "NSC Briefing Background", ve 1975-1976 yıllarına ait çok sayıda "SECRET" ve "TOP SECRET" sınıflandırmalı raporlar bulunmaktadır..

Kontrgerilla ve Amerikan bağlantısı

Kontrgerilla 27 Eylül 1952'de, Tuğgeneral Daniş Karabelen Seferberlik Taktik Kurulu'nu (STK) kurdu. Karabelen, özel savaş eğitimi için 1948'de Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilen on altı askerden biriydi. Bu grup arasında Alparslan Türkeş de bulunuyordu.

1967'de STK, Özel Harp Dairesi (ÖHD) olarak yeniden adlandırıldı. 1970'li yıllarda General Kemal Yamak tarafından yönetiliyordu. Anılarında, ABD'nin yaklaşık 1 milyon dolar değerinde destek ayırdığını belirtti.

Ecevit'in şok keşfi

1973-74'te, Başbakan Bülent Ecevit operasyonun varlığını haberdar oldu. Ecevit'in kendi açıklamaları çarpıcıydı:

"1974'te, Başbakanlığım sırasında... 'Özel Harp Dairesi için istiyoruz' yanıtı geldi. Öyle bir resmi dairenin o zamana kadar adını bile duymamıştım... O zamana kadar, bu dairenin tüm giderlerini, bir gizli ödenekle, Amerika Birleşik Devletlerinin karşıladığı bana bildirildi."

Daha da şok edici olanı, "Özel Harp Dairesi'nin Amerikan Askeri Yardım Heyetiyle aynı binada" bulunduğuydu. Ulusal güvenlikle ilgili bir devlet dairesi, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın haberi olmadan faaliyet gösteriyordu.

Özel Harp Dairesi

Özel Harp Dairesi, 1970'lerde koruduğu unsurlarla, binlerce insanın - öğrenciler, avukatlar, gazeteciler, kamu görevlileri, işçi örgütleyicileri, Kürtler - öldüğü bombalı saldırılar düzenledi.

1977 Taksim Meydanı Katliamı: 1 Mayıs İşçi Bayramı mitingi sırasında keskin nişancılar 34 kişiyi öldürdü. Saldırı sol kanat gruplara atıldı, ancak Kontrgerilla yönlendirmesi altındaki "hazır kitalara" yaptırıldı.

Ziverbey İşkenceleri: 1971 darbesinden sonra, İstanbul Erenköy'deki Ziverbey villası Türk komünistlerini sorgulamak için kullanıldı. İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu gibi aydınlar orada işkence gördü. Birçok kurban, sorgucuların kendilerini "Kontrgerilla" olarak tanıttıklarını ve yasaların üstünde olduklarını iddia ettiklerini teyit etti.

1993'te parlamento, Kontrgerilla tarafından işlendiğine inanılan sayısız çözülmemiş cinayeti soruşturmak için bir komisyon kurdu. Raporları 1797 ölümü numaralandırdı.

Demokratik kontrolün iflası

22 Kasım 1990'da, Avrupa Parlamentosu "manipülatif ve operasyonel ağların gizli yaratılmasını" kınadı. Ancak AP tarafından talep edilen sekiz eylemden hiçbirini tatmin edici şekilde gerçekleştirilmedi. NATO ve ABD dosyalarını "declassified" (gizliliği kaldırılmış) etmeyi reddetti.

Gladio hikayesi, demokratik kontrolün ne kadar kırılgan olduğunu gösterir. Onlarca yıl boyunca, seçilmiş hükümetler, kendi topraklarında faaliyet gösteren gizli ordulardan habersizdi. Başbakanlar karanlıkta bırakıldı, oysa gölge yapılar - NATO, CIA, askeri istihbarat - gerçek iktidarı elinde tutuyordu.

Avrupa hükümetleri 1990'larda silah depolarını aramaya başladığında, çoğu boştu. Silahlar kaybolmuştu. Kimse nereye gittiğini bilmiyor. 2008'de Türk savcılar Ergenekon davasını soruştururken, Kontrgerilla ağlarının hala aktif olduğunu keşfetti.

Toprağa gömülü silahlar sadece makineli tüfekler değildi. Onlar, demokrasinin altına gömülmüş kirli sırların simgesiydi. Ve bazıları hala orada, toprak altında, beklemeye devam ediyor.

Sipariş için:
instagram:

www.instagram.com/sabri_ucar_caliskan

MUHTEREM DEMİR UYSAL FRANSA

Fransa kralı 1.François 24 Şubat 1525'te Pavia (*İtalya*)'da Charles Quint (*Şarlken*)'e yenilip tutsak düşer. Bunun üzerine annesi Louise de Savoie güçlü Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a bir mektup yazar ve yardımını ister. 24 Mayıs 1526 tarihinde Name-i Hümayun ile yardım edeceğini bildiren Kanuni Sultan Süleyman, kralı kurtararak özgürlüğüne kavuşturur. Bu yardımdan sonra iki ülke arasında kuvvetli bir dostluk bağı kurulur. Yıllarca, hemen her padişah döneminde Fransa'ya sosyal ve ekonomik ayrıcalıklar tanınır, kapitülasyonlar verilir. O dönemlerde Marsilya'ya Türk şehri bile dedirten, kürekçi ve tüccar olarak gelen Türklerden sonra asıl hikaye 1965 yılında Fransa-Türkiye arasında imzalanan işgücü anlaşmasıyla başlar. Bu anlaşmanın şartlarına uygun olarak başvuruda bulunan Türk işçilerinin hemen hazırlanan dosyaları, Fransız yetkili mercilerine de hızlıca ulaştırılır. Kısa bir süre içinde haklarında nihai karar verilen ve büyük çoğunluğu Türkiye'nin kırsal kesiminden, özellikle İç Anadolu Bölgesi'nden olan sağlıklı, güçlü kuvvetli, seçilmiş işçiler düşerler gurbetin yoluna.

Onlar, ilk nesil, bir valizin içine koyarlar en büyük umutlarını, eklerler birkaç parça kişisel eşyalarını, sığdırırlar koca Türk Fiat traktörün de hayalini, varırlar ilk durak İstanbul'un tarihi Sirkeci Garı'na. Almanya'yı duymuşlardır belki, Alamancı da tanımışlardır, ama Fransa... Fransa gurbetin de gurbeti, bilinmezden de bilinmezidir. Başlar günlerce süren uzun yolculuk. Kimisi arada çıkarır sevdiği kokan kenarı işlemeli emanet mendili, kimisi de yeni doğmuş bebeğinin patliğini, anasının eşarbını, babasının hatıra tespihini. Belki daha o zaman, yolculuk sırasında özlemişlerdir köylerinin daracık tozlu yollarını, fesleğen kokan evlerini, sevdiklerini. Daha o zaman tasalanmışlardır, onlar olmadan nasıl tütecektir arka-larında bıraktıkları ocakları. Ama umutlar, hayaller bütün bu özlemlerden, korkulardan, bilinmezlerden daha büyüktür.

Tatil olup gelince ana vatana, varınca köylerine en gıcır arabalarıyla, en fiyakalı üst başlarıyla, kimsenin bilmediği pilli, elektrikli aletleri kendileri icat etmiş gibi sereceklerdir herkesin gözünün önüne. Göstereceklerdir medeni insanlar onları nasıl kullanır diye. Anlatacaklardır medeniyetin nasıl bir şey olduğunu. Paket paket getirdikleri çikolataları bırakacaklardır minik avuç içlerine, tadının heyecanını parlayan gözlerde okuyacaklardır. Ballandıra ballandıra anlatacaklardır en çok bulundukları, daha doğrusu ihtiyaca göre koca bir el tarafından tohum gibi serpidikleri Alsace, Bordeaux, Lille, Lyon,

Lorraine, Marsilya, Strazburg, Monbeliard gibi bölge ve şehirleri, ama en çok da Paris'i. Gurbet bitip temelli dönünce de ana vatana alacaklardır köyün en verimli yerinden uçsuz bucaksız bir tarla. Çekekelerdir altlarına en son modelinden traktörü. İsimlerinin yanına "*Avrupa Görmüş Adam*" eklenecektir. Köyünün dışına bile çıkmamış akranları artık onlara dünyayı keşfetmişler gözüyle bakacaktır. Ömürlerinin sonuna kadar ecnebi memleketinde iz bırakmış, her bir şeyi bilen, hatta çatır çatır da gavurca (!) konuşan, görmüş geçirmiş, medeniyetten nasibini almış olarak anılacaklardır.

İlk nesil varır acı gurbetin karanlık, yabancı garına. Kimisi hemen bulamaz yolunu, beceremez, anlatamaz meramını, sabahlar soğuk garın bir köşesinde. Çalışacağı fabrikaya gelebilen işçisi yerleşir fabrika lojmanına ya da işçi pansiyonuna. Dil bilmez; okuyamaz iş yerinin duvarındaki tabelayı. Tam vaktinde anlayamaz iş arkadaşının sözlü uyarısını. Okuyamayan, duyduğunu anlayamayanlardan kimisi kaybeder

Fransa'ya Fransız kalmak

Onlar, ilk nesil, bir valizin içine koyarlar en büyük umutlarını, eklerler birkaç parça kişisel eşyalarını, sığdırırlar koca Türk Fiat traktörün de hayalini, varırlar ilk durak İstanbul'un tarihi Sirkeci Garı'na. Almanya'yı duymuşlardır belki, Alamancı da tanımışlardır, ama Fransa...

parmağını, en görünmezinden “İş Kazası” diye geçer kayıtlara. Orman işinde çalışıp barakalarda kalırlar, göletlerde yaparlar banyolarını, orada yıkarlar çamaşırlarını. Artık onlar fabrika işçisi, tarım işçisi, inşaat ustası, ormancı, marangoz, madenci, terzi olmuşlardır. Ama hepsinin olduğu, bulunduğu ortak nokta, koca cüsseleriyle küçük bir çocuk kadar bile dil bilmemeleridir. Dertlerini anlatamaz, çözüm bulamazlar. Çalışma kurallarını, kanunu, mevzuatı bilemezler. İşten çıkarılma, yurda geri gönderilme korkusuyla “Hastayım” demeye, doktora gitmeye çekinirler. Çoğu zor ve tehlikeli işlerde, ödenen ücrete razı, gece gündüz çalışır. Kaldıkları lojman, pansiyon odalarını ana vatanın simgesi Türk Bayrağı’yla, Atatürk’ün ve gönül verdikleri siyasi partilerin fotoğraflarıyla, tuttukları futbol takımının posterleriyle donatırlar. İçlerinde taşıdıkları inançlarını, dini değerlerini daha da büyütürler. Bayram namazında buluşabilmek için yüzlerce kilometre yol bile yaparlar. Bazen de bakkalda bir yumurtayı anlatamazlar. Kendi ana dillerinin dil bilgisi kurallarını, özelliklerini bilemeyen; isim-fiil ayrımı dahi yapamayan bu insanlar için Fransızca gibi bir dili öğrenmek yeni doğmuş bir bebeğin kelime kelime kendisini büyütmesi gibi olur. Genelde gün sonunda, yoğun çalışma saatlerinden sonra olan dil kurslarından çok verim alamasalar da dil öğrenmeye başlamaları zihinsel, fiziksel ve duygusal olarak onları motive eder. Yavaş yavaş kendilerine olan güvenlerini, sosyal iletişim becerilerini ve mesleki gelişimlerini artırır.

Ve zamanla görülür ki, yabancı işçi gereksinimi iş gücü ihtiyacını karşılamak için kısa süreli bir çözüm değil, yapısal bir durumdur. Gelenler sadece iş gücü, işçi değildir. Onlar insandır ve arkalarında, ana vatanlarında bıraktıkları sevdikleri,

aileleri vardır. Zamanla lojmanlardan, pansiyonlardan çıkıp ufaktan kendi düzenini kuranlar Aile Birleşimi kurallarına uygun olarak istek yapmaya, onları da yanlarına almaya başlarlar. Yıl 1975 olduğunda 55 bin 710 sayısına ulaşan Türk işçi nüfusu, 12 Nisan 1976 tarihli Le Monde Gazetesi’nde yayınlanan “Medeniyet Bulmadık” başlıklı makalede o dönem Türk vatandaşlarının karşılaştığı sorunları dile getirir.

Aile birleşimiyle gelen aileler yeni oluşumların da kapısını açar. Göçmen çocukların ana dilleri ile kültürlerini öğrenebilmesi, Fransız okullarına uyum sağlamaları ve kendi ülkelerine döndüklerinde uyum sorunu yaşamamaları amacıyla 1978’de “Öz Kültür ve Ana Dil Eğitimi” anlaşmasının imzalanmasıyla ve ELCO (Enseignement de la Langue et Culture d’Origine) gereğince Türk çocuklarına yönelik ana dil eğitimi de başlar. Bu eğitimler Türkiye’den gelen öğretmenler tarafından okul müfredatına uygun şekilde, seçmeli yabancı dil olarak ilkokul, kolej (ortaokul) ve liselerde verilir. 1986’da kurulan DİTİP (Diyadin İşleri Türk İslam Birliği) üzerinden aynı yıl Türkiye’den din görevlileri de gönderilir. Bu oluşumlar sonucunda bugün artık Fransa’da 500’ü aşkın dini ve kültürel alanda faaliyet gösteren Türk Derneği bulunmaktadır. Siyasi alanda yerel seçimlerde belediye meclislerine seçilenler olsa da, Türk kökenli milletvekili ve senatör henüz bulunmamaktadır. Ama onlar artık “Misafir İşçi” değil “Yerleşik Vatandaş” olmuşlardır.

Yeni kimliklerini edinen, Fransızca da öğrenen nesiller Fransa’ya entegre olabilmemiş midir? Bir ülkenin resmi dilini konuşabilmek, kültürünü, tarihini, coğrafi, demografik özelliklerini öğrenmek, siyasetini takip etmek... Bunlar günümüz teknolojisinde o ülkeden kilometrelerce uzakta yaşayanların

da yapabileceği işin teori kısmı. “*Yerleşik Vatandaş*” olmaksın bunları içselleştirmek, tüm değerleriyle bütünleşmek, onları asimile olmaktan, kendi özünü kaybetmekten korkmadan yaşamaktır. En küçük yerleşim yerine kadar Fransa’nın her şehri başlı başına bir okul gibidir. Adımınızı attığınız sokağın adında, sokağın çıktığı meydanın adında, parkta bahçede, kreşte, okulda, hatta yaşadığınız binanın adında bile bir tarihçinin, bilim insanının, edebiyatçının, önemli bir askeri şahsiyetin, aydının, ressamın, müzisyenin, şairin adını bulursunuz. Biraz ilgili, istekli ve meraklıysanız karşılaştığınız bu isimler ve hikayeleri size gerçek bir entegrasyon dersi verir. Tarihin, kültürün, yaşanmışlıkların içinde bizzat bulunarak, o insanların adımlarının izlerine kendi izlerinizi koyarak, hissederek, yaşayarak öğrenirsiniz.

Mesela, Ulusal Bayram olan 14 Temmuz kutlamalarına askeri geçit töreni, havai fişek gösterisi, görsel şölen izlemek için değil, anlam ve önemini bilerek katılırsınız. İnançlarını bildiğiniz yakın çevrenizdekilerin Paskalya, Noel gibi dini bayramlarını sevgi ve hoşgörüyle kutlarsınız. Bir komedi filminde Kemal Sunal’ın gülüşünün yanına bir parça da Fernandel’in gülüşünden eklersiniz. Müzeyyen Senar dalgalanıp dururken müzik ruhunuzda bir yandan Edith Piaf’ın “*La vie en rose*” diyen sesini hissedersiniz. Köylü kızı Asya’nın (*Türkan Şoray*) buğulu bakışlarıyla karşılaşırsınız başka bir dildeki Selvi Boylum Al Yazmalım’da. Tekirdağ şarabıyla Bordeaux şarabını artık yarıştırmazsınız. Gözünü sevdiğim memleketim “*Denizli’nin Horozu*”, diye gülümseyip, Fransız Milli Takım maçında “*Allez les Bleus!*” diye gür sesli bir tezahürat tutturursunuz. Fransız arkadaşlarınızla yediğiniz muhteşem bir akşam yemeğinin üstüne siz tavşan kanı çay, yanında da şerbeti kıvamında bir porsiyon baklava hayali kurarken Fransız arkadaşınızın yaklaşık 1500 peynir çeşidinden birkaçıyla baget eklemek yediğini görüp şaşırırsınız.

İsteyerek veya şartlar gereği yaşamayı seçtiğiniz ülkenin sınırlarından girdiğiniz anda başlayıp orada yaşadığınız süreç devam eden, azim ve gayretiniz kadar sonuç alabileceğiniz uzun bir süreçtir entegrasyon. Yıllar önce ellerinde bir valizle yollara düşen ilk nesil de sarıldı ömürlerinin kalemine. Her biri yazdı hayat defterine mürekkep bitesiyse, sayılı gün, nefes tükenesiye kadar kendi gurbet hikayesini. Çünkü dönseler bile doğdukları vatana, ömürlerinin sonuna kadar andılar, anlattılar, yaşamaya devam ettiler gurbet hatıralarını. Hepsini olmasa

da, pek çoğu aldı bir tohum koyup bin verim alacağı koca tarlayı. Üstüne de imarlı ifrazlısından ekledi arsasını. Yazlık kışlık evini alanlar da oldu. Ama nerdeyse hiçbiri almadı traktörü. Hayali valize sığan koca Türk Fiat traktör gürelemedi köylerinin dar yollarında. Çünkü artık doğdukları ana vatana vaktinde, el ayak tutarken dönmek hayal olmuştu. Onlar artık bir zamanlar “*Acı Gurbet*” dedikleri ülkenin topraklarında düzenlerini kurup, köklerini salmışlardı.

Yüzyıllar önce ülkenin kralını, ya da bir annenin oğlunu tutsaklıktan kurtarma çağrısına Fransız kalamayan padişahın torunları, koca bir nesil sessizdi, dilsizdi. O neslin çocukları büyüdü, yol iz, dil bilmeyen dedesinin, babasının işçi olarak çalıştığı fabrikanın beyaz yakalı oldu. Daha önce yazılı, sözlü uyarıyı anlayamadığı için parmağından olan; kayıtlaraysa en yalın haliyle “*İş Kazası*” olarak geçen, nice görünmez kazalarla sağlığını kaybedenlerin hayatına dokunan cerrah oldu. Öncekilerin bilmediği ülkenin kanununu, kuralını, mevzuatını öğrendi, avukat oldu hak hukuk savundu. Babasının derdini nasıl anlatacağını bilemediği için gitmekten çekindiği o doktorun ta kendisi oldu. Şantiyelerin İnşaat Mühendisi, mimarı oldu. Bir okulun öğretmeni oldu. Kendi dedelerinin Türkiye’den çıkıp geldiği gibi Fas, Cezayir, Tunus, Portekiz, İtalya, İspanya, Polonya, Vietnam gibi ülkelerden gelenlerin torunlarıyla, çocuklarıyla da aynı mahallenin komşusu, aynı apartmanın sakini oldu.

Fransa, 2009 yılını “*Türkiye Yılı*” ilan etti. İlk neslin pansiyon duvarlarını allandıran, sonrakilerin de doğduğu, gözünü açtığı eve vatanın hasret kokusunu getiren beyaz ay yıldızlı al bayrağın renklerinde ışıldadı Paris’in kalbi, asırlık Eyfel Kulesi. Her yaştan, her meslekten insanımız gururlandı, kabardı göğsümüz. Kaçınıcı neslin “*Yerleşik Vatandaş*”’ı olursa olsun, her biri ana vatanından, atalarından aldığı, çekirdeğinde sakladığı, onu Türk milletinin bir parçası yapan tüm hazinesini özünü kaybetmekten korkmadan yaşadığı ülkenin değerleriyle harmanladı. Yıllarca el ele, nesilden nesile Milli bayramlarını şiirlerle, şarkılarla, milli marşlarla, kendi folklorlarını yansıtan danslarla kutladı. Her 10 Kasım’da hüzünlenip Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü dualarla andı. Kandillerde, Ramazan günlerinde iftar sofralarında buluştu. Bayram günlerinde sarmaş dolaş bayramlaştı. Onlar artık iki dilin hakimi, farklı iki kültürle zenginleşen, iki ülkenin tarihinin bir parçası ve vatandaşı oldu.

**Kalbin okyanus gibiyse,
bu gemide sana da yer var.**

TahtaGemi

Avrupa'nın en sevilen et sürme markası Argeta, eşsiz lezzeti ve yüksek kalite anlayışıyla sofralara konuk olmaya devam ediyor. Özellikle ekmek, pide, simit ve kraker gibi hamur ürünleriyle mükemmel uyum sağlayan Argeta sürmeleri, pratikliği ve benzersiz tadıyla kahvaltılardan atıştırmalıklara kadar geniş bir kullanım alanına sahip. Avrupa'nın en çok tercih edilen et sürme ürünü ödülüne layık görülen Argeta, rekabetsiz pazar konumunu her geçen gün daha da güçlendiriyor ve Türk tüketicilerin ilgi odağı olmaya devam ediyor.

Helal Sertifikalı, Güvenilir Üretim

Boşnak lezzet geleneğinden ilham alan Argeta, üretim süreçlerinde en üst kalite standartlarını gözeterek tüketicilerine sağlıklı ve güvenilir bir deneyim sunuyor. İslami kesim kurallarına uygun olarak üretilen ve helal sertifikasına sahip olan Argeta, Türk ve Arap tüketicileri için vazgeçilmez bir alternatif oluşturuyor. Markanın üretim süreci hakkında bilgi veren Argeta yetkilileri, *"Bizim için en önemli unsur tüketicilerimize güvenilir ve sağlıklı bir ürün sunmaktır. Ürünlerimiz separatör etlerden değil, etin en iyi bölümlerini kullanarak üretiyoruz. Ayrıca ürünlerimiz kesinlikle koruyucu, yapay renklendirici ve katkı maddesi içermez"* diyerek kaliteye verdikleri önemi vurguluyor.

Her Damak Zevkine Uygun Çeşitler

Argeta, geniş ürün yelpazesiyle her damak zevkine hitap etmeyi başarıyor. Klasik sade tavuk sürmesinin yanı sıra, hafif acılı Pikant, baharatlı Harissa soslu çeşitleriyle lezzet tutkunlarının favorisi olmaya devam ediyor. Ayrıca ton balıklı, sebzeli ve zeytinli alternatifleriyle de sağlıklı beslenmeyi tercih edenler için ideal seçenekler sunuyor.

Argeta'nın bu eşsiz lezzetleri, Avrupa genelindeki tüm zincir marketlerde ve etnik Türk-Arap marketlerinde bulunabiliyor. Markanın bölgedeki güçlü varlığını sürdürceğini belirten yetkililer, *"Argeta olarak, kaliteli ve lezzetli ürünlerimizle Avrupa'daki sofralara değer katmaya devam edeceğiz"* diyerek markanın büyüme hedeflerine vurgu yapıyor.

Sofralarda Yeni Bir Güven Simgesi

Günümüzün hızlı yaşam temposunda pratik ve besleyici yiyecekler büyük önem taşıyor. Argeta, pratik kapaklı ambalajları sayesinde kolay taşınabilir ve her an taze bir tüketim imkânı sunuyor. Kahvaltılardan ofis atıştırmalıklarına, piknik-

lerden akşam yemeklerine kadar her anınıza eşlik eden Argeta sürmeleri, mutfakların her daim vazgeçilmezi olmaya aday.

Avrupa'nın 1 numaralı et sürme markası Argeta'yı denemek için şimdi en yakın markete uğrayın ve bu benzersiz lezzeti keşfedin!

Avrupa'nın en iyi sürme lezzeti: ARGETA®

Kahvaltıdan atıştırmalığa, her anınızda yanınızda!

SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

Rivayete göre, Hz. Peygamber Kâbe'ye girer, tüm resimleri silme emri verir, ancak elini Hz. İsa ve annesi Meryem'in resminin üzerine koyarak *"Elimin altındaki hariç tüm resimleri silin"* der. Bu rivayet, öncelikle 9. yüzyıl tarihçisi Ebu'l-Velid el-Ezrakî'nin (ö. 837 civarı) Ahbârü Mekke (*Akhbâr Makka*) adlı eserinde yer alıyor.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine göre Hz. Muhammed bu görevi Hz. Ali'ye vermişti.

Hz. Peygamber'e kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hu-deybiye Antlaşması'nı da o yazmıştı. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla, Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi Hz. Ali'ye verilmişti.

Rivayet, Tâbiîn'den Musâfî b. Şeybe'ye (ö. 101-110 H./719-728 civarı) dayanır, ancak isnad (*nakil zinciri*) çeşitli kaynaklarda farklılık gösteriyor.

Musâfî b. Şeybe b. Osman'dan gelen bu rivayet şöyledir: *"Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: 'Ey Şeybe! Elimin altındakiler dışında Kâbe'deki bütün resimleri sil (kazi)!' Şeybe dedi ki: Elini kaldırdığında altında İsa b. Meryem ve annesi (Meryem)'nin resimleri vardı."*

Burada Peygamberin Ey Şeybe'den resimleri silmesi istendiği aktarılırken, diğer anlatımlarda, putların imhası görevinin Hz. Ali'ye verildiği aktarılıyor.

Hadis aktarım silsilesindeki bazı kopukluklar nedeniyle *"zayıf"* kabul edilen bu hadis, Kütüb-i Sitte veya Buhari gibi hadis kitaplarına alınmadı.

Musâfî b. Şeybe bir tâbiû olup Hz. Peygamber'i görmemiş ti ve aralarında hadisi nakledecek bir sahâbi yoktu.

Bu konu, İslam'da tasvir yasağı (*resim ve heykel*), putperestlikten monoteizme geçiş ve Hristiyanlıkla ilişkiler açısından tartışmalı bulunmakla beraber, bazı kaynaklarda doğru olabileceğine dair yaklaşımlar sergileniyor. Aşağıda, Arap âlimlerin kitapları, yorumları, İslam tarihi kaynakları ve Kilise (*Hristiyan*) kaynaklarından derlenmiş derin araştırmalar, tartışmalı bir hikayeyi tarafsız olarak sunmayı amaçlıyor

Araştırma, rivayetin otantikliği, tarihi bağlamı ve yorumlarını kapsıyor. Kaynaklar arasında çelişkiler elbette bulunuyor ancak; bazı âlimlerin rivayeti zayıf (*da'if*) veya uydurma gördüğü aktarılırken, diğerlerinin tarihî ve yaşanmış bir olay olarak kabul ettikleri de aktarılıyor.

Bu konuyu derinlemesine incelemek istediğimizde Hristiyanlığın Arap topraklarındaki geçmişine de bakmamız gerekiyor.

Hristiyanlık muhtemelen 4. yüzyılda, Geç Antik Çağ döneminde Arabistan'a girdi ve 5. yüzyıla gelindiğinde önemli bir varlık kazandı. Yeni Ahit'te, Elçilerin İşleri 2:11'de Pentikost günü Kudüs'te bulunan Araplardan bahsedilmesi, Hristiyanlığın erken dönemde Arap topluluklarına ulaştığını gösterir.

Necran'da kiliseler, manastırlar ve şehitler anıtı (*martyria*) inşa edildi. En önemlisi, katledilen Hristiyanların anısına inşa edilen ve *"Necran Kâbe'si"* olarak bilinen şehitler anıtıydı. Bu yapı 40 yıl boyunca hac merkezi olarak kullanıldı.

Arap Âlimlerin Kitapları ve Rivayetin Kaynakları

Rivayet, öncelikle el-Ezrakî'nin Ahbârü Mekke eserinde detaylı olarak aktarılır. Bu kitap, Mekke'nin tarihini ve Kâbe'nin yapısını anlatan en eski kaynaklardan biridir. Ezrakî, ailesinin Mekke'de uzun süre yaşamış olması nedeniyle yerel rivayetlere erişim sağlamıştır. Eserinde rivayet şu şekilde geçer:

- Ezrakî, İbn Ebî Necîh'ten, babasından, Huveytib b. Abdiluzzâ'dan nakleder: *"Fetih günü Hz. Peygamber Kâbe'ye girdi, bir bez istedi, ıslattı ve resimlerin silinmesini emretti. Elini Hz. İsa ve annesinin resminin üzerine koydu ve 'Her şeyi silin, elimin altındaki hariç' dedi."* Ezrakî ayrıca, Kâbe'nin yıkılmadan önce Hz. İsa ve Meryem'in bir temsili (timthâl) gördüğünü belirten rivayetler aktarır: *"Dâvûd b. Abdurrahmân'dan, Amr b. Dînâr'dan: Kâbe yıkılmadan önce içinde Hz. İsa b. Meryem ve annesinin temsili (timthâl) gördüm."*

Diğer Arap âlimlerin kitaplarında da benzer nakiller bulunuyor:

Şemseddin ez-Zehebi (ö. 1348): Siyeru A'lâmi'n-Nübe-la adlı eserinde rivayeti aktarır ve isnadını kabul eder. Zehebi, rivayeti Şâfiî geleneği içinde sorunlu görmez ve erken İslam dönemine (8. yüzyıl) dayandırır. Zehebi'ye göre, bu rivayetler Hz. Peygamber'in Hristiyan ikonlarına saygı gösterdiğini gösterir.

İbn İshâk (ö. 767): Siretü'n-Nebi adlı biyografisinde Kâbe'deki resimlerin kaldırıldığını anlatır, ancak Hz. İsa ve Meryem'in resminin korunduğunu belirtir. Bu, rivayetin erken kaynaklarda yer aldığını doğrular.

el-Buhârî (ö. 870): *"Sahîh-i Buhârî"* gibi hadis külliyatlarında genel olarak resim yasağı hadisleri yer alır (*örneğin, "Resim yapanlar cehennemde azap görecek"*), ancak Kâbe olayı spesifik olarak aktarılmaz. Buhârî, resim malzemelerini (*boya, vs.*) tartışır ve Hz. Peygamber'in Kâbe'ye girdiğini doğrular.

Modern derlemeler: Rivayeti Ezrakî'den aktarır, ancak isnadını inceler. Örneğin, İslamweb'te rivayet *"zayıf"* olarak ni-

Kabe'deki Hz. İsa figürü

Bu konu, İslam'da tasvir yasağı (resim ve heykel), putperestlikten monoteizme geçiş ve Hristiyanlıkla ilişkiler açısından tartışmalıdır. Aşağıda, Arap âlimlerin kitapları, yorumları, İslam tarihi kaynakları ve Kilise (Hristiyan) kaynaklarından derlenmiş derin bir araştırma sunulmaktadır.

telenir, çünkü zincirde zayıf raviler (örneğin, Yezîd b. İyâz) var.

Bu konu, Ahmed b. Hanbel'in Musned'inde ve Ebu Davud'un Sunen'inde bulunmakta. Ahmed b. Hanbel (780-855), İslam tarihinin en önemli âlimlerinden biri ve dört büyük Sünni mezhepten biri olan Hanbeli Mezhebi'nin kurucusudur. En meşhur eseri, yaklaşık 27-30 bin hadis içeren devasa bir hadis koleksiyonu olan El-Müsned'dir. (*Musned-i Ahmed*)

Hadisleri sahabilere göre düzenlemiştir. El-Müsned, altı temel hadis kitabından (*Kütüb-i Sitte*) sonra gelen en önemli hadis kaynağı kabul edilmekte.

Arap Âlimlerin Yorumları (Tefsir ve Şerhler)

Arap âlimler, rivayeti İslam'da tasvir yasağı bağlamında yorumlar. Genel görüş, resimlerin (özellikle canlı varlıkların) yasak olduğu yönündedir, ancak bu rivayet istisna olarak tartışılır:

Zayıflık Tartışmaları: Birçok hadis âlimi, rivayeti "*da'if*" veya "*münker*" (kabul edilemez) görür. Harras al-Aqida gibi sitelerde, rivayetin isnadı zayıftır ve Hz. Peygamber'in tüm resimleri kaldırdığı genel hadislerle çelişir (örneğin, "*Tüm resimleri silin*" emri). Bazıları, rivayetin uydurma olduğunu savunur, çünkü Kâbe'de heykel değil, duvar resimleri vardı ve

hepsi silindi.

Olumlu Yorumlar: Zehebî gibi bazı âlimler, rivayeti kabul eder ve Hz. Peygamber'in Hristiyan figürlere saygı gösterdiğini belirtir. Taymaz Tabrizi gibi modern yorumlarda bu erken dönem İslam'da ikonlara saygı olarak görülür ve Sünni geleceğin sonraki dönemlerdeki ikon karşılığına ters düşer. Şii ve Sûfî geleneklerde, ikonlar (özellikle 12 imam tasvirleri) daha kabul görür, bu rivayet buna dayanak olarak kullanılır.

Genel Tasvir Yasağı: İbn Bâz ve ez-Zehebî gibi din bilginleri, resim yapmanın büyük günah olduğunu vurgular, ancak Kâbe için anlatılan olayın, geçici; yani silinmeden önce koruma gibi bir istisnai durumun olabileceğine dikkat çekerler. Mâlikî âlimler, insan tasvirinin bazen caiz olduğunu savunur.

İslam Tarihi Kaynakları

İslam tarihi eserleri, Mekke'nin fethini (630 M./8 H.) ve Kâbe'nin temizlenmesini detaylandırır:

et-Taberî (ö. 923): Târihu'r-Rusul ve'l-Mülûk adlı ese-

rinde, Hz. Peygamber'in 360 putu yıktırıldığını anlatır, ancak resimlerden bahsetmez. Genel olarak, putperestlikten arınma vurgulanır.

el-Vâkıdî (ö. 822): Kitâbü'l-Megâzide fetih olayını aktarır; Kâbe'deki idollerin kaldırıldığını belirtir, resim istisnası yok.

Genel Tarihi Bağlam: Ön-İslam döneminde Kâbe, Hz. İbrahim, melekler, pagan tanrılar figürleri ve resimleriyle doluydu. Bizans etkisiyle Hz. İsa ve Hz. Meryem gibi Hristiyan ikonları girmiş olabilir. Hz. Peygamber, yapıyı korudu ama içeriği temizletti.

Modern tarihçiler akademik dergilerin, kitapların ve birincil kaynakların dijital arşivini sunan önemli bir çevrim içi akademik veritabanı olan JSTOR platformunda yer alan makalelerinde, resimlerin silindiğini doğrular, ancak istisna tartışmalıdır.

Kilise Kaynakları ve Hristiyan Tarihi Hesaplar

Kilise kaynaklarında Kâbe'deki ikonlara doğrudan atf

UMUDUM OL
Humanitäre Organisation e.V.

Bayramı Onlar da Yaşasın

KUMANYA

45 €

ZEKAT

% 2,5

BAYRAM KIYAFETİ

45 €

FİTRE

15 €

Yardımlarınız DEPREM bölgesinde dağıtılacaktır.

www.umudum-ol.org
info@umudum-ol.org
Umudum Ol Dernegi e.V.
umudum_ol_dernegi
Umudumoldernek

BANK: KT BANK
IBAN: DE85 5023 4500 0310 8500 01
BIC: KTAG DEFF XXX
VWZ: RAMAZAN

yok; çünkü Mekke, Hristiyan kontrolü altında değildi ve Kilise tarihçileri (*patristik yazarlar*) genellikle Arabistan'ın genel Hristiyanlığını ele alır. Ancak, ön-İslam Arabistan'ında Hristiyanlık yaygındı ve bu, ikonların varlığını dolaylı olarak destekler:

Bizans Literatürü: Euthymius'un Hayatı (*Cyril of Scythopolis*), Arabistan'daki dönüşümleri anlatır. Philostorgius'un Ecclesiastical History (4. yüzyıl), Himyar'da kiliseler kuran Theophilus'ten bahseder. Simeon'un 6. yüzyıla ait Himyar Mektubu, Necran katliamını anlatır.

Yemen'deki Himyerit Krallığı'nda Yahudi inancını benimseyen Kral Dhu Nuwas (*Yusuf As'ar Yath'ar*) tarafından bölgedeki Hristiyanlara yönelik yapılan sistematik zulüm ve katliam olan Necran katliamı, MS 520-523 yılları arasında, günümüz Yemen'inin kuzeyinde yer alan Necran şehrinde ve çevresinde gerçekleşti. Himyerit Kralı, Yahudiliği benimsemiş ve bölgedeki Hristiyan nüfusu baskı altına almaya başlamıştı. Bazı kaynaklara göre bu, Bizans ve Aksum'un yani şu anki Etiyopya'da, bölgedeki Hristiyan etkisine karşı bir tepkiydi.

Bu kaynaklar, Arabistan'da haçlar, Meryem tasvirleri gibi Hristiyan ikonlarının yayıldığını gösterir, ancak Kâbe'ye spesifik değildi bunlar.

Sinod Kayıtları: 4. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar uzanan dönemde toplanan kilisenin sinod kararlarını, kanonlarını ve teolojik metinlerini içerir. Bu belgeler, Doğu Kilisesi'nin organizasyonu, disiplini ve doktrinleri hakkında değerli bilgiler sunar. Synodicon Orientale Katar ve Arabistan'da piskopos-

lukları listeler. Chronicle of Seert, Necran'a Hristiyanlığın girişini aktarır.

Etiyopya Kaynakları: Himyar Şehitleri Kitabı, Aksum'un Himyar'ı fethetmesini ve kiliseler inşasını anlatır. Bu, güney Arabistan'da Hristiyan ikon kültürünün Bizans etkisiyle yayıldığını ima eder.

Dolaylı Bağlam: Ön-İslam Arabistan'ında Hristiyanlık, 4. yüzyıldan itibaren güçlüydü (*Ghassanidler, Lakhmidler gibi kabileler dönüştü*). Kâbe'deki Meryem ve İsa ikonları, Bizans ikonografisinden (*örneğin, Meryem'in kucağında İsa*) etkilenmiş olabilir. İslam kaynakları (*Ezrakî*), Atâ b. Ebî Rabâh'tan Kâbe'de Meryem'in süslü bir resmini aktarır, bu Hristiyan ikonlarına uyar.

Yorumlar: Kilise kaynaklarında ikonoklazm (*ikon kırıcılık*) tartışmaları (*örneğin, 8. yüzyıl Bizans ikonoklazmı*) vardır, ancak Arabistan'a özgü değil. Modern akademik çalışmalarda (*örneğin, ResearchGate*), Kur'an'da ikon izlenimleri tartışılır, ancak doğrudan kilise kaynakları sınırlıdır.

Bu rivayet, erken İslam'da Hristiyan unsurlara toleransı gösterse de, Arap âlimler arasında otantikliği tartışmalıdır; bazıları tarihi kabul edip, yüksek değer verirken, bazıları zayıf görür. İslam tarihi kaynakları, putların kaldırıldığını vurgular; kilise kaynakları ise Arabistan'da Hristiyanlığın yayıldığını doğrular, ancak Kâbe ikonlarına doğrudan değinmez. Bu, Bizans-Arap kültürel etkileşimini yansıtır. Araştırma, rivayetin dinler ve kültürler arası diyalog için potansiyel taşıdığını, ancak tasvir yasağı bağlamında sınırlı kaldığını gösterir.

MAINGLANZ
Gebäudeservice

SCAN ME

MUSTAFA ILKYAZ
Inhaber

T. +49 162 42 75 991 - **W.** www.main-glanz.de - **M.** info@main-glanz.de

Am Hohen Weg 27, 60488 Frankfurt am Main

"Dünya diz çöktüğüm yer kadardır" - belki de modern Türk şiirinde yazılmış en derin, en özlü, en çarpıcı mısralardan biridir bu. Sadece yedi kelime... Ama bu yedi kelimede koca bir dünya görüşü, bir varoluş felsefesi, bir inanç manifestosu saklıdır. Cahit Zarifoğlu'nun bu dizesi, onun tüm poetikasının, tüm hayat anlayışının özeti gibidir adeta. Modern dünyanın sınırsız genişleme hırsına, tüketim çılgınlığına, maddi haz peşinde koşan insanlığa karşı söylenmiş en güçlü i-tiraz belki de budur.

Bu dize, aslında İslam tasavvufunun "*küçük dünya*" anlayışının modern bir yorumudur. Dünya, coğrafi bir genişlik değil, manevi bir derinliktir Zarifoğlu için. İnsanın secde ettiği, kulluk bilincine vardığı, Yaratıcısıyla buluştuğu o küçücük alan, aslında tüm kainatı kuşatır. Çünkü o alan, insanın özüne döndüğü, benliğinden sıyrıldığı, "*hiç*" olduğu yerdir.

47 yıllık kısa ömrüne sığdırdığı devasa mirasıyla Cahit Zarifoğlu, işte bu tevhid bilincinin modern Türk şiirindeki en samimi sesidir. 1940'ta Ankara'da dünyaya gelen ve 1987'de a-ramızdan ayrılan şair, yaşamı boyunca sürekli bu "*diz çökülen yer*"'in arayışı içinde olmuştur.

Onun şiiri, modern dünyanın gürültüsü içinde kaybolmuş ruhların sığınağıydı adeta. Kelimeleri, çağdaş insanın yalnızlığını, bunalımını, arayışını ve nihayetinde bulduğu huzuru anlatır. Fakat bu anlatış, didaktik bir vaazın soğukluğunda değil, samimi bir dostun fısıltısının sıcaklığındadır. Zarifoğlu'nun dizelerinde kendinizi bulursunuz; çünkü o, herkesin içinde taşıdığı ama dile getiremediği duyguları, en saf halleriyle kelimeye dökmüştür.

Bir çocukluk, bin hüzn

Kahramanmaraş'ta geçen çocukluğu, Zarifoğlu'nun ruh dünyasının temellerini atmıştır. 1946'da ailesiyle birlikte Kahramanmaraş'a taşınan küçük Cahit, burada Anadolu'nun bereketli topraklarında, geleneksel değerlerle modern dünyanın çatışmasına tanık olmuş, bu ikilem onun eserlerinin ana

damarlarından birini oluşturmuştur. Babasının 1952'de genç yaşta vefatı - Cahit henüz 12 yaşındayken - ailesinin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, onun ruhunda derin izler bırakmış; belki de bu yüzden şiirlerinde hep bir yetimlik duygusu, bir kimsesizlik hali vardır. Ama bu yetimlik, isyana değil, daha derin bir anlam arayışına kapı aralamıştı.

Zarifoğlu'nun çocukluğu, Türkiye'nin en soğuk, en sert kışlarının geçtiği yerlerde geçti. Sivrice'de, karın diz boyu olduğu günlerde, sobanın başında annesinin anlattığı masalları dinlerdi. O masallar, sonradan onun şiirine dönüştü. Annesi Fatma Hanım, çok okuyan, çok ağlayan, çok dua eden bir kadındı. Zarifoğlu'nun "*anne*" imgesi, onun bütün şiirinde kutsal bir yerde durur.

"Annem çok ağladı / Ben de çok ağladım" der bir dizesinde. O gözyaşı, sadece kişisel bir gözyaşı değildir; Türk annesinin, Müslüman annesinin, insanlık tarihinin gözyaşıdır.

Zarifoğlu'nun İstanbul yollarına düşüşü, kendisi için tabii ki, yeni bir başlangıç olacaktı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde aldığı eğitim, üniversite ortamı, onun düşünce dünyasını da şekillendirecekti. Yeni ufuklara açılmasına vesile olacaktı.

Lise yıllarında, İstanbul'a geldiklerinde, ilk kez büyük şehir yalnızlığını tattı. Vefa Lisesi'nde okurken, bir yandan da Diriliş'in ilk nüshalarını elden ele dolaştırıyordu. Sezai Karakoç'la tanışması, hayatının dönüm noktasıdır. Karakoç ona, "*Sen şiiri değil, şiir seni yazıyor*" demişti bir gün. Zarifoğlu bunu hiç unutmadı. Çünkü gerçekten de öyleydi. O, şiir yazmıyordu; şiir onun içinde doğuyor, onun ellerinden dökülüyordu.

Zarifoğlu üniversitede, sadece dini ilimleri öğrenmez; aynı zamanda Batı felsefesini, modern edebiyatı da tanır. Bu

"Bir gün anlayacaksınız, ben neden böyleydim..."

Cahit Zarifoğlu

"Yedi Güzel Adam" kitabı, onun edebiyat dünyasına tam anlamıyla damga vurduğu eser olur. Bu kitaptaki şiirler, modern insanın bunalımını, şehir hayatının yabancılaştırıcı etkisini, aşkın ve inancın bu karmaşa içindeki yerini sorgular. Ama bu sorgulama, soğuk bir entelektüel egzersiz değildir; tam tersine, yürekten gelen, samimi bir iç dökmenin ürünüdür.

sentez, onun eserlerinde kendine özgü bir derinlik yaratır. Ne körü körüne gelenektir, ne de Batı hayranlığına kapılmış bir aydın. O, kendi özünü koruyarak evrensel olanı yakalayabilmiş nadir şairlerdendir.

"Dünya diz çöktüğüm yer kadardır"

Zarifoğlu'nun 1972'de yayımlanan *"Yedi Güzel Adam"* kitabında yer alan bu şiir, belki de onun tüm düşünce sistemini özetleyen bir manifestodur. Şiirin tamamı şöyledir:

"Dünya diz çöktüğüm yer kadardır

Gerisi toz duman

Gerisi aldatmaca

Bir avuç tuz bile olamaz ölürlen avucumda

Dünya diz çöktüğüm yer kadardır

Orda büyür gökyüzü"

Bu şiirde Zarifoğlu, modern insanın tüm genişleme hürsine, dünyayı ele geçirme arzusuna karşı radikal bir duruş sergiler. Dünya, fethedilecek bir coğrafya değil, secde edilecek bir zemindir onun için. İnsanın gerçek mekanı, fiziksel uzamda kapladığı yer değil, manevi derinlikte ulaştığı boyuttur.

"Gerisi toz duman" derken, secde dışında kalan her şeyin geçiciliğine, aldaticılığına işaret eder. Modern dünyanın tüm gösterişi, teknolojik harikalar, ekonomik sistemler, siyasi güçler - hepsi "toz duman"dır onun gözünde. Çünkü bunların hiçbirini insanı hakikate ulaştırmaz.

"Bir avuç tuz bile olamaz ölürlen avucumda" dizesi, ölüm karşısında maddi dünyanın tüm değerlerinin anlamsızlığını vurgular. Tuz, hem değerli bir meta hem de çürümeyi önleyen bir maddedir. Ama ölüm anında bunun bile bir anlamı yoktur. İnsan eli bomboş gider bu dünyadan.

Ve şiirin son dizesi, belki de en çarpıcı olanı: "Orda büyür gökyüzü". Secde yerinde, o küçük alanda gökyüzü büyür. Bu nasıl bir paradokstur! Fiziksel olarak en küçük alan, metafizik olarak en büyük genişliğe açılır. İnsan yere kapanınca göğe yükselir.

Bu şiir, Zarifoğlu'nun sadece şairliğini değil, tüm hayat felsefesini de özetler. O, hayatı boyunca bu "diz çöken yer"i peşinde olmuştur. Maveria dergisini çıkarırken de, evlenip yuva kurarken de, çocuklarına şiir yazarken de, hastalıkla boğuşurken de hep bu merkezi korumaya çalışmıştır.

Yaşamak yazmanın müsveddesiydi

Zarifoğlu için yaşamak ve yazmak birbirinden ayrılmaz iki eylemdi. Hayatı bir müsvedde gibi yaşar, yazdıkları ise bu müsveddenin tem-

ze çekilmiş haliydi sanki. *"Yaşamak"* adlı kitabında şöyle der: *"Yazmak için yaşıyorum, yaşadıklarımı yazıyorum."* Bu cümle, onun poetikasının özeti gibidir. Onun için şiir, süslü sözler dizi değil, yaşanmış hakikatlerin damıtılmış halidir.

1969'da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan Zarifoğlu, aynı yıl TRT Ankara Radyosu'nda prodüktör olarak çalışmaya başlar. Bu dönemde yazdığı ilk şiirleri, dönemin egemen şiir anlayışından farklı bir ses getirir edebiyat dünyasına. Ne İkinci Yeni'nin kapalı imge dünyasına sığar, ne de toplumcu gerçekçiliğin sloganvari diline. O, kendi sesini bulmuş, kendi dilini yaratmıştır. Bu dil, sadeliğin içinde derin anlamlar barındıran, yalınlığın arkasına gizlenmiş felsefi sorgulamaları içeren bir dildir.

1969'da yayımlanan ilk şiir kitabı *"İşaret Çocukları"*, onun edebiyat dünyasına ilk ciddi girişidir. Ardından 1972'de *"Yedi Güzel Adam"* gelir ve bu kitap onu geniş kitlelere tanıtır. Modern insanın bunalımını, şehir hayatının yabancılaştırıcı etkisini, aşkın ve inancın bu karmaşa içindeki yerini sorgulayan bu kitaptaki şiirler, edebiyat dünyasından hatırı sayılır anlamda pozitif geri dönüşümler alır.

Berat Hanım ve Naif Bir Sevda

1973'te Seyyide Berat Hanım ile evliliği, görücü usulüyle başlasa da, kısa sürede derin bir ruh birlikteliğine dönüştü. Necip Fazıl Kısakürek'in yakın ilgi gösterdiği bu evlilik, Cahit'in fırtınalı ruhuna bir liman oldu.

Berat Hanım, onun "sır kâtibi"ydi. Cahit'in anlaşılmasız, kapalı şiirlerinin ardındaki yumuşak kalbi en iyi o biliyordu. Ona yazdığı mektuplarda *"Burası dünya yahu, burası bu kadar işte!"* diyordu. Bu cümle, evliliklerinin de mottosuydu - dünyanın geçiciliğini bilen, asıl saadetin "öte"de olduğuna inanan iki yolcu...

Dört kızları oldu: Betül, Ayşe, Kübra, Arife. *"Yavrularım"* diye hitap ederdi onlara. Evde halının üzerinde yuvarlanır, kendi uydurduğu masalları anlatırdı. *"Çocuklara kıymayın efendiler, bulutlar adam öldürmesin"* derdi. Kızlarına yazdığı mektuplar, Türk edebiyatının en güzel baba mektuplarıydı: *"Sevgili yavrularım, babanız biraz yoruldu ama sizi çok seviyor..."*

Maveria'nın ötesinde

1976 yılında arkadaşlarıyla birlikte çıkarmaya başladığı *"Maveria"* dergisi, Zarifoğlu'nun hayatında bir dönüm noktasıdır. Belki de bir dergiden daha fazla bir anlama sahipti, bir nevi düşünce platformu misyonunu üstleniyordu bu dergi. Görünen, maddi dünyanın ötesinde, görünenin arkasında olanı arar durur. Bu arayış, mistik bir

kaçış değil, hakikate ulaşma çabasıdır.

Mavera çevresinde toplanan genç yazarlar, Türk edebiyatına yeni bir soluk getirirler. Rasim Özdenören, Alaeddin Özdenören, Erdem Bayazıt, Akif İnan gibi isimlerle birlikte oluşturdukları bu hareket, İslami duyarlılığı modern edebiyatın imkanlarıyla buluşturur. Bu buluşma, ne geleneksel dini edebiyatın tekrarı, ne de modernizmin körü körüne taklidiydi. Özgün bir sentez, yeni bir söylemdi.

Aşkın ve acının şairi

Cahit Zarifoğlu'nun şiirlerinde aşk, salt bir beşeri duygu olmanın ötesinde, varoluşsal bir deneyimdir. Onun aşkı, sevgiliye duyulan özlemle başlar, ilahi aşka doğru yükselir. *"Menziller"* kitabında bu yükseliş en doruk noktasına ulaşır. Beşeri aşktan hareketle ilahi aşka varan bu yolculuk, tasavvuf geleneğinin modern bir yorumu gibidir.

Evliliği ve çocuklarının doğumu, onun şiir dünyasında yeni kapılar açar. Artık sadece kendi iç dünyasının değil, bir babanın, bir eşin de şairidir. *"İns"* kitabında bu dönüşümün izlerini görmek mümkündür. Zarifoğlu çocuklarına da şiirler yazar. Yazdıkları edebiyatımızın en samimi mısraları olarak kabul görür. Bir babanın evladına duyduğu sevgi, endişe, umut ve korku, tüm çıplaklığıyla dizelerine yansır.

Hayat, Zarifoğlu'na acıyı da tattıracaktır. Henüz kırklı yaşlarının başındayken yakalandığı kanser, hayata ve ölüme bakışını derinleştirir. Hastalığı süresince yazdığı *"Korku ve Yakarış"* kitabı, bir insanın ölümlle yüzleşmesinin en içten belgesidir. Bu kitaptaki şiirler, korkunun ve teslimiyetin, isyanın ve kabullenişin iç içe geçtiği, insani zaafaların ve ilahi hikmetin sorgulandığı metinlerdir.

Zarifoğlu sadece bir şair değil, aynı zamanda güçlü bir düzyazı ustasıdır. Romanları, öyküleri ve günlükleri, onun düşünce dünyasının farklı vechelerini gösterir. *"Savaş Ritimleri"* adlı öykü kitabı, modern hayatın insanı kuşatan çelişkilerini, iç çatışmalarını anlatır. Bu öyküler, realizmin sınırlarını zorlayan, sembolik anlatımın gücünden yararlanan metinlerdir.

Günlükleri ise belki de en samimi metinleridir. *"Yaşamak"* ve *"Bir Değirmendir Bu Dünya"* adlı günlük kitapları, bir aydının, bir şairin, bir inananın iç hesaplaşmalarının, sorgulamalarının, tereddütlerinin ve keşiflerinin belgeleridir. Bu günlükler, sadece Zarifoğlu'nu değil, dönemini de anlamamız açısından önemli kaynaklardır.

Modern zamanların yalnız yolcusu

Cahit Zarifoğlu'nun eserlerinde modern zamanların yalnızlığı, belki de en çarpıcı temalardan biridir. Şehirleşmenin, teknolojinin, tüketim toplumunun insanı nasıl yalnızlaştırdığını, yabancılaştırdığını anlatır. Ama bu anlatım, bir sosyoloğun soğuk tespitlerinden çok farklıdır. O, bu yalnızlığı yaşayan, içinde hissedilen bir insanın feryadıdır.

"Şehirler ve insanlar birbirlerini tüketiyorlar" der bir şiirinde. Bu tüketiş, sadece maddi değil, manevi bir tüketiş de beraberinde getirir. Modern insanın trajedisi, her şeye sahip olma imkanına kavuşurken, kendini kaybetmesidir. Zarifoğlu, bu kaybolmuşluğun farkındadır ve eserlerinde sürekli bir *"kendine dönüş"* çağrısı yapar.

İnancın şiiri

Zarifoğlu'nun eserlerinde İslami duyarlılık, didaktik bir öğreti olarak değil, yaşanmış bir deneyim olarak karşımıza çıkar. O, inancı şiire sokmaya çalışmaz; inanç zaten onun şiirinin mayasıdır, özüdür. Bu yüzden şiirleri, dini propaganda metinleri değil, samimi bir inanışın, derin bir teslimiyetin ürünleridir.

İnançlı biriydi Zarifoğlu. Müslümandı. Belki aldığı aile kültürü, belki de aldığı eğitim nedeniyle, namaz, oruç, hac gibi ibadetler, onun şiirlerinde birer ritüel olmanın ötesindeydi. Onlar bir ibadetten daha ziyade, insanı hakikate yaklaştıran eylemler olarak hayatında vardı.

*"Yedi Güzel Adam"*daki *"Namaz"* şiiri, belki de Türk edebiyatında namazı en içten, en samimi anlatan metinlerden biri olacaktı. Bu şiirde namaz, sadece dini bir vecibe değil, modern

dünyanın kaosundan kaçış, huzur bulma, kendini ve Rabbi'ni bulma yoluydu.

Dil ve üslubun sadeliği

Cahit Zarifoğlu'nun dilinin sadeliği, bilinçli bir tercihtir. O, şiirin herkes tarafından anlaşılabilir olması gerektiğine inanır. Bu sadelik, basitlik değildir; tam tersine, en karmaşık duygu ve düşünceleri en yalın ifadelerle anlatabilme ustalığıdır. Onun şiirleri, ilk okuyuşta anlaşılır gibi görünür, ama her yeni okumada farklı anlam katmanları keşfedersiniz.

Kelime seçimindeki titizliği, cümle kurgusundaki özeni, ritim ve ahenge verdiği önem, onun şiirlerini müzikalite açısından da zengin kılar.

Ebedi yolculuk

Cahit Zarifoğlu'nu anlamak, modern Türk şiirinin en samimi, en içten seslerinden birini anlamaktır. O, ne salt bir İslami şair, ne salt bir modernist, ne de salt bir gelenekçidir. O, tüm bu kimlikleri kendi potasında eritmiş, özgün bir sentez yaratmış bir sanatçıydı.

"Ölüm dediğin nedir ki

Bir kapıdan girip

Başka kapıdan çıkmak" diyen Zarifoğlu, belki de kendi ölümünü de böyle algılamıştı. Onun için ölüm, bir son değil, yeni bir başlangıçtı.

Onun hayatı, kısa ama yoğun bir yolculuktu. Zarifoğlu yolculuğu boyunca hep bir arayış içindeydi. Hep daha derine inme arzusu içindeydi. Şiirleri, öyküleri, romanları, günlükleri, hepsi sanki bir yolculuğun izlerini taşıyordu. İşin ilginç olanı, bu izleri takip edenler kendi içsel yolculuklarına çıkıyorlardı.

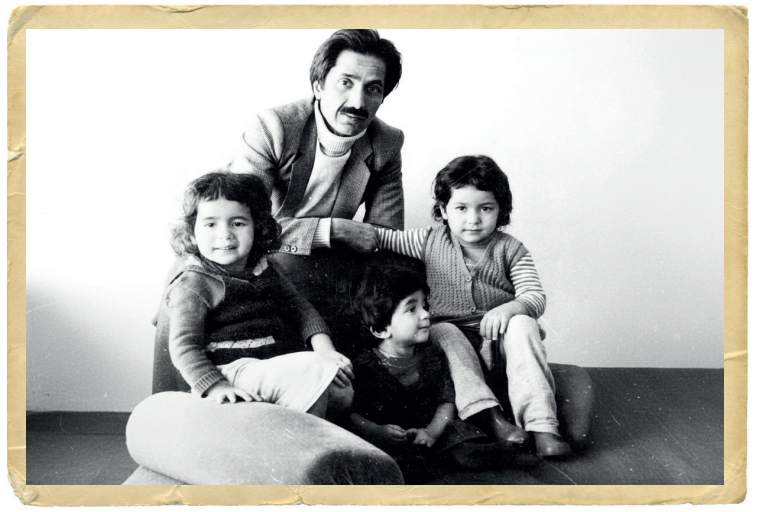
Takvimler 1987'yi gösterdiğinde, Cahit henüz 47 yaşındaydı. Hayatının, sanatının en verimli çağında... Ama kaderin saati, bizim saatimizle işlemez. *"Davetsiz bir misafır"* gibi çaldı kapısını hastalık: Pankreas kanseri.

Hastalık, bedenini hızla eritirken, ruhunu cılalıyordu sanki. Hastanede yattığı o günlerde, Cahit artık bambaşka bir *"Zarîf"*ti. Sakallarını bırakmıştı. Sünnet-i seniyyeye uyarak bıraktığı o sakallar, ona tam bir derviş sureti kazandırmıştı.

Ziyaretine gelen *"Yedi Güzel Adam"*ın diğer üyeleri, Erdem, Rasim, Akif... Gözyaşlarını saklamaya çalışırken, Cahit onları teselli ediyordu. *"Üzülmeyin"* diyordu bakışlarıyla, *"Bu bir son değil, bu bir vuslat."*

Son günlerinde, Erdem Bayazıt başucundaydı. Cahit, yarı baygın halde, gözlerini tavana dikmiş, dudaklarında belli belirsiz bir kıpırtıyla Kur'an dinliyordu. Bir ara Erdem'in elini tuttu. O el sıkışma, dünyalık bir vedadan çok, *"Ötede buluşacağız kardeşim, randevumuzu unutma"* der gibiydi.

Son yıllarını, hastalıkla geçirdi. Ama hastalığı bile onun elinde bir şiire dönüştü. Hastanede yatarken, hemşirelere şiir okurdu. Doktorlara *"Beni çocuklarla görmün"* derdi. Ölmeden bir gün önce, başucunda Kur'an okunurken, gülümsedi ve *"Tamam"* dedi. O *"tamam"*, bir ömrün tamamlanmasıydı. O

"tamam", bir kavuşmanın başlangıcıydı.

7 Haziran 1987'de, bir Haziran ikindisinde, Cahit Zarifoğlu, o çok sevdiği, şiirlerinde hep aradığı *"Mavera"*ya, ötelerin ötesine göçtü. *"Buzdağının şairi"*, suyun üstündeki suretini bizden çaktı ama suyun altındaki o devasa mirasını gönüllerimizde bıraktı.

Zarifoğlu, 7 Haziran 1987'de ebedi aleme göç eder. Türk edebiyatı için çok erken bir kayıp olacaktır bu. Arkasında zengin bir miras bırakır şair. Bu sadece yazılı eserlerden ibaret olmayan; bir duruş, bir tavır, bir yaşama biçimidir aynı zamanda. Vefatının ardından geçen 35 yılı aşkın süreye rağmen, halen şiirleri okunan, hala yüreklerde yankı bulan ve en önemlisi zamanın ötesine seslenen, içten mısraları ile edebiyatımızın ölümsüz kalemlerinden sayılmayı hak etmiş bir isim Cahit Zarifoğlu.

Modern insanın bunalımı, yalnızlığı, arayışı bugün de devam ediyor ve Zarifoğlu'nun şiirleri bu duruma ışık tutmaya devam ediyor. Genç şairler üzerindeki etkisi de yadsınamaz. Onun açtığı yolda yürüyen, onun dilinden ve duyarlılığından beslenen nice şair yetişti. Ama hiçbirinin onun yerini dolduramadı, dolduramazdı da. Çünkü Cahit Zarifoğlu, tekrarı olmayan, benzersiz bir sestir.

Sevenleri onun için ağladı. Ama o ağlama, sıradan bir ağlama değildi. O ağlama, bir bahar yağmuru gibiydi. Toprağı bereketlendiren bir yağmur. Çünkü Zarifoğlu, ölecek de bize bir şey öğretiyordu: Ölüm, korkulacak bir şey değildir. Ölüm, sevgiliye kavuşmaktır.

Şimdi, onun mezarı Üsküdar'da, bir çocuk parkının yanındadır. Onun istediği gibi, çocuk sesleriyle çevrili. Giderseniz, orada bir huzur bulursunuz. Çünkü o, hâlâ oradadır. Şiirlerinde, mektuplarında, çocuk gülüşlerinde, kedilerin gözünde, annelerin duasında...

Cahit Zarifoğlu, bir şairden fazlasıydı. O, bir nurdu. Bir hüznü. Bir çocuktu. Bir yolcuydu. Bir âşıktı. O, bizim unuttuğumuz her şeyi hatırlatan biriydi.

Ve hâlâ, sessizce bize sesleniyor:

*"Bir gün anlayacaksınız,
ben neden böyleydim..."*

Anlıyoruz Cahit Abi. Senin *"dünya diz köktüğün yer kadar"* sözünün ne anlama geldiğini, modern dünyanın tüm kargaşası içinde daha iyi anlıyoruz.

Ihr Druckpartner

— 162 cm —
Epson Surecolor SC80600L

Großformat

— 162 cm —
Roland Truvis LG-640 UV

**SAME DAY
LIEFERUNG***

Baupläne am selben Tag

Wir bieten für unsere Kunden, schnelle Produktion und Lieferung.
Wenn sie bis 12.00 Uhr Ihre Datei schicken, bekommen Sie bis
16:00 Uhr alle Pläne gefaltet zur Hand.

Digitaldruck

Konica Minolta C1070p
70 Seite pro Minute mit Finisher

— SRA3 —

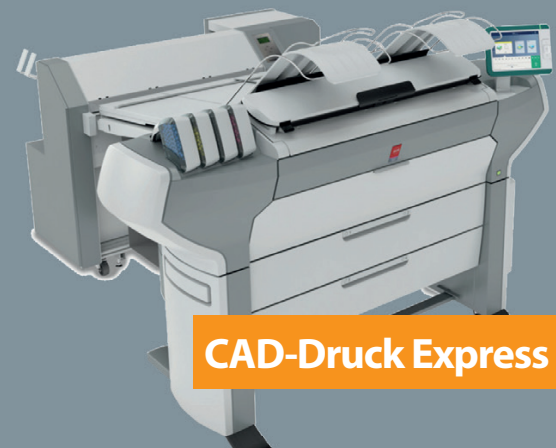
Egal was Sie brauchen, wenn Sie Drucksachen Bedarf
haben, rufen Sie uns einfach an. Wir haben immer
eine passende und günstige Lösung für Sie.

• Flyer
• Prospekte

• Broschüre
• Buchdruck

• Katalog
• Visitenkarten

• Einladungskarten
• Traukarten

CAD-Druck Express

— 110 cm —

Textildruck mit DTF

GOLD UND SILBERPRÄGUNG | DIGITALISIERUNG | EXPRESS DRUCK

**WL WERBECENTER
-LANGEN.DE®**

Exen Werbeagentur GmbH

Ohmstr. 6 | 63225 Langen • Tel: 06103 200 48 58 | Mobil: 0163 9 32 32 32
info@werbecenter-langen.de • www.werbecenter-langen.de

EPSON

Roland®

Biz savastık, onlar öldü!

8 milyon isimsiz
atın öyküsü

SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

Tarihin tozlu ve kanlı sayfalarını çevirdiğimizde, genellikle milyonlarca insanın acısını, gözyaşını ve son nefesini okuruz. Her şehidin bir ismi, bir ailesi, geride bıraktığı yarım kalmış bir hikâyesi vardır. Ancak savaş meydanlarında, tarih kitaplarının çoğu zaman fısıltıyla bile anmadığı bir gerçek daha yatar: Savaşların dört ayaklı şehitleri. Hiçbir bayrağı tanımayan, hiçbir düşmanı olmayan, ideolojilerden bihaber, sadece insana güvenen ve bu "güven" yüzünden can veren milyonlarca at...

Bu yazı, istatistiklerin soğukluğuna hapsedilmiş o sessiz çığlıklara ses olmak, unutulmuş acıları hatırlamak ve belki de insanlık olarak o büyük utancımızla yüzleşmek için kaleme alındı. Çünkü her rakamın ardında atan bir yürek, her istatistiğin içinde son nefesini toprak kokan bir siperde veren bir can vardı.

Büyük savaşın ağır bilançosu (1914-1918)

Birinci Dünya Savaşı'nda ölen atların sayısı konusunda kaynaklar farklılık gösterse de, en muhafazakâr tahminler bile vicdanları kanatmaya yeter. İngiliz İmparatorluk Savaş Müze-

si, toplam 8 milyon atın savaşta hayatını kaybettiğini belirtiyor. Bu kayıplar sadece cephede kurşunla değil; hastalıktan, açlıktan, dondurucu soğuktan ve bakımsızlıktan gerçekleşti.

Tablo, ulusların hırslarının bedelini kimlerin ödediğini net bir şekilde gösteriyor:

İngiliz Ordusu: 1914-1918 yılları arasında 484.000 at kaybetti. Bu, savaş boyunca her gün ortalama 300'den fazla atın ölümü demekti. Sadece Somme Muharebesi sırasında, tek bir haftada 7.000 atın telef olduğu kayıtlara geçti.

Fransız ve Alman Orduları: Fransa yaklaşık 1 milyon 800 bin, Almanya ise 1,5 milyon atını bu savaşta yitirdi. Alman ordusunun lojistiği büyük ölçüde atlara bağlıydı ve bu kayıplar, ordunun hareket kabiliyetini bitirme noktasına getirdi.

Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kafkasya ve Sina çöllerinde kesin rakamlar bilinmemekle birlikte on binlerce at kaybedildi. Özellikle Sarıkamış'ın dondurucu beyazlığında, açlıktan ve soğuktan ölen hayvan sayısı, ne yazık ki insan kayıplarımızla yarışır düzeydeydi.

Verdun: Çamur, atın son mezarıdır

Verdun... 1916'da 300 gün süren bir cehennem. Bura-

da 300 binden fazla asker öldü. Ancak o yapışkan çamura gömülen binlerce atı kimse saymadı. Bir Fransız askerinin günlüğüne düştüğü şu satırlar, savaşın vahşetini bir insan gözünden değil, bir atın bakışından anlatır:

"Topçu ateşi başladığında atlar çığına döndü. Bir tanesi, ön bacakları parçalanmış halde hâlâ ayağa kalkmaya çalışıyordu. Gözlerinde öyle bir dehşet vardı ki, bir insan bakışından daha insaniydi. Bizi suçluyordu. 'Neden?' diye soruyordu. Onu vurmak için yaklaştığımda başını bana yasladı. Sanki affediyordu. O gün kendi insanlığımdan bir parça öldü."

Passchendaele: Bataklıkta boğulan ruhlar

1917'deki Passchendaele Muharebesi, atlar için özel bir işkenceydi. Topçu ateşi drenaj sistemlerini yok etmiş, her yeri ölümcül bir bataklığa çevirmişti. Atlar vurularak değil, çamura saplanıp yavaşça boğularak öldüler. İngiliz bir topçu subayı o anları, *"Atların çığlıkları kulaklarımdan çıkmıyor. Gece rüyalarımdaya duyuyorum. Biz de batmamak için onları kurtarmadan izledik,"* diyerek anlatacağı.

Somme Muharebesi'nde bir İngiliz piyadesinin şahit olduğu olay, savaşın ne kadar acımasız olduğunu tek bir kareyle özetler: *"Tepelerin ardından topçu ateşi geldiğinde bir at konvoyu tam isabet aldı. En genci, belki iki yaşlarında bir tay, annesinin cesedinin yanında kalmış, onun soğuyan vücudunu yalamaya çalışıyordu. Çavuş onu vurduğunda, sanki bir çocuk öldürmüştü gibi hissettim."*

Çanak kale ve Anzak Koyu'nun sırrı

Bizim topraklarımızda, Gelibolu'da da durum farklı değildi. Avustralyalı askerler, gemilerden indirilen atların, yüzme bilmedikleri ve üzerlerindeki ağır yükler nedeniyle Anzak Koyu'nun sularında boğulmalarını çaresizce izlediler.

Bir Avustralyalı askerin günlüğünde geçen *"Billy"* isimli atın hikâyesi ise yürek burkucudur. Sahile çıkmayı başaran ancak iki bacağı kırılan Melbourne'lu at Billy, sürünerek arka-

daşlarına ulaşmaya çalışırken, sahibi Ernie Sergeant tarafından acısına son verilmek üzere vurulur. Ernie tetiği çekerken ağlamaktadır. Avustralya bu savaşa 136.000 at göndermiş, geriye sadece *"Sandy"* adında tek bir at dönebilmiştir.

Doğu Cephesi: Kar ve kan

Rus ve Alman orduları arasındaki savaşta *"Düşman"* askerler değil, *"Kış"*ı. Eksi 30 derecede, yem kalmadığı için çatıların samanlarını yiyen, o da bitince birbirlerinin yelelerini kemiren atlar... Bir Alman subayı, donarak ölen atına kendi kıyafetlerini sardığı o geceyi şöyle sorgular: *"Biz ne yaptık? Hangi hak için bu masum canlılara bu acıyı çektiriyoruz?"*

Savaş sadece mermi demek değildi. 1916'da İprit gazının kullanılmaya başlanmasıyla binlerce at, ciğerleri yanarak, gözleri kör olarak, sarı sıvılar kusarak can verdi. Gaz maskeleri atlar için de üretilse de, o kaosta çoğu zaman işe yaramadı.

Daha da ilginç, modern araştırmaların gösterdiği *"travma"* gerçeği idi. Savaş alanından sağ dönen atlarda, tıpkı askerlerde olduğu gibi Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) belirtileri görüldü. Ani seslere aşırı tepki veren, sürekli titreyen, ahırın en karanlık köşesine saklanan atlar... Bir İngiliz çiftçi, savaştan dönen atı Charlie'nin bir traktör sesi duyduğunda korkudan kalp krizi geçirip öldüğünü anlatır. Savaş, Charlie'yi bedenen eve getirmişti ama ruhu hâlâ Fransa'daki o çamurlu çukurlardaydı.

İkinci Dünya Savaşı genellikle tankların ve motorlu araçların savaşı olarak bilinir. Oysa gerçekte Alman ordusunun %80'i hâlâ at gücüne dayanıyordu.

Barbarossa Trajedisi: Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırısı sırasında 750.000 at kullanıldı ve ilk kış gelmeden bunların 180.000'i donarak telef oldu.

Stalingrad Kuşatması: Açlık o boyuta ulaştı ki, askerler önce yoldaşları olan atların yemlerini, sonra ölen atların etlerini yemek zorunda kaldılar. Bir veterinerin günlüğündeki; *"Bu gece altı atı başlarını okşayarak, vedalaşarak öldürdüm. Her*

Bir umut ve kahramanlık hikayesi: Çavuş Reckless

Tüm bu karanlık tabloda, bir atın hikâyesi parıldar. Teknik olarak Kore Savaşı'nda (1950-1953) görev yapsa da, savaş atlarının ruhunu temsil eden en güçlü örnektir o: Staff Sergeant (*Üst Çavuş*) Reckless.

Aslen "*Sabahın Alevi*" adında bir yarış atı olan bu küçük Moğol kısırağı, sahibi tarafından kız kardeşine protez bacak alabilmek için Amerikan ordusuna 250 dolara satılmıştı. Ancak o, basit bir yük hayvanı olmadı.

ABD Deniz Piyadeleri tarafından eğitilen Reckless, "*Gelen Ateş*!" komutunu duyduğunda sığınağa kaçmayı, tel örgülerin altından sürünmeyi öğrendi. Ama onu efsane yapan, 1953'teki

Outpost Vegas Muharebesi idi. Reckless, o gün tek başına, çoğu zaman yanında bir asker bile olmadan, ezberlediği rotada tam 51 sefer yaptı. Dağlık arazide, ateş altında 4 tona yakın mühimmat taşıdı, dönüşte ise yaralı askerleri sırtladı. İki kez yaralandı ama durmadı.

Reckless asker gibi yaşadı; sabahları askerlerle kahve (*ve bazen bira*) içer, omlet yer, çadırlarda onlarla uyurdu. Poker fişlerini ve battaniyeleri yeme gibi garip huyları vardı ama askerler ona tapardı. Rütbe alan nadir hayvanlardan biri oldu. 1968'de Amerika'da askeri törenle gömüldüğünde, arkasında madalyalarla dolu bir efsane bıraktı.

birinin gözlerindeki güven beni mahvetti. Bana son ana kadar güveniyorlardı," itirafı, savaşın en acı anlarından biridir.

Polonya'nın Rüzgârı: Polonya işgalinde süvarilerin tanklara kılıçla saldırdığı bir Nazi propagandası olsa da, Polonya atlarının Alman zırhlıları karşısında katledildiği gerçektir. Polonyalı bir subayın mektubunda bahsettiği atı Wicher (*Rüzgâr*), göğsünden vurulmasına rağmen sahibini güvenli bölgeye taşıyıp sonra sahibinin kucağında can vermiştir. Subay mektubunda sorar: "*Bize şehit diyecekler. Peki Wicher'e ne diyecekler?*"

Unutma lüksümüz yok

Bugün Londra'daki Hyde Park'ta bulunan "*Animals in War*" (*Savaşta Hayvanlar*) anıtının üzerinde çok kısa ama can yakıcı bir cümle yazar:

"Onların seçme şansı yoktu." (They had no choice)

İşte meselenin özü budur. İnsanlar savaşları seçebilir, ide-

olojiler uğruna ölmeyi göze alabilir. Ancak atlar, bir vatan veya bayrak için değil, sadece ve sadece insanlara güvendikleri için o cehennemden ortasındaydılar. O güvene ihanet ettik.

Michael Morpurgo'nun "*Savaş Atı*" (*War Horse*) romanı veya Spielberg'in filmiyle Joey karakteri üzerinden bu acıyı hatırlasak da, asıl anıt vicdanlarımızda dikilmelidir. Avustralyalıların, karantina kuralları yüzünden savaştan sonra ülkelerine geri götüremedikleri ve çölde vurmak ya da satmak zorunda kaldıkları binlerce "*Waler*" atının hüznü hâlâ o topraklardadır.

Eğer insanlık olarak en masum, en savunmasız canlılara bile merhamet gösteremiyorsak ve onları kendi hırslarımız uğruna bir "*malzeme*" gibi harcıyorsak, medeniyet dediğimiz şeyi yeniden sorgulamalıyız. Bu satırlar, isimsiz kalanların, mezarsız gidenlerin, madalyası olmayanların anısına... Onlar seçmedi. Ama biz bugün, unutmamayı seçiyoruz.

ENİS BEHİÇ MALMÖ

17 Ocak 1961.

Katanga'nın boğucu sıcağında, elleri arkadan bağlı üç adam, Belçikalı subayların nezaretinde bir uçağa bindirilmişti. İçlerinden birinin, gözlükleri kırılmış, yüzü şişmiş, dudakları patlamıştı. Otuz beş yaşındaydı. Adı Patrice Émery Lumumba'ydı. Birkaç saat sonra, sülfürik asit dolu varillerde bedeni eritilecek, geriye kemik parçaları bile kalmayacaktı. Batı, Afrika'nın ilk gerçek demokratik liderini katletmekle kalmamış, cesedini bile yok etmişti. Sanki hiç var olmamışçasına.

Ama yanılmışlardı. Patrice Lumumba ölmedi. Öldürülemezdi. Çünkü o, bir insandan fazlasıydı artık — bir fikrin, bir umudun, bir kıtanın özgürlük çığlığının adı olmuştu.

Sömürge karanlığında doğan bir yıldız

Lumumba, 2 Temmuz 1925'te Belçika Kongosu'nun Onalua köyünde, Tetela kabilesine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Doğduğu topraklar, yarım asırdır Belçika Kralı II. Leopold'un özel mülkü sayılmakta, dünyanın en vahşi sömürge rejimlerinden birinin pençesinde kıvrılmaktaydı. Kauçuk hasadında yetersiz kalan işçilerin elleri kesilmekte, köyler yakılmakta, milyonlarca insan sistematik bir terörün kurbanı olmaktaydı. Tarihçilerin tahminlerine göre Leopold dönemi boyunca on milyona yakın Kongolu hayatını kaybetmişti.

İşte Lumumba, bu karanlığın içinde büyümüştü. Misyoner okullarında eğitim görmüş, posta idaresinde memur olarak çalışmaya başlamıştı. Sömürge sisteminin kendisine tanıdığı en yüksek statü olan "évolué" — "gelişmiş yerli" — sınıfına dahil edilmişti. Bu statü ona bazı ayrıcalıklar tanımakta, ancak aynı zamanda sistemin ikiye bölünmüşlüğü her gün yüzüne vurmaktaydı. Bir "évolué" olarak akşam sekizden sonra sokağa çıkabilmekte, bira içebilmekte, Avrupalı mahallelerine girebilmekteydi. Ama ne kadar "gelişmiş" olursa olsun, beyaz bir adamın önünde ayağa kalkmak zorundaydı.

Bu çelişki Lumumba'yı radikalleştirmişti. Okumaya başlamıştı; Afrika'nın bağımsızlık hareketlerini, Gandhi'yi, sömürgecilik karşıtı düşünürleri. 1955'te Belçika Kralı Baudouin Kongo'yu ziyaret ettiğinde, Lumumba ona bir dilekçe sunmuş, siyahlarla beyazlar arasındaki eşitsizliği dile getirmişti. Kral gülümsemiş, dilekçeyi almış ve hiçbir şey yapmamıştı. Lumumba o gün anlamıştı: Özgürlük dilenerek kazanılmazdı.

Bağımsızlık yolunda fırtınalı yükseliş

1958 yılı, Afrika'nın uyanış yılıydı. Gana bağımsızlığını kazanmış, Kwame Nkrumah kıtanın yeni umut yıldızı olmuştu. Accra'da düzenlenen Pan-Afrika Konferansı'na katılan Lumumba, hayatının dönüm noktasını yaşamaktaydı. Orada tanıştığı liderler — Nkrumah, Sekou Touré, Frantz Fanon — onda yeni bir bilinç uyandırmıştı. Kongo'ya döndüğünde artık başka bir adamdı.

Ekim 1958'de Mouvement National Congolais'yi (MNC)

Afrika'nın kalbine saplanan hançer: Bir kıtanın öldürülen umudu

CIA'nın asit bidonunda erittirdiği Afrikalı!

Bu, Lumumba'nın sonunu getirmekteydi. Soğuk Savaş'ın en kritik döneminde, stratejik açıdan hayati bir bölgenin "komünist" olma ihtimali Washington'ı harekete geçirmişti. CIA Direktörü Allen Dulles, Ağustos 1960'ta Lumumba'nın "ortadan kaldırılması" emrini vermişti. Bu emirde Başkan Eisenhower'ın bilgisi olduğu, daha sonra gizliliği kaldırılan belgelerle kanıtlanmıştı.

kurmuştu. Partisi, Kongo'nun kabile ve etnik bölünmelerini aşmayı hedefleyen tek ulusal hareket olmaktaydı. Lumumba'nın vizyonu açıktı: Birleşik, bağımsız, laik bir Kongo. Ne Belçika'nın kukla devleti, ne kabilelere bölünmüş bir coğrafya. Tek bir ulus, tek bir halk.

Ocak 1959'da Léopoldville'de patlayan ayaklanmalar, Belçika'yı şoka uğratmıştı. Sömürge yönetimi, durumun kontrolden çıktığını görmekte, acil çözüm aramaktaydı. Bir yıl içinde, 30 Haziran 1960'ta Kongo'nun bağımsızlığını ilan edeceklerini duyurdular. Bu, tarihin en hızlı dekolonizasyon süreçlerinden biri olmaktaydı ve Belçika'nın hesabına göre, en kontrollüsü olacaktı.

Mayıs 1960 seçimlerinde MNC birinci parti olmuş, Lumumba başbakanlık koltuğuna oturmuştu. Otuz dört yaşındaydı. Cumhurbaşkanlığına ise yaşlı ve muhafazakâr Joseph Kasavubu getirilmişti. Belçikalılar bu dengeyi kendileri kurmuşlardı. Kasavubu kontrol edilebilir biriydi. Lumumba ise... Lumumba tehlikeliydi.

Tarihi değiştiren altı dakika

30 Haziran 1960. Léopoldville. Bağımsızlık töreni. Protokol belliydi: Kral Baudouin konuşacak, Kasavubu teşekkür edecek, herkes el sıkışacak, bayraklar inip çıkacaktı. Batı'nın Afrika'ya bahsettiği bağımsızlığın gösterişli kutlaması olacaktı her şey.

Kral Baudouin kürsüye çıktığında salonda bir sessizlik hâkim olmuştu. Genç kral, büyük dedesi II. Leopold'u övmeye başlamıştı. Kongo'ya getirilen "medeniyet"ten, Belçika'nın "fedakarlıklarından" söz etmekteydi. Elleri kesilen milyonlarca Kongoludan, kauçuk tarlalarında ölen çocuklardan, tecavüz edilen kadınlardan, yakılan köylerden tek kelime etmemişti. Leopold, sanki bir hayırsevermiş gibi anılmaktaydı.

Kasavubu'nun ılımlı teşekkür konuşmasının ardından, protokolde olmayan bir şey olmuştu. Patrice Lumumba ayağa kalkmış, kürsüye yürümüşü. Belçikalı yetkililer donakalmıştı. Bu planlanmamıştı. Lumumba konuşmaya başladığında, salon nefesini tutmuştu:

"Kongolu erkekler ve kadınlar, bağımsızlık savaşçıları, bu-

gün zaferini kutladığımız bağımsızlık mücadelesinin askerleri, sizlere tüm kalbimle sesleniyorum!"

Ve ardından, kimsenin söylemeye cesaret edemediğini söylemeye başlamıştı:

"Sabahtan akşama, gece gündüz demeden köle gibi çalıştırıldığımız seksen yılı kim unutabilir? Bize 'sen' diye hitap edilirken, bir beyaza 'siz' dememiz gerektiğini kim unutabilir? Dövülmeyi, hakaretleri, aşağılanmaları kim unutabilir? Bir siyahın, güya insanlık adına kendisine dayatılan yasalara boyun eğmek zorunda kaldığı için topraklarının gasp edildiğini kim unutabilir?"

Kral Baudouin'in yüzü kireç gibi olmuştu. Töreni terk etmek istemiş, danışmanları güçlükle yatıştırmıştı. Salondaki Belçikalı yetkililer öfkeden titriyorlardı. Ama Kongolu delegeler ayakta — alkışlıyorlar, bağırıyorlar, ağlıyorlardı. Tarih, o an yazılmaktaydı.

Lumumba'nın konuşması altı dakika sürmüştü. Altı dakika. Bu altı dakika, Batı'nın Afrika üzerindeki "medenileştirme" yalanını paramparça etmekteydi. Bu altı dakika, bir sömürge halkının liderinin, sömürgeci gücün hükümdarının yüzüne karşı tarihi hesabı sorduğu ilk andı. Ve bu altı dakika, Lumumba'nın ölüm fermanını imzalamaktaydı.

İhanetler çemberi daralmaya başlamıştı

Bağımsızlığın üzerinden bir hafta bile geçmeden Kongo kaosa sürüklenmişti. Belçikalı subayların komutasındaki ordu isyan etmiş, Katanga eyaleti, Kongo'nun bakır ve uranyum zengini bölgesi, Belçika'nın desteğiyle ayrılık ilan etmişti. Katanga'nın başına getirilen Moise Tshombe, Belçikalı madencilik şirketlerinin kuklasından başka bir şey değildi.

Lumumba çaresizce yardım aramaktaydı. Birleşmiş Milletler'e başvurmuş, ancak BM'nin gönderdiği barış gücü olayları seyretnmekle yetinmişti. ABD'den yardım istemişti. Eisenhower yönetimi kapıları kapatmıştı. Son çare olarak Sovyetler Birliği'ne yönelmişti. Moskova, nakliye uçakları ve askeri danışmanlar göndermişti.

Bu, Lumumba'nın sonunu getirmektiydi. Soğuk Savaş'ın en kritik döneminde, stratejik açıdan hayati bir bölgenin "ko-

münist” olma ihtimali Washington’ı harekete geçirmişti. CIA Direktörü Allen Dulles, Ağustos 1960’ta Lumumba’nın “ortadan kaldırılması” emrini vermişti. Bu emirde Başkan Eisenhower’ın bilgisi olduğu, daha sonra gizliliği kaldırılan belgelerle kanıtlanmıştı.

Eylül 1960’ta Albay Joseph-Désiré Mobutu, daha sonra otuz yıl boyunca Kongo’yu soyacak diktatör Mobutu Sese Seko, bir darbeyle Lumumba’yı görevden uzaklaştırmıştı. Lumumba önce ev hapsine alınmış, ardından kaçmaya çalışırken yakalanmıştı. Aylarca işkence görmüş, aşağılanmıştı.

Karanlık bir gecede işlenen cinayet

17 Ocak 1961 gecesi, Lumumba ve iki yoldaşı — Maurice Mpolo ve Joseph Okito, Katanga’ya götürülmüştü. Uçuş boyunca dövülmüşler, aşağılanmışlardı. Elisabethville’e indiklerinde, Belçikalı subaylar ve Katangalı askerler onları bekliyordu. O gece, ıssız bir ormanlık alanda, Belçikalı bir infaz mangasının önünde kurşuna dizildiler. Ama bu yeterli görülmemişti. Belçikalı polis komiseri Gerard Soete, daha sonra itiraf ettiği üzere, cesetleri parçalamış ve sülfürik asitte eritmişti. Lumumba’nın dişlerinden birini hatıra olarak sakladığını övünerek anlatmıştı. Bu diş, 2022 yılında Belçika hükümeti tarafından Kongo’ya iade edildi — Lumumba’dan geriye kalan tek fiziksel parça.

Suikastin arkasındaki güçler yıllarca tartışılmıştı. 2001 yılında Belçika parlamentosu bir soruşturma komisyonu kurmuş ve raporunda Belçika hükümetinin “ahlaki sorumluluk” taşıdığını kabul etmişti. ABD’nin rolü ise gizliliği kaldırılan CIA belgelerinde açıkça görülmekteydi. 2002’de Belçika Dışişleri Bakanı Louis Michel, Kongo halkından resmi olarak özür dilemişti.

Bir cesedi yok edebilirsiniz ama bir fikri asla

Lumumba öldüğünde otuz beş yaşındaydı. Başbakanlığı sadece on hafta sürmüştü. Ama bu on hafta, Afrika tarihini sonsuza dek değiştirmişti. Ölümünden sonra efsaneleşmiş, Afrika’nın Che Guevara’sı haline gelmişti.

Moskova’daki Patrice Lumumba Halklar Dostluğu Üniversitesi onun adını taşımaktaydı. Küba’dan Cezayir’e, Gine’den Angola’ya kadar Afrika’nın ve Üçüncü Dünya’nın her köşesinde sokaklara, meydanlara, okullara adı verilmişti. Jean-Paul Sartre onun hakkında yazmış, Aimé Césaire şiirler dökmüştü. Frantz Fanon, Yeryüzünün Lanetlileri’nde onu sömürgecilik karşıtı direnişin sembolü olarak anmıştı.

Mobutu otuz iki yıl boyunca 1971’den sonra Zaire adını alan Kongo’yu, yönetmiş, ülkeyi sistematik olarak soymuş, halkı sefaletle sürüklemişti. Batı’nın sadık müttefiki olarak NATO’dan ve ABD’den milyarlarca dolar destek almıştı. Tshombe sürgünde ölmüş, Kasavubu unutulmuş gitmişti. Belçika ise onlarca yıl suçunu inkâr etmişti.

Bugün Kongo Demokratik Cumhuriyeti, dünyanın en zengin yeraltı kaynaklarına sahip ülkelerinden biriyken, aynı

Darbeci ve halkını soyan Mobutu Richard Nixon ile Oval Ofis’te, 1973

Belçika Kralı, Lumumba’nın konuşmasından son derece rahatsız olmuş ve programı terk etmeye çalışmıştı.

zamanda en yoksul ülkelerden biri olmaya devam etmektedir. Cep telefonlarımızdaki, elektrikli arabalarımızdaki, bilgisayarlarımızdaki kobalt ve koltanın büyük bölümü bu topraklardan çıkmakta, ancak Kongolu çocuklar madenlerde ölmektedir. Lumumba’nın katledilmesiyle başlayan trajedi, farklı biçimlerde sürmeye devam etmektedir.

Ama Lumumba’nın mirası da yaşamaktadır. O gün, 30 Haziran 1960’ta kürsüden haykırdığı kelimeler, bugün de yankılanmaktadır:

“Biz kendi topraklarımızda köle değildik. Biz kendi topraklarımızda tutsak değildik. Biz kendi ülkemizde aşağılanmak için dünyaya gelmedik. Biz özgürlük için doğduk. Biz onur için doğduk. Biz bağımsızlık için doğduk.”

Patrice Lumumba, otuz beş yaşında bir adam değildi sadece. O, sömürgeciliğin, ırkçılığın, emperyalizmin yıkılmaz sandığı duvarların yıkılabileceğini gösteren bir semboldü. Bedenini yok edebildiler ama fikrini, umudunu, çığlığını asla.

Seni unutmadık Patrice.

Seni asla unutmayacağız.

CEM BAHADIR BERLİN

Berlin'in soğuk Şubat gecesinde, CDU genel merkezinin önünde toplanan kalabalık tuhaf bir paradoksla karşı karşıyaydı. Ekranlarda beliren %28.6'lık oy oranı, Friedrich Merz'i zafer kürsüsüne çıkarırken, aynı salonda bir zamanlar %41.5 ile rekor kıran o tanıdık yüzün yokluğu hissediliyordu. 23 Şubat 2025 gecesini, Almanya yeni bir şansölye seçmişti belki, ama aslında bir hayaletle hesaplaşıyordu.

Angela Merkel, halk dilinde 'Tante Merkel' (*Merkel Teyze*) artık sahne ışıklarının altında değildi. 16 yıl boyunca Avrupa'nın en büyük ekonomisini yöneten, krizleri fırtına gibi atlatan, herkesi uzlaştıran o bilge kadın, yerini kaosa bırakmıştı. Yerine gelen Olaf Scholz'un üç yılı, sanki Merkel'in yokluğunda binanın temellerinin ne kadar sallantılı olduğunu göstermeye yetmişti. İki yıl üst üste küçülen bir ekonomi, parçalan bir koalisyon, sokaklara dökülen yüz binler...

Ve en kaygı verici tabloyu oluşturan: Seçim gecesini AfD'nin genel merkezinde patlayan şampanya mantarları. %20.8. İkinci parti. Nazi sonrası Almanya'nın en güçlü aşırı sağ hareketi, artık bir gerçektir. Merkel'in gölgesinde serpilmiş, onun yokluğunda güçlenmiş, şimdi Bundestag'ın ikinci büyük gücüdür. Tante Merkel'i mumla arayan Almanya, o mumu söndürdüğünde neyle karşılaşacağını tam olarak bilmiyordu.

Altın çağın mimarı: Tante Merkel'in 16 yılı

Angela Merkel şansölyelik koltuğuna oturduğunda, Almanya tam bir hasta yatağındaydı. Her on Alman'dan biri işsizdi - %11.1'lik korkunç bir rakam. Sokaklar, Gerhard Schröder'in acımasız Hartz reformlarına karşı çıkan göstericilerle doluydu. Avrupa'nın lokomotif, durma noktasındaydı. Ama Merkel, hiç telaşlanmadı. Doğu Almanya'nın komünist rejimi altında yetişmiş fizikçi, kriz anlarında buzdan soğuk sakinliğini korumayı çok önceden öğrenmişti.

Selefinin ektiği tohum, Merkel'in bahçesinde meyve vermeye başladı. İşsizlik, yıl be yıl, sanki bir sihir gibi düştü. 2020'ye gelindiğinde %3.8'e inmişti - Avrupa'nın imrendiği bir rakam. Goldman Sachs analistleri, bu başarının çoğunun Sch-

röder'in zorlu reformlarından kaynaklandığını not düşseler de, Merkel'in mirasını inkar edemiyorlardı: O, on yıl boyunca reel ücretler neredeyse hiç artmasa bile, sistemi çökertmeden istikrarı koruyan ustanın ta kendisiydi.

2017'de Alman ekonomisi %2 büyüdü - kağıt üzerinde etkileyici sayılmazdı, ama Avrupa'nın geri kalanı topallarken Almanya koşuyordu. 2.4 trilyon dolarlık dev bir makine, sessizce dönüyordu. Alman halkının yaşam standardı 16 yılda %20 arttı; Fransızlar ve İtalyanlar yerinde sayarken, Almanlar somut bir refah artışı yaşıyordu. Ama bu başarının bedeli vardı: 'Schwarze Null', sıfır açık bütçesi kutsaldı. Köprüler çürüdü, dijital altyapı gecikti, tren istasyonları perişan hale geldi. Carnegie Europe'un analistleri, bu mali cimriliğin Avrupa'da kronik talep eksikliğine yol açtığını yazdılar, ama Merkel umursamadı. Mali disiplin, onun dini buyruğuydu.

2015: 'Wir Schaffen Das' - Merkel'in en büyük kumarı

Sonra 2015 geldi. Suriye'nin kara toprağından, Afganistan'ın dağlarından, milyonlar yollara düştü. Akdeniz cesetlerle doldu. Avrupa sınırlarını kapattı. Ama Merkel, tarihe geçecek bir karara imza attı: 'Wir schaffen das' - Bunu başaracağız. Almanya'nın kapıları ardına kadar açıldı. Bir milyondan fazla insan, yeni bir hayat umudunu Alman topraklarında aradı.

İnsanlık tarihi bu kararı alkışladı. Nobel barış ödülü konuşuldu. Ama Alman sokakları farklı konuşmaya başladı. Dresden'de, Leipzig'de, küçük kasabalarda öfke kabarıyordu. 'Biz ne olacağız?' diye soruyorlardı. 2017 seçim gecesini, Merkel'in partisi %33'le ayakta kalmayı başardı, ama o gece aynı zamanda bir canavarın doğuşuna tanıklık edildi: AfD, %12.6 ile ilk kez Bundestag'ın kapısından içeri girdi.

Çöküş: Scholz'un üç feci yılı

Olaf Scholz, 2021'de şansölye koltuğuna oturduğunda kendini 'yeni Merkel' olarak lanse ediyordu. Hamburg'un eski belediye başkanı, sakin, teknik, hesap bilen bir liderdi. Ama eksik olan bir şey vardı: Merkel'in o sihirli uzlaştırma gücü. SPD, Yeşiller ve liberal FDP'nin oluşturduğu 'Ampel' koalisyonu - kırmızı, sarı, yeşil, tıpkı trafik ışıkları gibi - başından beri

Almanya, Merkel'i arıyor!

CDU, bekleneni veremedi

Angela Merkel şansölyelik koltuğuna oturduğunda, Almanya tam bir hasta yatağındaydı. Her on Alman'dan biri işsizdi - %11.1'lik korkunç bir rakam. Sokaklar, Gerhard Schröder'in acımasız Hartz reformlarına karşı çıkan göstericilerle doluydu. Avrupa'nın lokomotif, durma noktasındaydı. Ama Merkel, hiç telaşlanmadı. Doğu Almanya'nın komünist rejimi altında yetişmiş fizikçi, kriz anlarında buzdan soğuk sakinliğini korumayı çok önceden öğrenmişti.

ideolojik bir mayın tarlasıydı.

Kâbus 24 Şubat 2022'de kapıya dayandı. Vladimir Putin'in tankları Ukrayna topraklarına girdiğinde, Almanya'nın onlarca yıldır kurduğu ekonomik model bir anda çöktü. Ucuz Rus gazı? Gitti. Çin'e ihracat? Yavaşladı. Alman otomotiv devi Volkswagen, Çin'in yerli elektrikli araçlarıyla boğuşmaya başladı. Scholz 'Zeitenwende' - dönüm noktası - ilan etti, ama kimse bu dönüm noktasının ne kadar dik bir uçurum olduğunu bilmiyordu.

Rakamların hikâyesi: İki yıllık kabus

2023'ün sonunda Destatis'in açıkladığı rakam, bir şok dalgası yarattı: %0.3 küçülme. Almanya, G7 içinde daralan tek ekonomiydi. İnsanlar, Merkel dönemindeki istikrarlı büyümeyi hatırlayarak mırıldandı. Ama 2024 daha beter geldi: %0.2'lik ikinci bir daralma. 1950'den beri sadece ikinci kez, Almanya iki yıl üst üste küçülüyordu. Handelsblatt Araştırma Enstitüsü, durumu 'savaş sonrası tarihinin en büyük krizi' olarak tanımladı.

BDI başkanı Peter Leibinger'in sözleri, tüm bir endüstrinin çaresizliğini özetliyordu: *"Sipariş defterleri boş, makineler duruyor, şirketler artık yatırım yapmıyor, ya da en azından Almanya'da yapmıyor. Sanayi şirketlerinde böyle kötü bir ruh hali hatırlamıyorum."* Tante Merkel'in zamanında, böyle bir şey hayal bile edilemezdi.

Anti-Merkel'in iktidara yürüyüşü

Friedrich Merz, kariyeri boyunca hep Merkel'in gölgesinde kalmış, onunla rekabet etmiş, ona meydan okumuş bir adamdı. 69 yaşındaki eski işadami, 2022'de CDU liderliğine döndüğünde misyonu belliydi: Merkel'in mirasını silmek. CDU'yu yeniden 'gerçek muhafazakâr' çizgiye çekmek. Ekonomik liberalizm, sıkı göç politikaları, sosyal muhafazakârlık - Merz'in vizyonu, Merkel'in pragmatik merkezçiliğinin tam zıttıydı.

Trier Üniversitesi'nden Profesör Uwe Jun'un analizi keşindi: 'Merz, CDU'nun ideolojik temelini değiştirdi. Parti şimdi göç ve toplumsal cinsiyet konularında çok daha muhafazakâr, ekonomide ise daha liberal. Merz, Angela Merkel'in asla olmayacağı bir lider.' Kampanyası da bu temalar üzerine kuruluydu: 2015'in mülteci krizini eleştirmek, Merkel'i SPD'ye fazla yakın olmakla suçlamak, CDU'nun 'yumuşadığını' iddia etmek.

Ama asıl ironi buradaydı: Merz, Merkel karşıtı söylemle yükselirken, halk Merkel'i özliyordu. Seçim anketleri, seçmenlerin ekonomik istikrarı özlediğini, kaosu yordüğünü gösteriyordu. Ve Merz, %28.6'lık bir oyla kazandığında - Merkel'in hiç görmediği kadar düşük bir CDU sonucu - acı bir gerçeğe yüzleşti: Merkel'i eleştirerek iktidara gelmiş olsa da, artık Merkel'in yokluğunda ülkeyi yönetmek zorundaydı.

Tahta Gemi Dergisi olarak, Almanya'da kendine has iddiaları olan, Avrupa'da kendi alanında önemli bir konuma sahip bu yayınımda, başarılı, mücadeleci ve belli bir noktaya gelmiş Türk kadınlarını tanıtmaya devam ediyoruz. Bu sayımızda, Avukat ve Noter Sayın Elif Burcu-Karakoç ile başlıyoruz.

- Elif Burcu-Karakoç kimdir? Önce oradan başlayalım mı?

Karakoç: Hay hay, öncelikle ben çok teşekkür ediyorum. Bu fırsatla beni adlandırmış ve onurlandırmış olmanız beni gururlandırdı. Aslında şöyle bir başlık atmak gerekiyor: Gerçekten eğitim sevdalı olan bir ailenin evladıyım.

1970 yılında İncirlik'te dünyaya geldim. Altı aylıkken, gurbetçi çocukların yaşadığı gibi, Ankara'da yaşayan anneannemin yanına gittim. Ondan evvel, tabii anne babam Almanya'ya geliyorlar. Altı yaşında, diğer iki kardeşimle (*bir abim, bir ablamla beraber*) Frankfurt'a, burada yaşayan anne babamın yanına geldik. İlkokula burada, birinci sınıfta başladım.

Çok eğitim sevdalı bir anne babaya sahip olmamız büyük şansımızdı. O tarihlerde, babamın özel önem vermesiyle, İngilizce ve Fransızca hocalarımız eve gelirdi. Almanca dilimizin kuvvetli olması için Almanca hocamız da vardı. Bunun yanı sıra, her gün yarım saat Hürriyet gazetesi okumak zorundaydık. Babam buna çok önem veriyordu. Eğitim hayatım bu şekilde Frankfurt'ta başladı.

Burada Abitur'u (*liseyi*) bitirdim. Üniversitemi Goethe Üniversitesi'nin Hukuk bölümünden mezun olarak tamamladım. 1999'un 7. ayının 19'unda, hiç unutmuyorum, serbest meslek olarak işe başladım. Ondan evvel savcılıkta görev yaptım ama bu bana göre değildi. Ben sahada çalışmaya alışkın ve mücadele vermek isteyen biriyim.

Bu sırada doktora tezime başlamıştım. Fakat biricik evladım dünyaya geldi. Tabii iş hayatı ve akademik kariyerin, çocuğum küçükken bir arada yürütmesi mümkün olmadı. Doktoram bir yerlerde kaldı. Yıllarca serbest meslekte avukat olarak çalıştım.

Yanılmıyorsam 13 sene sonra, bir şeyler daha yapmam gerektiğine inandım. Bu sırada noterlik imtihanlarına hazırlandım. Çok şükür kazandıktan sonra noter olarak atandım ve 2013 yılından itibaren görevimi avukatlık mesleği yanı sıra

icra ediyorum. Bildiğim kadarıyla, söylenilen ilk Türkiye kökenli noterim. Benden sonra atanan meslektaşlarım oldu. Ne kadar çoğalsak o kadar güçlü oluruz diye düşünüyorum.

- Şimdi sosyolojik boyutunu irdelemek istiyorum. Türk kadınlarımız genelde evlilik yoluyla buraya geldikleri için maalesef çok büyük hedefleri olamıyor. Siz, ailenizden gördüğünüz okuma baskısıyla çok yönlendirilmiş biri olarak, buradaki Türk kadınlarını genel olarak değerlendirdiğinizde, ne gibi eksiklikler görüyorsunuz?

Karakoç: Benim kanımca, evdeki eksik destek, teşvik veya bir ağırlık. Şöyle görmemiz gerekiyor: Çocuklar küçük yaştan, birinci sınıftan itibaren, okul hayatı anne baba tarafından çok önemsenmelidir. Bunu sadece önemseyip çocuğa yansıtmıyorsanız orada bir eksiklik var. Çocukların okuldaki duruşu, kendine olan özgüveni, anne babanın arkasında olduğunu bilmesi çok kıymetli. Burada çok önemli bir eksik görüyorum.

Siz çocuğunuza *"Benim için her anlamda önemlisin, sorun olursa ben okula gelir, öğretmenlerle görüşürüm"* derserseniz, veliler toplantısının ciddiye alınıp her seferinde gidilmesi, faaliyetlerin ciddiye alınıp her seferinde gidilmesi, çocuğa farklı bir özgüvenle eğitim hayatında yol aldırır. Burada bir eksiklik var.

Erkekler ve kızlar arasında fark ediliyor mu evde eğitimde? Evet, maalesef çoğu ailelerde bu hâlâ geçerli. Bu beni çok öfkeliendiriyor. Hem eğitimde verilen önemde hem de sonradan hayatta miras hukukundaki olan ayrım (*ve bunun meslek hayatına yansıyanları*) beni o konuda biraz daha öfkeli olmaya teşvik ediyor. Kız-erkek arasındaki ayrım gerçekten hâlâ var. Ve burada kızlarımız tabii biraz daha arka planda kalıyor. Bütün bunlar zincirleme olarak, çocuğun başarılı olmasını kısıtlıyor.

Geçenlerde bir okul fuarında ofis olarak yer aldık. Stajyer avukatımla konuşan genç bir kızımız, *"Benim hayalim avukat sekreteri olmaktır; keşke bunu yapabilsem, keşke o desteği görebilsen"* diye üzüntüsünü ifade etmiş. Yani biz Almanya'dayız ve her imkân elimizde olmasına rağmen, genç bir kızımızın (*yanılmıyorsam 13-14 yaşlarında*) bunu bir imkânsızlık olarak görmüş olması benim içimi acıtıyor.

- Asıl daha acı olan, niye bir avukat olmayı istemiyor da, a-

Almanya'nın ilk Türk kadın noteri

Elif Burcu-Karakoç

Almanya Türklerinin gurur duyduğu önemli bir isim Elif Burcu-Karakoç. Türk toplumunu ilgilendiren her türlü sosyal aktivite hep en ön sırada görmeye alışık olduğumuz Karakoç'la eğitimin önemini, Almanya'daki Türk ailelerin durumunu konuştuk.

vukat sekreteri olmak istiyor?

Karakoç: O da ikinci basamak. Yani birinci basamakta bile zaten sorun yaşıyoruz. Neden bu çocuğun özgüveni kırılmış? Neden bu çocuğa ulaşamayacağı bir imkânsızlık lanse edilmiş? En rahatlıkla ulaşabileceği, zekâsı yerinde çok aşikâr belliydi kızımız. Yani bu tür şeyler, Almanya'da olmamıza rağmen demek ki evde eğitimde bir şeyler eksik yürüyor.

Malum, Almanya'da da varlıklı veya varlıksız aileler arasında makas ayrılıyor. Almanya'da sorun değil desek bile, maalesef imkânları olan ailenin çocukları çok daha rahatlıkla hayallerine kavuşabiliyorlar, acı bir gerçek. Bunu belki ebeveynlere bir çağrı olarak yapmak gerekiyor: Ailelerin maddi durumları çok güçlü olmasa bile imkânlar vardır. Araştırsanız, sizler çocuklarınıza imkân sağlayabilirsiniz, kaynak sağlayabilirsiniz. Ebeveynler önem vermesi ve çaba sarf etmesi gerekiyor.

Kuşaklar arası savaş ve ilerleme

- Düşündüğümüz zaman, özellikle son gelen kuşak için söylüyorum, biz buraya artık toplumun bir parçası olmak üzere gelmişiz. Bu süreci değerlendirdiğimizde, özellikle ilk kuşakları (*kendi annenizi, babanızı dahil edebilirsiniz*) çok büyük mesafe kat ettik diyebiliriz, değil mi? Özellikle Türk kadını açısından baktığımız zaman.

Karakoç: Kesinlikle, çok büyük bir mesafe kat ettik. Onların sayesinde bizler buradayız. Onlar büyük bir savaşı verdiler, zorlukları aştılar, zorluklar yaşadılar, ezildiler, kırıldılar, üzüldüler.

düler. Gerçekten de bir savaş diyebiliriz. Kendi iç dünyalarında bir savaş verdiler ve bizler onların vermiş oldukları zorlukların güzelliklerini de bir nebze de olsa alıyoruz.

Ben şimdi ikinci neslim. Üçüncü nesil farklı. Ben her zaman şunu söylüyorum: Ben mesela rüyalarımı, düşüncelerimi Türkceden gerçekleştiriyorum. Bizim çocuklarımız Almanca'ya geçtiler. Yani bir adım bir şeyler daha değişti, bir nebze bir şeyler daha değişti. Kuşak değişti. O değişikliklerle beraber olay mutlaka bir renk alıyor. Daha verimli, daha başarılı, daha kendilerine özgüvenli bir yol alıyorlar.

Tabii bizler, gerçekten ilk kuşağın vermiş olduğu savaş ve efor çok büyük. Hepsinin gerçekten ellerinden öpülmesi gereken büyüklerimiz. Hiçbir şeyden şikâyet etmeden, inanılmaz bir özveri ve fedakârlık değil, gerçekten kavga verdiler. Hepsine minnettarım, hepsine teşekkür ediyorum.

Öğretmen baskısı ve Türkçe yasağı

- Bir şey daha sormak istiyorum. Özellikle Türk göçmenler için okul döneminde öğretmenlerin bir bariyer kurduğu söylenir hep. Bunu benim kızım da yaşadı. Bu tip baskılarla siz de karşılaştınız mı kendi hayatınızda?

Karakoç: Gayet tabii. Babam her ayda bir sefer okula gelirdi. Bize (*abimle beraber aynı okuldaydık*) aynı şekilde destek verip okula gelirdi. Öğretmenler bize de ilk başta Realschule'ye (*ortaokula*) gitmemizi söylemişlerdi. Babam hayır dedi. "*Ben çocuklarımın kapasitesini biliyorum.*" Bir öğretmen de bizi destekledi. Hatta o zamanlar hemen hemen hiçbir Türk'ün gitmemiş olduğu liseye gittik.

Annem çalıştığı şirketin müdürü, "*Senin çocukların nasıl o okula gidebilir, orada hep akademisyen çocukları gidiyor*" diye anneme şaşırarak sormuştu. Zorluklarımız oldu. Ama babam inanılmaz bir destekle orada olduğu için, kötü niyetli olan öğretmenler, "*Bu çocukların arkasında ebeveynleri var, çok fazla istediğimiz şekilde yol alamayız*" diye düşündüler. İyi niyetliler de çok oldu, destekleyenler de çok oldu.

Ve aynı şeyi kendi evladım da yaşadım. Okul paydoslarında Türkçe konuşulmama yasağı getirmişlerdi teneffüslerde. Bunu duyduktan sonra çok kızdım. Müdüre gittim. "*Siz dedim, bunu yasaklamak için yasal bir zemininiz yok, neye dayana-*

rak yaptınız? Empati kurmak istiyorum. Neden benim kızımın anadili olan bir dili yasaklayıp, bunu kötü bir şey olarak çocuğuma lanse ettiniz? Bu kötü bir eğitimi benim çocuğuma nasıl verdiniz, bunu öğrenmek istiyorum" dedim.

"Siz dedim, benim çocuğuma bunu yasaklamakla beraber anadilinin kötü, eksik, ikinci sınıf olduğu imasını yaratıyorsunuz. Arkasında yatan psikolojik çıkış bu mu? Buna izin vermiyorum." Özü dilediler ve yasağı kaldırdılar. Yani yine söylediğimize geliyoruz: Ebeveynler çocuklarının arkasında durduğu müddetçe, istedikleri şekilde çocuklarımızın guru-runu, onurunu, hızını kısımazlar. Bu çok önemli.

Genç kuşağa tavsiye: Çalışkanlık ve üretmek

- Peki, özellikle buradaki genç kuşaklara eğitim hayatında nasıl bir çalışma metodu önerirsiniz?

Karakoç: Çalışkanlık ve disiplin. Çalışmayan çocuğu, genci, anneyi, babayı, bireyi anlamıyorum ben. Böyle bir imkânımız varken, Rabbim bize sağlık verdiği müddetçe, çalışmayan insanı anlamıyorum.

Hedef koyacaksın. Hedef koymasın bile üret. Ürettiğin vakit sen zaten ilerleyeceksin. Çalış. Çalıştığın vakit sen za-

ten öğreneceksin. Her yaptığın işte bir artı ile çıkıyorsun, bir tecrübeyle çıkıyorsun. Pozitif veya negatif, fark etmiyor. Sen onun bir zenginliğiyle yol alıyorsun.

Benim söyleyebileceğim gerçekten herkes çalışsın, üretsin, sosyal faaliyetlerde bulunsun. Sürekli aktiviteler burada. Çok donanımlı işler yapabilirsiniz. Ve ürettiğiniz müddetçe her zaman ailenize, kendinize, topluma, bütün dünyaya faydalı insan oluyorsunuz. Her çalışan insanın emeği çok kıymetlidir. Kendisine de kıymetli olsun. Kendisine emek versin, kendisine saygı duysun. Üretmek çok güzel bir şey bence.

Türk iş dünyasındaki inanılmaz güç

- Bir de siz özellikle noter de olduğunuz için iş adamlarına çok hizmetler veriyorsunuz, şirket yapılanmaları falan da görüyorsunuz. Türk göçmenlerinin iş hayatındaki pozisyonunu nasıl görüyorsunuz? Aynı zamanda ATİYAB Eş Başkanı'sınız. İş dünyasındaki potansiyelimizin gelişimini nasıl görüyorsunuz?

Karakoç: Çok iyi. Güzel bir hız aldık. Buradaki iş dünyası gerçekten güçlendi. Her alanda o kadar güzel bir yelpazemiz açılmış ki, bazen gördüğümüz başarıları tahmin edemiyoruz. İnanın bana, perde arkasında kalan başarıların topluma, insanlara, buradaki bireylere yansımamış olması üzücü. Ama inanılmaz bir güç var.

Gidiyorsunuz bir yere, başhekim Türkiye'den gelen bir hanımefendi veya beyefendi. Hocalarımız da öyle. Çok inanılmaz güzel bir başarı var. Gurur duyuyorum. Yeterli mi? Değil. Tabii ki her zaman ilerleyeceğiz, adımlarımızı atacağız, hız alacağız. Ve ürettikçe, başarılı oldukça, iş adamları, iş insanları, iş kadınları başarılı oldukça, o hızlarına başkaları da kapılıp gidiyor. Zincirleme inanılmaz güzel sonuçlar geliyor. Ben çok ümitliyim. Güzel yol aldık ama durmak yok. Her zaman devam edeceğiz. Ve biz başarılı olduğumuz, daha çok başarılarla imza attığımız müddetçe, o kadar daha ciddiye alınacağız.

- Çok teşekkür ediyorum. Dergimiz hakkında da görüşlerinizi almak isterim.

Karakoç: Tabii, seve seve. Büyük bir zevkle ve heyecanla okuyorum. **Tahta Gemi** dergisi bizim için çok kıymetli. Sağ olsunlar, her zaman bana gönderiyorlar. Büyük bir zevkle ve heyecanla okuyorum. Farklı kalemleri öğreniyorum. Farklı hikâyeler, farklı dokunuşlar, düşünceler geliyor. Ve çok kıymetli. Size kesinlikle tavsiye ederim. Okuyun. Eğer temin etmekte sorun yaşıyorsanız mutlaka irtibata geçeceğiniz arkadaşlarımız, internette isimleri veya telefonları veya email adresleri mevcuttur. Herkese tavsiye ediyorum. Ve ben özellikle bütün emeği geçen arkadaşlara teşekkür ediyorum. Çok da güzel reklamlarımız var arkasında. Bu reklamlar tabii sadece bizlere süs olsun diye gelmiyor. Bu reklamlardan da bizim iş dünyasındaki arkadaşlarımızın başarısını görüyoruz. Yani her açıdan faydalı bir dergi efendim.

CENGİZ HAN STUTTGART

Ferda.
Yarın.
Gelecek.

Bu üç kelime, sadece zamanın bir parçası değil, bir liderin ruhunda yankılanan bir vaadin adıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün en sevdiği şiirin başlığı olan 'Ferda', aslında onun tüm yaşamının ve mücadelesinin de özetidir. Çünkü o, daima yarını görebilen, bugünün karanlığında bile gelecek günlerin ışığını sezebilen nadir insanlardandı.

Tarih, büyük liderlerin kılıçları, nutukları ve kararlarıyla yazıldığını söyler. Ama nadiren bahseder o liderlerin zihinlerini şekillendiren kitaplardan, yüreklerini ısıtan şiirlerden, ruhlarını besleyen kelimelerden. Atatürk gibi bir dehayı anlamak için, onun kütüphanesine değil, belki de ezberindeki dizelere bakmak gerekir. Çünkü ezberlenen bir şiir, yalnızca hafızada değil, karakterde de yer eder.

Karanlıkta ışık arayan adam

İstanbul'un Aşiyan semtinde, boğaza nazır bir ev vardı. Sahibi, kaleminin ucundan aydınlık damlatan bir şairdi: Tevfik Fikret. 1918 yılının bir Ağustos günü, genç bir subay bu eve çıkar. Manej hocası Emin Bey'e dönerek şöyle der: 'Ben inkılap ruhunu ondan aldım. Ziyaret edeceğim yerlerin başında elbette ki Aşiyan gelir.' O genç subay, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan Mustafa Kemal'dir. Ve o, üç yıl önce kaybettiği bir şairin huzurunda, saygıyla eğilmektedir.

Tevfik Fikret, Atatürk'ün düşünce dünyasında öyle merkezi bir yer tutar ki, onu anlamadan Atatürk'ü anlamak eksik kalır. Bu sadece bir edebiyat merakı değildi. Genç Mustafa Kemal, Harbiye sıralarında Fikret'in dizelerini ezberlerken, aslında bir devrimin dilini öğreniyordu. 'Sis' şiirindeki İstanbul, sadece şehir değil, baskı ve cehaletin simgesiydi. 'Rücu'daki geri dönüş korkusu, sadece bir kaygı değil, bir uyanış çağrısıydı. Ve 'Ferda'daki yarınlar vaadi, sadece bir ümit değil, somut bir eylem programıydı.

Çankaya'daki bir akşam yemeğinde, sofrta sohbeti edebiyata döner. Misafirlerden biri, belki de Atatürk'ü denemek için, Fikret'in büyük şair olmadığını söyler. O ana kadar sakince dinleyen Atatürk'ün kaşları çatılır. Sesi yükselir, ama öfke değil, derin bir hayal kırıklığından: 'Efendim, anlamadım, ne dediniz? Fikret büyük bir şair değil miydi?' Sonra sessizlik.

Ağır bir sessizlik. Ve ardından gelen sözler, belki de Atatürk'ün Fikret'e olan bağlılığının en çarpıcı ifadesidir: 'O, karanlıklar içinde bir nur gören ve halkı o nura doğru götürmeye çalışan Fikret bu feryadı koparıırken sizler nerelerdediniz?'

Bu sözlerde sadece bir savunma değil, bir özdeşleşme vardır. Atatürk, Fikret'i savunurken aslında kendi mücadelesini de savunuyordu. Çünkü her ikisi de aynı şeyi yapmıştı: karanlıkta ışık aramak, halkı uyandırmak, geleceği göstermek.

Bir şiirin Cumhuriyet'e dönüşmesi

Vapur. Boğaz'ın maviliğinde salınıyor. Güvertede Atatürk, çevresini saran gençlerle sohbet ediyor. Konular birbirini kovalıyor: tarih, siyaset, edebiyat. Birden Atatürk'ün yüzü aydınlanır. 'Onu biz mektep sıralarında okurduk' der. 'Ondaki heybet, ondaki vakur âhenk hiçbir şairimizde yok.' Gençler merakla dinliyor. Atatürk, Fikret'ten bahsediyor.

Aralarından biri atılır: 'Ben Ferda'sını söyleyebilirim Atam.' Atatürk'ün gözlerinde tatlı bir parıltı. Dudaklarında hafif bir gülümseme. 'Ferda'yı mı? Ah delikanlı, benim en sevdiğim şiirdir o. Onu sana söyletmeyeceğim, kendim söyleyeceğim.' Ve başlar anlatmaya. Gür sesi, boğazın üzerinde yankılanır:

'Yarınlar senin; senin bu devrim, bu yenilik... Her şey senin değil mi zaten? Sen, ey gençlik, ey umudun güzel yüzü... Titreyen kucakçı açık, bekliyor... Koş! ...Alnında yeni bir yıldız, hayır, bir güneş, doğ ufuklara, önünde şu acılarla dolu geçmiş sönsün sonsuza kadar..'

Bu dizeler, Atatürk için sadece bir şiir değildi. Ferda, onun kendi manifestosuydu. 1908 yılında Fikret'in kaleme aldığı bu şiir, adeta 1927'de Atatürk'ün gençliğe hitabesinin ilk taslağı gibiydi. 'Ey Türk gençliği, birinci vazifen...' diyen Atatürk, aslında Fikret'in 'Ferda senin' diyen sesine yanıt veriyordu. İki jenerasyon arasındaki bu diyalog, Türk modernleşmesinin devamlılığının da kanıtıydı.

Fikret'in Ferda'sında gençlere verdiği mesaj açıktı: Geçmiş geçmişte kalsın, yarın sizindir, ileri gidin, durmayın, çalışın. Atatürk de tüm inkılaplarında aynı ruhu taşıyordu. Osmanlı'nın çöküşünün enkazı üzerinde yeni bir ülke kurulurken, rehber olan işte bu ruhtu. Tevfik Fikret fiziken yoktu artık, ama eserleri Atatürk'ün zihninde ve yüreğinde yaşamaya devam ediyordu.

İlginç bir ayrıntı: Fikret'in meşhur dizesi 'Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim' Atatürk tarafından öyle benimsen-

Mustafa Kemal'in Ferda'sı

İstanbul'un Aşiyan semtinde, boğaza nazır bir ev vardı. Sahibi, kaleminin ucundan aydınlık damlatan bir şairdi. 1918 yılının bir Ağustos günü, genç bir subay bu eve çıkar. Manej hocası Emin Bey'e dönerek şöyle der: 'Ben inkılap ruhunu ondan aldım. Ziyaret edeceğim yerlerin başında elbette ki Aşiyan gelir.' O genç subay, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan Mustafa Kemal'dir. Ve o, üç yıl önce kaybettiği bir şairin huzurunda, saygıyla eğilmektedir.

miştir ki, 1925'te öğretmenlere hitabında sadece iki kelimenin yerini değiştirerek kendi vizyonunu ifade etmiştir: 'Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.' Bugün birçok kişi bu sözlerin tamamen Atatürk'e ait olduğunu sanır. Oysa bu, Fikret'in Atatürk'e verdiği mirasın en güzel örneğidir. Bir şairin dizesi, bir liderin manifestosuna dönüşmüştür.

Tarih ve estetik arasında: Yahya Kemal ile dostluk

Çankaya'nın sessiz akşamları vardı. Atatürk ve Yahya Kemal, kadehler eşliğinde tarihin derinliklerinde yolculuk ederlerdi. İki Rumeli evladı, kayıp toprakların hasretiyle, eski İstanbul'un güzelliğiyle, Türk tarihinin ihtişamıyla dolu sohbetler yaparlardı. Yahya Kemal'in sesi, aruz vezniyle örülü dizelerini okurken müziğe dönüşürdü. Atatürk dinlerdi. Sadece dinlemekle kalmaz, içerdikleri dizeleri. Çünkü Yahya Kemal'in şiirlerinde bir şey vardı: tarih şuuru.

Atatürk'ün şiir zevki Fikret'le siyasi ve toplumsal boyutta şekillenmiş, ama Yahya Kemal'le estetik ve tarihsel derinlik kazanmıştı. Yahya Kemal, sadece bir şair değildi; o, Türk tarihinin destanını yazan bir ozandı. 'Mohaç Türküsü'nde şehit düşen yüz atlı, sadece bir tarihî olay değildi; Türk milletinin fedakarlık ruhunun sembolüyüdü. 'Süleymaniye'de Bayram Sabahı' sadece bir manzara değildi; Türk medeniyetinin ihtişamının bir portresi idi.

İki adam arasındaki ilişkide ilginç bir dinamik vardı. Atatürk, dil devriminin savunucusu, hece vezninin destekçisiydi. Yahya Kemal ise aruzun üstadıydı, Osmanlı kültürünün devamcısıydı. Bir gün Atatürk, samimi bir merakla sordu: 'Şair, güzel, çok güzel şiirler yazıyorsun. Ama niçin aruzla yazıyorsun, kendi milli veznimizle, hece vezniyle yazmıyorsun?' Yahya Kemal'in cevabı, sanatçı kimliğinin özgüvenini yan-

sıyordu. Atatürk dinledi, anladı ve saygı gösterdi. Çünkü büyüklük, farklılıkları yok etmekte değil, onlara rağmen birlikte var olabilmekteydi.

Yahya Kemal'in 'Sessiz Gemi' şiiri, Atatürk'ün duygusal tarafına dokunuyordu. 'Artık demir almak günü gelmişse zamandan, meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan' dizeleri, ölümü ve ayrılığı öyle zarif bir dille anlatıyordu ki, Atatürk bu şiiri dinlerken hep dalgın olurdu. Belki de kendi ölümlülüğünü düşünürdü. Belki de kurduğu Cumhuriyet'in, kendisinden sonra nasıl yol alacağını...

'Mohaç Türküsü'nde ise başka bir Atatürk vardı. Askerin Atatürk'ü. 'Bizdik o hücumun bütün aşkıyla kanatlı; Bizdik o sabah ilk atılan safta yüz atlı' dizeleri okunduğunda, Atatürk'ün gözlerinde bir parıltı belirir, sesi biraz daha tok çıkardı. Çünkü o dizeler, Çanakkale'yi, Sakarya'yı, Dumlupınar'ı hatırlatırdı. Tarih tekrür etmiyordu belki, ama Türk'ün kahramanlık ruhu asırlardır aynıydı.

Gençliğin ilk aşkları: Namık Kemal ve diğerleri

Her büyük adamın bir başlangıcı vardır. Atatürk'ün edebiyat dünyasına ilk adımı, yasak meyvelerin tadına bakmakla olmuştu. Manastır İdadisi'nde, genç Mustafa Kemal'in arkadaşları Ömer Naci, bir gün ona gizlice Namık Kemal'in şiirlerini getirdi. O dönemde Namık Kemal'i okumak yasaktı. Çünkü onun şiirleri, hürriyet ve vatan aşkıyla doluydu. Ve özgürlük, despotların en çok korktuğu şeydi.

Genç Mustafa Kemal, o yasaklı sayfaları okurken ne hissetmişti? Belki heyecan, belki öfke, belki de ilk kez 'biz' diyebilmenin gururunu. Namık Kemal, sadece şiir yazmıyordu; o, bir milletin uyanışını çağırıyordu. 'Hürriyet Kasidesi'ndeki her dize, genç Mustafa Kemal'in zihninde bir tohum ekiyordu.

Yıllar sonra Atatürk, arkadaşlarına Namık Kemal'i anlatırken 'Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği ses' diyecekti. Bu sadece bir övgü değildi; bir teslimiyetti.

Mehmet Emin Yurdakul'un 'Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur' dizesi, başka bir kapı açmıştı genç Mustafa Kemal'e. Bu dize, kimlik sorusuna net bir yanıtı. Osmanlıcılık mı, İslamcılık mı, Türkçülük mü? Genç subay için cevap netleşiyordu: Türklük. Yurdakul'un halk diliyle yazdığı şiirler, gelecekte kurulacak Cumhuriyet'in dilinin de habercisiydi.

Abdülhak Hamit'in metafizik derinliği, aşk ve ölüm temalı şiirleri ise Atatürk'ün ruhunun başka bir katmanına dokunuyordu. Çünkü Atatürk, sadece bir savaşçı değildi; o aynı zamanda düşünen, sorgulayan, hayatın anlamını arayan bir insandı. Hamit'in 'Makber'i, ölümün ve kayıpların acısını öylesine güçlü anlatıyordu ki, belki de Atatürk bu şiiri okurken kendi ölümlülüğünü, kurduğu eserin kalıcılığını düşünüyor-du.

Kelimelerden Cumhuriyet'e

1923 yılı. Ankara, genç Cumhuriyet'in başkenti. Atatürk, Çankaya'da oturuyor, düşünüyor. Elinde bir kitap var belki. Ya da belki de hiçbir şey yok elinde. Çünkü o artık kitapları ezberinden okuyor. Tevfik Fikret'in Ferda'sı, Yahya Kemal'in Mohaç Türküsü, Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi... Hepsi orada, zihninde, yüreğinde.

Ama artık onlar sadece şiir değil. Onlar eylem olmuş, kanun olmuş, devrim olmuş. Fikret'in 'Yarınlar senin' dediği gençlik, şimdi okullarda bilimle donatılıyor. Yahya Kemal'in şiirlerinde aradığı tarih şuuru, şimdi müfredata giriyor. Namık Kemal'in haykırdığı hürriyet, şimdi Anayasa'nın maddelerinde yerini alıyor.

İşte şiirin gücü buydu. O sadece güzel kelimeler dizisi değildi. O, bir milletin ruhunu değiştiren, bir liderin vizyonunu şekillendiren, bir ülkenin kaderini belirleyen güçtü. Atatürk bunu anlamıştı. Gençlik yıllarında okuduğu her dize, onu olacağı adama biraz daha yaklaştırmıştı.

Tevfik Fikret, 1915'te öldüğünde, Türkiye henüz yoktu. Cumhuriyet henüz kurulmamıştı. Ama Fikret'in şiirleri yaşıyordu. Mustafa Kemal'in zihninde, ruhunda yaşıyordu. Ve 1923'te, Fikret'in hayalini kurduğu Türkiye, Mustafa Kemal'in elleriyle gerçek oldu. İki adam hiç tanışmamıştı. Ama biri diğerinin hayalini gerçekleştirmişti.

Atatürk'ün 1918'de Aşiyan'a çıktığı gün, Fikret'in evinin defterine yazdığı not, bir tesadüf değildi: 'Anma ziyaretinde bulunmakla övünerek, Fikret dostları.' O, Fikret'i anıyordu. Ama aynı zamanda ona söz veriyordu. 'Senin gördüğün yarınları, ben gerçekleştireceğim' diyordu.

Ve gerçekleştirdi. Fikret'in 'Ferda'sındaki gençlik, Atatürk'ün 'Gençliğe Hitabe'sinde yeniden doğdu. Fikret'in 'Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür' dizesi, Atatürk'ün eğitim felsefesinin temeli oldu. Yahya Kemal'in tarih şuuru, Türk Tarih Kurumu'nda somutlaştı. Namık Kemal'in vatan sevgisi, Kurtuluş Savaşı'nın ruhunu oluşturdu.

Bir liderin bırakabileceği en büyük miras ne olabilir? Binolar mı? Anıtlar mı? Kanunlar mı? Belki. Ama Atatürk'ün bıraktığı en büyük miras şuydu: Kelimelerden bir ülke inşa etmek mümkündü. Şiirlerden devrim çıkartmak mümkündü. Hayallerden gerçeklik yaratmak mümkündü.

1938, Kasım. Atatürk'ün son günleri. Belki o günlerde de Ferda'yı düşündü. Belki Yahya Kemal'in 'Sessiz Gemi'sini hatırladı. 'Artık demir almak günü gelmişse zamandan...' Evet, onun gemisi de demir alıyordu. Ama arkasında bıraktığı, sadece bir ülke değildi. Bir düşünce sistemi, bir vizyon, bir ruhtu. Ve o ruh, şiirlerden beslenmişti.

Atatürk'ün Ferdası, yani yarını, bugündür. Biz, o yarın. Fikret'in gençliğe çağrısı, Atatürk'ün reformları, bugün bizim omuzlarımızdadır. Ve belki de en güzel hediye şu: Atatürk bize, kelimelerin gücüne inanmayı öğretti. Bir şiirin bir milleti değiştirebileceğini gösterdi. Ferda'nın hâlâ yaşadığını, yarınların hâlâ bizim olduğunu hatırlattı.

Sonuç olarak, Atatürk'ün sevdiği şiirler, onun biyografisinin dipnotları değil, ana metnidir. Her okuduğu dize, onu şekillendirmiş; her ezberlediği mısra, onu dönüştürmüştür. Tevfik Fikret olmasa Atatürk olur muydu? Belki evet, belki hayır. Ama kesin olan şu: Atatürk, Fikret'i okuduğu için daha iyi bir Atatürk oldu. Ve Türkiye, daha iyi bir Türkiye oldu.

Şiir ve siyaset, hayal ve gerçeklik, kelime ve eylem... Atatürk'ün hayatında bunlar birbirinden ayrılmaz. Onun Ferdası, bizim bugünümüzdür. Ve eğer biz de o şiirleri okur, o değerleri benimser, o hayalleri sürdürürsek, o zaman Ferda, yani yarın, sonsuza dek bizim olacaktır.

SEVAL TUNCER ESSEN

Yaşlılık, hayatın en sessiz mevsimidir. Bir zamanlar hızlı akan günlerin, kalabalık hatıraların, koşuşturmacalı sabahların ardından gelen dingin bir akşam gibi... Yaşlılık, dışarıdan bakıldığında sakin görünür; ama iç dünyasında dalga dalga bir derinlik taşır.

Yıllar geçtikçe insan fark eder ki, çevresi yavaşça değişir. Eskiden hep yanında olanlar uzaklaşır, şehrin gürültüsü kulağa eskisi kadar yakın gelmez. Evin içindeki sessizlik akşamları uzar. Yaşlılıkta yalnızlık çoğu zaman bir seçim değil, hayatın doğal bir dönüşümüdür.

Ama yine de en çok canı yakan şey, dilin içinde birikmiş kelimelerin dışarı çıkacak bir yer bulamamasıdır. İnsan yaşlandıkça suskunlaşır. Çünkü anlatmak için beklediği kişiler artık orada değildir ya da o kişiler artık dinlemeye vaktini ayırmamaktadır.

Yaşlı insanlar çoğu zaman içlerinde biriktirdikleri hikâyelerle dolaşır. Gençlik yıllarının heyecanı, çocukluklarının kokusu, sevdiklerinin gölgesi... Hepsi birer anı olarak omuzlarında taşınır. Ama en zor olan, anlatacaklarının değerini bilen birinin eksikliğidir.

Yaşlılığın zorlukları sadece bedenin yorulmasıyla sınırlı değildir. Hafıza dalgalanır, zekâ keskinliğini korusa bile kelimeler bazen geç gelir, sabahlar eskisi kadar hızlı başlamaz. Bir zamanlar kolayca yapılan işler, şimdi sabır ister, dikkat ister. Beden ağırlaşır, ruhun kırılabilirliği artar.

Ama yine de yaşlılık kırılmayan bir gücü içinde saklar: Direnme gücünü. Hayata tutunmayı, yavaşlamanın zarafetini, zorluklarla kendi ritminde baş etmeyi...

Yaşlılar, zorluklarla çoğu zaman sabırla mücadele eder. Bazen dua ederek, bazen eski fotoğraflara bakarak, bazen bir fincan çayla kendi kendine konuşarak... Çünkü yıllar geçtikçe kişi şunu öğrenir: İnsanı ayakta tutan şey kalabalık değil, anlamdır. Ve anlam, çoğu zaman anadilde gizlidir.

Anadil, yaşlı bir insan için hem bir hatırlama biçimidir hem de bir tutunma yolu. Birinin adıyla seslenmesi, gülümseyerek "Nasılsın?" demesi, anlatılan bir anıyı sabırla dinlemesi... Tüm bunlar yaşlı bir insanın içindeki ışığı yeniden uyandırır. Anadil sadece cümlelerle değil, varlık hissettiren bir sıcaklıkla konuşur.

Bir empati besleyen birey en çok bu sıcaklığa ihtiyaç duyduğunu bilir. Çünkü yaşlılıkta konuşulmak, bir insanın "Ben hâlâ buradayım" deme biçimidir. Anlaşılacak ise, "Hayatım boşa geçmedi" demenin en sessiz ifadesidir.

Zorluklar karşısında yaşlıların en büyük gücü, kendilerine özgü sakin dirençleridir. Yavaş ama net adımlarla yürüme-leri, acıları sessizce taşımaları, yılların öğrettiği olgunlukla kabullenmeleri... Onların direnci gençlikteki gibi gürültülü değildir; ama köklüdür, derindir, ağırbaşlıdır.

Ve anlayan kişi için yaşlılığın en dokunaklı yanı şudur: Her yaşlının içinde hâlâ genç bir kalp atar. Hâlâ anlatmak istediği bir hikâyesi vardır, hâlâ bir kahkaha saklıdır, hâlâ gözleri parlatacak bir hatıra bekler. Onların ihtiyacı büyük şeyler değildir; bazen bir selam, bazen bir soru, bazen geç kalmış bir teşekkür... Ve çoğu zaman sadece birinin onları gerçekten duyması...

Yaşlanmak susmak değildir; susmak, duyulmanın sonucudur. Ve bir insanı yaşama döndüren şey, çoğu zaman büyük mucizeler değil, küçük ama samimi kelimelerdir.

Yaşlılık, hayatın en kırılğan ama en bilge mevsimidir. Bir insanın hikâyesi ne kadar yaşlı olursa olsun, dile döküldüğünde yeniden gençleşir. Çünkü her hikâye, anlatıldıkça nefes alır. Bir zamanlar gözlerde parlayan ışık, yılların yorgunluğu altında sönmeyeceğini fısıldar.

Bir insan, hatıralarını paylaştıkça, bir anlığına bile olsa yeniden o gence döner, koşan, gülen, umut eden hâline. Yaşlı bir insan, geçmişini anlatırken sesine bir titreme değil, bir güç gelir. Çünkü yaşanmışlıklar, insanın omurgasında duran, görünmez bir direnci taşır. Ve o direnç, kelimelere her döküldüğünde bugüne ışık olur.

Yaşlıların dünyası çoğu zaman dışarıdan çok sakin görünür. Oysa içlerinde fırtınalar uzun zaman önce dinmiş, yerini bilgelikle yoğrulmuş bir deniz bırakmıştır. Bu deniz bazen durgundur, bazen hafifçe dalgalanır, ama hep derindir. Çünkü her yaşlı, uzun bir ömrün sessizce biriktirdiği sırları içinde taşır.

Ve yaşlılığın en incelikli zorlukları tam da burada ortaya çıkar: Kırılğan bir beden, güçlü bir ruh taşır; zayıflayan bir hafıza, hiç solmayan duygular barındırır; yalnızlaşan bir çevre, zenginleşen bir iç dünya yaratır. Her zorlukla baş ederken, yılların onlara kattığı sabrı sessizce kuşanırlar.

Bazıları uzun yürüyüşlere çıkamaz artık, ama anılarla uzun yollar kat eder. Bazıları yüksek sesle konuşamaz, ama kalplerinin içinden geçenleri bir bakışla anlatmayı bilir. Bazıları evinin bir odasında oturur, ama düşünceleri yıllar öncesine gidip gelir, bir sevdiğin gülüşüne, bir dostun sesine, bir çocuğun ilk adımına...

Yaşlılık, insanın kendi içine yolculuğudur. Bu yolculukta karşılaşılan zorluklara rağmen, çoğu yaşlı, içindeki gücü

Yaşlandıkça gençleşmek!

Yaşlılar, zorluklarla çoğu zaman sabırla mücadele eder. Bazen dua ederek, bazen eski fotoğraflara bakarak, bazen bir fincan çayla kendi kendine konuşarak... Çünkü yıllar geçtikçe kişi şunu öğrenir: İnsanı ayakta tutan şey kalabalık değil, anlamdır. Ve anlam, çoğu zaman anadilde gizlidir.

kimseye söylemeden taşır. Bu güç gösterişsizdir, ama sarsılmazdır... Gençlik cesur adımlarda saklıdır, yaşlılık ise sessiz dayanışta.

Bir yaşlı, sabah penceresini açarken bile bir ritüel yaşar. Dışarıdaki rüzgârın yönünü dinler, güneş bulutların arasından sızıyorsa hafifçe gülümser, çünkü bilir: Hayat, ne kadar geç olursa olsun, hâlâ devam ediyordur. Ve devam eden her şeyde yeni bir anlam vardır. Bu anlamı en çok dil taşır. Bir yaşlının konuşması bazen yavaş, bazen titrek, bazen çok kısa olabilir. Ama söyledikleri mutlaka bir iz bırakır. Her kelime, yılların tortusundan süzölmüş bir inci, bir lütuf gibidir. Ve işte bu yüz-

den, her yaşlı insanın içinde saklı duran hikâye paylaşıldığında yeniden yeşerir. Dile dökülen her yaşanmışlık, zamana meydan okur. Yaşlılık bu yüzden sadece bir sonbahar değildir; aynı zamanda uzun bir ömrün gölgeleri ve ışıklarıyla çizilmiş bir resmidir. Bu resme bakabilen herkes, insanın ne kadar dayanıklı, ne kadar derin, ne kadar değerli olduğunu görür.

Yaşlılık, bitiş değil; daha sessiz bir var olma biçimidir. Ve bir insanın hikâyesi, anlatıldıkça sonsuzlaşır. Çünkü her kelime, ömrün en sessiz yerine uzanan bir köprüdür. Bir hikâye ne kadar yaşlıysa, yeniden dile gelince o kadar gençleşir. Ve bu gençlik, bedende değil, ruhun ışığında doğar...

ORHAN ARAS İSTANBUL

1969 yılının hüzünlü ve durgun bir sonbahar gününde kırk yaşlarındaki kadın, Londra'nın ara sokaklarından birinde sürekli gittiği bir antikacı dükkanına girer. Sağa sola yığılmış rengi soluk ve yılların yorgunluğunu taşıyan eşyalara bakar. Her şey geçmişin ölümlülüğüne şahitlik etmektedir. Ürperir. Omuzlarını silkerek ikinci odaya geçer. Tam karşısındaki savaş öncesi yapılmış camlı, parlak cilalı, ahşap kitap vitrinin önünde durur. Kararsızlıkla eski kitapları gözden geçirir. Hemen hemen tümü İkinci Dünya Savaşı'ndan önce yazılmıştır. Kitaplığın tam ortasındaki rengi yeşilden beyaza dönmüş bir kitabı eline alır. Kitap en az otuz yıllıktır ve küf kokmaktadır. İlk sayfayı çevirir. Moskovalı Prof. Sanin, uzak bir Doğu şehrinde, Doğulu öğrencilere ders anlatmaktadır:

"Çocuklar, Avrupa, Kuzey Buz Denizi'nden başlar..."

Kitabın daha ilk cümlelerinde büyülenen kadın, kitabın üç şilink ücretini antikacıya ödeyerek evine koşar. Gözü hiçbir şeyi görmemektedir. Dükkan girmeden önce hissettiği açlık duygusu, yorgunluk ve sonbahar hüznü hepsi geçip gitmiştir. Bütün dikkati eskimiş, pörsümüş, küf kokan bu kitabın üzerindedir. Kadın kitabı okudukça da İngilizceye çevirmeye başlar. İlk elli sayfasını çevirdiğinde hiç bekletmeden onu İngiliz yayınevi Hutchinson'a gönderir. Yayınevinin redaktörleri son dönemler iyi bir eserlerine geçmediğinden yakınmaktadır. Bir kadından gelen elli sayfalık metni hemen okurlar. Gözlerinin önünde bir anda yüksek Kafkas dağları, Hazar Denizi ve sanki masallardaki Kaf dağları gibi binlerce efsaneye konu olmuş bir coğrafya canlanır. O coğrafyada geçen eşsiz bir aşk hikayesi başlarını döndürür. Dillerinde yakıcı bir cümle ile sarhoş olurlar:

Yayınevine ilk elli sayfayı tercüme edip gönderen kadından kitabın devamını isterler. Kadın çok kısa bir zamanda kitabın tamamını çevirerek yayınevine gönderir. Kitap zaman

geçirilmeden bütün İngilizce konuşulan ülkelerde yayınlanır ve milyonlarca satır.

Hazine bulunmuştur. *"Dünyanın en güzel aşk hikayesi"* çok kısa zamanda tam 33 dile çevrilir ve yüz baskı yapar. Kitap elden ele gezer ama yazarı hakkında hiç kimsenin bilgisi yoktur. Herkes bir iddia atar ortaya. İddialar arttıkça kitap da yazarı da efsaneleşmeye başlar. Araştırmalar, tartışmalar ayyuka çıkar. Kitap da yazarı da ölümsüzlük yolundadırlar artık.

Washington Star gazetesi romanı, *"Parlak ustalık"* olarak tanıtırken, New York Times gazetesinde *"Bu kitap bir dâhinin ürünüdür,"* diye yazarken, Entertainment Weekly ise *"Duygu dolu küçük ve parlak bir klasik roman"* olarak göklere çıkarır.

Londra'da antikacı dükkanına giren ve kitabı satın alan kadın Berlinli bir ressam olan Jenia Graman'dır. Bulduğu ve tercüme ettiği kitap, harika bir Kafkasya aşkını anlatan Ali ve Nino romanıdır. Kitabın üzerinde yazar olarak yazılan isim Kurban Said'dir.

Hiç kimse Kurban Said adında bir yazar tanımamaktadır. Bu yüzden bazı yazarlar, bazı gruplar hatta bazı ülkeler yazara sahip çıkmaya ve o romanın yazarının kendilerinden olduğunu iddia etmeye başlarlar.

1905 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de dünyaya gelen ve 27.08.1942 tarihinde İtalya'nın Positano şehrinde 37 yaşındayken vefat eden ve *"Essad Bey"* imzasıyla yayınlanmış 17 kitabın, Almanca ve İngilizce yayınlanmış 150'ye yakın makalenin sahibi olan Esad Bey'in ölümünün üzerinden 73 yıl geçmesine rağmen yaşamı ve eserleri üzerindeki tartışmalar hiç hız kaybetmeden sürüp gitmektedir. Batı'da, *"Kafkasyalı Prens, eşsiz bir aşk hikayesi yazarı, dahi romancı"* gibi sıfatlarla anılan Esad Bey'in eserleri dünyanın çeşitli ülkelerinde yeniden yayınlanmakta ve edebiyatçılarla edebiyatseverlerin gündemini sürekli işgal etmektedir. Onun eserlerindeki eskimeyen konuların, üslubundaki akıcılık ve coşkun, onu

Bir güzel aşk hikayesi

Ali ve Nino

gelecek kuşaklara da taşıyacağından kuşkumuz yoktur.

Esad Bey, yazdığı eserler kadar yaşam öyküsü ve kimliğinin üzerindeki belirsizlikler kadar da ilginç bir kişiliktir. Otuz yedi yıllık bir ömrün bu kadar renkli ve tartışma yaratacak şekilde geçmesi, eserleri ile kendisi arasındaki ilişkiler onu hem sevenlerin hem de sevmeyenlerin gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Onun hayatı hakkında yazan Tom Reiss, Prof. Gerhard Höpp gibi önemli yazarlar ve diğer araştırmacılar onu çeşitli yönleriyle anlatmış ve anlatımlarıyla gerçekler arasındaki çelişkilere dikkat çekmişlerdir.

Esad Bey, nerede ve nasıl dünyaya geldiğini, 30 Ocak 1931 tarihli *"Edebiyat Dünyası"* gazetesinde yazdığı *"Hayat Hikâyem"* makalesinde şöyle anlatır:

"Doğduğum yer hakkında bilgi vereyim. Hayatımla ilgili bütün karmaşa işte bu noktada başlamaktadır. Çoğu insan doğduğu mekânı veya evi bilir ve rahatlıkla dile getirir. Sonra da doğdukları yerleri istedikleri an ziyaret etme imkanına sahiptirler. Bense aynı şeyleri yerine getirmem için bir tren vagonunu ziyaret etmem gerekiyor. Çünkü annem, Zürih'ten Rus devrimcileriyle birlikte Bakü'ye dönerken ve Rus tren işçilerinin grev yaparak treni durdukları sırada beni bir tren vagonunda, Asya ile Avrupa arasında bir yerde dünyaya getirmiş. Benim doğduğum gün, Rus Çarı bir fermanla yeni bir Anayasa yürürlüğe sokmuş. Annemle birlikte ben Bakü'ye girerken de şehir bir devrimin acıları içinde yanıyormuş. Beni bir sepette taşıyan uşak az daha babam tarafından benimle birlikte dışarıya atılmış. Benim yaşamım böyle başlamış."

Esad Bey dünyaya gelişini böyle anlatırken, ölümüne kadar onun yanında bulunan dadısı Alice Schulte, 1943 yılında Esad Bey'in Zürih'teki yayıncısı Raşer'e yazdığı mektupta, Esad Bey'in bir çocukluk hastalığı nedeniyle önce kalp hastası olduğunun sanıldığını yazar:

"20 Ekim 1905 tarihinde Bakü'de, zengin bir petrol sanayicisinin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Ailenin tek çocuğuydu. Zeki, coşkulu ve oynamayı seven bir çocuktuk. Ama ne yazık ki geçirdiği bir hastalık nedeniyle kalbi hastaydı."

Alice Schulte aynı satırların devamında parantez içinde kalp hastalığının sonradan gerçek olmadığını da belirtir. Schulte'ye göre, Esad'ın arkadaşlarıyla oynaması yasaklandığından tek eğlencesi gezintiye çıkmaktı ve o gezmeyi de ancak şehrin Asya bölümünde (*İç Şehir*) gerçekleştirir ve daracık sokaklardan yürür, camileri ziyaret eder, minareleri uzun uzun izler, tarihi hikâyeleri dinler ve kitaplar okuturdu. Gerçekten de o, dadısı Alice Schulte'yi doğrularcasına hemen hemen bütün kitaplarında *"O, daracık sokakları, alçak damlı evleri, minareleri, camileri ve sarayları"* ve onların hikâyelerini yazmıştır.

O, 1911 yılında daha altı yaşındayken annesini kaybeder. Annesi hakkında hemen hemen hiçbir şey yazmadığı için annesinin niçin öldüğü hakkındaki anlatımlar birbirinden farklıdır. Bazı araştırmacılara göre annesi intihar etmiştir. Schulte de bu konuda hiçbir şey yazmaz. Sadece, *"1911 yılında dramatik bir şekilde annesini kaybetti,"* diye yazar ve bu ne-

denle de kendisinin onların evine dadı olarak gittiğini belirtir. Alice Schulte, Bakü'deki evde kendi konumunu sadece dadı olarak nitelemez. Ona göre o hem bakıcı hem terbiye edici hem de Esad Bey'in annesinin temsilcisidir.

Ali ve Nino romanın kaderi aslında yazarı Kurban Said'in kaderi gibidir. Çünkü yazarın hayatı ile romanın serüveni çok yerde kesişmektedir. Romanın kahramanı Ali Han, Batılı okullarda okuyacak ama kendi yurdunu savunurken bir Doğulu gibi ölüme meydan okuyarak ölecektir. Romanın yazarı da Doğu'daki hayatından ve ülkesinden çocukken koparılabilecek, 36 yaşında İtalya'nın Positano isimli kasabasında yurdunu sayıklayarak hayatını kaybedecektir.

Yazar Kurban Said, yazdığı romanın onun sadece kaderi değil hayatı da olduğunu bir dostuna yazdığı mektupta açıkça belirtecektir:

"Ali ve Nino" kitabını istediğiniz sürede okuyun. Bu kitap benim gerçek hayatımı içeriyor. Belki biraz az, biraz fazla. Hayal ettiğim diğer şeyler de romanda yer aldı. Hepsi bir rüya gibi oldu. (...) Şimdi gözlerimi kapatıp çölün kokusunu alana kadar evimi düşüneceğim. Allah'ım keşke ülkem ne kadar güzel olduğunu bilselerdi. Dünyadaki her şeyden daha güzel. Ve ben ülkemi bir kere görebilmek için o yılların bütün işkencelerine on kat katlanmaya razıyım. İşte bu yüzden *"Ali ve Nino"* kitabını seviyorum. Bunu okuyunca vatanım yeniden yaratılıyor. Ve geri kalan her şey aslında önemsizdir. "

Ali ve Nino romanı ile benim de yolum tam kırk yıl önce kesişti. On beş yaşlarındayken bir köy öğretmeninin verdiği romanı evimizin damının üzerinde, elektrik direğinin ışığında sabaha kadar okuduktan sonra hüngür hüngür ağlamıştım. Uzaktaki vatan, yurdunu savunan bir adam ve arkadaşları, onların düşüncelerindeki farklı ideolojilere rağmen ülkeleri için canlarından geçmeleri ve eşsiz bir aşk...

Okuduğum günden itibaren ne romanı ne de yazarını asla unutmadım. Yıllar sonra Almanya'ya öğrenci olarak gittiğimde ilk girdiğim alışveriş merkezindeki kitapçının vitrinde bu kez romanı Almanca olarak gördüğümde yine gözyaşlarıma boğulmuş ve romanı satın alarak arabaya koşmuş orada romanı bir sevgiliyi kucaklar gibi kucaklamıştım. Zaman geldi roman ve yazarı üzerinde araştırmalar yaparken benim gibi yüzlerce insanın aynı duygularla roman ve yazarının peşinde olduklarını gördüm. Frankfurtlu Hans Jürgen Maurer bütün ömrünü roman ve romanın yazarı hakkında bilgiler toplamakla geçirmiş, Hollandalı akademisyen Hans Mulder romanın ve yazarının peşinde koşarken bir hanımla tanışarak evlenmişti.

Romanın varlığından elli yıl sonra haberi olan Azerbaycanlı okuyucular kıyasıyla roman ve yazarı hakkında tartışmalar yaparken bile roman yeniden farklı dillere çevrilmekte ve hayranlıkla okunmaktadır.

Yıllar süren araştırmalarım sonucu hem romanı hem de romanın yazarını bütün yönleriyle ele aldığım bu kitabımla okuyucuların karşısına çıkmam aynen on beş yaşında romanı okuduğum ilk günkü duyguları yaşamama sebep oldu.

ELIF BURCU-KARAKOC

RECHSTANWÄLTIN UND NOTARIN

www.elifburcu.de

Schwerpunkte als Notarin

Grundstücksrecht

(u.a. Grundstücksübertragungen, Grundpfandrechte, Grunddienstbarkeiten)

Gesellschaftsrecht

(Gründungen von GmbHs und Aktiengesellschaften, Umwandlungen, Satzungsänderungen, Handels- und Vereinsregisteranmeldungen)

Familienrecht

(Eheverträge, Vorsorgevollmachten, Vaterschaftsanerkennungen, Unterhaltsverpflichtungen etc.)

Beglaubigungen

Patientenverfügungen, Vorsorgevollmachten
Schuldanerkenntnisse

Erbrecht

(Beurkundung von Testamenten, Erbverträgen etc.)

Borsigallee 18 - 60388 Frankfurt - Telefon 069 133 847 - 0 - Fax 069 133 847 - 27 - ElifBurcu@ElifBurcu.de

Kooperationen mit Kanzleien im Ausland

Istanbul

Ortan Anwaltskanzlei
Prof. Dr. A. Necip Ortan
RAin Rana Ortan
Cumhuriyet Cad. No:229
Kent Apt. K.3 D.5
80230 Harbiye ISTANBUL
TURKEY
Tel.: +90 212 246 71 57
Tel.: +90 212 246 71 58

Ankara

Anwaltsbü
RAin Suniye Barut
Strazburg Cad. Peker Ishani
No: 19/17 Sihhiye
ANKARA
TURKEY
Tel.: +90 312 229 97 34
Fax: +90 312 229 78 49

London

RA Mehmet Ali Erdogan
72 Castlemead
Camberwell Road
LONDON
SE5 0EB
GREAT BRITAIN
Tel.: +44 7961 32 30 14
Fax: +44 207 703 08 21
maerdogan@hotmail.com

SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

Dünyada hiçbir kılıç, hiçbir silah bu kadar uzun süre etkili olmuş mudur? Bir inanç grubunu bu kadar derinden etkileyen başka bir hatıra var mıdır acaba?

Çölün kavurucu kumları altında, Bedir'in sisli sabahında, bir kılıç doğdu efsanelere. Güneş henüz ufukta kızıl bir yara gibi kanarken, savaşın gürültüsü arasında bir adam düştü yere: Âs b. Münebbih, Kureyş'in yiğitlerinden biri. Elindeki kılıç, boğum boğum, omurgası gibi kıvrımlı bir canavar, ganimet yiğunlarının arasında parlıyordu. Hz. Muhammed, o kılıcı eline aldığı anda, sanki kaderin bir parçasıymış gibi hissetti; yedi karış uzunluğunda, bir karış eninde, kabzası gümüş halkalı, ortasında bir topuzcuğuyla süslü. Adı Zülfikar yani boğumların sahibi olacaktı. Ama o, sadece demir bir parça değil, göklerden inmiş bir ferman gibiydi. Merzûk es-Sakîl adlı bir kılıç ustasının elinden çıktığı rivayet edilir Arap kaynaklarında; Bedir'in tozlu sahnesinde, bu kılıç, bir halifenin kaderini değiştirecekti.

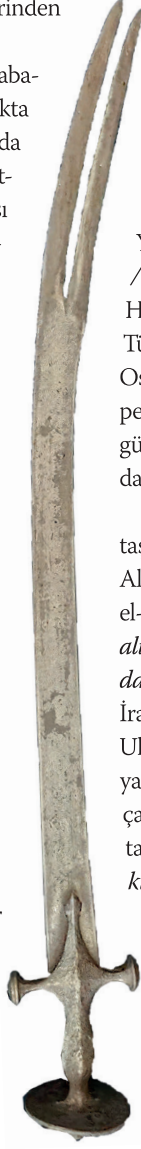
O kılıcı ilk kullanan Peygamber'di. Bedir'den sonra, Uhud'un tepelerinde, ok yağmuru altında Peygamber'i koruyan yiğitler arasında Hz. Ali bin Ebi Talib parlıyordu. Ali'nin kılıcı kırılmıştı; düşmanlar dört bir yanından saldırıyordu. Peygamber, Zülfikar'ı uzattı ona: "*Al ey Ali, bu kılıç senin gibi bir yiğidin elinde parlar.*" Arap tarihçileri Ya'kûbî ve Belâzürî'ye göre, bu an Uhud Gazvesi'nde gerçekleşti; Ali, o kılıçla dokuz düşmanı yere serdi, yetmiş yara alsa da Peygamber'i korudu. Gökyüzünden bir ses yankılandı: Cebrail'in (a.s.) nidası – "*Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyf illâ Zülfikâr*" – "*Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur!*" Bu söz, kılıcı efsaneye dönüştürdü; sanki demir değil, ilahi bir nurdu o. Arap kaynaklarında, kılıcın arkasında belkemiği gibi çıkıntılar olduğu, bu yüzden "*Zülfikar*" dendiği anlatılır. İbn Sa'd'ın Tabakât'ında, Peygamber'in on kılıcı arasından Zülfikar'ın en seçkini olduğu vurgulanır; ama Uhud'da Ali'ye verilmesiyle, o kılıç bir varislik nişanesi haline geldi.

Yıllar aktı, kılıç savaşların efendisi oldu. Hendek Savaş'ında, Amr bin Abdüd'ün karşısına çıkan Ali, Zülfikar'ı

savurduğunda, yer yarıldı sanki. Düşman devi, o çatallı uçla ikiye bölündü; kılıcın bir ucu uzun, diğeri kısa, rakibin kılıcını kıstırıp fırlatmak için yaratılmış gibi. Türk kaynaklarında, bu an destanlara konu olur. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde, Zülfikar "*Allah'ın aslanı Ali'nin pençesi*" diye anılır; Alevi-Bektaşî menkıbelerinde ise Dülül adlı atıyla birlikte, ilahi bir ikili olarak betimlenir. Türk edebiyatında, Faziletnâme gibi eserlerde, kılıç bazen 40 arşın uzar, bazen 150; Kan Kalası Cengi'nde on adamın kaldıramayacağı ağırlıkta, Umman Cengi'nde bir fili ikiye böler. Yemini'nin dizelerinde: "*Belinde Zülfikar, altında Dülül / Önüde bile Kanber ol şah kul!*" diye geçer. Bu anlatılar, Hunlardan Osmanlı'ya uzanan bir inanç yansıtır; Zülfikar, Türkistan'da İslam'ın yayılmasında simge olmuş, Safevi ve Osmanlı bayraklarında dalgalanmıştır. TDV İslâm Ansiklopedisi'nde, Türkler'in Zülfikar'a yüklediği anlamın, fevkalade güç inancından doğduğu belirtilir; kılıç, sadece demir değil, adaletin ve hakkın keskin kenarıdır.

İran kaynakları, hikayeyi daha mistik bir perdenin ardına taşır. Şii geleneğinde, Zülfikar bir emanettir; Peygamber'den Ali'ye, oradan İmamlar zincirine miras kalır. Küleynî'nin el-Kâfi'sinde, İmam Sâdık şöyle buyurur: "*Peygamber'in ruhu alınırken, ilmini ve silahını Ali'ye verdi; Zülfikar, onun yanındaydı.*" İmam Rızâ ise "*Zülfikar şimdi benim yanımdadır*" der. İranlı tarihçi Ebu Nuaym'a göre, kılıç Bedir'de ganimetken, Uhud'da Ali'ye verilmesiyle Ehlibeyt'in sırrı olur. Fars edebiyatında, mesnevîlerde Zülfikar, "*nur-u ilahi*"nin yansımasıdır; çatallı ucu, iki âlemi yani zahir ve batını simgeler. Alevi-Bektaşî şiirlerinde, Türk ve İran etkileri iç içe: "*Zülfikar gibi keskin kılıç bulunmaz / Ali'nin yüreği yoksa neye yarar?*" diye sorar Mevlânâ'ya atfedilen bir beyit. İran'da, Safevîler döneminde Zülfikar, hilafet mücadelesinin simgesiydi; Şah İsmail'in sancaklarında, kılıcın şekliyle Ehlibeyt sevgisi haykırılırdı. Erfan-ı gibi Şii kaynaklarda, kılıcın Mehdî'nin zuhurunda yeniden ortaya çıkacağı rivayet edilir; kayboluşu, gaybete hazırlıktır.

Zaman aktıkça, Zülfikar'ın hikayesi savaş meydanlarından saraylara, oradan efsanelere sığındı. Hz. Ali'nin hilafeti döneminde, kılıç onun ayrılmaz yoldaşydı; Sıffin'de Muaviye'ye karşı savrulurken, adaletin sesi gibi inledi. Ama asıl serüven, Nehrevân'da, Haricîler'in hain saldırısıyla başladı. 661 yılının sıcak bir gecesinde, Kûfe'nin camisinde namaz kılan Ali, İbn Mülcem'in zehirli kılıcıyla yaralandı. Ölüm

Hız. Ali'nin kayıp kılıcı

O'nun hikayesi Bedir'de başladı. 661 yılının sıcak bir gecesinde, Kûfe'nin camisinde namaz kılan Hazreti Ali, İbn Mülcem'in zehirli kılıcıyla yaralandı. Ölüm döşğinde, vasiyetini oğullarına bildirdi: "Zülfikar'ı nehirde boğun, düşman eline geçmesin." Rivayete göre, oğulları Hasan ve Hüseyin, babalarının emriyle kılıcı Fırat'a ya da Dicle'ye attılar; sular yuttu onu, ama efsanesi kaldı.

döşeginde, vasiyetini yaptı: "Zülfikar'ı nehirde boğun, düşman eline geçmesin." Rivayete göre, oğulları Hasan ve Hüseyin, babalarının emriyle kılıcı Fırat'a ya da Dicle'ye attılar; sular yuttu onu, ama efsanesi kaldı. Arap kaynaklarında Belâzürî, bu vasiyeti doğrular; kılıcın "düşmana bırakılmaması" emri, onun kutsallığını vurgular. Türk menkıbelerinde, nehirde kaybolurken balıklar onu korur, bir gün geri dönecek diye anlatılır.

Kayboluş, efsaneleri çoğalttı. İran Şiiliğinde, Zülfikar İmamlar'a miras kaldı; İmam Mehdi'nin gaybetinde saklıdır, zuhurunda eline geçecektir. Küleynî'ye göre, İmam Sâdık "Benim yanımda Peygamber'in kılıcı Zülfikar'dır" der; bu, batını bir emanettir, fiziki kayboluşu gizler. Türk kaynaklarında, Osmanlı'da Zülfikar simgesi bayraklarda yaşadı, ama gerçek kılıç kayıptı.

Evliya Çelebi, Topkapı'da "Zülfikar'a benzer bir kılıç" gördüğünü yazar, ama o düz bir kılıçtır – asıl olan kaybolmuştur. Alevi-Bektaşî geleneğinde, kayboluş bir metafor: Zülfikar, hakikatin iç dünyasında saklıdır; "Ali'nin yüreği yoksa Zülfikar neye yarar?" diye sorar şiirler. İranlı şairler, Farsça mesnevîlerde, kılıcın Necef'te türbede gizlendiğini fısıldar; bazı rivayetlerde Kum veya Meşhed'de saklıdır. Ama hiçbir kaynak, kesin yeri göstermez; kayboluşu, onun ilahî sırrını korur.

Yüzyıllar geçti, Zülfikar simge oldu. Osmanlı'da, Safevîler'de, hatta Fâtımîler'de bayraklarda dalgalandı; Türkistan'da gazâlarda, İran'da matem törenlerinde anıldı. Arap coğrafyasında, hadis kitaplarında bir hatıra; Türk destanlarında bir kahramanlık nişanesi; İran şiirlerinde bir batını nur. Ama kayıp, acıyı derinleştirdi. Nehir sularında mı battı, İmam Mehdi'nin elinde mi saklı, yoksa gaybın bir köşesinde mi bekliyor?

Efsaneler susmaz: Bir gün, Mehdi zuhur ettiğinde, Zül-

Hız. Ali'nin Zülfikar'ı: Bedir'den Kûfe'ye Bir Adalet Destanı

Bedir'in Ganimeti

624 yılında Bedir Savaşı'nda Kureyşli As b. Münebbih'ten ganimet olarak alınmış, yedi karış uzunluğunda kılıç Hz. Muhammed'e takdim edilmiştir.

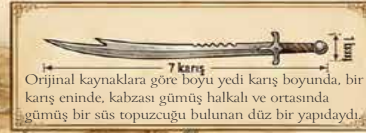
625 Uhud ve ilahî nida

Uhud Savaşı'nda Hz. Ali'nin kılıcı kırıldığına, Peygamberimiz Zülfikar'ı ona vermiş; o an göklerden 'Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur' duyulmuştur.

627 Hendek savaşı ve Allah'ın aslanı

Hz. Ali, Hendek'te düşmanın en güçlü savaşçısı Amr bin Abdü'l-Zülfikar ile mağlup ederek savaşın kaderini değiştirdi.

Orijinal kaynaklara göre boyu yedi karış boyunda, bir karış eninde, kabzası gümüş halkalı ve ortasında gümüş bir süs topuzcuğu bulunan düz bir yapıdaydı.

Ehlîbeyt mirası olarak intikal

Hz. Muhammed'in vefatından sonra kılıç, bir miras nişanesi olarak Hz. Ali'ye, ondan da oğulları Hasan ve Hüseyin'e geçerek imamlar zincirinin sembolü oldu.

Kufe camii'nde suikast

Hz. Ali Kufe Camii'nde namaz kılarken İbn-i Mülcem'in zehirli kılıcıyla yaralandı ve burada şehit düştü.

Nehirde kayboluş

Hz. Ali ölmeden önce kılıcın düşman eline geçmemesini vasiyet etti. Kılıç, oğulları tarafından Fırat veya Dicle nehrinin sularına bırakılarak sırlara karıştı.

Çatalı uç efsanesi

Orijinalinin düz olduğu düşünülse de, 10. yüzyıldan itibaren zanaat eserlerinde zahir ve batını temsil eden "çatalı uçlu" tasarımı yaygınlaştı.

Sancaklardaki güç

Osmanlı ve Safevî bayraklarında Zülfikar motifî, adaletin ve gazanın simgesi olarak yüzyıllarca kullanılır. Topkapı Sarayı'nda da sembolik örnekleri korunmakta.

7. yüzyıl Arapçası

Düz ve omurga gibi çentikli
Nehirde kaybolduğu rivayet edilir

Dil

Arapça-Farsça-Türkçe karışık yazıtlar

Uç Yapısı

Sanatsal, çift bıçaklı (çatalı)

Durum

2006'da Bahreyn'den satın alınmış

İsviçreli bir koleksiyoncunun elindeki kılıcın orijinal Zülfikar olduğu iddia edildi, ancak uzmanlar üzerindeki yazıtların dil yapısı nedeniyle bunun sembolik bir replika olabileceği konusunda şüpheli.

fikar parlayacak; adaletin keskin ucu, zulmü biçecek. Hz. Ali'nin vasiyeti gibi, o kılıç da kayboldu ki, arayanlar bulsun; simge olarak yaşasın, kalplerde keskin kalsın.

Bu kayıp, sadece bir kılıcın değil, bir çağın hikayesidir. Bedir'in kumlarından Necef'in türbesine, Uhud'un tepelerinden Fırat'ın derinliklerine... Zülfikar, demirden öte bir ruh; Ali'nin eliyle gökten inmiş, nehirde kaybolmuş, ama efsanede sonsuz. Belki bir gün, sular çekildiğinde, kumlar arasında parlar; ya da Mehdi'nin elinde doğar yeniden. O zamana dek, hikayesi anlatılır: Yiğitlerin, adaletin, kaybolmuş bir nurun hikayesi.

Onca zamandır gitmek isteyip de bir türlü gidemediğim Tiran'a, aniden çıkan bir fırsatla dört günlüğüne kaçıyordum. Ama yaşadıklarım, gördüklerim, daha doğrusu aslına bakarsanız, görmek isteyip de görmediklerim beni çok hüsrana uğrattı. Şehrin düzensizliği, trafiğin tıkanıklığı, gözümün görebildiği her yerin inşaat alanı oluşu, bir İstanbullu olarak benim için sıra dışı değildi. Ama Arnavutluk'un tarihini ve kültürünü tanımak isteyen biri olarak iki büyük müzenin birden kapalı olması kabul edilemez bir durumdu. Babamın kitaplığından kitapları hiç eksik olmayan Enver Hoca'nın villası da kapalıydı. Bu arada adının villa olduğuna bakmayın, ev, şehrin ara sokaklarından birinde kurulmuş çok sade, küçük bahçeli bir apartmanı andırıyor. Bir ülkeyi 41 yıl boyunca yönetmiş bir başkanın böyle bir evde oturduğunu bizim "*Sefahat Düşkünü Devlet Başkanlarımız*" görse inanamazlardı herhâlde.

Tiran'ın tam göbeğinde, Skanderbeg Meydanı'nda yer alan eski sığınak, şu an "*Bunk'art 2*" isimli bir müzeye dönüştürülmüştü. İçeride gördüklerim, okuduklarım ise tüyler ürperticiydi. O dönem sistem karşıtı olan insanlara yapılan işkence, tutuklama, infaz süreçleri sergileniyordu. 6.000 civarında insan öldürülmüş, binlercesi izlenmiş, işkence görmüş, her türlü baskıya maruz kalmış. Bunların en büyük sorumlusu olarak Enver Hoca görülüyordu.

Arnavutluk'u dünyada benzersiz yapan şeylerden biriyse; Enver Hoca dönemi ile 1960-1980 arası yapılan sığınakları. Günümüzde, ülke genelinde 200.000 civarında sığınak olduğu söyleniyor. Ancak hedeflenen sığınak sayısının 750.000 olup, bunlardan ancak 350.000 tanesinin yapılabildiğini iddia edenler de var. Avrupalıların "*Sığınakların Ülkesi*" dedikleri kadar var doğrusu. Hemen hemen her ülkede özellikle nükleer saldırılara karşı askerî ve sivil savunma sığınakları var ama bu kadar küçük bir ülkede bu kadar sığınak yapılması ne kadar anlamlı diye sormadan edemiyor insan. Bunun nedeni Arnavut Halk Ordusu partizan modeliymiş. 2. Dünya Savaşı'nda Arnavutluk hiçbir yabancı ülkeden yardım almadan, gerilla mücadelesiyle kurtulmayı başaran tek Avrupa ülkesiymiş. Sığınaklar, olası bir saldırıda gerilla modelinin gücünü artıracak unsurlar olarak yapılmış.

Karanlık, soğuk ve nemli sığınakın içinden dışarı zor attım kendimi.

Ruhumu daraltan bu acılı geçmişin ardından tekrar yollara düştüm. Çünkü dillere destan Berat'a, namıdiğer "*Bin Pencere Şehir*"e gitme zamanım gelmişti.

Zar zor kapatabildiğim küçük sırt çantamı yüklenerek belediye otobüsüne bindim. Tiran'ın en ucuz ulaşım aracı olan belediye otobüsleri, bizim küçük kasabalarımızdakilere benziyordu. Bu otobüslerin yolcuları daha çok, ayın sonunu getirmekte zorlananlar, yani öğrenci, emekli, köylü insanlardı. Ya da benim gibi sadece sırt çantasını kapıp, dünyanın dört bir ucunu gezmeye kararlı, mümkün olduğunca az parayla çok yer görmeye çalışan, "*Modern Evliya Çelebiler*"di.

Şehirler arası otobüs terminaline geldiğimde, Berat'a giden minibüsü ancak el-kol hareketleriyle bulabildim. Halkın çoğunluğu İngilizce bilmiyor ama bizim Anadolu insanımız gibi, yardım etmek için parçalanıyorlardı. Şoför koltuğunun hemen arkasında oturan genç çocukla göz göze geldik, bana gülümsedi. Kanım kaynadı ona. Belki biraz konuşabiliriz umuduyla hemen yanına oturdum. Elindeki darı çuvalını üstüme süre süre giden amca'yı uyuracaktım. Ama hangi dille? Belli ki ikimizin dili de anlaşmamıza yetmeyecekti. Çaresiz, sustum! Yanına oturduğum çocuk beni anlamış olacak ki birden "*dilim*" oluverdi, amcanın çuvalı geri çekmesini sağladı. Çocuğun içten yardımı, amcanın, çuvalı özür dileyen gözlerle geri çekmesi, tam arkamdaki annem yaşlarındaki bir kadının, omzuma hafifçe dokunarak, bana sahip çıktığını hissettirmesi, iki gündür yaşadığım kaostan biraz uzaklaştırdı beni. Bir yudum su içtim, arkama doğru yaslanıp derin bir nefes aldım. Sonra gitgide daha ağırlaşan sırt çantamın baskısını, havanın her nefes alışımında boğacakmış hissi veren nemini, terminalin buram buram çiş kokusunu unuttum. Beş yüzyıl boyunca Osmanlı'nın yaşadığı ve o döneme ait evlerin hâlâ korunduğu bir şehre gidiyordum. Heyecanlandım. İçim kıpır kıpır oldu.

Yanımda oturan çocuğa teşekkür ettim ve tokalaşarak tanıştık. İsmi; Edon'du. Berat'ta doğmuş, ailesi çiftçiymiş. Kendisi de şu anda Tiran'da açıcılık yüksekokuluna gidiyormuş. Fırsat bu fırsat hemen birkaç geleneksel yemek tarifi istedim. Edon, ilk başta ağzından çıkan her kelimeyi, hata yapmamak

Birinin suçlusu, diğerinin kahramanı

Tiran'ın tam göbeğinde, Skanderbeg Meydanı'nda yer alan eski sığınak, şu an "*Bunk'art 2*" isimli bir müzeye dönüştürülmüştü. İçeride gördüklerim, okuduklarım ise tüyler ürperticiydi. O dönem sistem karşıtı olan insanlara yapılan işkence, tutuklama, infaz süreçleri sergileniyordu. Gördüklerimi sindirmeliydim önce. Anlamakta zorluk çekiyordum. Arnavutluk'u hem İtalyanların hem de Almanların işgalinden kurtaran halk kahramanı Enver Hoca ile aynı insan mıydı sığınakta gördüğüm vahşetin sorumlusu?

için özenle seçiyor, tane tane konuşuyordu. Bir de sanki kazık yutmuş gibi dimdik oturuyordu. Sohbetimiz ilerledikçe rahatladı, ben de rahat ettim. Muhabbet arttıkça, spontane konuşmaya ve espriler yapmaya bile başladı. Sanki biraz önce konuştuğum o çekingen çocuk başka biriydi.

Gözüm yola, inşaatı bitmemiş, yarım kalmış binalara takıldı. Sadece binalar değil, buradaki her şey bana sanki “yarım kalmışlık” hissi veriyordu.

“Yarım kalmış binalar gibidir

Yarım kalan insanlar

Hevesle başlayan ama tam olamayan

Tam olamadan biten

Bittikçe izi kaybolan...”

Kafamdan tam bu dizeleri geçiriyordum ki Edon birden, Tiran’ı nasıl bulduğumu sordu. Ona neyi, nasıl anlatacağımı bilemiyordum.

Birden, Enver Hoca ile ilgili duyduklarımın beni şoke ettiğini söyledim. Edon, genç olduğu için onu ve o dönemi iyi bilmediğini söyledi. Ama babası ve annesi, onun tam bir diktatör olduğunu söylüyorlarmış. Belli ki onu rahatsız eden bir konu açmıştım. Kulaktan dolma bilgilerle de daha fazla konuşmayı sürdürmek istemedim. Tam o sırada, bir süredir arka koltuktan bize doğru kulak misafiri olduğunu fark ettiğim o yaşlı kadın lafa karıştı. Edon’a, Arnavutça bir sürü şeyler söyledi. Bütün konuştuklarından bir tek “Enver Hoca” ismini anlamıştım. Edon, kadına yanıt vermeye çalıştı ama kadın, eyleyle beni göstererek onu susturdu ve anlattıklarını İngilizceye çevirmesini istedi.

Edon:

“Bu kadın, 75 yaşında olduğunu, Enver Hoca dönemini yaşadığını ve bugünkü neslin, daha önce yaşananları bilmeden

konuştuğunu söylüyor.”

Birden heyecanlanmıştım, iki gündür ilk defa bu ismi ağzına sevgiyle alan biriyle karşılaşmıştım. Gülümseyerek, gözlerimizle merhabalaştık kadınla.

Kadın (Edon çeviriyor):

“Enver Hoca hakkında konuşan bu çocuklar, onun kurduğu okullar sayesinde geliştiler ama bu gerçeği hep unutuyorlar. Halkımız, 1912’den beri işgalcilerin elinden kurtulamazken, o, emperyalizme karşı verdiği gerilla mücadelesiyle hepimizi birleştirdi. İtalyanları ve Nazileri püskürttü, ardından ilk Bağımsız Arnavutluk Halk Cumhuriyeti’ni kurdu. Eskiden insanlar en fazla kırk yaşına kadar yaşayabiliyorlardı. Pislik, hastalık gırla gidiyordu. O gelince sağlık sistemini düzeltti, insanlar artık 60-70 yaşına kadar yaşıyorlar; bak ben 75 yaşına kadar gelebildim. Sonra o, her yere okullar açtı. Yoksa benim gibi fakir bir aileden gelen bir kız çocuğunun okuması imkânsızdı. Benim öğretmen olmam onun kurduğu sistem sayesinde. Ülkede okuma yazma oranını %5’lerden %90’lara çıkarmak, ne büyük başarı, öyle değil mi?”

“Enver Hoca da öğretmenmiş, sizin gibi. Benim annem babam da öğretmen. Çok kutsal bir meslek.” diyerek araya girdim. Gerçekten kadın, bir öğretmen gibi davranıyordu. Edon’un bilgisizliğini hissetmişti. Ülkesine gelen yabancı bir kadına, unutulmaya yüz tutan tarihin bilgilerini vermeyi de görev olarak görüyordu belli ki.

“Geldiğimden beri ilk defa geçmiş sisteme yönelik bu kadar iyi şeyler duydum. Bunu bir öğretmenden duymak da benim için çok daha önemli.” dedim.

Edon, söylediklerimi çevirirken, kadının boyasız, bembeyaz saçlarına gözüm kaydı. Kırmızı bir çengel toka ile kâkülünü yana toplamıştı. Giydiği kırmızı çiçekli elbiseye bu

toka ne güzel de uymuştu. Kültürlü olduğu kadar zevkli de bir kadındı. İmrenerek izledim onu.

"Bildığım kadarıyla sizin ülkenizde de Atatürk, Kurtuluş Savaşı'yla Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu. İşte Enver Hoca da tupkı Atatürk gibi bizim bağımsızlığımızı sağlayan kahramanımızdır. Ona boş yere Hoca demedik biz. O bütün Arnavutluk halkının öğretmeni, hocası oldu. O varken biz hiç vergi ödemedik. Dünyada vergi ödemeden yaşayan bizden başka hiçbir ülke duymadım ben. Üstelik her şeyi bizim imkânlarımızla yaptı. Hiçbir devlete borçlanmadık, onun yaşadığı dönemde. O varken zenginlerin tarlaları ellerinden alındı, bütün toprak eşit olarak herkese dağıldı. O varken, zengin fakir çocuk yoktu. O kullarda bütün çocuklar eşitti."

Enver Hoca Partizanlarla

Ben biraz düş kırıklığı ile sordum: *"Dua, (kadının ismi Arnavutluk'ta aşk anlamına geliyor), çok güzel şeyler anlatıyorsun anlatmasına ama bu kadar olumlu şeyleri yapan bir insanın bugün ülkede adı bile anılmıyor. Ne bir yerde büstünü ne bir sokakta adını görebildim. Evinin önünde dahi onunla ilgili en ufak bir bilgi yok."*

Sözlerimi çevirmeye hazırlanan Edon birden öfkeyle araya girdi:

"Çünkü o diktatörü kimse sevmiyor! Ülkeden kaçmak isteyen insanları sınırda kurşuna dizdi." dedi. Aynı öfkeli tonla devam etti konuşmaya:

"Bir ülkede din yasaklanır mı? Adam 1976'da Arnavutluk'u, dünyanın ilk ateist ülkesi ilan edip, din adamlarını taş ocaklarında çalıştırdı."

Dua, soğukkanlı:

"İnsanların hapsedilmesinin, öldürülmesinin savunulacak hiçbir yanı yok. Yapmasaydı daha iyi olurdu tabii. Ama bana bir tane örnek verin: Kanserli bir devrim, bir halk savaşı olur mu? Ya da hangi rejim kendi karşıtlarını yok etmek zorunda kalmıştır bugüne kadar?"

Edon, söylenenlere çok ikna olmuş gibi görünmese de Dua'yı büyük bir saygıyla dinliyordu. Belki de şu ana kadar hiç duymadığı şeyleri duymuş ve kafası karışmıştı.

"Dinleri yasaklama olayı da biraz abartılı anlatılıyor. Bütün din evlerini, cami ve kiliseleri kültür merkezi, kütüphane gibi, halkın gelişimine destek olan yerlere çevirdi. O dönemi ve halkın ihtiyacını iyi tespit eden bir insandı. Bireylerin dini yasaklanmadı ama devlet, dine değil, eğitime yatırım yaptı. Bu da bence o dönem en akıllıca karardı ülkemiz için." diye ekledi Dua.

Ben bu konuda hiç yorum yapmamayı tercih ettim. Babamdan öğrendiğim üzere, yeni tanıştığım insanlarla din ve politika üstüne konuşmamak gerekiyordu. Hele de Arnavutluk'ta!

Edon'a bir telefon geldi. Dua ile de iletişimiz sadece vücut diline indirgenmişti doğal olarak.

"Annem aradı." dedi Edon, saatine bakarak. *"Ben birazdan ineceğim. Berat'a 10 dakika uzaklıkta bir köyde yaşıyor ailem."*

Edon'un omzuna dokunarak minnettarlığımı anlatmaya çalıştım. İkisiyle tanışıp sohbet edebilme şansına sahip olmanın mutluluğunu, defalarca teşekkür ederek göstermeye çalıştım.

Otobüs, camları kırık dökük bir durağa doğru yaklaştı. Edon, iner inmez aceleyle diğer otobüse bindi. O arada Dua, yanımdaki boşalan koltuğa oturdu ve gülümseyerek, şefkatle koluma dokundu. Anlamadığım bir şeyler söyledi. Bense sadece elimi, elinin üstüne koyarak, aramızda oluşan bağın bana verdiği mutluluğu göstermeye çalıştım. 1991 yılındaki Tiran Skanderberg Meydanı'ndaki öğrenci protestolarında kaybettiğini söylediği sağ gözünü de daha yakından görebilmiştim.

EH heykeli yıkılışı

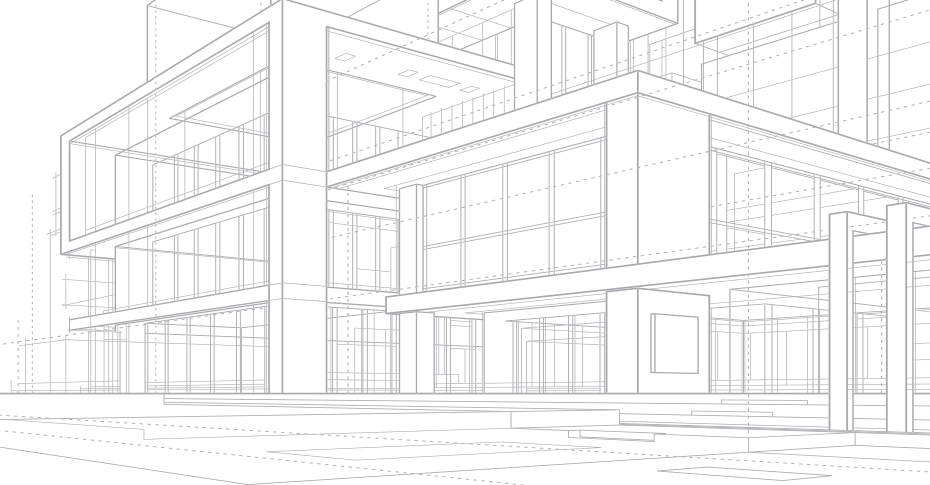
Berat Terminali'ne geldiğimizde ben parayı verirken, o aceleyle inmişti. Bir baktım ki minibüsün önünde beni bekliyor. Ayakkabılarının da kırmızı olduğunu fark ettim, ne de yakışmıştı elbisesine... Gezi Parkı eylemlerdeki polisin, üzerine su fişkırttığı *"Kırmızı Elbiseli Kadın"* geldi aklıma. Kolumdan tuttu, arabanın arkasından sırt çantamı beraber aldık. Sonra da belediye otobüsünü buldu ve bindik. Birkaç tane öğrenci ve bizden başka kimse yoktu kocaman otobüste. Karşı karşıya oturduk. Otobüsle Berat'ın içine doğru giderken, tepenin yamacındaki eski Osmanlı evleri, yan yana dizilmiş domino taşlarını andırıyordu. Evlerin en büyük bölümünü, tahta panjurlu pencereler oluşturuyordu. Bizim Safranbolu evlerine çok benziyorlardı. Bu şehre boş yere *"Bin Pencereli Şehir"* denmemiştii. Bir mimar olarak, Unesco'nun da burayı *"Dünya Kültür Mirası"* listesine almasını çok iyi anlıyordum. Muavin bilet paralarını toplarken, Dua, benim para vermemi engelledi ve benim orada misafir olduğumu işaretlerle anlatmaya çalıştı. Babam geldi birden aklıma. Ben daha 15-16 yaşlarındaydım. Bir şehirler arası otobüs durağında, bana İngilizce bir şeyler soran, hiç tanımadığı turistlere çay ve tost ısmarlamıştı. Onlar da aynen benim gibi şaşırmış ama daha çok da mutlu olmuşlardı. Kim ne derse desin, dünyanın neresinde olursa olsun sol görüşlüler paylaşmayı seven, insancıl insanlar.

Bin Pencereli Şehir-Berat

Otele yaklaşmıştık. Bu defa bana daha farklı bakarak, yumruğunu sıkıp başparmağını gösterdi. Bu işaretle gurur duyarak, yaptığım şeyin önemini hissettiğini gösteriyordu. O yıllarda benim yaşında bir kadının, yalnız, yabancı ülkelerde sırt çantasıyla tatil yapması çok da yaygın bir şey değildi. Yanına gittim, sarıldık. Birbirimizi seviyor ve anlıyorduk. Otobüsten inerken, onu bir daha hiç görmeyeceğimi bilmeme rağmen, onu tanımanın mutluluğuyla ıslanan gözlerimle son bir kez daha baktım, Dua 'ya; Arnavutlu yüreği güzel insana.

O ana kadar burada yarım kalmışlık hissi veren çok şey görmüştüm. Ama Dua, onlardan biri değildi. Bir gözü olmasına rağmen, iki gözü olan birçok insandan çok daha fazla şeyi görebilecek kadar derin bakıyordu. O *"tam"*dı. O, tam bir insandı! O, *"Arnavutluk'un Kırmızı Elbiseli Kadını"*ydı.

Architektur aus einer Hand – präzise, nachhaltig und ästhetisch

Das Architekturbüro STUDIO ZB Architektur & Projektmanagement hat seinen Sitz in Alzenau und wurde 2020 gegründet.

Der Name geht auf die Initialen der beiden Inhaber, **Architektin Zeynep Züleyha Celebi Erdogan** und **Architekt Bünyamin Erdogan**, die ihre Expertise, Kreativität und Leidenschaft in jedes Projekt einbringen.

Das junge Team besteht aus drei Architekten und einer Werkstudentin und deckt ein breites Spektrum an Bauaufgaben ab: Neubauten im Wohnungs- und Gewerbebau, die Sanierung bestehender Gebäude, öffentliche Bauvorhaben sowie die Teilnahme an Architekturwettbewerben.

Das Büro bietet sämtliche Leistungsphasen 1 bis 8 der HOAI an. Im Mittelpunkt stehen eine präzise Planung, Kosten- und Terminbewusstsein sowie ein ausgeprägter Anspruch an ästhetisches Bauen und architektonische Qualität. Ziel ist es, Architektur zu schaffen, die nicht nur funktional und wirtschaftlich überzeugt, sondern auch durch klare Gestaltung und zeitgemäße Ästhetik die Lebensqualität der Nutzer steigert.

Bauherren profitieren von einem ganzheitlichen Ansatz: STUDIO ZB begleitet Projekte von der ersten Idee über die Genehmigungs- und Ausführungsplanung bis hin zur Bauleitung. Durch ein etabliertes Netzwerk an Fachplanern und Handwerksbetrieben können sämtliche Gewerke abgedeckt und zuverlässige Partner empfohlen werden. So entstehen Projekte, die auf Wunsch von der Planung über die Ausführung bis hin zum Verkauf aus einer Hand realisiert werden.

Geschäftsführer **Bünyamin Erdogan** wurde im Jahr 1987 in Hanau geboren und lebt heute mit seiner Familie in Alzenau. Nach dem Studium der Architektur (Bachelor und Master) an der Technischen Universität Darmstadt ist er als eingetragener Architekt Mitglied der Architekten- und Stadtplanerkammer Hessen.

Mitinhaberin **Zeynep Züleyha Celebi Erdogan**, geboren in Langen, bringt ihre fachliche Expertise ein und prägt die Arbeit des Büros entscheidend. Gemeinsam mit Bünyamin Erdogan verkörpert sie die Philosophie von STUDIO ZB: Architektur aus einer Hand – präzise, nachhaltig und ästhetisch

Siemensstraße 12 A • 63755 Alzenau
Tel: +49 (0) 6023 7038 425 Mobil: +49 (0) 176 436 22 444
b.erdogan@studiozb.de | www.studiozb.de

MEHMET YILDIZ MOERS

Yasaklanmış olan bir dilin, uzun süre kendi coğrafyasından uzak olmasına rağmen çeşitli politik nedenlerle ortak bir lehçeye, hatta alfabeye kavuşamamış Kürtçenin ve gelişimi kesintiye uğramış Kürt edebiyatının yaşamı süresince büyük destekçisi olan Mehmed Uzun'u elimden geldiğince, dilim döndüğünce anlatmaya çalışacağım.

Uzun; yasaklanmış ancak yok edilememiş bir dilin sözlü kültürden yazılı edebiyata geçiş dönemine, Kürtçeye yönelik Sovyetler Birliği'ndeki kurucu girişimlerden Irak, İran, Suriye ve Türkiye coğrafyasında filizlenen eserlere uzanan yolculuğu, siyasal ve sosyopolitik bağlamlardan koparmaksızın sergiler. O, Kürt dili ve edebiyatının geldiği noktayı anlayabilmek için geçmişe ışık tutan bir yazardır.

Kürt dilinin yasak olduğu dönemde ana dilinde yazmayı tercih eden Uzun, Kürtçe yazı dilini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Sürgün hayatı boyunca Kürtçe romanlar, denemeler ve öyküler kaleme almıştır.

Mehmed Uzun, 1953 yılında Siverek'te doğmuştur. Nü-

fus kayıt işlemleri zamanında yapılmayan birçok yurttaş gibi onun da doğum tarihinde 1 Ocak yazar; ama doğrusunu kendisi de bilmemektedir. Edebiyatı yapılamaz, romanı yazılamaz denilen bir dilin, Kürtçenin dünya edebiyatıyla buluşmasını sağlamıştır. Onun hayatı; yasaklı bir dilin ve kültürün insanlık ailesiyle buluşması için inatla ve sabırla yaşanan zor yılların bir toplamıdır.

Mehmed Uzun, Kürt edebiyatı alanındaki çalışmalarından dolayı Türkiye'de birkaç kez yargılandı. Mart 1976'da bir Kürt-Türk dergisinin genel yayın yönetmeni olarak tutuklandı ve *Bölücülük* suçlamasıyla cezaevine gönderildi. Türk yargısı, Uzun'un Kürt dili ve edebiyatının varlığını kanıtlama çalışmalarını yok saydı; savcıya göre böyle bir dil ve edebiyat yoktu. Bunun aksini iddia eden Uzun tutuklandı. Sekiz ay cezaevinde kaldıktan sonra, çıktığında sürgünü seçip İsveç'e gitti. 1981 yılında askeri rejimin kararıyla birçok Türk ve Kürt aydını gibi vatandaşlıktan çıkarıldı.

Uzun yıllar, doğduğu topraklardan uzakta yaşayan Mehmed Uzun'un kitapları yirmiden fazla dile çevrilmiş olsa da, Türkiye'de yazdıkları yargılanmaktan kurtulamadı. Kürt hikâ-

MODERN KÜRT EDEBİYATININ MİMARİ

MEHMED UZUN

Kürt dilinin yasak olduğu dönemde ana dilinde yazmayı tercih eden Uzun, Kürtçe yazı dilini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Sürgün hayatı boyunca Kürtçe romanlar, denemeler ve öyküler yazmıştır.

ye anlatıcılığının yazıya dökülüp yeniden canlanmasında büyük katkıları oldu. 1977-2005 arasındaki sürgün yıllarında üretken bir yazar olarak birçok roman ve deneme yazdı; bu durum onu Kurmanci lehçesinde modern Kürt edebiyatının kurucu üyesi yaptı.

Kürtçe yedi roman yayınladı. Uzun, ilk modern Kürt romanı denemesini 1985'te *Tu (Sen)* adıyla yayımladı. Daha sonra türünün ilk örneği olan Kürt edebiyatı antolojisine editörlük yaptı. *Siya Evîne (Yitik Bir Aşkın Gölgesinde)* adlı romanıyla daha çok dikkat çekti. Bu romanda hem bir kadına duyulan aşk hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı başarısız bir mücadele anlatılır.

Mehmed Uzun'un yazarlığında, klasik Kürt edebiyatının ve 20. yüzyılın başında Kürt dilinde kaleme alınan edebiyat dergilerinin, yazılı bir edebiyat geleneği olarak etkisi olduğu görülmüştür. İkinci olarak; dengbej anlatısı biçimindeki zengin Kürt sözlü geleneği, Uzun'a hem bir dayanak olmuş hem de farklı bir romancılık inşa etmesi için yeni bir alan açmıştır. Üçüncü olarak; yazarın kendi sürgün deneyimi etrafında bir aidiyet ilişkisi kurduğu ve ağırlıklı olarak Batı geleneğine ait olan sürgün edebiyatı, Uzun için bir edebi temel teşkil etmiştir.

Bu geleneklerin üzerine modern bir yazarlık kurma yolunu seçen Uzun, aynı zamanda geleneği modernize etmektedir. Bu mirastan yola çıkan yazarın; modern bir yazarlık deneyimi oluşturma noktasında, geleneklerle kimi zaman bağ kurma, kimi zaman bir kopuş yaşama yoluyla yeni ve modern bir anlatıma ulaştığı görülmektedir.

Etkili yazmasında sürgünlüğün katkısı yadsınamaz. Yaşadığı İsveç'in ve İskandinav edebiyatının etkisini, hem İsveç dilinde yazdığı kitap ve makalelerde hem de diğer eserlerinde görüyoruz. Ben bu satırları yazarken; 2024 yılında yazara ait üç kitabı okumuş olmamın ve kullandığı dilin, özellikle uzun hava okunan bir türküyü dinlemişim hissi uyandırmasının etkisi büyüktür. Kurgularındaki kahramanların umutsuzluğu; coğrafyada söylenen türkülere, dengbejlere, stran ve kıamlara yansıdığı gibi, okurken de okuyucunun içini yakan, parçalayan bir ahenktedir.

Yazar genelde göçerlik, fakirlik, mücadele, Kürt aydınlarının hayatları, Kürt tarihi ve kültürü gibi geniş bir yelpazede birçok konuyu ele alır. Mehmed Uzun, kitaplarındaki kahramanlara değişik görevler yükler. Bunlar aracılığıyla, bilinen ve egemen tarihin aksine alternatif söylemler geliştirir. Celadet Bedirhan gibi karakterler üzerinden Kürt klişelerini kırmaya çalışır. Ayrıca dil ve kültür mücadelesi içinde dilin yaşamsal önemini anlatır.

Dengbejlik geleneği ve kavalın sesi Uzun'un kitaplarında hep karşımıza çıkar. Kavalın sesiyle, kırsal yaşamda ve Kürt kültüründe en önemli iki unsurun dengbejlik ve kaval olduğuna ikna oluruz.

Diğer yandan özünü haykırmayı, bir kimlik arayışını ve kimlik ile kendini ifade etme çabasını romanlarında bolca görürüz. Ayrıca doğduğu coğrafya ve ailesi başta olmak üzere

yakınında yaşadığı insanları ve olayları çok iyi gözlemlediğini, bu gözlemlerin onun yazım hayatındaki önemini de fark edebiliriz. Küçük yaşlarında ailesinden duyduğu sözlü anlatım örnekleri, edebi sanatının temelini oluşturmuştur. İlerde yazacağı romanların kökü, bu çocukluk anılarından beslenmiştir.

Kahramanları bir yandan siyasetin, mücadelenin içindeyken, diğer yandan müzikle uğraşmayı ihmal etmezler. Kaval genelde *masalsı nesne* olarak okunurken sesini okuyucusuna hissettirir. Kaval genelde ağlasa da, okuduğum kitaplarında hikâye boyunca tınısını hissederiz. Kimi zaman bir yarışma, atışma aracıdır kaval ve dengbejler; kimi zaman da ağıdımıza ortak olurlar. Kaval sadece bir müzik aracı olmanın dışında, özünde insani çizgilere sahiptir.

Kaval; başı sonu belli olmayan bir zamana ait, *masalsı bir nesnedir*. Bugün yaşananlar sanki eskiden de yaşanmış gibi kabul edildiğinden, bu eski nesne kendinden başkasının tanıklığına gerek duymayan *otantik* bir varlıktır. Sözcüğün en doğru anlamında eski nesne, her zaman bir *aile portresi* gibi algılanmıştır. Bu, somut bir nesne görünümünü altında kendinden önceki varlığın anısının yaşatılması, geçmişte unutulmaması demektir.

Dicle'nin Yakarışı (veya Dicle'nin Sesi) adlı romanında olduğu gibi, Uzun'un romanlarında birçok sanat kolundan yararlandığı görülmektedir. Genelde müzik ve görsel sanat ürünlerine başvurmuştur.

Kavalın yanı sıra heykel, resim, madalyon, fotoğraf gibi nesnelerin de kullanıldığı görülmektedir. Böylece Mehmed Uzun'un kahramanının sadece seslere değil, görüntülere de büyük bir önem verdiğini öğreniriz.

Mehmed Uzun romanlarında ona özel ve modern Kürt edebiyatına özgü başka bir özellik ise anlatıcılarıdır. Bunu özellikle *Abdalın Bir Günü*, *Yitik Bir Aşkın Gölgesinde*, *Kader Kuyusu* ve *Dicle* üçlemesinde görmekteyiz; bir ölçüde *Tu (Sen)* ve *Yaşlı Rindin Ölümü*'nde de karşımıza çıkar. Birincisi, *Ben anlatıcı* olan ve Kürtçenin Botan ağzıyla konuşan bir karakterdir; anlatıma kişisel bir bakış açısı katar. İkincisi ise *Tanrısal anlatıcıdır*; bu anlatıcı olayların dışında kalan, her şeyi bilen ve daha mesafeli bir üslupla olayları dışarıdan gözlemleyerek anlatan, böylece romana başka bir boyut kazandıran sestir.

İsveç'te kaldığı yıllarda doğup büyüdüğü toprakları, orada başta ailesi olmak üzere çevresindekileri iyi analiz ederek kâğıda döken modern Kürt edebiyatının bu değerli yazarını tanımam ne yazık ki geç oldu. Bu durum, benim gibi okumayı seven ve kitaplığı olan biri için büyük bir ayıp olsa da; onun kitaplarına, edebiyata kazandırdıklarına ve yazdıklarına saygı duyup bu satırları yazma gereği hissettim.

Umarım bu yazı; asıl amacı olan değerlerimizi, ülkemizin değişik coğrafyalarını ve çiçeklerini elimden geldikince anlatmak, bilmeyenlere tanıtmak amacına ulaşır.

Uzun yıllar sürgünde kalan ve yakalandığı mide kanseri sonrası Diyarbakır'a dönen Kürt yazar Mehmed Uzun, 11 Ekim 2007'de yaşamını yitirdi.

Elde var “Hiçbir şey!”

**100 bin dolar maliyetli bir darbenin arkasından gelen
“Yeşil Devrim”in dünü ve bugünü...**

Ortadoğu'nun en kritik, en sarsıcı olayıydı İran'ın Yeşil Devrimi. İran'a döndükten birkaç gün sonra bir gazeteci Humeyni'ye soracaktı: “İran'a dönerken ne hissediyorsunuz?” Humeyni'nin cevabı tarihe geçecekti: “Hiçbir şey.” Aradan geçen yarım yüzyıl, yeni rejimin eskisini aratmadığını ortaya koydu. Gençlerin özgürlük beklentileri rejimi salları hale geldi.

SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

Mehrabad Havalimanı'nın üzerinde soğuk bir kış günü vardı. Tahran'ın gökyüzü alışılmadık derecede berraktı. Air France'ın özel Boeing 747'si piste yaklaşırken, aşağıda bekleyen kalabalık sayılmazdı. Bazıları üç milyon diyordu, bazıları beş. Rakamlar artık önemli değildi. Önemli olan, bir ülkenin tamamının nefesini tutmuş, bu anı beklediğiydi.

Uçağın kapısı açıldığında, on beş yıldır ülkesinden uzakta olan yaşlı bir adam görüldü. Yetmiş altı yaşındaki Ayetullah Ruhullah Humeyni, siyah cübbesi ve sarıgiyle merdivenlerden inmeye başladı. Yüzünde hiçbir ifade yoktu. Ne sevinç, ne heyecan, ne de zafer sarhoşluğu. Sadece derin bir kararlılık.

Birkaç gün sonra bir gazeteci ona soracaktı: *"İran'a dönerken ne hissettiniz?"*

Humeyni'nin cevabı tarihe geçecekti: *"Hiçbir şey."*

Ama bu *"hiçbir şey"* hissinin arkasında, İran tarihinin en dramatik iki yılının hikayesi yatıyordu.

Şah'ın son sabahında bir ülke kayboldu

16 Ocak 1979

Şah Muhammed Rıza Pehlevi, Niavaran Sarayı'nın penceresinden Tahran'a son kez baktı. Valizi hazırda. Resmi açıklama *"dinlenme tatili"* diyordu. Herkes gerçeği biliyordu.

On beş ay önce, bu odada CIA Bölge Müdürü ile kahve içmişti. Adam ona güvence vermişti: *"Majesteleri, durum kontrol altında. SAVAK mükemmel çalışıyor."*

Şimdi aynı SAVAK'ın başındaki General Nasiri, tutuklanmaktan korktuğu için saklanıyordu. Ordunun yarısı dağılmıştı. Petrol akışı durmuştu. Sokaklarda milyonlar *"Şah ölsün!"* diye bağırıyordu.

Uçak pistine doğru giderken, Şah karısı Farah'a döndü: *"Artık bizim için bir İran yok."*

Yanılıyordu. Bir İran vardı, ama onu istemeyen bir İran.

Muharrem ayında iki milyon insan tarihi yeniden yazdı

8 Aralık 1978: Kanlı Muharrem

Takvim Muharrem ayını gösteriyordu - İslam'ın yas ayı. İmam Hüseyin'in 1300 yıl önce Kerbela'da şehit edilmesini anma zamanı.

Tahran sokaklarında iki milyon insan vardı. Ama bu bir anma töreni değildi. Bu bir devrim bildirisiydi.

(Allah-u Ekber! Allah-u Ekber!)

Sesler binaların duvarlarından yankılanıyordu. Her çatıda, her balkonda insan vardı. Bazıları ölüm haberlerini taşıyordu - Kum'dan, Isfahan'dan, Tebriz'den gelen şehit haberleri.

Humeyni'nin Paris'ten gönderdiği son kaset her evde çalıyordu: *"Şah gitmelidir. Bu Allah'ın emridir!"*

Askeri karargahta Şah'ın generalleri toplanmıştı. Ordu

Komutanı soruyu sordu: *"Ateş emri verelim mi?"*

Sessizlik. Kimse konuşmadı. Çünkü herkes biliyordu: Eğer iki milyona ateş açarlarsa, ordunun kendisi dağılırdı. Askerler artık kendi ailelerine ateş açmak istemiyordu.

O gece, rejimin sonu yazılmıştı. Sadece kimse henüz yüksek sesle söylemiyordu.

Jaleh Meydanı'nda Kara Cuma geldiğinde bir ülke kana bulandı

8 Eylül 1978

Jaleh Meydanı'nda sabah güneşi yeni doğuyordu. Binlerce gösterici sıkıyönetimi umursamadan meydana dolmuştu. Pankartlarında Humeyni'nin fotoğrafları, ellerinde kırmızı güllerdi. Onlar barışçıl bir protesto yapmak istiyordu. Askerler emir almıştı: Dağıtın.

Birinci kurşun saat 8:17'de atıldı. İlk düşen bir üniversite öğrencisiydi. İsmi Mohsen. Yirmi iki yaşındaydı.

Sonra cehennem koptu. Helikopterler alçaktan geçti. Zırhlı araçlar kalabalığa doğru ilerledi. Panik başladı. İnsanlar kaçıştı, sığınacak yer aradı. Ama kurşunlar her yeri buldu.

O gün için resmi rakam yetmiş sekiz ölüydü. Sokaklarda fısıldananlar dört bini geçtiğini söylüyordu. Gerçek rakam asla bilinmeyecekti.

Akşam, Tahran'ın morgları doldu. Aileler çocuklarını aradı. Karılar kocalarını, anneler oğullarını.

Ve o gece, yüz binlerce İranlı bir karar verdi: Geri dönüş yoktu. Ya Şah gidecekti, ya kendileri öleceklerdi. SAVAK raporları Şah'a gitti: *"Durum kontrol altına alındı."*

Ama kimse kontrol altında değildi. Ülke yeni kaynama-ya başlamıştı.

Abadan'da yanan sadece bir sinema değildi.

19 Ağustos 1978

Abadan'daki Rex Sineması'nda Farsça dublajlı bir film oynuyordu. İçeride 400'den fazla insan vardı - aileler, çocuklar, gençler. Cumartesi akşamının keyfini çıkaran sıradan insanlar.

Saat 20:30'da dışarıdaki biri kapıları zincirledi.

Saat 20:32'de içeri molotof kokteyli atıldı.

Alevler saniyeler içinde yayıldı. Çığlıklar başladı. İnsanlar kapılara koştu, ama kilitliydi. Camlar kalındı, kırılmadı. Yangın merdivenleri yoktu.

Yarım saat sonra, itfaiye geldiğinde, içeride hayatta kalan kimse kalmamıştı. 422 insan yanarak ölmüştü. Çocukların cesetleri annelerinin kollarındaydı.

Şah hükümeti açıklamayı hemen yaptı: *"İslamcı teröristler sorumlu."*

Ama sokaklar inanmadı. SAVAK'ın işi olduğuna emindi herkes. Kanıt yoktu, ama artık kanıt gerekmiyordu. İnsanlar inanmak istediğine inanıyordu.

Gerçek şu ki, kimin yaptığı hala tartışmalıdır. Belki gerçekten radikaller, belki provokatörler, belki SAVAK. Ama sonuç değişmedi: Öfke patladı.

Abadan'dan sonra grev dalgası başladı. Petrol işçileri, fabrika işçileri, banka çalışanları, öğretmenler - herkes iş bıraktı.

Bir CIA analisti Washington'a rapor yazdı: *"Durum vahim. Rejim eriyor."*

Rapor görmezden gelindi. Çünkü Washington'da kimse Şah'ın düşebileceğine inanmıyordu.

Kum'un kızgın çocukları kırk günlük döngüyü başlattı.

Şubat 1978

Her şey bir gazete yazısıyla başladı. Ya da resmi anlatıya göre başladı.

Ettela'at gazetesinin 7 Ocak 1978 tarihli sayısında Humeyni'yi aşağılayan bir makale vardı. SAVAK Humeyni'nin prestijini kırmak için bir yazı yazdırdı.

Sonuç tam tersi oldu.

Kum'da din öğrencileri sokağa döküldü. *"Humeyni ruh liderimizdir!"* diye bağırıyorlar. Polis geldi, coplarını salladı. Öğrenciler taş attı. Askerler ateş açtı.

Altı öğrenci öldü. Ya da on iki. Ya da yirmi dört. Sayılar her kesime göre farklıydı, ama sonuç belliydi.

İslam geleneğine göre, ölenlerin 40. günü anılır. 18 Şubat'ta yurdun her yerinde anma törenleri yapıldı. Tebriz'de törenler çatışmaya dönüştü. Yine ölümler vardı.

40 gün sonra, 29 Mart'ta, bu yeni ölümler anıldı. Yine çatışma, yine kurbanlar.

40 gün sonra, 10 Mayıs'ta...

40 gün sonra, 19 Haziran'da...

Döngü kendi kendini besliyordu. Her yas töreni yeni bir protesto, her protesto yeni şehitler, her şehit yeni bir yas törenine yol açıyordu.

Bir SAVAK yetkilisi şöyle yazdı: *"Düşman akıllıca hareket ediyor. Kendi ölümlerini silah olarak kullanıyorlar."*

Ama görmediği şey şuydu: Artık kimsenin kontrol etmediği. İnsanlar artık Humeyni'nin emrine ya da herhangi birinin planına göre hareket etmiyordu. İnsanlar kendi öfkelelerine göre hareket ediyordu.

Washington'dan gelen liberalizasyon emri ateşe benzin döktü.

1977

Washington'da Jimmy Carter yeni başkan olmuştu. İnsan hakları onun sloganıydı. Telefonla Şah'ı aradı: *"Majesteleriniz, biraz gevşemelisiniz. Dünya demokrasi istiyor."*

Şah razı oldu. Zaten kendinden emindi. *"Ben İranlıların babasıyım"* diyordu. *"Beni seviyorlar."*

SAVAK biraz geri çekildi. Tutuklamalar azaldı. Sansür gevşedi. Sokak gösterileri yasaklandı, ama üniversitelerde tartışmalara izin verildi.

Tahran'ın gençleri bekledikleri nefesi aldı. Üniversite kampüslerinde gitar sesleri yükseldi. Kızlar saçlarını biraz

daha açtı, erkekler Batı müziği dinledi. Kafeler doldu. Şiir geceleri düzenlendi. Kitapçılarda Marx, Sartre, Fanon tartışıldı.

Şimâ adında bir edebiyat öğrencisi, kampüsteki ağaç altında kitap okuyordu. Yanına arkadaşı Reza geldi, elinde teksir edilmiş bir bildiri: *"Başbakan istifaya davet edildi."*

"Bunları dağıtırsak ne olur?" diye sordu Şimâ.

"Hiçbir şey olmaz artık" dedi Reza. *"Zamanlar değişiyor. Özgürlük kokusunu aldık bir kere."*

Ama ikisi de bilmiyordu ki, bu özgürlük sadece bir yanılsamaydı. Şah'ın sarayında, generaller hazırlık yapıyordu. SAVAK dosyalara isimler yazıyordu. Ve mollalar camilerde sabırla bekliyordu.

Tahran Üniversitesi'nde genç bir öğrenci ayağa kalkıp bağırıyordu: *"Bu ülke Şah'ın değil, halkındır!"*

Salondaki herkes alkışladı. Kimse tutuklamadı o öğrenciyi. Çünkü artık tutuklama zamanı geçmişti.

Bir yıl sonra, aynı öğrenci bir molotof kokteyli atacaktı. Ama attığı SAVAK aracı değil, belki de kendi geleceği olacaktı. Çünkü devrim, vaatlerini herkese tutmayacaktı.

Petrol parası sarayları döşerken devrimi körükledi.

1973

Körfez Savaşı petrol fiyatlarını fırlattı. İran zenginleşti. Şah'ın cepleri doldu. Orduya yeni silahlar geldi - Amerikadan F-14 savaş uçakları, İngiltere'den tanklar, Fransa'dan füzeler.

Şah, dünya sahnesinde konuşmaya başladı: *"İran 20. yüzyılın sonunda beşinci büyük güç olacak!"*

Tahran göz kamaştırıyordu. Gökdelenler yükseldi. Lüks oteller açıldı. Batılı şirketler akın etti. Caddelerde Mercedes ve Cadillac arabaları boy gösterdi.

Kuzey Tahran'da, Şemiran semtinde villalar vardı. Her akşam partiler düzenlenirdi. Fransız şampanyası akardı. Genç kızlar mini eteklerle dans ederdi. Erkekler iş anlaşmaları yapardı - petrol kontratları, inşaat ihaleleri, silah satışları.

Ama güney Tahran'da, çöplük kokuyordu. Gecekondu mahallelerinde on kişi bir odada yaşıyordu. Sokak aralarında çocuklar aç koşuşturuyordu.

Bir gece, zengin bir işadınının villasında parti vardı. Havuz başında içkiler servis ediliyordu. İçlerinden biri, Avrupa'dan yeni dönmüş bir genç, sigara yakarken konuştu: *"Babam bu ihaleyi nasıl aldığını biliyor musunuz? Şah'ın kayınbiraderi General Khatami'ye yüz bin dolar rüşvet verdi."*

Herkes güldü. Bu sıradan bir şeydi. Herkes rüşvet veriyordu. Rüşvet vermeden işler dönmüyordu.

"Benim amcam Saray'da çalışıyor" dedi bir başkası. *"Geçen ay kraliçenin kız kardeşi için Cartier'den 2 milyon dolarlık mücevher alınmış. Devletin kasasından."*

Yine kahkahalar.

Ama bahçenin kapısında bekleyen şoförlerden biri, Hasan adında yaşlı bir adam, her şeyi duyuyordu. Evde beş çocuğu vardı. En küçüğü hastaydı, ama hastane parası yoktu. Aylık maaşı villa sahiplerinin bir akşamda içkiye harcadığı paradan azdı.

Operasyon Ajax ile sokağa dökülen İranlılar.

O gece eve gittiğinde karısına dedi: *"Allah'ın laneti üzerlerine. Bu böyle gitmez."*

Karısı ağladı: *"Ne yapalım ki? Biz kimiz."*

Ama Hasan ertesi gün camiye gitti. Orada gördü ki, kendisi gibi binlerce insan vardı. Hepsi aynı öfkeyi taşıyordu.

Pazardaki tüccarlar, Şah'ın yabancı şirketlere verdiği imtiyazlardan şikayet etti. Geleneksel iş hayatı bozuldu. Küçük esnaf batıyordu. Büyük balıklar küçükleri yutuyordu.

Halı tüccarı Hacı Mahmud, dükkânının önünde oturmuş, başını ellerine almıştı. Otuz yıldır bu işi yapıyordu. Şimdi Alman bir firma gelmiş, Şah'ın damadıyla ortaklık kurmuş, vergi muafiyeti almıştı. Kimse artık küçük tüccardan halı almıyordu.

"Haram para" diye mırıldandı. *"Hepsi haram."*

Mollalar camilerde vaaz verdi: *"Bu servet Allah'ın değil, şeytanın serveti. Haram para. Şah'ın sarayında içki içiliyor; halk açlıktan ölüyor. Bu adalet mi?"*

Ve Irak'ta, Necef şehrinde, sürgündeki bir yaşlı adam kasetlere sesini kaydediyordu. Humeyni'nin sesi İran'a kaçak yollardan giriyordu. Evlerde, dükkânlarda, gizlice dinleniyordu.

"Şah, milletin kanını emiyor" diyordu Humeyni. *"Sarayında ziyafetler çekilirken, halk aç. Bu saltanat gayri meşrudur. Allah'ın adaleti mutlaka gelecek."*

Hasan şoför, Hacı Mahmud tüccar, ve milyonlarca İranlı bu kasetleri dinledi. Ve içlerinde bir şey kabardı.

SAVAK bu kasetleri yakalayıp yok ediyordu. Ama her ya-

Kod adı Ajax olan Kermit Roosevelt.

kalan kasetin yerine on yenisi geliyordu.

Petrol parası sarayları döküyordu. Ama aynı zamanda devrimin ateşini de körükliyordu.

Humeyni'nin sürgünü efsaneyi yarattı.

1963

Humeyni o gün okulda ders veriyordu. Kum'daki medresede yüzlerce öğrenci onu dinliyordu.

Konu Şah'ın *"Beyaz Devrimi"*ydi. Toprak reformu, kadınlara oy hakkı, din eğitiminin kısıtlanması...

Humeyni kürsüden inenlere sesini yükseltti: *"Bu devrim değil, din aleyhtarı bir komplodur! Şah Amerika ve İsrail'in kuklasıdır! 1953'te Amerikalılar onu tahta getirdi, şimdi onu kullanarak ülkeyi soyuyorlar!"*

O söz - "1953" - herkesin yarısına tuz basmıştı. Musaddık'ın anısı hala tazeydi. Darbe unutulmamıştı.

Salondan alkışlar yükseldi. Ama birkaç saat sonra SAVAK geldi.

Humeyni'yi tutukladılar. Kum sokakları karıştı. Tahran, Isfahan, Şiraz - her yerde protestolar başladı.

Ordu sıkıyönetim ilan etti. Tanklar sokaklara indi. Resmi rakama göre 86 kişi öldü. Gayri resmi kaynaklara göre binler.

Şah bir karar vermek zorundaydı: Humeyni'yi idam mı etsin, yoksa serbest mi bıraksın?

Baş danışmanları uyardı: *"İdam ederseniz şehit olur. Daha tehlikeli olur."*

Sonuçta sürgün kararı aldı. İlk önce Türkiye'ye, sonra Irak'a gönderildi.

Şah, sorunu çözdüğünü düşündü. Gözden uzak, gönülden uzak.

Ama yanılıyordu. Humeyni uzaklarda daha da güçlendi. Yokluğu onu efsane yaptı. Ve her konuşmasında, her kasetinde, 1953'ü anlatıyordu - Musaddık'ın nasıl devrildiğini, Şah'ın nasıl Amerikan tankları üzerinde tahta çıktığını.

Operasyon Ajax bir demokrasinin ölümünü getirdi.

19 Ağustos 1953

Tahran sokakları kaos içindeydi. Tanklar, birbirlerine ateş açan askerler, bağırان kalabalıklar...

CIA'nın Tahran istasyonu şefi Kermit Roosevelt, Park Otel'in odasından operasyonu yönetiyordu. Masasının üzerinde şifreli telgraflar, harita ve bir not defteri vardı. En üstte yazan kod adı: Ajax.

Bu sadece bir darbe değildi. Bu, Orta Doğu'nun kaderini değiştirecek, İran tarihinin akışını yirmi altı yıl sonra tersine çevirecek bir operasyondur.

16 Ağustos: İlk darbe girişimi başarısız oldu

İlk darbe girişimi fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Şah panik içinde uçağa binip Roma'ya kaçmıştı. Başbakan Muhammed Musaddık zafer kazanmış gibi görünüyordu.

CIA merkezinde Washington'da panik vardı. Plan batıyor muydu?

Ama Roosevelt pes etmedi. *"Bize üç gün daha verin"* diye telgraf çekti.

17-18 Ağustos: Satın alınan kalabalıklar

Roosevelt'in elinde sınırsız para vardı. CIA'nın gizli fonu. İran sokakları satın alınabilirdi - her şey satın alınabilirdi.

Timar Hastanesinin damında, Şaban Bimokh adında güçlü kuvvetli bir adam duruyordu. Tahran'ın en ünlü zorbasıydı. Güreşçi, kabadayı, paralı asker. Roosevelt'in adamları ona 50.000 dolar vermişti.

"Yarın sokaklara döküleceksin" dediler. *"Kalabalık toplayacaksınız. Komünist sloganlar atacaksınız. Musaddık komünistlerin kuklası diye bağıracaksınız. Kaos yaratacaksınız."*

Şaban sırttı. Para için her şeyi yapardı.

18 Ağustos sabahı, Şaban ve 200 kiralık adamı Tahran sokaklarına döküldü. Çoğu suçlu, kabadayı, işsiz. Ellerinde sopalar, taşlar. Ceplerinde CIA'nın doları.

"Musaddık komünist!" diye bağırıldılar. "Şah hain!" diye bağırıldılar. "Sosyalizm geliyor!" diye bağırıldılar.

Vitrinler kırıldı. Arabalar devrildi. Camiler saldırıya uğradı. Kaos tam istenen şeydi.

Halk korktu. Orta sınıf titremeye başladı: "Eğer Musaddık başta kalırsa, İran komünist olacak!"

19 Ağustos sabahı: Asıl darbe

Roosevelt odasında kahve yudumlarlarken, ikinci dalga başladı.

Bu sefer başka kalabalıklar geldi - ama bu sefer "Şah yaşıyor!" diye bağırılanlar. Yine paralı kalabalıklar, ama bu sefer monarşist rolünde.

Ve bu sefer arkalarında tanklar vardı. Generaller harekete geçmişti. General Fazlollah Zahedi - CIA tarafından seçilen yeni başbakan. Musaddık'ın evi kuşatıldı. Sadık askerleri direndi. Dokuz saat çatışma oldu. Yüzlerce ölü.

Akşam saat 7'de Musaddık teslim oldu. Tahran Radyosu'ndan duyuru yapıldı: "Hükümet devrildi. General Zahedi yeni başbakandır."

Roosevelt şampanya şişesini açtı. Telgrafi yazdı: "Görev başarıyla tamamlandı. Maliyet: 100.000 dolar."

Sadece 100.000 dolar. Bir ülkenin kaderini değiştirmek için.

Musaddık'ın mahkemesi bir demokratın sonuydu

Mahkeme salonunda, yetmiş bir yaşındaki Musaddık ayakta duruyordu. Zayıf, yorgun, ama başı dik.

Yargıçlar sordu: "Suçunuzu kabul ediyor musunuz?"

Musaddık cevap verdi: "Tek suçum, İran petrolünü İran halkına geri vermek istememdi. İngiliz İran Petrol Şirketi bu ülkeyi yıllarca soydu. Biz sadece adaleti istedik."

Yargıç onu üç yıl hapse mahkum etti. Sonra ev hapsine. Ömrünün sonuna kadar. 1967'de öldüğünde, cenazesine binler katıldı. Ama rejim büyük cenaze törenine izin vermedi. Çünkü korkuyorlardı - Musaddık hala sevilir, hala hatırlanıyordu.

CIA'nın itirafı çok geç geldi

2000 yılında - tam 47 yıl sonra - CIA gizli belgelerini açıldı. Madeleine Albright, ABD Dışişleri Bakanı olarak resmen özür diledi:

"1953 darbesi ABD destekliydi. Bu, İran halkına yapılmış haksızlıktı. Bu müdahale, on yıllar sonra İran-ABD ilişkilerini zehirledi."

Ama çok geçti. 1979'da hesap çoktan sorulmuştu.

Rehine krizinde Amerikan diplomatları esir alındığında, bazıları şaşırılmıştı: "Neden bizi sevmiyorlar?"

Cevap Tımar Hastanesinin damında, Şaban Bimokh'un kirli ellerinde, Roosevelt'in şampanya şişesinde saklıydı.

1953'te ekilen tohumlar 1979'da kasırga oldu

1953 darbesi, 1979 devriminin ilk tohumuydu.

Şah'ı tahta çıkaran darbe, yirmi altı yıl sonra onu tahttan indirecek öfkenin tohumlarını ekmişti.

CIA'nın 100.000 doları, 26 yıl sonra bir İslam Cumhuriyeti'ne dönüşecekti. Musaddık'ın hapsedilmesi, Humeyni'nin yükselmesinin zeminini hazırlamıştı.

Ve İran halkı hiç unutmadı. Humeyni hiç affetmedi. 1979'da sokakların bağırduğu sloganlardan biri şuydu: (Marg bar Âmrîkâ!) - Amerika'ya ölüm!

1953 darbesi İran tarihinin en önemli dönüm noktasıydı. Çünkü o gün, sadece bir hükümet devrilmedi. O gün İran halkının Batı'ya, demokrasiye, hatta kendi kaderine olan inancı sarsıldı. Ve 26 yıl sonra, o sarsılan inanç, bir devrimin yakıtı oldu.

Roosevelt operasyonu bitirdiğinde, İran'ı "kurtardığını" düşünüyordu. Bilmiyordu ki, aslında İran'ın önümüzdeki yarın yüzyılını mahvetmişti. Tarih ibretli bir ders verdi: Bugün attığın tohum, yarın kasırga olabilir.

Sıfır gününde herkes farklı bir hayalin peşindeydi.

1 Şubat 1979

Humeyni, Mehrabad Havalimanı'ndan şehre girerken konvoyun içindeydi. Sokaklarda duvar gibiydi insanlar. Eller sallanıyordu, çiçekler havada uçuşuyordu, gözyaşları akıyor-

İran Devrimi'nin Anatomisi:

1953'ten Günümüze Bir Ulusun Dönüşümü

Tohumların Ekilişi ve İlk Kırılmalar (1953 - 1973)

1953 Ajax Operasyonu: Demokrasinin Sonu

CIA ve MI6 desteğiyle seçilmiş Başbakan Musaddık devrildi; bu olay halkta Batı'ya ve Şah'a karşı dinmeyecek bir güvensizlik tohumu ekti.

1963: Humeyni'nin sürgünü

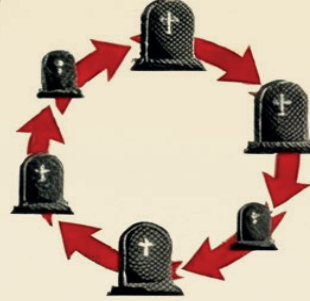
Şah'ın „Beyaz Devrim“ reformlarına karşı çıkan Ayetullah Humeyni tutuklanıp sürgüne gönderildi, bu durum onu bir halk efsanesine dönüştürdü.

1973: Petrol, Kibir ve Uçurum

Fırlayan petrol fiyatlarıyla Şah ordusunu modernize ederken, Tahran'ın kuzeyindeki lüks yaşam ile güneyindeki yoksulluk arasındaki fark devrimci öfkeyi körükledi.

Geri Sayım: Devrime Giden Kanlı Yol (1978)

40 Gün Yaş döngüsü

Kum şehrinde öldürülen öğrencilerin her 40. gün anılması yeni bir protestoya ve yeni ölümlere yol açarak devrimi kendi kendini besleyen bir sürece soktu.

19 Ağustos 1978: Abadan Sineması Yangını

Rax Sineması'nda 422 kişinin yanarak ölmesi, halk tarafından SAVAK'ın bir komplosu olarak görüldü ve ülke çapında grev dalgası başladı.

8 Eylül 1978: Kara Cuma

Jaleh Meydanı'nda sıkıyönetime rağmen toplanan binlerce kişiye ateş açılması, monarşi ile halk arasındaki köprüleri tamamen yıktı.

du.

Ama kalabalığın içinde farklı hayaller vardı.

Şoför Hasan, oğlunu omuzlarına almış, sevinçle bağırdı: „Adalet geldi! Artık zenginler bizi ezmeyecek!“

Üniversite öğrencisi Şimâ, arkadaşlarıyla kol kola, şarkı söylüyordu. Elindeki pankart: „Özgürlük kazandık!“ Kafasındaki hayaller vardı - demokratik bir İran, konuşma özgürlüğü, kadın hakları.

Komünist Tudeh Partisi'nin genç üyesi Reza, yumruğunu havaya kaldırmıştı: „Emperyalizm yenildi! Sosyalist devrim

başlıyor!“

Tüccar Hacı Mahmud, gözyaşlarıyla dua ediyordu: „Allah, nihayet zalimden bizi kurtardı.“

Hepsi aynı devrimi kutluyordu. Ama hiçbirisi aynı devrimi görmüyordu.

Yaşlı adam pencereden dışarı baktı. Yüzünde hala o taş ifade vardı.

Yanındaki yardımcısı sordu: „Ayetullah, mutlu musunuz?“

Humeyni cevap vermedi. Sadece ileriye izledi.

Çünkü o iyi biliyordu: Bu insanların çoğu hayal kırıklığına

1979: Sıfır Günü ve Yeni Düzen

1979: Sıfır günü ve yeni düzen
Şah Muhammed Rıza Pehlevi, „dinlenme tedbiri“ adı altında ülkeyi terk etti. Bu 2500 yıllık monarşinin fiilen sonuydu.

“Hiçbir Şey”

1 Şubat'ta 18 yıllık sürgünden dönen Humeyni, uçakta bir gazetecinin „Ne hissediyorsunuz“ sorusuna bu tarihi cevabı verdi.

11 Şubat 1979: Ordu Teslim Oldu

Ordunun tarafsızlığını ilan etmesiyle Şah hükümeti düştü ve İslam Cumhuriyeti'ne giden yol açıldı.

Devrimden Sonra: Bitmeyen Dalgalar (1980 - 2025)

Devrim kendi çocuklarını yiyor
1980-1988 arası Kültür Devrimi ve infazlarla solcular, sekülerler ve eski müttefikler sistem dışına itildi.

Kuşakların Mücadelesi

1997
Reformist hareketi

- Basın ve Akademik Özgürlük
- Yurt baskınları ve tutuklamalar

2009
Yeşil Hareket

- Seçimlerde bile iddiası
- Milyonluk yürüyüşler ve sert bastırma

2019
ekonomik protestoları

- Benzin zammı ve ekonomi
- 1200+ can kaybı (Amnesty verisi)

2022:
Kadın, Yaşam, Özgürlük

Mahsa Amini'nin ölümüyle başlayan süreç, dijital dünyada organize olan genç neslin koruk duvarını yıktığı en büyük kırılmaydı.

► Kadın hakları ve Mahsa Amini

► „Kadın, Yaşam, Özgürlük“ sloganının süreselleşmesi.

uğrayacaktı. Devrim herkese vaat veriyordu, ama herkesin vadedildiğini yerine getiremezdi.

Şimâ'nın özgürlük hayalleri, birkaç yıl sonra zorunlu bağırtısına dönüşecekti.

Reza'nın sosyalist devrimi, hapishanelerde işkenceyle son bulacaktı.

Hacı Mahmud'un umduğu adalet, yeni bir baskı rejimine evrilecekti.

Sadece Hasan'ın çocukları belki biraz daha iyi yaşayacaktı. Ama onlar da başka zincirlere vurulacaktı.

On gün sonra ordu teslim olacak, Şah hükümeti dağılacak ve İslam Cumhuriyeti ilan edilecekti.

Ama o gün, o ilk günde, herkes sadece tek bir şey hissediyordu: İmkansız olanı başarmışlardı.

Bir süper güç tarafından desteklenen, nükleer silah programı olan, dünyanın en güçlü ordusu olan bir rejimi yıkmışlardı.

Bunu molotof kokteyliyle, taşla, sloganla yapmışlardı.

Ve tarihe bir ders yazmışlardı: Hiçbir kale halk istemediğinde ayakta kalamaz.

Ama tarihin bir başka dersi daha vardı, henüz öğrenilmemişti: Her devrim kendi çocuklarını yer.

45 yıl sonra devrim kendi çocuklarını yedi

Hümeyni'nin uçağı İran'a inerken, devrim zaten sallanmaya başlamıştı.

Çünkü bu devrim, binlerce farklı hayalin, öfkenin ve umudun bir araya gelmesiydi. Tek bir hareket, ama içinde yüzlerce ses.

Gençler özgürlük istiyordu - ifade özgürlüğü, kişisel özgürlük, Batı ile bağlantı.

Mollalar İslami yönetim istiyordu - şeriat, ahlak, gelenek.

Solcular sosyalist devrim istiyordu - eşitlik, sınıfsız toplum, emperyalizme karşı mücadele.

Tüccarlar ekonomik adalet istiyordu - yolsuzluğun sonu, İlk on yılda devrim çocuklarını yedi.

1979-1989

1980'de üniversiteler kapatıldı. "*Kültür Devrimi*" adı altında, kampüsler temizlendi. Şimâ gibi binlerce öğrenci okuldan atıldı. Bazıları hapsedildi. Bazıları kayboldu.

1981'de Tudeh Partisi yasaklandı. Reza ve arkadaşları tutuklandı. Evin Hapishanesi'nde işkence gördüler. Binlercesi idam edildi.

1982'de zorunlu başörtü geldi. Sokakta müzik yasağı kondu. Ahlak polisi kuruldu. Özgürlük isteyen gençler, yeni zincirlere vuruldu.

1988 yılı geldiğinde - Hümeyni'nin ölümünden bir yıl önce - hapishanelerde sistematik katliam yapıldı. Siyasi tutuklular, üç beş dakikalık "*mahkemeler*"de yargılandı ve idam edildi. Bazı tahminlere göre 5.000, bazılarına göre 30.000 kişi. Toplu mezarlar bugün hala İran'ın her yerinde.

Reformun yükselişi ve düşüşü umutları söndürdü.

1997-2005

1997'de yeni bir nesil sandığa gitti. Şimâ'nın kızı Maryam, artık yirmi üç yaşındaydı. Annesinin başına gelenleri duymuştu. Ama umut hala vardı.

Muhammed Hatemi cumhurbaşkanı seçildi. "*Reformist*" bir molla. Vaatleri vardı - daha fazla özgürlük, daha az baskı, dünya ile diyalog.

Sekiz yıl boyunca gençler nefes aldı. Gazeteler biraz daha cesurca yazdı. Kahvelerde tartışmalar biraz daha açık oldu. Kızlar başörtülerini biraz daha geri itti.

Ama gerçek güç Hatemi'de değildi. Gerçek güç Dini Lider Ali Hamaney'deydi. Ve Devrim Muhafızları'ndaydı.

Her açılan gazete kapatıldı. Her cesur yazar hapsedildi. Her reform girişimi Muhafızacı Şura tarafından bloke edildi.

Maryam ve arkadaşları sokağa çıktı. 1999 Temmuz'unda, öğrenci yurtlarına baskın yapıldı. Onlarca öğrenci dövüldü. Birkaç öğrenci öldü.

2005'te Ahmedinejad geldi. Reformun umudu söndü.

Yeşil Hareket ve ezilmesi yeni bir kuşağı uyandırdı.

2009

2009 seçimlerinde Maryam yeniden umutlandı. Mir Hüseyin Musavi adaylığını koymuştu. Kampanyası renkliydi, neşeliydi. Sokaklarda yeşil bandanalar, yeşil şallar.

Seçim günü geldi. Sandıklar kapandı. İki saat sonra sonuç açıklandı: Ahmedinejad kazandı, %63 oyla.

İmkansızdı. Herkes biliyordu - seçim çalınmıştı.

(*Ra'y-e man ku?*) - "*Oyum nerede?*" sloganıyla milyonlar sokağa döküldü. Tahran 1979'u hatırlattı. Ama bu sefer karışlarında SAVAK değil, Devrim Muhafızları vardı. Ve Basij milisleri.

Neda Agha-Soltan adında yirmi altı yaşında bir müzik öğrencisi, bir gösteride göğsünden vuruldu. Ölürken kameralar çekti. Videosu dünyaya yayıldı.

Binlercesi tutuklandı. Yüzlercesi işkence gördü. Protestolar ezildi.

Maryam o günlerde annesinin hayal kırıklığını anladı. Devrim, onları özgür kılmamıştı. Sadece zincirlerini değiştirmişti.

Dördüncü kuşak dijital direniş örgütledi.

2017-2020

2017'de yeni protestolar başladı. Bu sefer ekonomik sebeplerle - enflasyon, işsizlik, yolsuzluk. "*Ekmek, iş, özgürlük!*" diye bağırıldılar. Ve şaşırtıcı bir slogan daha: "*Reformist, muhafazakar, oyun bitti!*"

Artık Şah-karşıtı sloganlar yoktu. Artık direkt rejim hedefliydi: "*Ne Gaza'ya ne Lübnan'a, canım feda İran'a!*"

Çünkü yeni nesil, milyarların Hizbullah'a, Hamas'a, Esad'a giderken kendi ceplerinin boş olduğunu görüyordu.

2019'da benzin fiyatlarına zam geldi. Protestolar patladı. Rejimin cevabı acımasızdı: En az 1.500 ölü, birkaç gün içinde. Amnesty International'ın rakamı.

İnternet kesildi. Dünya görmedi. Ama İranlılar unutmadı.

Kadın, Yaşam, Özgürlük korku duvarını çatlattı.

2022

2022 Eylül'ünde, Mahsa (*Jina*) Amini adında yirmi iki yaşında bir Kürt kızı, başörtüsünü "*yanlış*" taktığı için ahlak polisi tarafından tutuklandı. Nezarethanede öldü.

45 yıl sonra sallanan devrim, sallanan rejim.

2024-2025

45 yıl sonra, İran yeniden sallanan bir ülke.

Ekonomi çökmüş durumda. Enflasyon %40'ı geçiyor. Genç işsizlik %25'in üzerinde. Beyin göçü durdurulamıyor. En yetenekli gençler ülkeden kaçıyor.

Yolsuzluk Şah dönemini aratıyor. Devrim Muhafızları, petrolden inşaata, telekomdan otomotive her sektörü kontrol ediyor. Tahminlere göre ekonominin %40'ına hakim.

Hamaney'nin ailesi, Şah'ın saraylarında yaşıyor. Oğlu Mojtaba, taht varisi olarak hazırlanıyor. 1979'da Şah'ın hanedanlığını yıkanlar, şimdi kendi hanedanlıklarını kuruyor.

Ve gençlik?

İran nüfusunun %60'ı otuz yaş altı. Bu gençler İslam Devrimi'ni görmedi. Irak Savaşı'nı yaşamadı. Onlar için devrim, tarih kitaplarında bir şey.

1979'da mollalar sokağı kazandı. 2024'te sokak mollaları reddediyor.

Fark şu: 1979'da insanlar bir alternatif istedi ve onu bir liderde bulduğunu sandı. 2024'te gençler lider istemiyor - sistem değişikliği istiyor. Teokrasi değil demokrasi, dikta değil çoğulculuk.

Şoför Hasan'ın torununda devam ediyor mücadele

Şoför Hasan'ın torunu, bugün Tahran'da taksi kullanıyor. İsmi Amir. Otuz beş yaşında. İki çocuğu var.

Bir gün yolcusuna anlatıyor: "Dedem 1979'da sokaklardaydı. 'Adalet için!' diye bağırmış. Sonuç? Yeni zalimler geldi. Daha zengin, daha güçlü zalimler."

"Peki sen ne düşünüyorsun?" diye soruyor yolcu.

"Ben mi? Ben artık sokaklara çıkmam. Ama kızım çıkıyor. Başörtüsü dolaşıyor. Polis durdursa bile takmıyor. 'Baba,' diyor, 'şenin kuşağın teslim olmuş olabilir; ama bizim kuşak teslim olmayacak.'"

"Korkmuyor musun onun için?"

"Ölümüne korkuyorum. Ama daha çok korktuğum şey, onu zincirlerle büyülemek zorunda bırakmak. Dedem için adalet gelmedi. Belki torunum için gelir."

Bitmemiş devrimden çıkarılacak dersler

1979 İran Devrimi tarihe bir ders olarak geçti: Halkın gücü, zalimleri devirebilir.

Ama 2025'te İran, başka bir ders veriyor: Zulmü devirmek yetmiyor. Yerine ne koyduğun önemli.

Mollalar 1979'da "Özgürlük!" diye bağırmışlardı. Sonra kadınları başörtüsüne zorladılar.

"Adalet!" demişlerdi. Sonra milyarlarca doları yağmaladılar.

"Halk için!" demişlerdi. Sonra halkı Basij coplarıyla susturdular.

Ve şimdi, 45 yıl sonra, tarihin çarkı dönüyor. Yeni bir nesil, aynı sokaklarda, aynı özgürlük çılgınlığını atıyor.

Sadece bu sefer, kimseden kurtarıcı beklemiyorlar. Ne molladan, ne şahtan, ne de başka hiçbir "lider"den.

İstedığı basit: Kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi. Demokrasi. İnsan hakları. Laiklik. Normallik.

1979'da bir devrim yapıldı. 2025'te başka bir devrim gerekiyor.

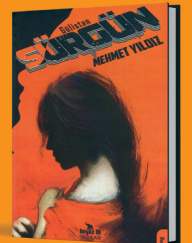
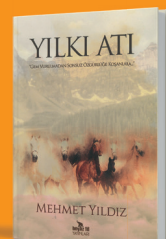
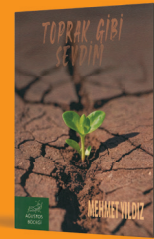
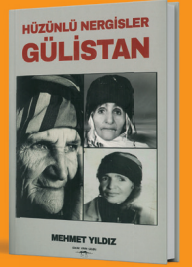
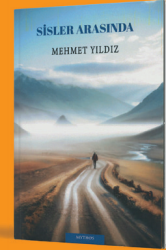
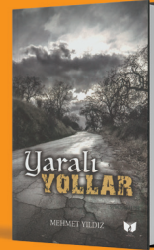
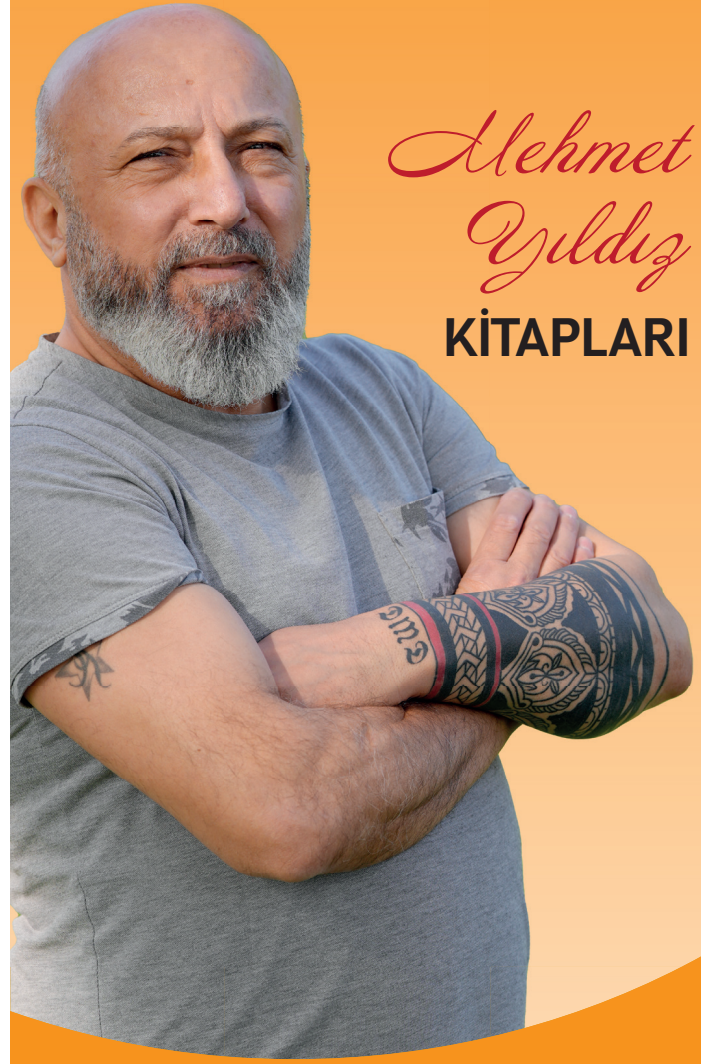
Tarih bize gösteriyor ki: İran halkı direnmesini biliyor.

Soru şu: Bu sefer, devrim çocuklarını yemeyecek mi?

Humeyni 1979'da "Hiçbir şey hissetmediğini" söylemişti.

Bugün Tahran sokaklarındaki gençler çok şey hissediyor; öfke, umut, kararlılık.

Mehmet Yıldız KİTAPLARI

 yazar_birbey
 firari kanal
 denizdevrimmert

WOLFGANG SCHNEIDER LANGEN

Bu yıl 14 Haziran'da piyanist Wolfgang Schneider, Heusenstammer Yaz Konserleri'nde Cemal Reşit Rey'in 1936 tarihli Piyano Sonatı'nı seslendirdi. Wolfgang Schneider 30 yılı aşkın bir süredir bestecinin eserlerinin seslendirilmesi için çaba gösteriyor. 2004'teki 100. doğum yılında, Frankfurt Müzik Yüksekokulu da dahil olmak üzere çeşitli yerlerde Rey'in eserlerinden oluşan resitaler verdi. Bu makalede piyanist, bestecinin 30'lu yılların ortalarına kadarki gelişiminin izini sürmeye ve Piyano Sonatı'na yakından bakmaya çalışıyor.

1904 doğumlu besteci Cemal Reşit Rey, elli yılı aşkın bir süre boyunca Türkiye'de çağdaş, çok sesli müziğin gelişimine çeşitli görevlerde katkıda bulundu. Aynı zamanda, sadece Avrupa'daki ve özellikle Fransa'daki sanat çevreleriyle yakın ilişkiler kurmakla kalmadı, 30'lu yıllarda Fransa'da kendini kanıtlamış bir besteciye. 30'lu yılların Cemal Reşit Rey'ini ilk Avrupalı-Türk besteci olarak görmek mümkün.

2004'teki 100. doğum yılında, Almanya'da, Platform dergisindeki bir makalede şöyle yazmıştım: "100. yaşını kutladığımız Cemal Reşit Rey'in müziği hâlâ keşfedilmemiş bir sanat hazinesi." En azından Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki algısı söz konusu olduğunda, bu durum bugüne kadar pek değişmedi. Örneğin, 1936 tarihli Piyano Sonatı ne basılmış ne de yayımlanmıştır ve Almanya'da hiç seslendirilmemiştir.

Sekiz yaşında Paris müzik hayatına giriş

1904'te Kudüs'te doğan Cemal Reşit Rey, çocukluğunu Bosna, Ankara, Halep ve İstanbul'da geçirdi. 1913'te 8 yaşındayken ailesi İstanbul'dan Paris'e kaçtı. Babası Osmanlı İmparatorluğu'nun İçişleri Bakanı'ydı (*Dahiliye Nazırı*) ve tarihe "*Bâb-ı Âli Baskını*" olarak geçen askeri darbeden sonra Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré aileye sığınma hakkı tanıdı. Aynı yıl genç Cemal, Paris Konservatuvarı'nın direktörü ve besteci Gabriel Fauré'ye çaldı; Fauré onun yeteneğini hemen fark etti. Onu, zamanının önde gelen piyano eğitimcilerinden biri olan Marguerite Long'a yönlendirdi.

Viyana'nın yanı sıra Batı müziğinin en önemli merke-

zi olan Paris, genç sanatçıya müzikle dolu bir ortam sundu. Cemal Reşit Rey ve ailesi Birinci Dünya Savaşı'nı Cenevre'de geçirirken, oradaki sürgün Türk topluluğu kısa sürede onu fark etti. Yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*piyanonun başına oturduğunda başka bir insana dönüşen bu 'toparлак ve solgun okul çocuğu'ndan*" bahseder. Cemal Reşit, Paris'te Rahmaninov ve Ravel'i kendi eserlerini çalarken dinleme fırsatı buldu. Öğretmeni Marguerite Long, Ravel'in Tombeau de Couperin adlı eserinin dünya prömiyerini yaptı ve onu Paris müzik çevrelerine tanıştırdı. Cemal Reşit Rey'in Paris'e taşındığı yıl olan 1913, aynı zamanda 20. yüzyılın başlarındaki müzikte bir dönüm noktası olan Stravinsky'nin Bahar Ayını (*Sacré du Printemps*) eserinin prömiyerinin yapıldığı yıldır.

Türkiye'de Yeni Deneyimler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılı olan 1923'te Cemal Reşit'e İstanbul'dan bir telgraf geldi. İstanbul Belediyesi, ona yeni kurulan konservatuvar "*Dariüelhan*"da piyano ve kompozisyon profesörlüğü teklif etti. Marguerite Long ve kendi kompozisyon hocası Raoul Laparra'nın tüm müdahalelerine rağmen, 19 yaşındaki Cemal Reşit eğitimini yarıda bıraktı, bu görevlendirmeyi kabul etti ve Türkiye'ye gitti. Marguerite Long, babasına "*Oğlunuzu kurtarın*" diye telgraf çekti. Boşuna - Türkiye Cumhuriyeti'nin sıfır noktasında kararından vazgeçilemedi.

Kuruluş yıllarında "*Dariüelhan*"da Batı ve geleneksel Türk çalgıları eşit olarak temsil ediliyordu. 1926'da geleneksel Türk çalgıları eğitimi durduruldu ve "*Nağmeler Evi*" anlamına gelen Arapça esintili "*Dariüelhan*" adının yerini "*İstanbul Belediye Konservatuvarı*" aldı. Cemal Reşit daha sonra "*Nağmeler Evi ne güzel bir isimdi*" demiş ve aynı zamanda eğitimin Batı çalgılarıyla sınırlandırılmasından üzüntü duymuştur. İlk kadın öğrencileri, yeni profesörlerini, Türkçeyi Fransız aksanıyla konuşan ve kişisel duruşu Türk meslektaşlarına benzemeyen genç bir adam olarak tanımlar. Bu ilk öğrenciler, daha sonra onun 1985'teki ölümünün ardından, bugün İstanbul Harbiye'deki Türkiye'nin en önemli konser salonu olan "*Cemal Reşit Rey Konser Salonu*"nun onun adını taşıması için çaba sarf edenlerdi.

Cemal Reşit Rey ve Piyano Sonatı

2004'teki 100. doğum yılında, Almanya'da, Platform dergisindeki bir makalede şöyle yazmıştım: "100. yaşını kutladığımız Cemal Reşit Rey'in müziği hâlâ keşfedilmemiş bir sanat hazinesi." En azından Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki algısı söz konusu olduğunda, bu durum bugüne kadar pek değişmedi. Örneğin, 1936 tarihli Piyano Sonatı ne basılmış ne de yayımlanmıştır ve Almanya'da hiç seslendirilmemiştir.

Türk müziğini Darülelhan'daki ilk yıllarında tanıdı. Ud hocası Udi Sedat Bey gibi meslektaşlarıyla yaptığı müzikal alışveriş, gelecekteki besteciliği için anahtar bir deneyim oldu. Vatanının müziğini tanıdığı anda, bir besteci olarak yeni, çok sesli, çağdaş ve modern bir Türk müziği yaratmak için önünde yeni ufuklar açıldı. Ancak Türkiye'ye dönüşü Fransa ile ilişkilerinin bittiği anlamına gelmiyordu; Marguerite Long ile temasını sürdürdü ve Paris'teki müzik salonlarına erişimi devam etti. Fransız şef Albert Wolff'un "*Douze chants*

populaires d'Anatolie" (Anadolu'dan On İki Halk Şarkısı) adlı orkestra şarkılarıyla ilgilenmesini sağladı ve Wolff bu eserlerin 1927'de Paris'te dünya prömiyerini yaptı. Müzikolog Mahmut Ragıp Kösemihal, bu seslendirme hakkında şunları yazıyor: "80 sanatçıdan oluşan Pasdeloup Orkestrası, ünlü şefi Albert Wolff yönetiminde, Cemal Reşit'in Anadolu türküleri üzerine bestelediği on iki güzel kompozisyonundan dördünü çaldı. Rey, Fransa'nın önde gelen müzikseverlerini ve eleştirmenlerini kendine hayran bıraktı. Cemal Reşit Rey, bu parçaların oriji-

nallerini ve armonilerini değiştirmeden korudu, ancak bütünü form ve stil olarak tamamen Avrupa müziğine dönüştürdü."

Fransız müziğinde Türkiye'nin sesi

1928'de Rey'in ilk piyano eseri "*Scènes Turques*" (Türk Sahaneleri) Paris'te Edition Heugel tarafından yayımlandı. Rey, eseri Ravel'in de "*Chansons Madécasses*" adlı eserinin seslendirilişini yönettiği bir müzik salonunda çaldı. Daha sonra "*Scènes Turques*"un orkestra versiyonu da Albert Wolff yönetiminde seslendirildi. Bu ilk folklorik bestelerden sonra, 30'lu yıllarda yeni yollar denedi ve geleneksel Türk sanat müziği ve onun modları olan makamlar üzerine yoğunlaştı. Bu yıllarda senfonik şiir "*Bebek Efsanesi*", eski İstanbul kartpostallarından izlenimleri betimleyen orkestra eseri "*Enstantaneler*", orkestra süiti "*Karagöz*" ve "*Concert chromatique*" (Kromatik Konçerto) ortaya çıktı. Tüm bu eserler, Alfred Cortot veya Dimitri Mitropoulos gibi şefler tarafından başta Paris olmak üzere, kısmen Viyana veya New York'ta da seslendirildi. Alfred Cortot, Rey'in daveti üzerine Türkiye'yi de ziyaret etti ve Rey'in kurduğu İstanbul Şehir Orkestrası ile solist olarak çaldı.

Piyano Sonatı

Rey, 1935'te Piyano Sonatı'nı bestelemeye başladığında, 31 yaşında başarısını kanıtlamış biriydi: besteci, şef, piyanist ve eğitimci olarak isim yapmıştı ve biri Fransa'da bir besteci, diğeri Türkiye'de 30'lu yılların müzik reformlarının en önemli aktörlerinden biri olarak iki alanda da güçlü bir konuma sahipti. 1936'da sonatı tamamladı ve İstanbul Fransız Enstitüsü'nde (*Institut Français*) çaldı. Eser yaklaşık 20 dakika sürer, 4 bölümdür ve el yazması 52 sayfadır. İlk sayfada Fransızca başlık "*Sonate pour le piano*" yazar; besteci adını Fransızca transkripsiyonuyla "*Djermal Réchid*" olarak yazar.

Rey, sonatı bestelerken Doğu zither'i olan kanunun sesinden ve çalma tekniklerinden ilham aldığını söylemiştir. Kanun, ton tekrarları ve staccato (*stakato*) ve leggiero (*leggero*) çalma tarzlarıyla piyanoya aktarım için birçok olanak sunan geleneksel Türk sanat müziği enstrümanıdır. Rey, sonatta müzikal malzeme olarak çok tutarlı bir şekilde makam yapılarına dayanan modları kullanır. Ancak biçimsel açıdan sonat bambaşka bir yöne gider: sonat ana bölümü, scherzo, yavaş varyasyon bölümü ve girişli füg ile yoğun motifsel-tematik çalışma da dahil olmak üzere geç dönem Beethoven sonatlarının form modelini takip eder.

Rey, 1940 yılında verdiği bir konserde kendi piyano sonatını Liszt'in Si minör Sonatı, Beethoven'in Do minör op. 111 Sonatı ve Bach'ın Mi minör Partitası ile birlikte çalmıştır. Bu, onun kendi sonatının kalitesini ne kadar yüksek gördüğünü ve sonatını Alman müzik geleneği bağlamında değerlendirdiğini gösterir.

Sonatı bestecisiyle birlikte çalışan piyanist Judith Uluğ, sonatın çok zor olduğunu ve çok çalışma gerektirdiğini, ancak sağlam bir yapıya ve tutarlı bir kurguya sahip olduğu için sonunda çalmanın çok tatmin edici bir duygu olduğunu yazar.

Faik Canselen, 1936'nın sıcak bir yaz gününde, sonatı yeni birtirmişken Rey'i ziyaret etti. Canselen, eseri "*çok katmanlı ve duygusal yüklü bir eser*" (*girift ve yüklü bir eser*) olarak tanımlar. Besteci İlhan Usmanbaş, sonatın temelindeki net makam yapılarına ve ilk notadan son notaya kadar soluksuz bir heyecanla damgalanmış bir karaktere dikkat çeker.

"*Piyano Sonatı'nda (1936) piyanonun en kalın ile en ince uçlarında bıçak gibi keskin iki sesli hırçın bir yazı.*"

(*Piyano Sonatı'nda (1936):* piyanonun en kalın ve en ince uçlarında bıçak gibi keskin, hırçın, iki sesli bir yazı.)

Haluk Tarcan, 1940'taki konserden sonra sonatı şöyle anlatır: "*ilk notalar her iki elde paralel oktavlar, birbirini taklit eden küçük ve artmış ikililer, bu tek sesli başlangıçtan sonra piyano alevler fışkırtıyor ve bunu birbirini takip eden ses örgüleri izliyor.*" Usmanbaş'ın bahsettiği iki seslilik, fügde 5 katmanlı bir Engführung (*yakın geçiş*) ile tonalitenin sınırlarını aşan bir "*ses örgüsüne*" dönüşerek yoğunlaşır.

Alman Misafir

30'lu yıllar Türkiye'de müzik için bir dönüm noktasıydı. Genellikle "*müzik reformları*" olarak çevrilen "*Müzik devrimi*" terimi ortaya çıktı; oysa "*devrim*", "*köklü değişim*" anlamına gelir. 1934'te Ahmet Adnan Saygun'un Özsoy Operası ile Türkiye'de ilk kez geniş bir kitleye müzik reformcularının bir eseri sunuldu. Yarı resmi Ulus gazetesi, genç bestecilerden beklentiler ile duyulan şey arasında bir uçurum olduğunu yazdı.

Kültür Bakanlığı'nda yapılan bir kriz toplantısında, reformları düzenli bir yola sokmak için yurtdışından bir uzmanın danışman olarak getirilmesine karar verildi.

1935'te besteci Paul Hindemith, Ankara'da bir devlet konservatuarı ve bir devlet orkestrasının kuruluşunu organize etmek üzere geniş yetkilerle donatılmış bir hükümet danışmanı olarak Türkiye'ye geldi. Nazilerden kaçan çok sayıda müzisyene konservatuarda ve orkestrada iş buldu. Besteci Necil Kâzım Akses'in bildirdiğine göre, Hindemith 1936'da Ankara'daki otel odasında, yine geç dönem Beethoven sonatlarının form modeline bağlı, füglü, dört bölümlü 3. Piyano Sonatı'nı bestelemiştir. İki eserin mekansal ve zamansal olarak bu kadar yakın ortaya çıkması ve bu tür paralellikler göstermesi bir tesadüf olabilir. Ancak yine de bu durumda bir bağlantı olup olmadığını araştırmaya değer.

Sonatla Tanışmam

Frankfurt'taki müzik eğitimim sırasında, 90'lı yılların başında Türkçe öğrenmeye karar verdim. Dersler sayesinde kısa sürede Frankfurt'taki Türk topluluğundan çeşitli kişilerle temas kurdum. Bir gün Türkçe öğretmenim Seda Tamer, bir sergi açılışında Türk bir bestecinin piyano eserini çalıp çalmayacağımı sordu. Spontane bir şekilde cevap verdim: *"Ama piyano için beste yapmış Türk besteci yok ki."* Bana besteci Ahmed Adnan Saygun'un adını verdi ve Hamburg'daki Peer Music'ten yayımlanan notaları sorunsuz bir şekilde temin edebildim. Bartok ile güçlü bağları olan Saygun'un piyano müziğine hemen bir yakınlık duydum. Kısa bir süre sonra müzik yazarı Evin İlyasoğlu'nun *"Yirmibeş Çağdaş Türk Bestecisi"* kitabını edindim ve bu sayede ilk kez Cemal Rey'den haberdar oldum.

1936 tarihli Sonat özellikle ilgimi çekti, çünkü Rey'in geleneksel Türk sanat müziği ve makamlarıyla ilgilendiği ikinci yaratıcılık dönemine denk geliyordu. Ancak sonatın notalarına ulaşmak çok zor oldu. Notalar piyasada mevcut değildi

ve Alman müzik kütüphanelerinde de bulunmuyordu. 1993 yazında İstanbul'da bulunduğum sırada notaları aramaya başladım. Marmara Üniversitesi Müzik Bölümü'nde çok yardımcı oldular ve çeşitli Türk bestecilerin eserlerini kopyalayabildim, ancak Cemal Reşit Rey'inkileri bulamadım. Beni İstanbul Senfoni Derneği'ne yönlendirdiler. Orayı aradığımda, eserleri görmenin mümkün olmadığını söylediler.

1993 sonbaharında, bir provadan eve dönerken Frankfurt'taki Konstablerwache S-Bahn istasyonunda trenimi beklerken, Frankfurt şehir haritasını açmış genç bir kadın dikkatimi çekti. Ona seslenip yön bulmasına yardım ettikten sonra sohbete başladık. Bu genç kadın, İzmir'deki üniversitede Cemal Reşit Rey üzerine, o tarihe kadar bu konuda yazılmış tek tez olan bitirme tezini yazmış olan ressam ve müzikolog Selda Asal'dı. Selda Asal, Rey'in bir öğrencisi olan Aydın Karlibel ile teması sağladı ve birkaç gün sonra Piyano Sonatı'nın el yazmasının bir kopyasını elimde tutuyordum.

Önce Rey'in net ve düzgün el yazısından büyüledim ve bu müziğin tarzının bildiğim hiçbir besteciyle karşılaştırılamayacağını hemen fark ettim. Bartok, Hindemith, Rahmaninov, Ravel, Şostakoviç veya Stravinsky ile hiçbir bağlantı yoktu. Tamamen kendine özgü bir doku!

Rey'in çeşitli yerlerde Doğu zither'i olan kanunun sesinden ve çalma tarzlarından ilham aldığı, bestecinin notalara sonradan düştüğü el yazısı notlardan anlaşılıyor: *"Kanun, başka bir dünyadan"*.

Judith Uluğ'un dediği gibi, sonat zor ve çok çalışma gerektiriyor. Bunu ancak onaylayabilirim. Bahsettiği net yapı, ancak *"ses örgülerini"* yapılandırmayı ve *"çok katmanlılığı"* şeffaf hale getirmeyi başarılırsanız ortaya çıkıyor. Uluğ, Canselen, Tarcan ve Usmanbaş'ın ifadelerinden de anlaşıldığı gibi, sonat estetik sınırları zorlayan, ancak aynı zamanda net bir yapıya ve tutarlı bir kurguya sahip, son derece duygusal bir parça. Rey'in Piyano Sonatı, klasik sonat biçimi ile Türk makamlarının malzemesini birleştirme (*sentez*) denemesidir.

SEBAHATTİN ÇELEBİ FRANKFURT

Tarih bazen yazanla yaşıyanın kaderini birbirine düğüm-ler. İlhan Bardakçı'nın hikayesi de tam olarak böyle başlar: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devredilen o ağır devlet mirasının gölgesinde...

1995'te geldiğim Almanya'da ilk tanıştığım gazetecilerden-di. Kendi ağzından dinlediğim bilgileri ve kendisi hakkında yapılan casusluk iddialarını aradan geçen bunca yıldan sonra aktarmak benim için hem mesleki bir sorumluluk, hem de vicdani bir görev. Bu yazıda mümkün olduğunca objektif davranarak, kendisi hakkında söylenenleri ve kendisinin bana bizzat anlattıklarını beraberce kaleme alacağım. Amacım kimseyi aklamak veya karalamak değil.

Yurtdışına çıkmasını merhum Süleyman Demirel'in iste-diğini bizzat kendisi söylemişti. Almanya'ya gelir gelmez de merhum Alparslan Türkeş'in Avrupa Ülkücüleri çatı örgütü Türk Federasyon yetkililerine sahip çıkmaları konusunda tali-mat verdiği de biliniyordu.

1925 yılında dünyaya gelen İlhan Bardakçı, sıradan bir evin çocuğu değildi. Babası Cemal Bardakçı, Milli Mücadele'nin a-teşten gömleğini giymiş, Atatürk ile omuz omuza çalışmış ve Cumhuriyet'in kuruluş harcını karmış önemli valilerden biriydi. Evin içi tarihle, devlet adabıyla ve "sır" kavramının a-ğırlığıyla doluydu. İşte bu atmosfer, onun ruhuna sadece bir tarih merakı değil; olayları "insan, hüznün ve yaşanmışlık" üze-rinden okuma yeteneği zerk etti.

İmparatorluğa veda eden kalem olarak tanınıyordu

Hukuk eğitimi almasına rağmen o, kelimelerin gücünü, yani gazeteciliği seçti. 1970'ler ve 80'lerde kalemi eline aldığında, karşısında kuru ve akademik bir tarih değil; yaşıyan, nefes alan ve hüznlenen bir tarih vardı. Üslubu o kadar akıcı ve e-

Merhum İlhan Bardakçı ile Bonn Siegburg'taki evinin bahçesinde 1995'ten sonra defalarca görüştük.

Amerika'nın gazabına uğrayan gazeteci

İlhan Bardakçı

Bu yazı büyük ilham aldığım İlhan Hoca'ya karşı bir vefa yazısı. Göz yaşları içinde anlattığı Almanya'ya geliş hikayesini ve Süleyman Demirel'in uyarısıyla yurtdışına çıkış öyküsünü dün gibi hatırlıyorum. Bu bir İstanbul beyefendisinin sürgün kaleminin öyküsü...

debiydi ki, Türk halkına Osmanlı'nın son dönemini "insani" bir pencereden, sanki bir roman anlatır gibi aktardı.

Özellikle Hanedan üyelerinin sürgün yılları, çektikleri sefalet ve vatan hasreti, onun kaleminde ete kemiğe büründü. "İmparatorluğa Veda" adlı eseriyle bir devrin kapanışını hafızalara kazıdı. Ancak kaderin garip bir cilvesi vardı; yıllarca başkalarının "sürgün" ve "hasret" hikayelerini yazan bu adam, kendi sonunu kalemiyle çiziyordu.

Kod adı Köylü olarak anılan casusluk iddialarının gölgesi düştü hayatına.

1985 yılına gelindiğinde, Bardakçı'nın hayatındaki "tarihçi" kimliği, yerini gazete manşetlerinde "casus" sıfatına bıraktı. Dönemin Türkiye'sini sarsan bu olayda, MİT raporlarında ve basında kendisine atfedilen kod adı "Köylü" idi. İddialar korkunçtu: Bardakçı, evindeki ve ofisindeki devlet sırlarını Irak, Libya ve Suriye gibi ülkelere satmakla suçlanıyordu.

Peki, bir tarih yazarı neyi sızdırmış olabilirdi? Dosyanın kapağı aralandığında, o dönemin en yakıcı meseleleri döküldü ortaya:

Güneydoğu'da yükselen GAP projesi, Fırat ve Dicle'nin sularını tutmaya başlamıştı. Bu durum, nehrin aşağısındaki Irak ve Suriye için hayati bir tehditti. İddianameye göre Bardakçı, barajların su tutma kapasiteleri ve Türkiye'nin su politikalarına dair gizli Dışişleri raporlarını bu ülkelere sızdırmıştı.

Peki casus muydu?

İlhan Bardakçı olayının, o casusluk suçlamalarının ve nihayetinde vatanından sürgün edilmesinin temelinde yatan asıl hikâye, tam da bu tarihi miras ve hukuki devamlılık meselesiydi.

İlhan Bardakçı'nın savunduğu ve Libya'ya ilettiği iddia edilen belgelerin mantığı şuydu:

Uluslararası deniz hukukunda bir kural bulunuyor: Eğer bir ülke, bir körfezi çok uzun zamandır, kesintisiz ve itirazsız bir şekilde kendi iç suyu gibi kullanmışsa, orası artık uluslararası su değil, o ülkenin mahremi, yani Tarihi Körfez sayılır.

Kaddafi, Sirte Körfezi'ne o meşhur Ölüm Hattını çekerken, dünyanın geri kalanına "Burası benim iç denizimdir" diyordu. Amerika ise "Hayır, kıyıdan sadece 12 mil senin, gerisi herkesin" diye bastırıyordu. Kaddafi'nin bu "benimdir" iddiasını ispatla-

ması için tarihe, yani tapu kayıtlarına ihtiyacı vardı.

İşte burada devreye Osmanlı arşivleri girdi.

Bardakçı'nın tezi şuydu: "Burası yüzyıllarca Osmanlı'nın Mare Clausum'u (Kapalı Denizi) idi. Osmanlı burayı bir iç deniz gibi yönetti, kimseyi izinsiz sokmadı. Libya da Osmanlı'nın halefi (successor state) olarak bu hakkı devralmıştır."

Yani o belgeler, sadece eski haritalar değil, Sirte'nin bir "Osmanlı Gölü" olduğunu ve dolayısıyla miras yoluyla Libya'nın mülkü sayılması gerektiğini ispat eden hukuki tapu senetleriydi.

Bedeli Ödenen Sır

İlhan Bardakçı, bu belgeleri (veya bilgileri) yayımlayarak veya iddialar gerçek ise, Kaddafi yönetimine ulaştırarak, Amerika'nın "uluslararası sular" tezini çürütmeye çalışan Libya'ya koz vermiş oldu. Ancak burada şüpheli bir durum söz konusu. ABD Büyükelçisi, Bardakçı casus ise neden bizatihi kendisiyle görüşüyor ve ABD'ye "masrafsız" bir gezi vaadinde bulunuyordu?

Türkiye, o dönem NATO'nun sadık bir müttefikiydi. Amerika'nın tezine karşı duran bir belgeyi, Amerika'nın düşmanına vermek, Ankara'da "devletin gizli belgelerini ifşa etmek" ve "casusluk" olarak yorumlandı.

Bardakçı'nın yazdığı ve bedelini sürgünle ödediği hakikat buydu: Bu sular tarihen bizimdir, dolayısıyla şimdi de onların (Libya'nın) hakkıdır.

Kısacası; Kaddafi'nin o körfezdeki iddiası, çölün kumu üzerine değil, İstanbul'daki arşivlerin tozu üzerine kurulmak istenmişti.

1980'lerin ortasında Libya lideri Kaddafi ile ABD arasında, Akdeniz'de tam bir sinir harbi yaşıyordu. Kaddafi, Sirte Körfezi'ne "Ölüm Hattı" adını vermiş, ABD ise Trablus'u bombalayarak cevap vermişti. İşte bu kaostan ortasında Libya, tek bir şeyi

merak ediyordu: "Türkiye, topraklarındaki ABD üslerini bize karşı kullanıracak mı?" İddialara göre Bardakçı, İncirlik Üssü'ndeki uçak trafiğini ve Türk hükümetinin gizli diplomatik eğilimlerini Libya'ya aktararak Kaddafi'nin bu korkusuna "istihbari" cevaplar veriyordu.

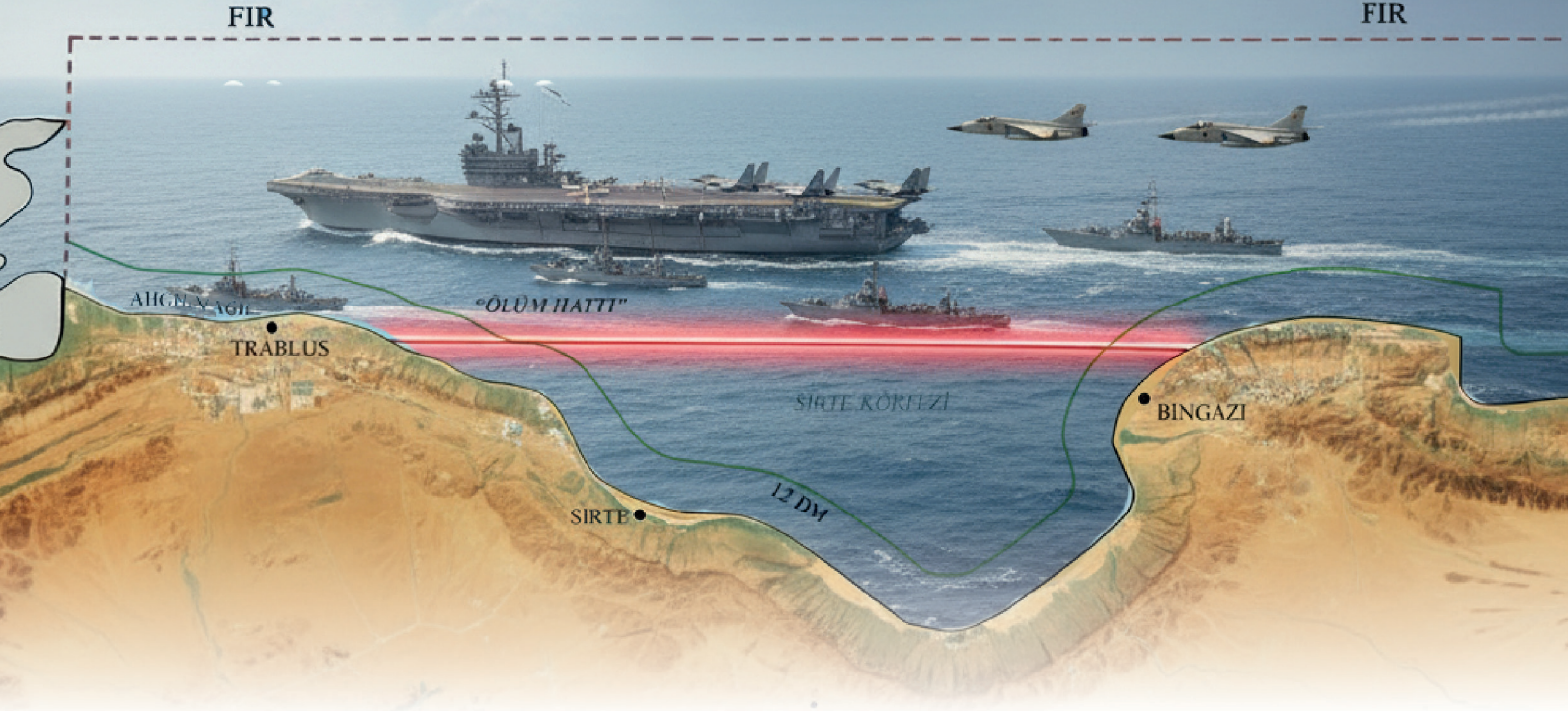
Sınır güvenliği, askeri birliklerin konumu ve hatta ekonomik kriz raporlarının pazarlık kozu olarak kullanılmak üzere yabancı misyonlara ilettiği de öne sürülüyordu. Bardakçı mahkemede, "Ben casus değilim, araştırmacı gazeteciyim" di-

AKDENİZ

Kırmızı Çizgi (32° 30' Enlemi): Haritada körfezin ağzını kapatan düz çizgiyi görebilirsiniz. İşte Kaddafi'nin "Burası benim evimin kapısıdır, içeri giren ölür" dediği ve İlhan Bardakçı'nın Osmanlı belgeleriyle "Tarihi Körfez sınırı" olduğunu iddia ettiği hat tam olarak burası. İhtilafın Özü: Amerika ve uluslararası toplum, Libya'nın egemenliğini sadece kıydan itibaren 12 deniz mili (kıyıya çok daha yakın olan ince şerit) olarak kabul ediyordu. Kaddafi ise bu düz hattın güneyindeki devasa mavi alanı iç suyu sayıyordu.

yerek kendini savundu. Yabancı diplomatlarla görüşmesinin mesleğinin bir parçası olduğunu, kendisine "derin devlet" içinde bir komplo kurulduğunu haykırdı. Ancak Genelkurmay Askeri Mahkemesi, kalemi kırdı: 15 yıl hapis.

Kendi vatanına veda etmek zorunda kaldı

Bir süre cezaevinde kaldıktan sonra tahliye edilen Bardakçı için Türkiye defteri, 1989 civarında acı bir şekilde kapandı. Yıllarca Osmanlı sultanlarının sürgününü yazan adam, artık Almanya'da bir sürgündü.

Almanya'da mütevazı bir hayat kurdu, yerel gazetelere yazılar yazdı ama ruhu hep geride, İstanbul'da kalmıştı. Oğlu Murat Bardakçı ile görüşebiliyor ama çok sevdiği vatanına dönemiyordu. Tarihin o meşhur tekerrürü, İlhan Bardakçı için en acı haliyle tecelli etmişti: "Hasret" temasını işleyen yazar, hasret içinde hayata gözlerini yumdu.

2004 yılında vefat ettiğinde, cenazesi nihayet Türkiye'ye dönebildi. Arkasında, "tarihi kuruluştan kurtaran adam" unvanını ve devletin gizli dehlizlerinde kaybolmuş, tartışmalı bir "casusluk" dosyasını bıraktı. Oğlu Murat Bardakçı'nın da ima ettiği gibi; babasının devletle ilişkisi ve o dönemin şartları karmaşıktı, ancak tarih sevgisi tartışılmazdı.

İlhan Bardakçı, "İmparatorluğa Veda"yı yazmıştı; hayat ise ona kendi vatanına veda etmeyi dayattı.

Süleyman Demirel'in gölgesi hep hissedilirdi

Süleyman Demirel'in bu hikayedeki rolü, "sahnede ol-

mayan başrol oyuncusu" gibiydi. İsmi dosyalarda doğrudan geçmese de, İlhan Bardakçı'nın kaderinde, yükselişinde ve belki de o "gizemli" kaçışında Demirel'in gölgesi hep hissedildi.

İşte "Baba" lakaplı Süleyman Demirel ile "Tarihçi" İlhan Bardakçı arasındaki o derin ve karmaşık ilişki:

İlhan Bardakçı, siyasi yelpazede Süleyman Demirel'in temsil ettiği merkez sağ çizgiye çok yakındı.

Hatta Ankara kulislerinde zaman zaman "Demirel'in prensi" veya "Demirel'in en sevdiği gazeteci" olarak anılırdı. Bardakçı'nın kalemi, Demirel'in siyasi vizyonu ve devlet anlayışıyla örtüşüyordu.

Bu yakınlık, ona bürokraside kapıları sonuna kadar açan altın bir anahtardı ama aynı zamanda düşmanları için de açık bir hedef haline gelmesine neden oldu.

Demirel'e dolaylı mesaj verilmişti

Bardakçı'nın tutuklandığı 1985 yılı, Turgut Özal'ın iktidarda olduğu ve Kenan Evren'in Çankaya'da oturduğu bir dönemdi. Süleyman Demirel ise "yasaklı lider" konumundaydı; siyaset yapması resmen yasaktı.

Pek çok siyasi analiste göre, İlhan Bardakçı'ya yapılan operasyon, aslında dolaylı yoldan "Eski Türkiye"ye ve Demirel'in bürokrasideki gücüne indirilmiş bir darbeydi. "Senin adamını, senin koruduğun gazeteciyi, askeri mahkemede casusluktan yargılayız ve sen hiçbir şey yapamazsın" mesajı veriliyordu. Demirel, eli kolu bağlı olduğu için dostunu o ateş çemberinden alamadı.

Görünmez el ve firar muamması ortaya çıktı

İlhan Bardakçı'nın hapisten çıktıktan sonra yurt dışına gidişi (veya kaçırılışı) tam bir muammadır. Pasaportunun bir günde çıktığı, hakkındaki yakalama kararının sınır kapısına bilerek geç iletildiği ve onun "devlet içindeki bir el" tarafından yurt dışına yolcu edildiği çokça konuşulmuştur.

İşte o "el" in, Demirel'e sadık bürokratlar olduğu fısıltı gazetelerinde hep dolaştı. Demirel, resmi olarak onu kurtaramamış olsa da, "Bizim çocuğun içeride çürümmesine gönüllümüz razı değil" diyen o eski devlet mekanizmasının, onun Almanya'ya gidişine göz yumduğu iddia edilir.

Demirel sessiz kaldı

İlhan Bardakçı Almanya'dayken, ailesi ve dostları yıllar içinde defalarca af için Ankara'nın kapısını çaldı. Bu kapılardan biri de 1990'larda Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'di.

Ancak "Baba", eski dostunu Türkiye'ye getirecek o nihai imzayı veya gücü kullanamadı (veya kullanmadı). Belki devletin "kırmızı çizgileri" buna engeldi, belki de şartlar uygun değildi. Sonuçta Bardakçı, Demirel'in Cumhurbaşkanlığı döneminde bile vatanına dönemedi ve gurbette öldü.

Özetle Demirel, İlhan Bardakçı'yı bürokrasiyle tanıştıran ve yükselten hamisi, düştüğünde onu kurtaramayan yasaklı lider ve gurbetteyken sessiz kalan eski dosttu. Bardakçı'nın hikayesi, Demirel'in "Bazen devlet, evladından daha ağır basar" gerçeğinin somut bir örneği olarak tarihe geçti.

Yıllar sonra gerçek ortaya çıkıyordu

30 Mayıs 1998 tarihli Zaman Gazetesi'nde neden yurt dışında olduğunu şöyle açıklamıştı: "Sürgünün sebebi TCK'nın 133. Maddesi'ne ters hareket etmek. Hak deyimi ile devletin sırlarını yabancılara aktarma.k"

Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nin hakkında verdiği karar gerekçesine bakılırsa vatan haini ilan edilmişti. Ancak konu zaman aşımına uğradığı için İlhan Bardakçı'nın durumunun iç yüzünü, Anadolu tabiri ile aslını astarını bilenler hiç de öyle olmadığını söylüyor.

Bonn'daki evinde yaptığım şahsi görüşmelerimde, Amerikan Büyükelçiliğinden özel davet aldığını, hatta bütün masraflarının ABD tarafından karşılandığı özel geziler teklif edildiğini aktarmıştı Bardakçı. Amerikan hükümetinin "ikramları" karşılığında Bardakçı, sadece bulduğu ve yayımladığı tarihi belgelerin gerçek olmadığını açıklayacaktı.

Oysa, dik bir duruşla şunu söylemişti:

"Ben tarihçiyim, var olan bir belgeye nasıl yok diyebilirim?"

Alparslan Türkeş'in talimatıyla korunmuştu

Tarihe tanıklığını esirgemeyenlerden biri de merhum MHP lideri Alparslan Türkeş'in döneminde, MHP Genel Başkan Yardımcısı mütefekkir, münevver, muharrir Rıza Müftüoğlu'nun İlhan Bardakçı ile ilgili gönderdiği bilgi notudur.

Rıza Müftüoğlu; gazeteci İlhan Bardakçı'nın vatan haini

ilan edilmesinin mahkeme kararına rağmen doğru olmadığı belirtiliyor. Müftüoğlu'nun verdiği bilgiye göre; o tarihlerdeki Amerika-Libya anlaşmazlığında belli devlet mensuplarının bilgisi dahilinde söz konusu belgeler Libya'ya verilmiş ve Libya el altından desteklenmiştir.

"Amerikalılar bunu öğrenince yaptıkları baskı neticesinde mahkemeden ceza kararı çıkmış, konu örtbas edilememiş ve İlhan Bardakçı'nın üstüne yıkılmıştır. O tarihlerde İlhan Bar-

İlhan Bardakçı ve Akdeniz'deki Büyük Restleşme: Libya-ABD Krizinin 10 Aşaması

dağcı Yeni Düşünce gazetesinde yazıyordu."

"Onun yurt dışına çok acele çıkmasını ben sağladım. Almanya'da Türkfederasyon'un İlhan Bardakçı'ya sahip çıkmasını Alparslan Türkeş talimat vermiştir."

"Özetle İlhan Bardakçı bazı devlet görevlilerinin isteğini yerine getirmiştir. Oğlunun bazı tepki alan yönlerini bu dünyadan göçmüş birini karıştırarak tenkit etmek doğru değildir."

İlhan Bardakçı'nın cenaze merasiminde en önde bulunan isimler arasında bir dönem Avrupa Ülküçülerinin önemli isimleri arasında yer alan Musa Serdar Çelebi de olacaktı. Çelebi, hayattayken İlhan Bardakçı ile sık sık görüşürdü.

Devletin çarkları sessizce dönüyordu

Sanırım aynı mekanizma, İlhan Bardakçı hakkında mahkeme kararı çıkar çıkmaz, aynı gün içinde pasaportunu çıkartır. Askeri Mahkeme kararı yurtdışı çıkış noktalarına ulaşmadan belki de geciktirilerek, Bardakçı'nın yurt dışına çıkması sağlanır. Cebine de ihtiyaç duyduğu miktarda harçlığı konulur.

İlhan Bardakçı'nın uçağı Almanya'ya inmeden önce merhum Alparslan Türkeş, Türk Federasyonu temsilcilerine gerekli talimatı vermişti.

Almanya'ya kaçan/kaçırılan İlhan Bardakçı'nın, Abdi İpekçi ve Papa Suikasti'nde adı geçen Avrupa Türk-İslam Birliği Kurucu Genel Başkanı, ama aynı zamanda Alparslan Türkeş'in Musa Serdar Çelebi'nin evinde saklandığı iddia ediliyordu.

Almanya'da ölüm ve Türkiye'ye son yolculuk

Almanya'da kaçak olarak yaşayan İlhan Bardakçı'nın Türkiye'ye dönebilmesi için, ailesi ve dostları birçok kez Türkiye Cumhuriyeti yetkililerine müracaatta bulundular. Hatta 9'uncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e ve 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e de başvurarak affını istediler.

Bu süreçte yazılarını yayımlayan Zaman Gazetesi'ne Genelkurmay'dan bir baskı gelecekti. "Bu adama niye yazdırıyorsunuz" diyen kişi dönemin kudretli ismi Org. Çevik Bir olacaktı. Gazete yönetimi önce İlhan Bardakçı'nın yazılarını Türkiye'de azaltmak zorunda kaldı. Fakat artan baskı nedeniyle Bardakçı'nın yazıları, Türkiye baskılarından tamamen kaldırılmak zorunda kalındı. Artık o, sadece Zaman Gazetesi Almanya baskısında yazılarını yayımlatabiliyordu.

Bütün bu girişimlere rağmen, Bardakçı'nın sağlığında yurda dönebilmesi mümkün olmadı. Yurduna ancak dört kollarla

1. Bölgesel Su Savaşları ve GAP
İddianameye göre Bardakçı, barajların su tutma kapasiteleri ve Türkiye'nin su politikalarına dair gizli Dışişleri raporlarını Irak ve Suriye'ye sızdırdı.

2. Sirte Körfezi ve "Ölüm Hattı"
Kaddafi, Sirte Körfezi'ni "iç suları" ilan ederek "Ölüm Hattı"nı çizdi; ABD ise uluslararası deniz hukuku gereği kıydan sadece 12 millik bir kısım Libya'ya ait olduğunu savunarak askeri varlık gösterdi.

3. Osmanlı Arşivlerinin Devreye Girişi
Libya'nın körfez iddiasını ispatlamak için tarihi tapuya ve kayıtlarına ihtiyacı vardı; Bardakçı bu noktada Sirte için yüzyıllarca bir "Osmanlı Gölü" olduğunu savunan tezini sundu.

7. ABD'nin "Masrafsız Gezi" Teklifi ve Reddi
Bardakçı, ABD Büyükelçiliği'nin kendisine belgelerin sahte olduğunu ilan etmesi karşılığında özel imkanlar sunduğunu ancak "Ben tarihçiyim, var olan belgeye yok diyemem" diyerek reddettiğini savundu.

8. Mahkumiyet: 15 Yıl Hapis
Genelkurmay Askeri Mahkemesi, Bardakçı'yı "devletin gizli belgelerini ifşa etmek" suçundan 15 yıl hapse mahkum ederek "vatan haini" ilan etti.

4. Mare Clausum (Kapalı Deniz)
Bardakçı, Libya'nın Osmanlı'nın halefi (successor state) olduğunu ve Osmanlı'nın bu bölgeyi izinsiz kimsenin giremediği bir "iç deniz" olarak yönettiği hakkı devraldığını iddia etti.

9. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

İncirlik Üssü (Türkiye):
ABD'nin Libya operasyonlarında kullanıp kullanmayacağı merak edilen, istihbarat savaşının kilit askeri üssü.

GAP Bölgesi (Güneydoğu Anadolu):
Su politikalarının ve Ortadoğu dengelerinin saç ayağı, Bardakçı'nın sızdırdığı raporların kaynağı.

5. "Köylü" Kod Adıyla Casusluk Suçlaması
1985 yılında MIT raporlarına göre Bardakçı, devlet sırlarını ve kapasite bilgilerini Libya ve Irak gibi ülkelere satmakla suçlanarak gözaltına alındı.

6. İncirlik Üssü ve İstihbarat Savaşı
ABD'nin Trablus'u bombaladığı dönemde Bardakçı'nın, İncirlik Üssü'ndeki uçak trafiği ve Türkiye'nin gizli diplomatik işbirliklerini Libya'ya aktardığı öne sürüldü.

10. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

11. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

12. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

13. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

14. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

15. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

16. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

17. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

18. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

19. Görünmez Eller ve Almanya'ya Kaçış
Alparslan Türkeş ve Süleyman Demirel'e yakın bürokrat yardımıyla, pasaportu hızla çıkarılarak ve yakalama karan gümrüklere ulaşmadan 1989'da yurt dışına çıkışı sağlandı.

20. Sürgün ve Tabutla Dönüş
14 yıl Almanya'da kaçak yaşayan Bardakçı, ailesinin bütün taleplerine rağmen, ülkeye dönemedi. 2004'te vefat etti ve vatanına ancak cenazesi dönebildi.

tabutta girebildi.

Murat Bardakçı'nın babası İlhan Bardakçı, Türkiye'den kaçtığında 64 yaşındaydı. Yıllarca Bonn kentinde yaşayan Bardakçı, ölümünden dört yıl önce Giessen'e taşınmıştı. 27 Şubat 2004'te 14 yıl kaçak olarak yaşadığı Almanya'da, böbrek yetmezliği ve şeker hastalığından uzun bir süre tedavi gördüğü Giessen Üniversitesi'nde 78 yaşında öldü.

İlhan Bardakçı'nın cenazesini Almanya'da, Avrupa Türk-İslam Birliği (ATİB), Türk Federasyon temsilcileri ve çok sayıda seveni teslim aldı. Cenazesi Türkiye'ye getirilen İlhan Bardakçı, Cebeci Asri Mezarlığı'nda babası Cemal Bardakçı'nın yanına gömüldü. Ancak oğlu Murat Bardakçı, babasının cenaze merasimine katılmadı.

- Erdoğan abi seninle çok uzun yıllara dayanan bir merhabamız var. Bayağı oldu. Yirmi küsur seneden fazla oldu. Son Don Kişot'u çıkartırken görüşmüştük. O zaman bir röportajımız yayınlanmıştı bizim zamanki dergimiz Platform'da. Şimdi yine bir röportajdayız.

Erdoğan Karayel: O zaman Mannheim'da görüşmüştük. Hatta o çektiğin fotoğrafla da, 25 yıl sonra ben bir kıyaslama yapmışım bugüne, geçen yıl. Arada bir 24 yıl... Bayağı oldu.

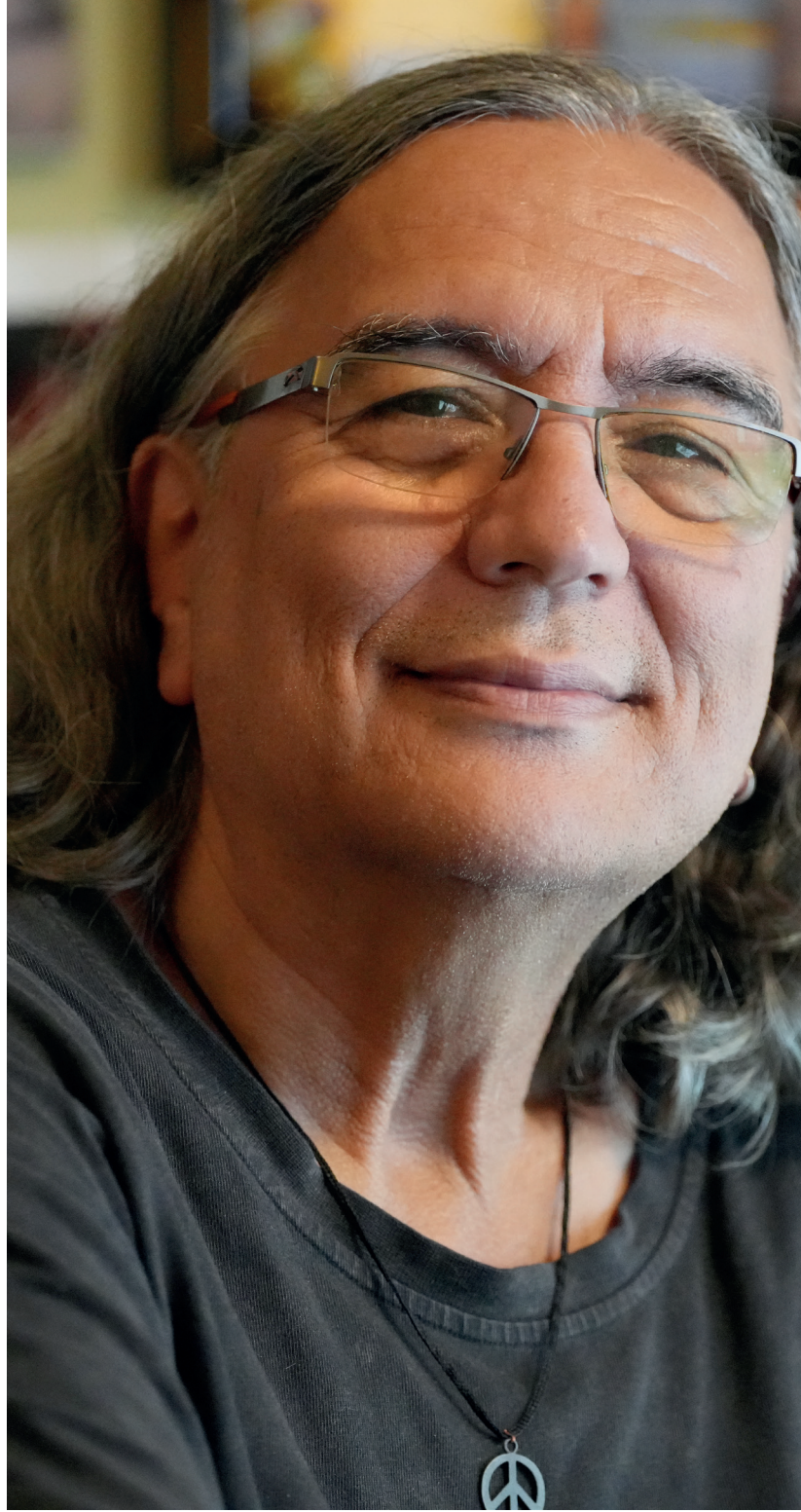
- Erdoğan abi, sizi bir tanıyalım. Sizi tanıyan tanıyor ama özellikle bu taraftaki gençler maalesef çok fazla tanımıyorlar veya kültüre sanata karşı çok fazla ilgi olmadığı için yeterince tanımıyorlar diyelim. Erdoğan Karayel kimdir? Ne yapmıştı? Nasıl Almanya'ya gelmiştir? Bize şöyle kısaca bir anlatabilir misiniz?

Erdoğan Karayel: Kısaca derken kaç dakika? Süreniz var. Sıkamayalım özellikle gençleri ama, ya şimdi derler zaten klasik bir tekerleme vardır. Herkesin hayatı roman, herkesin hayatı film. Benim de öyle. Ama tabii siz 50'sine yakın bir yaşta kalkıp Türkiye'den Almanya'ya göçe karar veriyorsanız, kafaya koyuyorsanız bu çok ciddi, travmatik bir durumdur. Onu ben kendime bile açıklayamadım. Çünkü Türkiye'de çok iyi bir işimiz var. Reklam sektöründe tanınmış bir grafiker siniz. İşte en büyük üç ajansla çalışmışım. Birden aklına esiyor. Tam bir Don Kişot'ça karar veriyorsun. Aynen Don Kişot gibi yel değirmenleriyle savaşmaya ben Almanya'ya gidiyorum.

Cizgiyle Konuşma Sanatı ve İlk Yıllar

Erdoğan Karayel: Yani ilk şey böyle 94'te benim aklıma geldi. Ama ondan önce, 86'da Duisburg'da düzenlenen "Yaban Elde Çalışanlar" diye bir uluslararası karikatür yarışması vardı ve orada ben bir ödül aldım. O ödülü alan karikatür meşhur "Deutsch-Land" karikatürü. O karikatür, Almanya'da coğrafya kitaplarında da yer alan bir karikatürdü.

Ya ama en başa döneceksek, 5-6 yaşında çizmeye başladım herhalde. İstanbul, Gaziosmanpaşa'da, kiracı olarak oturduğumuz evde, kağıt kalem bulamıyorduk o zaman. Duvarlara da çizmiştim. Ev sahibi, "Cica Anne," derdi, o da aneme "Oğluna söyle kağıda çizsin, duvarları niye kirletiyor?" demişti. 10-11 yaşlarındayken "Yedi Cüce Uzaylı" diye bir çizgi roman yaptım kendimce, 6-7 sayfaydı. Yani 6-7 yaşından baş-

İstanbullu Don Kişot!

Erdoğan Karayel

layıp 60 küsur yıldır çiziyorum.

İçine kapanık çocukluk

Ben biraz içe kapanık bir çocuk olarak büyüdüm. Eğer içe kapanıyorsan, kendini keşfediyorsun ve dışa vuramıyorsan, bağırarak, çağırmak, kendini ispat etmek için bir şeyler yapmak zorundasın. Onu yapamıyorsan çizgiye başvuruyorsun. Çocuklara karikatürü tanıtırken de, karikatürün "çizgiyle konuşma sanatı" olduğunu söylerim.

- Sanatçılarda böyle bir yaşanmışlık var, değil mi? Genel olarak? Vardır içe kapanıklık, karamsarlık.

Erdoğan Karayel: Evet. Güzel Sanatlar Akademisi, resimden grafik bölümünü bitirdim. Grafikerlik asıl mesleğim, karikatür ise onu tamamlayıcısı. Reklam sektöründe yaklaşık 20 yıl çalıştım, bir yandan grafikerlik yaparken bir yandan da dışarıdan "storyboard" dediğimiz (filmlerin çekilmeden önceki çizgisel anlatımları) çiziyordum.

Gırgır Yılları ve Sanat Eğitimi

Erdoğan Karayel: Ben biliyorsun Gırgır'la başladım. Oğuz Aral rahmetli ustam. Sene 76-77. Çizgi film yapıyorduk, Oğuz Abi'ye gidip gelince, Gırgır'a başladım. İlk karikatürümü Oğuz Aral 3 ayda yayınladı. İlk ay baktı, "Bu olmamış" dedi, ikinci ay "Bu da olmamış" dedi. Üçüncü ayın sonunda kabul etti. İyi ki de yapmış. Benim 3 ayda geldiğim noktayı gördü ve benim şevkimi artırmak için öyle yaptı.

- Bunca yıl geçti aradan. Şimdi mesela Oğuz Aral'ın size hak-sızlık yaptığını düşünüyor musunuz? Bir iki karikatür için?

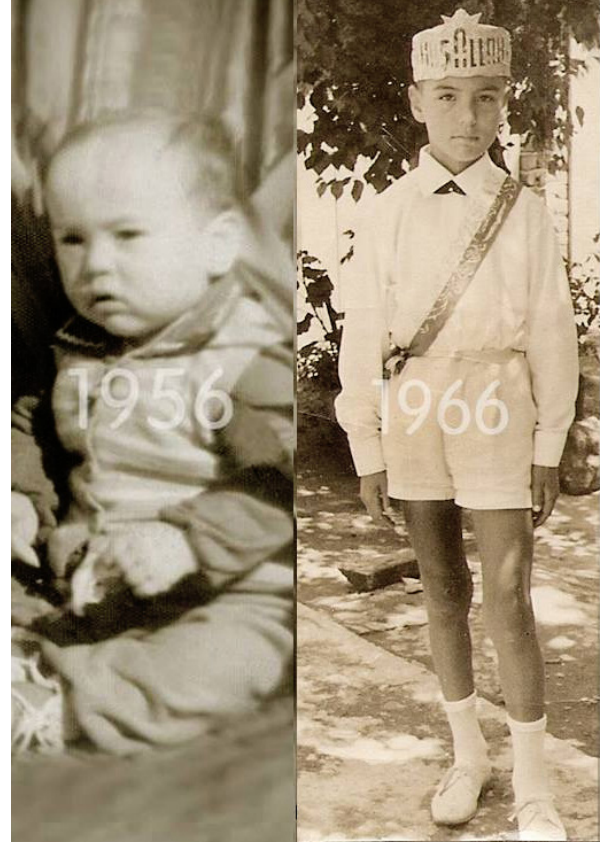
Erdoğan Karayel: Kesinlikle düşünmüyorum. İyi ki yapmış. İyi ki yapmış.

"Çiçeği Burnunda" sayfalarında bir yıl kadar devam ettikten sonra iç sayfalara geçmek gerekiyordu. Baktım dergidekiler hep aynı amana kanunlu tipi çiziyor, ben kendim bulmalıyım kendi çizgimi dedim, kimseyi taklit etmemeliyim. Tak, kestim "Çiçeği Burnunda"yı ve Çarşaf dergisine geçtim.

- Bu kadar büyük bir talebin olmasını neye bağlıyorsunuz? Yani politik bir zemini var mıydı?

Erdoğan Karayel: Politik zemini de var, toplumsal bir mizah kültürümüzün olmasına da. Karikatürün işlevsel olarak özelliği muhalif olması, sistemi eleştirmesi. O toplumun öfkesini, dertlerini, sıkıntılarını, sorunlarını da yansıtan bir sanat dalı olması devlet otoritesinin de tepkisini getiriyor. Diojen'den günümüze kadar bu mizah dergileri hep bas-kı görmüş, kapatılmış, bir daha çıkarılmış. Gırgır da 12 Eylül 80 darbesinde kapatıldı. Biz mizahçıların yüzü pek gülmemiş, hala da gülmüyor zaten.

En son Leman'ın son sayısını toplattılar. Dört tane yazarı, çizeri tutuklandı. Orada büyük bir yanılsama var: Kesinlikle o çizilenler Hazreti Muhammed ve Hazreti Musa değil. İran-İs-

rail savaşında ölen vatandaşlardan Muhammed adında bir vatandaşla Musa adında bir Musevi vatandaşın güya yükselirken konuşması. Orada çok sert bir üslup kullandılar.

- Ya, tüm dünyadaki kutsal kabul edilen kişiler ve yerlere karşı biraz saygı duymak lazım. Hiç kimsenin dinine, inancına saldırma veya hakaret etme doğru değil.

Erdoğan Karayel: Evet. Ben inanıyorum ki o çocuklar (Leman çizerleri) böyle bir şey olabileceğini öngörememişlerdir. Demek ki daha çok pişmeleri lazım. Redaksiyonun,

editörün bunu uyarması lazımdı. Kesinlikle katılıyorum.

- *Almanya'da neler yaptınız? 50 yaşında geldiniz ya?*

Erdoğan Karayel: 45 yaşında gelmiştim. İlk 94'te geldik, bir buçuk sene kaldım sonra gittim tabii. İlk geldiğimde eniştemle bir Macintos'u-muz vardı. Dedim ben gidiyorum Almanya'ya, reklamcılık yapacağım. Sanatçı olarak oturum başvurusunda bulundum, kabul edildi. Sonra bir yıllık yaptık, kaldım. Ama dönerci-likle geçti. Birdenbire dönerci oldum kendime.

Ulm'de Rhein Zeitung'a röportajım çıktı. Bir yandan döner kesiyorum, bir yandan karikatür çiziyorum. Bir akşam döner bıçağıyla kestiğim dönerin şöyle bitmişti. Dedi ki dükkan sahibi, "*Sen çok içmişsin usta, sanatçı olduğun nasıl belli oluyor!*" demişti. Baktım olmuyor, dönercilik de olmaz dedim, ben dönüyorum. Boynu bükük bir şekilde 96-97 arası döndüm, reklam sektöründe kaldığım yerden devam ettim.

2001 Krizi ve Don Kişot Dergisi

Erdoğan Karayel: Fakat bu sefer de 2001'de kriz geldi. Yeni bir yer açmıştım, Şövalye Tanıtım'ı açmadan önceki gecede deprem oldu. Sonra 2001 krizi geldi. Biz nice hayallerle kurduğumuz o şeyi 3 ayda kapatmak zorunda kaldık. Orada da yapacak iş kalmayınca Siam Yozgat vardı, kulakları çınlasın. O dedi ki, "*Bak, burada bir matbaada grafiker arıyorlar, senden bahsettim, sıcak bakıyorlar. Gelir misin?*" dedim. "Ne-

den olmasın?" Geldim.

2001 Temmuz'unda geldim, 6 aylık bir süre için anlaşmıştım. 31 Aralık 2001'de bitti. Bir karar vermek zorundaydım. O anda da Ulm'den Şenol dedi ki, "*Erdoğan gel, Merhaba gazetesinin dizaynını beraber yapalım, hem de Hallo diye bir dergi çıkaralım.*" Kabul ettim. Sonra bir yıl kadar çıkardık. Sonra dedim, "*O zaman devam ya, bir şeyler yapmak lazım.*"

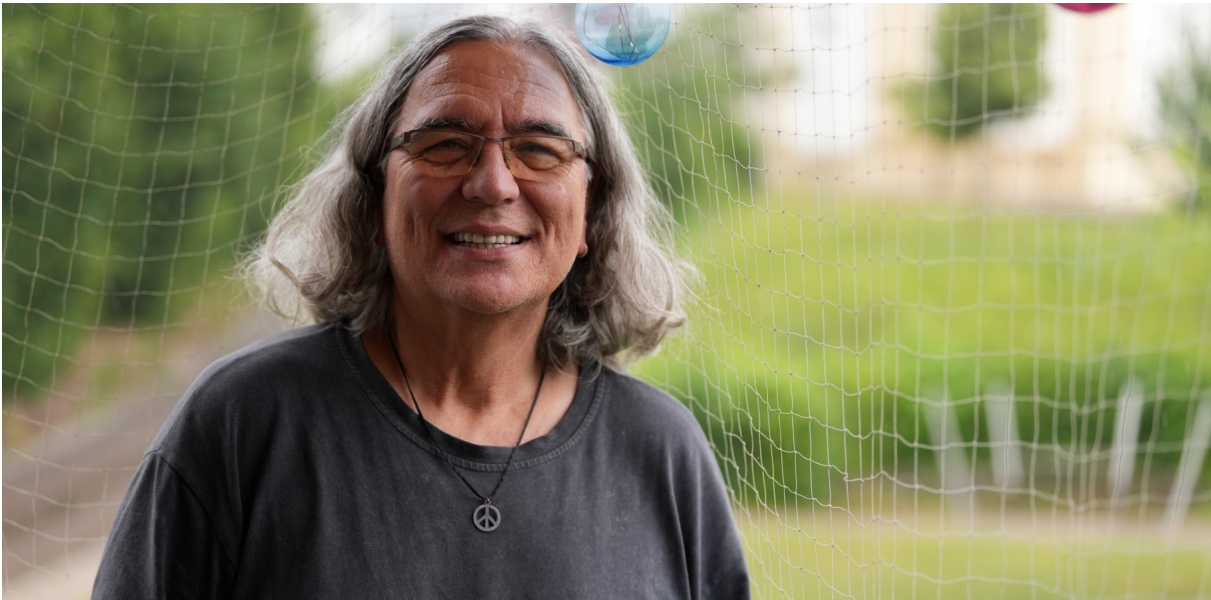
O zaman Don Kişot diye bir dergi çıkardım. İlk başta amacım Türk mizahını Almanlara anlatalım, Türklere tanıtalım diye çıkardım. Aradan bir yıl geçti. Tabii her ay çıkardım ama esnaf-larla sorunlar yaşadım. Hiç döner

kokmasını istemiyordum dergim, mecburen koktu. İşte gece kulüpleri, bilmem ne dedim. Ya karikatürün şeyine uymuyor ama başka şansım yok. Avrupa'da yayıncılık çok daha zor.

Bir yıl sonra baktık olmuyor, Don Kişot'u daha evrensel yapalım dedik. Bunun için tek şansımız var: İnternet. Ondan sonra da e-Mizah Dergisi olarak başladık. İyi ki de öyle olmuş. O günden bugüne 13 yarışma düzenledim. 20 yılı geçti. Pandemiden bu yana 5 yıldır yapamıyoruz. Artık dergi, o yarışmaların albümü olarak çıkmaya başladı.

Ayrımcılık ve Sanatın Değeri

Maalesef karikatüre ve karikatüriste karşı büyük bir engel, mobbing, baskı, sansür başladı. Amerika ve İngiltere başta olmak üzere birçok gazeteden çizerler atıldı. Mesela en son bir çizeri, Trump'a karşı karikatürler çizdiği için attılar. Adam 32

yıldır orada çalışıyor ve attılar. Demişler ki, *"Trump'i çizmeyeceksin, çizmezsen kal."* O da, *"Ben böyle bir şeyi kabul etmem, bunun için atılacaksam atın,"* demiş, tazminatını alıp kovmuşlar. Böyle bir dünyadayız.

Ben inatla tek başıma sürdürmeye çalıştım. Son iki yarışmamın para ödülleri kendi cebimden ödedim. Birisinde gecikmeli ödedim, *"Kusura bakmayın, bir tavır var, küresel bir tavır, zorlanıyorum. Biraz daha beklemenizi rica edeceğim,"* diye duyuru yaptım. Hepsini anlayışla karşıladı, *"Biz senin yanındayız, almasak da olur"* dediler. Hatta birisi almadı ödülü. Karikatüristlerin ne kadar hoşgörülü ve dayanışma içinde olduğunu gösterdiler.

-Şimdi sen Türkiye'ye git gel yapıyorsun daha çok ama çoğunluğunu Türkiye'de geçiriyorsun anladığım kadarıyla.

Erdoğan Karayel: Artık öyle olmaya başladı. Ben reklam sektöründe Türkiye'de çok tanınmış bir kişiyim. Şimdi tabii sektörümü kaybettim. Yine bir alışmam lazım. Ama böyle emekli gibi oturup sadece karikatür çizecek adam da değilim.

Dolayısıyla bir şeyler yapmak istiyorum.

Şu anda elimden itibaren bir belediyeyle bir proje işimiz var. Onu bir yola almaya bakacağız. Onun yanı sıra ben yine sektörden bir şekilde bir yıl sürse de bu, muhakkak ki bir şeyler geleceğini tahmin ediyorum. 50 yıllık bir deneyim var. Benim mütevaziliğimden dolayı sadece bugün karikatürle şey yapmam. Ben yine üretmek istiyorum. Tabii biraz da kazansak fena olmaz. Benim herhangi bir beklentim yok ama bir şeyimin karşılığını alacak şeyler de gelirse zaten çiziyorum ben. Eğer ben bugün Facebook'ta, Instagram'da çizdiklerimin parasını alsaydım bu köşe olmuştum ben.

Lütfen karikatüre ve karikatüriste saygı duyun. Emeğe saygı duyun. Benim birçok karikatürümü kesip, imzamı atıp kullanıyorlar. Mesela Kanal İstanbul konulu karikatürümü o katarakt yaptığım, kesilen bölümü Twitter'da (X'te) on binlerce beğeni aldı ama nasıl? *"Hans'ın çizdiği karikatür"* diye. Alman çizince on binlerce şey, Türk çizince birkaç yüz tık. Yani böyle şeyler yaşıyoruz. İmzamızı silmeyin. O bizim tek değer verdiğimiz, bizim şeyimiz, o her şeyimiz.

Bei Amazon erhältlich

YİTİKÜLKE

Tel: 0160 231 6161

Geçen ay Rusya'ya yaptığımız geziye kadar Puşkin'i, Gogol, Tolstoy, Dostoyevski gibi büyük yazarların arasında yer alan ünlü isimlerden biri sanırdım. Oysa Rusya'ya gidince gördüm ki, Rus halkı için Puşkin yalnızca bir yazar değil, adeta edebiyatın kalbidir. Onlar için Puşkin bir yanda, diğer bütün yazarlar diğer yanda duruyordu.

Normalde yaz aylarında kayısı ve şeftali hasadıyla öylesine yoğun oluruz ki, ne gezmeye ne de dinlenmeye vakit bulabiliriz. Trakya'da bir köyde, yıllardır gözümüz gibi baktığımız kayısı ve şeftali bahçeleri bu yıl gelen don felaketine teslim oldu. Yaklaşık yüz elli dekarlık alanda bir gecede bütün emeklerimizin üzerine ağır bir örtü serildi. Tomurcuklar açmış, dalların çoğu sabah güneşini selamlamaya hazırlanıyordu. Oysa donun keskin nefesi bir anda bahçeyi susturdu; çiçekler hemen tamamen çürüdü, umutlarımız da kuruyan çiçekler gibi birer birer toprağa düştü.

Biz elimizden geleni yaptık. Sabaha kadar bahçelerde nöbet tuttuk, saman yaktık, dumanla soğuğu kırmaya çalıştık. Dumanın griliğiyle ağaçların gövdelerini sarmaladı. Ama doğanın sert yüzü karşısında çabalarımız yetersiz kaldı. Gecenin ayazı, bizim ateşlerimizden daha güçlü çıktı.

Kaybımız yalnızca meyveler değildi; aylarca verilen emeğin, göz nurunun, sabırla beklenen bir mevsimin kaybı oldu. Bu acı, cebimizi boşaltmaktan çok, içimizi yaktı. Çünkü insan, emeğinin yok oluşunu seyretmek zorunda kaldığında, aslında en derin yarayı orada alıyor.

Önce, dondan zarar görmüş bir çiftçinin yaşamını bir roman kurgusu içinde yazıya döktüm. Ardından dinlenmeye yöneldik. Bu beklenmedik boşluğu değerlendirdikçe, kaybın hüznü yavaş yavaş azalırken, boşa çıkan yaz aylarımızın bizlere kazandırdığı zamanı sevinçle fark ettik. İçten, derin bir mutluluk duyduk.

Rahmetli babaannemin sözü aklıma geldi: *"Her yokluğun bir sefası olur."* İşte bu anlayışla kendimizi gezmeye verdik. Önce yurtiçinde denizin ve kumun tadını çıkardık, ardından da yıllardır yaz aylarındaki yoğunluk yüzünden hep ertelediğimiz Rusya gezisini sonunda geçtiğimiz ağustos ayında gerçekleştirdik.

Rusya deyince aklıma gelen ilk isim elbette Nazım Hik-

met'ti. Moskova'ya iner inmez ilk işimiz, Novodeviçi Ünlüler Mezarlığı'na gidip Nazım'ın mezarını ziyaret etmek oldu. Çiçeklerimizi bırakıp sessizce dua ettik. Onun çektiği acıları, uzun hapis yıllarını, vatansız bırakılışını düşündükçe içimiz burkuldu; ama aynı zamanda dimdik duran inancı ve idealleri yüreğimizde yeniden canlandı. Nazım, yalnızca kaleme aldığı dizelerle değil, uğruna mücadele ettiği değerlerle de bizde derin bir saygı uyandırıyor. Mezarının başında dururken, şiirlerindeki özgürlük, insan sevgisi ve direniş ruhunun hâlâ ne kadar canlı olduğunu hissettik. O an, onun sesi adeta Moskova'nın gökyüzüne karışıyordu. Aynı mezarlıkta Gogol'un da yattığını öğrenince ona da uğradık. Nazım'la Gogol'un yan yana sessizliği, Rusya'nın hem evrensel hem de derin bir edebiyat yurdu olduğunu bize bir kez daha hatırlattı.

Moskova sokaklarında dolaşırken gözlerim, Gogol'un *Palto*'suna çağrıştıracak paltoları aradı; fakat yaz mevsimi olduğundan bir tane bile göremedim. Oysa Gogol'un kaleminde palto, yalnızca bir giysi değil; küçük insanların hayatını, kaderini belirleyen güçlü bir simgeydi. Onun eserlerinde gerçek ile hayal arasındaki ince çizgi, Moskova'nın taş kaldırımlarında hâlâ hissediliyordu. Sanki bir an için *Burun* karşımızdan yürüyüp geçecek ya da *Müfettiş*'in keskin ironisi bir sokak kahkahasına karışacaktı.

Tolstoy'un *Anna Karenina*, *Savaş ve Barış*, *Hacı Murat* gibi büyük yapıtları kuşkusuz bende derin izler bırakmıştı. Ancak nedense Rusya sokaklarında dolaşırken zihnimde sürekli *İnsana Ne Kadar Toprak Lazım* öyküsü yankılanıyordu. Belki de hem ziraat mühendisi hem de çiftçi olarak toprağın içinde yaşıyor olmamın bunda payı büyüktü. Kremlin Sarayı'nın görkemli bahçelerinde yürürken, Kızıl Meydan'da adımlarımı atarken aklıma hep Pahom'un doyumsuz arzuları geliyordu. İçimden, *"Acaba Pahom bu meydanı da almak ister miydi?"* diye geçirdim. Tolstoy'un yalın ama sarsıcı anlatımı, toprağa duyulan açgözlülüğü ve insanın bitmeyen hırsını öylesine güçlü dile getirmişti ki, bu meydanın genişliği bile bana bir anda o öykünün trajik sonunu hatırlattı.

Tolstoy bu hikâyede insanın doyumsuzluğunu ve hırsın yıkıcılığını eleştirir. Toprak, servet ve güç için çabalayan insanın, sonunda yalnızca küçük bir mezar toprağına ihtiyaç duyduğunu gösterir. Gerçek mutluluk, mal mülk yığmakta değil; kanaatkâr, ölçülü ve anlamlı bir yaşam sürmektir.

Kelimelerin büyüülü ustası: Alexander Puşkin

Puşkin'in yaşamı, yazdıkları kadar hem parlak hem de trajiktir. Henüz otuz yedi yaşında bir düelloda hayatını kaybetmesi, edebiyatın kaybettiği büyük bir hazine olarak görülür. Ancak kısa ömründe bıraktığı eserler, zamanın sınırlarını aşarak günümüze ulaşmıştır.

Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza'sı* da beni derinden etkilemişti. St. Petersburg sokaklarında dolaşırken, sanki her köşe başında Raskolnikov'la karşılaşacaktım gibi bir hisse kapıldım. Rehber defalarca, "*Bana Raskolnikov'a benzeyen birini göster,*" diye ricada bulundum. O ise Dostoyevski'nin yaşadığı evi, eserlerini kaleme aldığı odaları, saman pazarını, sık sık geçtiği sokakları gösterdi; ama Raskolnikov'u elbette bulamadı.

O sokaklarda yürürken yalnızca Raskolnikov'un değil, Ye-

raltından Notlardaki huzursuz adamın da gölgesi önümden geçiyor gibiydi. Dostoyevski'nin derin insan ruhu tasvirleri, kentin puslu havasıyla birleşince Petersburg, adeta onun romanlarının sahnesine dönüşmüştü. Sanki bir köşeden *Budala'nın* saf Myşkin'i çıkacak, bir evin içinden *Karamazov Kardeşler'in* ateşli tartışmaları yankılanacaktı. Bu şehir, Dostoyevski'nin kaleminde yalnızca bir mekân değil; insan ruhunun hem karanlık hem de aydınlık yanlarını taşıyan canlı bir tiyatroydu.

St. Petersburg'da tur otobüsünden indiğimiz alandaki Puşkin heykelinin, kolunu uzatarak işaret ettiği yöne baktığımda, bana sanki *Yüzbaşının Kızı'nı* gösteriyormuş gibi geldi. Bu düşüncemi rehberle söylediminde çok hoşuna gitmişti; hatta otobüsün bizi bekleyeceği noktayı tarif ederken, gülümseyerek, "*Puşkin'in Yüzbaşının Kızı'nı işaret ettiği yerde buluşacağız,*" demeye başlamıştı. Biraz ileride dönüp işaret ettiği bir sokak afişinde de *Yüzbaşının Kızı* tiyatro oyununun sahnelenmekte olduğunu görünce, bu tesadüf bana edebiyatın zamansızlığını bir kez daha hatırlattı. Puşkin'in tarihi bir dönemi romantizm ve trajediyle harmanladığı bu eser, Rus halkının belleğinde hâlâ canlıydı.

Dünyanın geri kalanı için en büyük Rus yazarları denildiğinde Tolstoy ile Dostoyevski'nin adı öne çıkabilir; ancak Rusça konuşanlar arasında bu onur tartışmasız biçimde Puşkin'e aitti. O, neredeyse tek başına, dünyanın en güçlü edebi geleneklerinden birini yaratan üretken Romantik şairdi. Halk arasında "*gerçekçi edebiyatın ve modern Rus edebiyatının kurucusu*" olarak anılan Puşkin, Rusya'da edebiyatın zirvesindeki isimdi. Özellikle St. Petersburg'da neredeyse her sokakta, her parkta, her mekânda bir Puşkin heykeli ya da büstüyle karşılaşmak mümkündü. Şiirleri halk şarkılarında hâlâ yankılanıyor, çocuklar onun masallarıyla büyüyordu. Boşuna değildi ki ona "*Rus edebiyatının altın anahtarı, Rus dilinin güneşi, Rus edebiyatının babası*" deniliyordu. Her dizesiyle ulusal kimliğin şiirsel ruhunu yaratmıştı.

Puşkin Köyü ziyaretimizde, 1811-1817 yılları arasında öğrenim gördüğü okulu gezdik. Bu nedenle buraya "*Puşkin Köyü*" adı verilmişti. St. Petersburg şehir merkezinin 24 km güneyinde, Finlandiya Körfezi'nin kıyısında yer alan bu köydeki Katerina Sarayı'nın bahçeleri ise adeta büyüleyiciydi; körfezin engin manzarasıyla birleşince görkemli bir tabloya dönüşüyordu. Doğa, tarih ve edebiyatın iç içe geçtiği bu atmosferde, Puşkin'in gençlik yıllarına tanıklık etmek ayrı bir anlam taşıyordu.

Şairin izini sürdüğümüz bir başka durak ise, ölümünden önce uğradığı son yerlerden biri olan Nevsky Caddesi'ndeki ünlü Wolf Şekercisi'ydi. Günümüzde burada Cafe Litteratur-nia bulunuyor. İçeri girdiğimizde bizi Puşkin'in balmumundan yapılmış heykeli karşıladı. Sanki hâlâ o masada oturuyor, bir fincan çayın buğusu arasından çevresine şiirlerinden dizeler fısıldıyordu. Petersburg'un her köşesinde onun gölgesini hissetmek mümkündü; edebiyatla yoğrulmuş bu şehrin kalbi

*Soylu bir aileden
gelmesine rağmen,
genç yaşlarından
itibaren çiftçi
kıyafetleri
giyip köylerde,
şehirlerin yoksul
mahallelerinde,
pazarlarda ve
meydanlarda
dolaşarak sıradan
Rus insanlarını
dinlemiş olan
Puşkin, bu sayede
halka daha yakın
bir yazın biçimi
geliştirebilmiştir.*

hâlâ onun ritmiyle atıyordu.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, yalnızca Rus edebiyatının değil, dünya edebiyatının da en parlak yıldızlarından biridir. Onun büyüklüğü yalnızca yazdığı dizelerde değil, aynı zamanda Rusçanın edebî bir dil olarak gelişmesinde de yatar. Puşkin'in kaleminde Rusça, köylünün yalın diliyle aristokrasi-nin zarif üslubunu buluşturmuş; hem halkın ortak sesi hâline gelmiş hem de evrensel bir edebiyat dili kazanmıştır. Kelime-lerin müziğini yakalayan, duyguların en ince titreşimlerini satırlara taşıyan Puşkin, böylece yalnızca bir şair değil; aynı zamanda bir dil ustası, bir kültür kurucusu olmuştur.

Katerina Sarayı'nın bahçelerinde yürürken, aklıma Puşkin'in ünlü şiiri "*Ben İnsan Eliyle Değil, Ruhla Diktim Anıtımı*" geldi. O dizelerden biri zihnimde yankılandı: "*Ve uzun süre halkım, sevgiyle anacak beni.*" İşte tam o anda, Puşkin'in yalnızca Rus halkı için değil, tüm insanlık için kalıcı bir ses olduğunu derinden hissettim. Bu satır, şairin kendi ölüm-süzlüğüne olan inancını yansıtırken, aynı zamanda halkıyla kurduğu güçlü duygusal bağı da gözler önüne seriyordu. Bahçelerin görkemiyle birleşen bu duygu, Puşkin'in edebiyatının neden hâlâ canlı ve etkileyici olduğunu bana bir kez daha ha-

tırlattı.

Puşkin'in şiirlerinde özgürlük tutkusu, aşkın coşkusu, doğanın dinginliği ve insan ruhunun derin çalkantıları bir araya gelir. *Yevgeni Onegin* gibi eserleri, bireysel duyguların ötesine geçerek bir dönemin toplumsal panoramasını sunar. Puşkin de bu manzum romanı en önemli eseri olarak kabul ederdi.

Manzum roman türündeki *Yevgeni Onegin* ve diğer eserleri, Rus insanının karakterini ve ruhunu yansıtırken, evrensel bir insanlık hâlini de dile getirir. Puşkin, masumiyet, aşk ve dostluğun trajik hikâyesini anlattığı bu romanında, genç Petersburg'lu Onegin'in hayat ve aşkla olan ilişkisine okuru sürükler. Eser boyunca okura birçok edebî ve felsefî gözlem sunar. *Yevgeni Onegin*, dönemin aristokratik yaşam tarzını ele alışı, günlük yaşama dair nüvelerle konuları işlemesi, karakterlerin derinlikleri ve yaşantılarının zengin betimlemeleriyle Rus yaşamının gerçek bir yansımasıdır.

Okuru içine hapsederek tüm acıcılığıyla ilerleyen bu manzum roman, Puşkin'in ve 19. yüzyılın en önemli Rus romanlarından biri olarak kabul edilir.

Yevgeni Onegin'den birkaç dize örnek olarak vermek istedim:

Şair yönü ön plana çıkmasına karşın, Puşkin şiir dışındaki edebi alanlarda da önemli eserler vermiştir. Örneğin *Yüzbaşının Kızı* romanında, devlete ve orduya bağlılığı ile soyluluğunu, aşık olduğu kıza kavuşma isteğinin önüne koyan Pyotr Andreyiç'in kazak isyanıyla imtihanı anlatılır.

*Nasıl bilirdi titretmeyi
Daha erken yaşta, yüreklerini
Nam salmış yosmaların!
Yok etmek istediğinde rakiplerini
Nasıl kara çaldı zehirli!
Ne yaman ağlar örerdi!*

Puşkin'in yaşamı, yazdıkları kadar hem parlak hem de trajiktir. Henüz otuz yedi yaşında bir düelloda hayatını kaybetmesi, edebiyatın kaybettiği büyük bir hazine olarak görülür. Ancak kısa ömründe bıraktığı eserler, zamanın sınırlarını aşarak günümüze ulaşmıştır.

Soylu bir aileden gelmesine rağmen, genç yaşlarından itibaren çiftçi kıyafetleri giyip köylerde, şehirlerin yoksul mahallelerinde, pazarlarda ve meydanlarda dolaşarak sıradan Rus insanların dinlemiş olan Puşkin, bu sayede halka daha yakın bir yazın biçimi geliştirebilmiştir. Erken dönem eserlerinden itibaren Rus edebiyatında yeni bir çağ başlamış, Puşkin'in eserleri klasik akıma karşı kazanılmış bir zafer olarak kabul edilmiştir. Nitekim Puşkin'in öğretmeni Vasili Jukovski, Puşkin'e gönderdiği portresinin arkasına "*Kaybeden öğretmenden, zaferi kazanan öğrencisine...*" notunu düşmüştür.

Kullandığı gündelik halk dili, soylu çevrelerce ağır eleştiriler almasına rağmen, gençler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Puşkin, yaşadığı dönemin Rus şiirine aykırı olabilecek yazım biçimlerini korkusuzca kullanmıştır. Onu okurken yalnızca bir şairi değil, bir çağın aynasını görürüz. Kelimeleriyle hem bireyin hem toplumun sesini duyurmuş, edebiyatı yalnızca bir estetik zevk değil, aynı zamanda bir özgürlük alanı hâline getirmiştir. Bu nedenle Puşkin'i anlamak, yalnızca bir şairi anlamak değil; insanın özgürlük ve güzellik arayışını kavramaktır.

Şair yönü ön plana çıkmasına karşın, Puşkin şiir dışındaki edebi alanlarda da önemli eserler vermiştir. Örneğin *Yüzbaşının Kızı* romanında, devlete ve orduya bağlılığı ile soyluluğunu, aşık olduğu kıza kavuşma isteğinin önüne koyan Pyotr Andreyiç'in kazak isyanıyla imtihanı anlatılır.

Yüzbaşının Kızı, belgesel gerçekçiliği kişisel öykülerle harmanlayan, nadir rastlanan bir tarihsel romandır. Gerçek olaylardan beslenen bu eser, Büyük Katerina dönemindeki ünlü Kazak isyanı, yani Pugaçov ayaklanması'nı son derece canlı bir şekilde resmeder.

Okurken insanı içine çeken bu gerçekçilik, romanı her seferinde bir solukta bitirmeme neden olur; adeta olayların tam ortasında yer alıyormuş gibi hissedirim.

Pyotr Grinyov'un sevdiği kadın uğruna göze aldığı tehlikeler, anlatının dramatik ve duygusal zeminini oluşturur. Buna karşılık, ürkek ve çekingen bir taşra kızı olan Maria I-

vanovna'nın cesaretini toplayarak çarichenin huzuruna çıkıp hakkını araması ve bu süreçte yaşanan beklenmedik rastlantılar, romanın en çarpıcı ve etkileyici yönlerinden birini meydana getirir.

Hikâyede beni gülümseten sahnelerden biri, Pugachev'in olası saldırısından haberdar olan bir başka kışlada yaşanır. Burada, isyancıyla nasıl mücadele edileceği üzerine yapılan tartışmalar, dönemin ruhunu yansıttığı kadar mizahi bir hava da taşır. General, savaş komitesinde sözü alır ve "*İsyancılarla savaşmak için saldırı mı, yoksa savunma mı uygulamalısınız?*" diye sorar. Pyotr'un da içinde bulunduğu azınlık saldırıdan yana olurken, çoğunluk savunmayı önerir. Tam bu sırada, toplantıya katılan gümrük müdürü söze girerek herkesi şaşırtır: "*Ne saldırı ne de savunmaya gerek var;*" der. General, şaşkınlıkla "*Üçüncü bir taktik hareket yoktur;*" diye karşılık verir. Bunun üzerine müdür, alaycı bir özgüvenle şu önerisini dile getirir: "*Efendimiz, satın alma harekâtına girişiniz. İsyancının başına yüz ruble koyarsanız, emrindeki serseriler başbuğlarını prangaya vurup getirmezlere, ben gümrük müdürü değil, Kırız davarı olayım.*"

Hikâyede beni en çok etkileyen karakter isyancı Pugachev'dir. Pyotr ile konuşmalarında söylediği "*Artık geri dönemem, yola çıktım bir kere*" sözü, kendisine yapılan iyiliğe duyduğu vefayı açıkça gösterir. Yüzeyde cahil ve kaba bir isyancı gibi görünse de, Pugachev aslında hisli, idealist, maceraperest ve en önemlisi, ezilmiş bir taşralının göstereceği reflekslere sahip planlı bir eylemcidir. Elbette, çarîçeye bağlı askerleri ve halkı acımasızca katletmesi göz ardı edilemez; ancak tüm bunların ötesinde, onun duyarlılığı yalnızca taşra insanında rastlanabilecek bir samimiyet taşır.

Pugachev'le Pyotr arasındaki şu konuşma da bana son derece ilginç gelmişti. Pugachev, sanki bir sır verecekmiş gibi öne eğildi ve:

"*Dinle Pyotr;*" dedi. "*Sana bir masal anlatacağım. Çocukluğumda yaşlı bir Kalmuk'tan dinlemiştim.*"

Ve söze başladı:

"Bir gün kartal, kuzguna sormuş: '*Kuzgun kardeş, söyle-sene, nasıl oluyor da sen üç yüz yıl yaşarken, ben ancak otuz yıl yaşıyorum?*'"

Kuzgun cevap vermiş: '*Şundan, azizim; sen taze kan içiyorsun, bense leşle besleniyorum.*'"

Bunun üzerine kartal düşünmüş taşınmış: '*Öyleyse ben de leşle besleneyim,*' demiş. İkisi birlikte uçmuş gitmişler. Derken aşağıda bir at leşi görmüşler. Hemen inip başına çökmüşler. Kuzgun bir yandan iştahla gagalıyor, bir yandan da leşin tadına methiyeler düzüyor. Kartal ise bir gagalamış, iki gagalamış; fakat sonunda kanatlarını çırpıp yükselirken, kuzguna şöyle

Puşkin'i yalnızca bir şair ya da romancı olarak görmek eksik olur. O, bir çağın ruhunu kelimelere sindirmiş, yaşadığı dönemin sancılarını, umutlarını ve hayallerini yazıya dönüştürmüş bir yaratıcının adıdır. Eserlerinde tarih, insanlık ve duygu yan yana durur; kimi zaman derin bir hüznün, kimi zaman cesur bir umutla. Yüzbaşının Kızı gibi romanları, onun hayal gücünün genişliğini ve insan ruhuna dair eşsiz kavrayışını ortaya koyar. Puşkin'i okumak, aslında özgürlüğün, cesaretin ve sevginin hiç bitmeyen arayışına ortak olmaktır.

seslenmiş: 'Yok arkadaş, üç yüz yıl leş gagalamaktansa, bir kez olsun taze kan içmek çok daha iyi!'"

Pugachev, gözlerinin içi parlayarak masalı bitirdi ve sordu: "Ne dersin Kalmuk masalına, ha?"

Pyotr ise sakince karşılık verdi: "Güzel... çok güzel. Ama bana sorarsan, cinayetle, haydutlukla yaşamak da leş gagalamaktan başka bir şey değildir.

"Pugachev'in doğduğu köy, Ekim Devrimi'nden sonra onun anısına Pugachevskaya adını almıştır. Yine Kazakistan'ın Uralsk kentinde merkez meydana Pugachev Meydanı adı verilmiş, 1991'de ise burada Yemelyan Pugachev Evi Müzesi kurulmuştur. Hatta Boris Akunin gibi bazı yazarlar, Pugachev-şçina'yı Rus kültüründe isyankâr bir hoşnutsuzluğa yönelen eğilim olarak yorumlamışlardır.

Romanda hafızama kazınan sözler de vardır. Pyotr'un babasının oğlunu orduya uğurlarken söylediği "Giyisini yeniyken, onurunu gençken koru" öğüdü ile uşağının "Atın dört ayağı var ama o da tökezler" sözü, bana en çok dokunan ifadeler olmuştur.

Puşkin'in Erzurum Yolculuğu adlı anı kitabı, onun 1828'de Kafkasya'ya yaptığı seyahatin izlenimlerini yansıtır. Sürgündeki asker arkadaşlarını görmek için yola çıkan Puşkin, onların Osmanlılar üzerine düzenlenen sefere katıldığını öğrenince, az bilinen bu toprakları tanımak ve bir savaşa tanıklık etmek amacıyla sivil olarak orduya katılır. Böylece 1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rus ordusuyla birlikte Erzurum ve Kars'a kadar gelir. Yol boyunca eskizler çizer, notlar tutar ve dönüşünde bu gözlemlerini yayımlar.

Eser, Puşkin'in çok yönlü zekâsını ve kültürel birikimini ortaya koyar. Batılı yazarların Doğu üzerine yazdıkları süslü ve abartılı anlatılardan farklı olarak, Puşkin Doğu'yu olduğu gibi aktarır. Yoksulluğu içindeki gururu, sadeliği ve tutarlılığıyla tasvir eder. Osmanlı'nın doğu bölgeleriyle İstanbul arasındaki çelişkileri ise keskin bir sezgiyle dile getirir. "Yeniçeri Eminoglu" takma adıyla yazdığı şiirinde de bu gözlemlerini yansıtır.

Kitapta yer alan Kafkas doğası betimlemeleri, Puşkin'in daha önce kaleme aldığı Kafkas Tutsağı gibi destanlarla birlikte düşünüldüğünde, yıllar sonra Maksim Gorki'yi etkilemiştir. Benzer biçimde savaş alanı tasvirlerinin, Tolstoy'un Sivastopol Öyküleri'ne ve hatta Savaş ve Barış'taki gerçekçi sahnelerine ilham verdiği açıktır. Özellikle bir savaş alanında gördüğü manzara, onun insancıl bakışını yansıtır:

"Yolun kenarında uzanmış genç bir Türk'ün cansız bede-

niyle karşılaştım. On sekiz yaşlarında bir delikanlıydı. Solgun yüzü hâlâ tazelikliğini koruyor, adeta bir kızın yüzünü andırıyordu. Toz içinde kalmış sarı başının yanındaydı. Tıraşlı ensesinde tek bir kurşun yarası vardı."

Bu yalın ama sarsıcı betimleme, bir savaş sahnesini bütün tarih kitaplarından çok daha canlı ve elle tutulur biçimde gözler önüne serer.

Beni en çok etkileyen bölümlerden biri de Tatarlarla ilgili gözlemleridir. Onların kağını gıcirtısıyla övünmeleri dikkat çekicidir. "Şerefli insanların kimseden gizlisi saklısı olmaz, varsun yolculuk yaptıklarını herkes işitsin" diyerek bu durumu açıklar. Ancak Puşkin, yolculuğu boyunca şerefine bu denli düşkün bir toplulukla bir daha yolculuk etmek istemeyeceğini de ekler.

Erzurum Yolculuğu'nda dikkatimi çeken satırlardan birkaçı da şunlardır: "Bir şairle karşılaşmak her zaman hayırlıdır. Şair; dervişin kardeşidir. Onun ne vatanı vardır ne de dünya nimetlerinde gözü."

Bir diğer gözleminde ise Erzurum'un çeşmelerini anlatır: "Erzurum'da çeşmeden bol bir şey yok. Her birinin üstünde bir zincire bağlı teneke taslar asılı. İnançlı Müslümanlar bu taslardan su içiyor, Tanrı'ya şükürler ediyorlar."

Puşkin'i yalnızca bir şair ya da romancı olarak görmek eksik olur. O, bir çağın ruhunu kelimelere sindirmiş, yaşadığı dönemin sancılarını, umutlarını ve hayallerini yazıya dönüştürmüş bir yaratıcının adıdır. Eserlerinde tarih, insanlık ve duygu yan yana durur; kimi zaman derin bir hüznün, kimi zaman cesur bir umutla. Yüzbaşının Kızı gibi romanları, onun hayal gücünün genişliğini ve insan ruhuna dair eşsiz kavrayışını ortaya koyar. Puşkin'i okumak, aslında özgürlüğün, cesaretin ve sevginin hiç bitmeyen arayışına ortak olmaktır.

Daha otuz yedi yaşındayken ardında yüzü aşkın eser bırakmış olması, hem olağanüstü yeteneğinin hem de bitmeyen üretme tutkusunun kanıtıdır. Onun kalemi, kısacık yaşamına sığmayan bir zenginliği dünyaya armağan etmiştir.

Ve Rus edebiyatının Türkiye'deki en önemli temsilcilerinden, aynı zamanda Puşkin çevirileriyle tanınan Ataal Behramoğlu'nun sözleriyle bitirmek istiyorum:

"Aleksandr Puşkin, yalın gerçekçiliği, insancıl bakışı, özgün ve akıcı anlatımıyla; kendi toplumunun ve çağının gerçeklerini yansıtabildiği için evrenselliğe ulaşmış, tüm yapıtlarıyla Rus ve dünya edebiyatının, doğumundan yüz yıllar sonra bile canlı kalmayı başaracak büyük şair ve yazarlardandır."

Dein Weg, Deine Stärke! ✨

Du stehst im Mittelpunkt

Entdecke Deine Stärken,
meistere Herausforderungen
und entwickle Dein volles
Potenzial – Schritt für Schritt,
genau auf Dich abgestimmt.

💬 So starten wir:

- Erstgespräch (ca. 30 Min) – unverbindlich & persönlich
- Einzelcoaching (ca. 60–90 Min) – klare Schritte für Dein Wachstum

📅 Jetzt Termin sichern:

✨ Ich freue mich darauf, Dich kennenzulernen und
Dich auf Deinem persönlichen Weg zu begleiten!

Ayse Sümeyra Demir
Psychologin, M.Sc.

SABRİ UÇAR ÇALIŞKAN FRANKURT

Şanlıurfa'nın taş sokaklarından yükselen o ağır, içli ses.

Bir yanda kazancı dükkânının cızırtılı ocağı, diğer yanda cümbüşün metalik tınısı.

Bedih Yoluk, nam-ı diğer Kazancı Bedih, işte bu iki sesin, emeğin ve musikinin arasında büyümüş bir ustadır. Onun sesi yalnızca bir şarkı söyleme biçimi değil, bir hafıza formu, bir kültürel bellek biçimidir. Urfa sıra gecelerinin meclislerinden, mevlitlerin dua atmosferine uzanan çizgide Kazancı Bedih, sözün anlamını, makamın duygusunu ve insan sesinin manevî derinliğini bir potada eriten bir sanatçıydı.

Bugün onun sesi kayıtlarda yaşamaya devam ediyor fakat sesin asıl yankısı, halkın gönlünde, Urfa evlerinin sessizliğinde sürüyor.

Urfa: Sesin Coğrafyası

Bir sanatçının sesini anlamak, onun doğduğu toprağı anlamaktan geçer. Şanlıurfa, yalnızca bir şehir değil; binlerce yıllık bir söz kültürü coğrafyasıdır. Makamların, hoyratların, uzun havaların ve ağıtların yan yana yaşadığı bu kentte, her sokağın kendi sesi, her evin kendi tınısı vardır. Urfa'da müzik, eğlence değildir; kimliktir, gelenektir, var olma biçimidir.

Kazancı Bedih, 1 Ocak 1929'da bu kentin Hekimdede Mahallesi'nde doğdu. Babası Çulhacı Halil Usta, annesi Zemzem Hanım'dı. Aile yoksuldu ama onurluydu, evde sürekli iş, emek ve dua vardı. Küçük Bedih, çocuk yaşta kazancı ustalarının yanında çıraklık yaptı. Kazan dövdü, bakır işledi ama içindeki başka bir ses, onu her akşam sıra gecelerinin bulunduğu evlere sürükledi. Urfa'da müzik öğrenmek için okul gerekmezdi. Meclisler, yani sıra geceleri, hem konservatuvar hem sahneydi. Bedih de burada pişti. Büyüklerinden, özellikle Şih Müslüm Görgün'den gazel okumayı, makam geçişlerini ve söz terbiyesini öğrendi. Askerlik yıllarında Bingöl ve Elazığ'da bandoda görev aldı; burada Batı müziğinin çok sesliliğiyle tanıştı, nota bilgisi olmasa da kulak terbiyesi edindi. Urfa'ya döndüğünde belediyede işçi olarak çalışmaya başladı. Gündüz kamu işçisi, akşam gazelhan. Bu ikili yaşam, onun mütevazı kişiliğini biçimlendirdi. 1975'te emekli olduğunda, tüm zamanı artık müziğe aitti.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gazelhanlık

Gazelhanlık, Osmanlı saray çevresinde gelişmiş divan şiiriyle halkın sözlü geleneğini birleştiren, hem dini hem estetik yönü olan bir sanattır. 16. yüzyıldan itibaren, Fuzûlî, Nefî,

Nâbî, Şeyh Galip gibi şairlerin gazelleri, tekkelerde, meclislerde ve halk toplantılarında makamlı olarak okunurdu. Bu geleneğin halk ayağı, 19. yüzyılda özellikle Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum ve Sivas çevresinde filizlenmiştir. Urfa ekolünün farkı, gazeli klasik musikinin ağır formundan çıkarıp halkın kalbine indirmesidir. Kazancı Bedih, bu dönüşümün son büyük temsilcisidir. O, gazeli makamda ama halk diliyle söyler; beyitin anlamını açıklar, sesiyle kelimenin önünü açar. Bu nedenle halk onu "gazelhan"dan ziyade "gönül ehli" diye anar.

Bedih'in sanatı, aslında bir sentezdir: Divan şiirinin mistik derinliği + Halk müziğinin içtenliği + Meclis kültürünün doğrallığı. Bu üç unsur, onun icrasında eşzamanlı biçimde akar.

Sıra Gecesi: Bir Halk Konservatuvarı

Burada öncelikle sıra gecelerinin asıl içeriğini ve ortaya nasıl çıktığını anlamak gerekir ve bu konu için Kurtuluş Savaşı yıllarına geri dönmek gerekir.

Urfa'da Sıra Geceleri ve İşgal Dönemi

Sıra gecesi, Şanlıurfa'ya özgü, müzik, şiir, sohbet ve toplumsal dayanışma etrafında toplanan geleneksel bir meclis biçimidir. Hem kültürel hem de siyasal tartışmaların yapıldığı "halk mektebi" işlevi görmüştür. Bu geleneğin kökleri Ahi-yaran gibi kurumsal topluluk pratiklerine dayanır ve uzun süre kış aylarında arkadaş gruplarının bir araya geldiği nezih toplantılar olarak sürmüştür.

Mondros sonrası işgallerle birlikte işgal güçleri (İngilizler ve sonra Fransızlar) halkın bir araya gelmesini izlemek ve bölgesel örgütlenmeyi kontrol etmek istedi, yerlilerin toplu buluşmalarını engellemeye çalıştılar. Buna karşın şehirdeki yerel millî teşkilatlanmalar, aşiret önderleri ve askerî subaylar gizli yollarla bir araya gelerek direniş planları hazırladılar. Bazı kaynaklar, 1919–1920 döneminde küçük grupların resmî tören/etkinlik görünümünde veya geleneksel sıra gecesi zemininde gizli istişare ve örgütlenme yaptıklarını bildirir.

Urfa özelinde belgeler, Millî Mücadele'de yerel örgütlenmenin sıra gecesi gibi mekânlar üzerinden de sağlandığına işaret eder. Örneğin; 5 Eylül 1919'da Binbaşı Ali Rıza Bey önderliğinde gizli bir "sıra gecesi"nde toplanıldığı, daha sonra 9–10 Şubat 1920 gecesi Yüzbaşı Ali Saip (Ali Saib) öncülüğünde Fransız karargâhına yönelik saldırı ve genel direnişin patlak verdiği kaydedilir. Bu veriler, sıra gecelerinin hem sosyal hem de (ihtiyaç duyulduğunda) örgütsel işlevler üstlendiğini, dolaşısıyla sokağa çıkma yasaklarını ve işgal gözetimini atlatmak

Gazelhan Kazancı Bedih

Kazancı Bedih, 1 Ocak 1929'da bu kentin Hekimdede Mahallesi'nde doğdu. Babası Çulhacı Halil Usta, annesi Zemzem Hanım'dı. Aile yoksuldu ama onurluydu, evde sürekli iş, emek ve dua vardı.

için fiilen kullanılmış olabileceğini düşündürür.

Mevcut kaynaklar, Urfa'da sıra gecelerinin salt bir eğlence/meclis olmaktan öte, toplumsal dayanışma ve yerel karar alma mekanizması olduğunu, işgal koşullarında ise bu geleneksel mekânların gizli örgütlenme ve istişare için kullanıldığını destekler. Ancak *"çetelerin sırf sokağa çıkma yasaklarını delmek için sıra gecesini icat ettiği"* gibi kesin ve tek nedenli bir iddia kaynaklarda doğrudan yer almaz; daha doğru olanı, sıra gecesinin var olan bir geleneğin işgal ve yasak koşullarında direnişçilerin ve yerel örgütlerin toplanması için uygun bir kılıf/örtü sağladığıdır. Urfa sıra gecesini, yalnızca saz ve sözün buluştuğu bir eğlence değil, bir toplumsal dayanışma alanıdır. Yemekler, dualar, fıkralar, hikâyeler ve müzik, tek bir ritüel içinde yaşar.

Her mecliste *"sıra sahibi"* vardır; her gece birinin evinde toplanılır. Gecenin ilerleyen saatlerinde birisi gazele kalkar. İşte Bedih'in ustalığı bu anlarda parlardı. Gözlerini kapatır, nefesini derin alır ve yavaşça başlardı:

"Bir gönül yandı ki, sorma..."

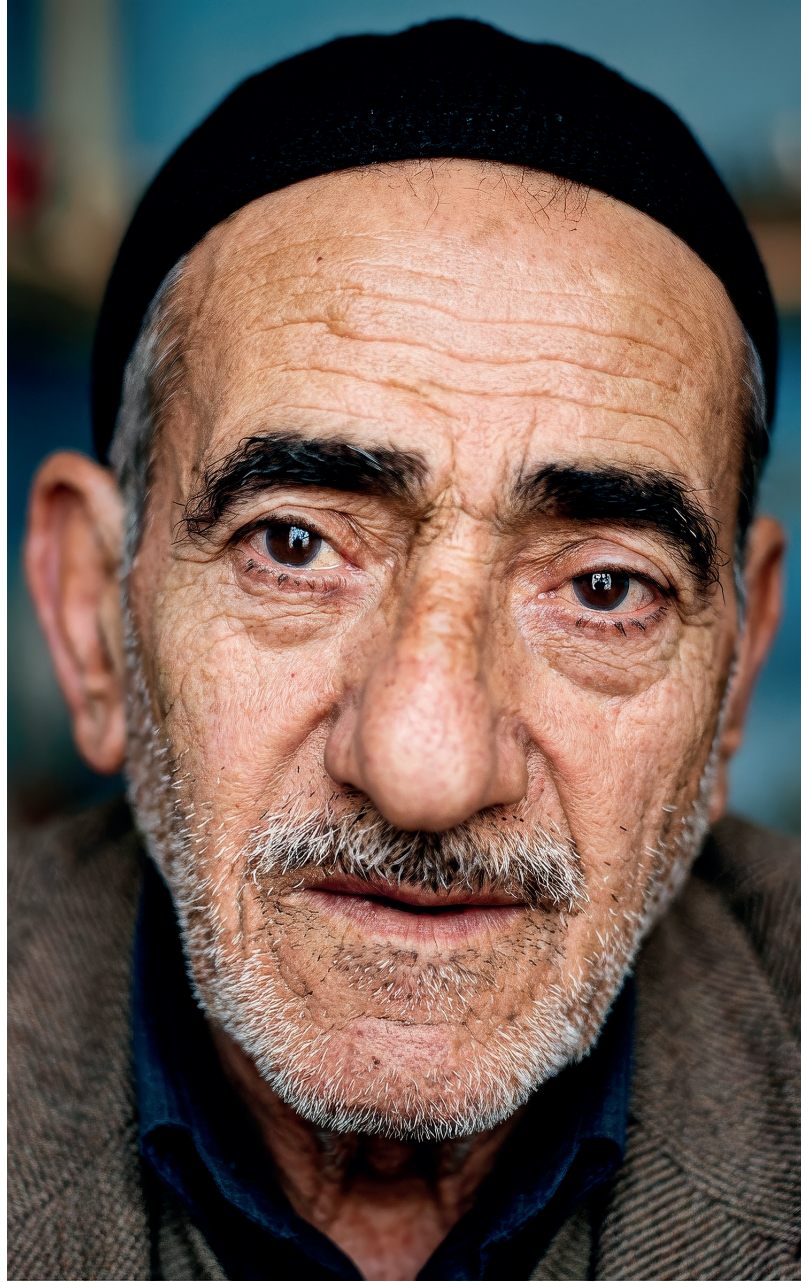
O anda mecliste kimse konuşmazdı. Gazelin ilk beytiyle birlikte, Urfa'nın bin yıllık sesi odada yankılanırdı. Bu atmosfer, modern konser salonlarında bulunamayacak bir sahiçilik taşırdı. Bedih, 1980'lerden sonra sıra gecelerini şehir dışına taşırdı. Önce plak ve kaset kayıtlarıyla, ardından televizyon programlarıyla bu geleneği Türkiye'nin dört bir yanına duyurdu. 1993'te İbrahim Tatlıses'in İbo Show'una katılması, 1996'da Yavuz Turgul'un Eşkiya filminde gazel okuması, onu ülke çapında tanınan bir simgeye dönüştürdü. Ancak o, şöhreti değil, meclisin ruhunu önemsemi. *"Ben sanatçı değilim, sıra adamıyım"* derdi.

Bedih'in Sesinde Şiir ve Mistik Duygu

Kazancı Bedih'in en ayırt edici yönlerinden biri, okuduğu gazellerdeki şiirsel derinliği hissedebilmesiydi. Onun repertuarında sıkça yer alan beyitler arasında Fuzûlî'nin *"Derdim bana derman imiş"* mısrası, Nâbî'nin *"Tükendi nakd-i ömrüm, dilde sermayem bir âh kaldı"* beyti ve anonim Arapça-Farsça mevlit parçaları bulunur. Bedih, bu dizeleri yalnızca makamla değil, kelimelerin duygusal ağırlığıyla söylerdi. Sesi, sanki kelimenin içinden geçerek anlamı yeniden inşa ederdi. Dinleyenler, onun gazellerinde *"aşk"*, *"ölüm"*, *"teslimiyet"*, *"sabır"* ve *"ilahi vuslat"* temalarını hissedirdi. Bu yönüyle, Bedih'in icrası sadece müzikal değil aynı zamanda mistik bir tecrübedir.

Mevlithanlık: Dua ile Gazelin Kesiştiği Yer

Urfa'da mevlit okumak, yalnızca dini bir görev değil; melodik bir sanattır. Kazancı Bedih, mevlitlerdeki ilahi bölümleri klasik makam düzeniyle, gazel havasında icra ederdi. Bu, Türkiye'nin diğer bölgelerinde pek görülmeyen bir uygulamadır. Bedih, *"Allah'a yakınlaşmanın yolu, güzel sesle duadır"* derdi. Onun mevlitlerdeki içten sesi, insanları ağlatır; sıra gecelerindeki hoyrat yorumları ise güldürürdü. Aynı ses, hem yasin

hem sevincin taşıyıcısıydı. Bu nedenle o, halk arasında *"iki dünyanın sesi"* olarak anıldı. Bir ayağı ibadette, bir ayağı sanna.

Sanatsal Üslup ve Teknik Özellikler

Kazancı Bedih'in yorumculuğu teknik açıdan üç başlıkta öne çıkar:

1. Makam Ustalığı:

Hicaz, Hüseyinî, Kürdi, Rast, Segâh ve Nihavend makamlarını doğaçlama biçimde birbirine bağlar; modülasyonlar arasında keskin geçişler yerine *"yumuşak kayış"* kullanırdı.

Bu teknik, Arap musikisinin seyir anlayışına benzer; bu da Urfa'nın Arap-Türk sentezini yansıtır.

2. Ritmik Esneklik:

Gazel, belirli ölçüye bağlı değildir. Bedih, nefesin uzunluğunu duyguyla belirler; bu, icrasına özgün bir ritim kazandırır. Dinleyenler, onun sesinde zamanın akışını unutturdu.

3. Söz–Makam Uyumı:

Her kelimeye karşılık gelen nota yoktur; Bedih için kelime notayı taşır.

“Aman” dediğinde nota değil, ruh yükselir.

Bu yönüyle Bedih, modern şarkıcılardan farklı olarak “şarkı söylemez”, “sözü söyler.”

Üçlü Ekol: Kahtalı Mıçe – Teslim Budak – Kazancı Bedih

20. yüzyıl Anadolu müziğinde üç güçlü damar vardır: Malatya-Arguvan uzun havası, Adıyaman-Kahta halay-uzun hava ekolü ve Urfa gazel-hoyrat geleneği. Bu üç damarın temsilcileri Teslim Budak, Kahtalı Mıçe ve Kazancı Bedih’tir.

Teslim Budak (1945–2001), acının ve yoksulluğun sesidir.

Kahtalı Mıçe (1953–2025), halkın coşkusunun.

Kazancı Bedih ise maneviyatın.

Üçü de “doğallık” ortak paydasında buluşur. Bedih’in farklılığı, sesin mistik bir tecrübe olarak yaşanmasıdır; gazel onun için duadır, seyirci onun için cemaat gibidir.

Sessiz Bir Veda

2003 sonbaharında verdiği bir röportajda şöyle demişti: “Sıra gecelerinde eskisi gibi ruh yok. Ben yoruldum, artık meclis kalmadı.” Bu cümle, bir dönemin kapanışını haber veriyordu. 19 Ocak 2004 gecesi, Urfa’daki evinde eşiyile birlikte sobadan sızan karbonmonoksit gazı nedeniyle hayata veda etti. Ertesi gün şehir, sessizliğe büründü. Urfa radyolarında, onun sesi gün boyu çaldı. “Bir gönül yandı ki sorma...”

Cenazesinde, mevlit okunmadı; herkes onun gazelinden bir beyit mırıldandı. Bu, bir sanatçının halk tarafından dualarla anılmasının en sade biçimiydi.

Günümüzde Kazancı Bedih’in Mirası

Bedih’in ardından, Urfa’da sıra geceleri büyük oranda turistik bir forma evrildi. Fakat onun kayıtlarda bıraktığı nefes, hâlâ bir öğretiler. Konservatuvarlarda “Urfa Gazelhanlığı” başlığı altında yapılan akademik çalışmalar, Bedih’in üslubunu örnek alır. Urfa Belediyesi her yıl ocak ayında kabri başında anma töreni düzenler; halk hâlâ “pirin nefesi geçsin” diyerek onun sesini dinler. Müzikologlar, Bedih’in sesini “tasavvufi drammatizm” olarak tanımlar. Modern popüler müzikte kaybolan içtenliği, o halktan aldığı gibi halka iade etmiştir. Bu nedenle Bedih, yalnızca bir icracı değil; bir kültürel simgedir.

Kazancı Bedih’in sanatı üç düzeyde okunabilir:

1. Müzikal Düzey:

Serbest ritimli doğaçlamalar, makamlar arası geçiş, nefesin bilinçli kullanımı.

Bu özellikler onu akademik olarak analiz edilebilir bir “söz-makam sentezi” haline getirir.

2. Edebî Düzey:

Klasik şiirin anlam dünyasını halka taşır.

Gazeldeki aşk, onun yorumunda dünyevi olmaktan çıkıp

metafizik bir hâle bürünür.

“Ayrılık” temasını okurken sesi hüznü değil, kabullenici-dir; bu da onu dervişvari kılar.

3. Toplumsal Düzey:

Bedih, halkın kendi iç sesidir.

Zanaatkâr kimliği, onu halktan koparmamış; tam tersine halkın sanata güvenini güçlendirmiştir.

Sanatını ticarileştirmeden yaşamış, bu yüzden “gerçek usta” sıfatını hak etmiştir.

Kültür, Hafıza ve Gelecek

Kazancı Bedih’in ardından bir boşluk doğdu. Bugün genç kuşaklar onun gazellerini YouTube’da dinliyor ama o meclis havasını yaşayamıyor. Bu, sadece bir sanatçının değil, bir kültürel biçimin kaybıdır. Sıra gecesi artık turistik bir gösteriye, gazel ise nostaljik bir kelimeye dönüşüyor. Oysa Bedih’in sesi hâlâ öğretebilir. Sözüün özüyle, sesin özünü ayırmadan yaşamak mümkün. Gelecekte yapılacak her müzik araştırmasının, onun kayıtlardaki nefesine dönüp bakması gerekir. Çünkü o nefes, bir dönemin değil, bir coğrafyanın vicdanıdır.

Kazancı Bedih, Türk halk müziğinde bir “okul”dur. O, Urfa’nın müziğini değil, ruhunu temsil eder. Bir kazancı dükkanından bir meclise, oradan bir filme uzanan yolculuğunda hiçbir zaman halktan kopmamıştır. Sesinin her titreşimi, Anadolu’nun kadim sabrının yankısıdır. Bugün bir Urfa akşamında rüzgâr taş duvarlara vurduğunda, o ses hâlâ duyulur:

“Bir gönül yandı ki sorma...”

Diskografi

1. Leyla – Bonus Müzik, 1998
  2. Urfa Sıra Geceleri Vol. 1–6 – Kervan Müzik, 1999–2002
  3. Ayağında Kundura – Özdemir Plak, 2002
  4. Klasikler Vol. 1 – Kılıç Müzik, 2003
  5. Kazancı Bedih ve Arkadaşları – 2023 (postum derleme)
  6. Kazancı Bedih ile Meşk – 2024 (dijital basım)
- Bu kayıtlar, Urfa müziğinin makam yapısını belgeleyen en kapsamlı arşivlerdir.

AHMET ZEKİ YEŞİL İSTANBUL

Türk sinema tarihinin önemli oyuncularından biri olan Kemal Sunal 25 yıl önce, 3 Temmuz 2000 günü aramızdan ayrıldı. Bir oyuncu/sanatçı kendi döneminde çok sevilir, ilgi görebilir. Ancak bu sevgi ve ilginin kuşaklar boyunca sürmesi pek alışık olduğumuz bir durum değil. Kemal Sunal 70'li yıllara damgasını vuran bir sanatçı. Filmleri 50 yıl sonra bile izlenmekte ve bugün de kendisinden söz edilmekte. Filmlerinin defalarca izlenmesine karşın aynı keyfi vermesi, sıradan bir izlenme alışkanlığı olmasa gerek. Bu nedenle *"Türk halkı, üç kuşağı birleştiren Kemal Sunal'ın filmlerinden neden bıkmadı?"* ve *"Kemal Sunal neden çok sevilir?"* gibi sorular gündemden düşmedi. Bu konuda çok şey söylendi, çok şey yazıldı. Peki, bunun sırrı çözüldü mü? Öyle görünüyor ki Kemal Sunal filmleri üzerinde düşünmeye ve filmlerindeki ince noktaları aramaya devam edeceğiz.

Kemal Sunal izleyicinin karşısına kimi zaman Apti, kimi zaman da Şakir olarak çıktıysa da en çok Şaban karakteriyle sevidi. Bilindiği gibi bu ad, *"Hababam Sınıfı"*nda canlandırdığı *"İnek Şaban"* karakterinden geliyor. Şaban, konuşma tarzı ve kendine has tavırlarıyla halktan biriydi. Saf görünüşlüydü ama o saflığının altında temizlik ve dürüstlük yatıyordu. Kurnazdı. Güler yüzlüydü, gülüşünde bir hınzırlık vardı. Nasrettin Hoca gibi komik ve hazırcevaptı. Köyde bir maraba veya yanaşma; şehirde ise kapıcı, seyyar satıcı, bekçi ya da mahallenin çöpçüsüydü. Köyde ağalardan, şehirde halkı ezenlerden hesap soruyor; filmin sonunda saflığı ve temizliği sayesinde hep kazanan taraf oluyordu. Bu nedenle geleneksel Türk mizahının yeni kahramanı oldu. Tabii, saf ve temiz kalpleriyle çocuklar da onu çok sevdi. Öyle çok sevidi ki Kemal Sunal'ı yolda gören

hayranları *"Şaban"* diye sesleniyordu. Kemal Sunal, *"Şaban"* adıyla ilgili bir anısını şöyle anlatmıştı: *"Firma yanlışlık yaptı. Filmin adım Niyazi. Filmin adının 'Atla Gel Niyazi' olması lazım. Afişler, lobiler hepsinde 'Atla Gel Şaban' oldu. Seyircilerden bir kişi çıkıp da 'Filmdeki adın Niyazi, afişte Şaban' demedi."*

İletişim bilimci ve sosyolog Prof. Dr. Ünsal Oskay'a göre Kemal Sunal, Nasrettin Hoca çizgisini takip ediyordu. Yüksek lisans tez danışmanı Prof. Dr. Şükran Kuyucak Esen

tarafından da *"Bu çağın Nasrettin Hocası"* olarak tanımlandı. Filmlerinde hakaret, küfür ve cinsellik gibi unsurlar yoktu; tüm aile fertleri birlikte izliyordu. Kemal Sunal çok sık kullandığı *"Eşekoğlueşek"* kelimesi hakkında *"Ben bunu küfür olarak görmüyorum. Biz sevdiğimiz insana da, kızdığımız insana da bu kelimeyi kullanmıyor muyuz?"* şeklinde konuşmuştu. O sadece güldürmedi; düşündürdü, sorgulattı. Çünkü filmlerinde toplumsal yaralar ve eşitsizlikler komik bir şekilde ele alınıyordu. Zaman zaman mevcut düzene gönderme yapılıyor; kan davası, töre cinayeti ve üfürükçülük gibi bazı uygulamaların yanlışlığı vurgulanıyordu. Karakterler gündelik hayattan seçildiği için çok gerçekçi. Yoksul ve ezilen insanlar,

Kemal Sunal'ın filmlerinde kendisini gördü. Gerçek hayatta yapamadıklarını Şaban yapınca mutlu oldu. Bu kapsamda Kemal Sunal filmleri, bir başarı öyküsü özelliği de taşır. Bu filmler Kemal Sunal'ın ifadesiyle *"Feodal değerlerden koparak kente gelmiş, ama endüstriyel değerleri benimseyememiş, yani iki arada bir derede değerler sistemi arasında sıkışıp kalmış insanı anlatıyor. Bu sıkıntılar çerçevesinde yaşanan gülmünçlükleri aktarıyor. Ama aynı zamanda doğru yolu, güzelliği, saflığı, dostluğu, aşkı aramaktan vazgeçemediği için sonunda başarıyı yakalayan tiplerdir Kemal Sunal'ın canlandırdıkları."*

BU ÇAĞIN NASRETTİN HOCASI

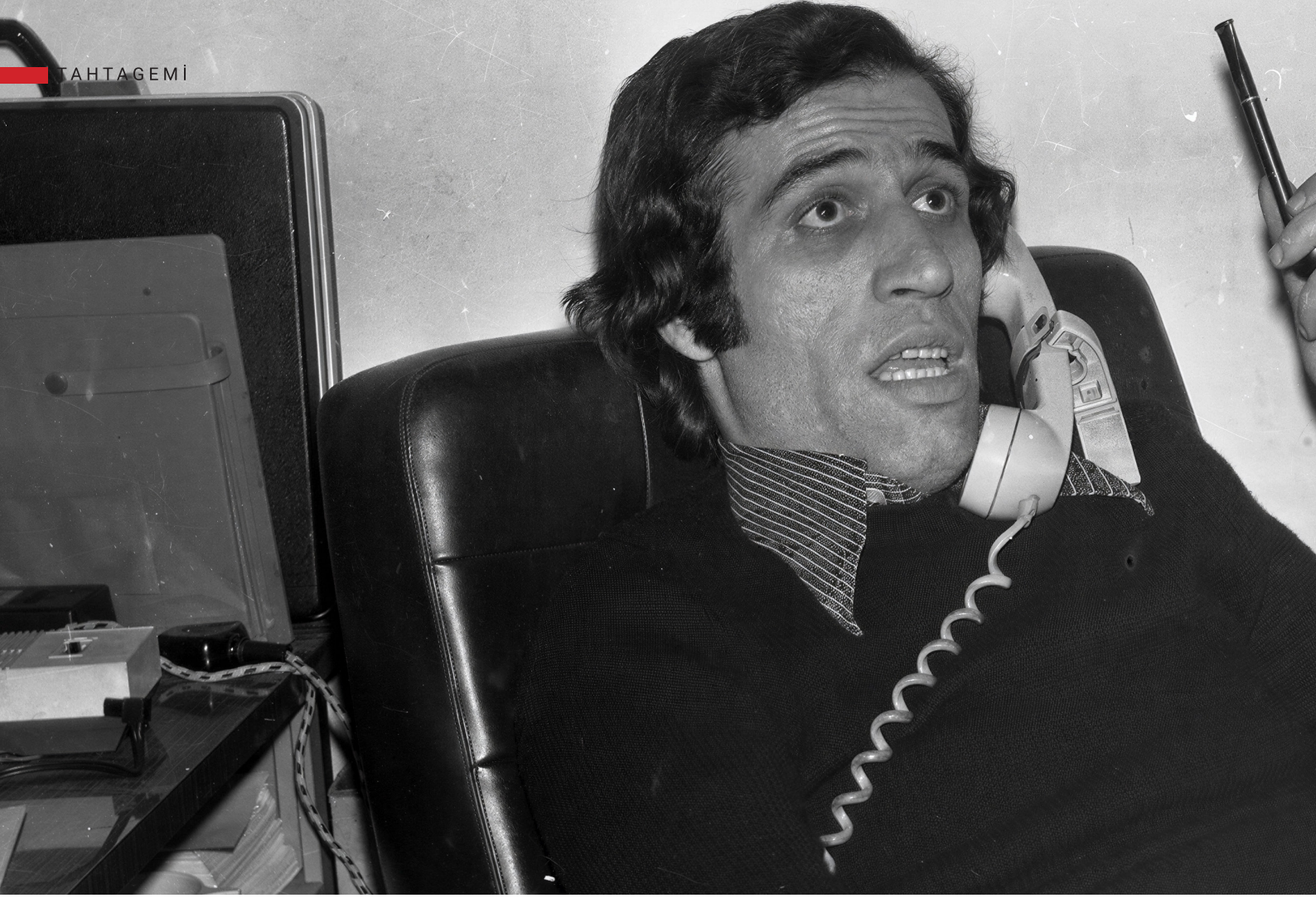
Kemal Sunal

Kemal Sunal medyada görünmekten hoşlanmıyordu. İş ile evi arasında bir hayat kurmuştu. Filmlerinin aksine az ve öz konuşan, sade yaşamayı seven bir kişiliğe sahipti

Kemal Sunal medyada görünmekten hoşlanmıyordu. İşi ile evi arasında bir hayat kurmuştu. Filmlerinin aksine az ve öz konuşan, sade yaşamayı seven bir kişiliğe sahipti. Fenomen olmasına rağmen gerçek kişiliği ve mazbut yaşamı hakkında, yakın çevresi dışında bilgisi olan yoktu. Bu nedenle günlük yaşamda Kemal Sunal'dan Şaban performansı bekleyenler hayal kırıklığına uğradı. Çünkü o, *"Ben oyuncuyum"* diyordu. Şaban ise filmlerindeki bir karakter... Futbol antrenörü Yılmaz Vural, Almanya'da bulunduğu dönemde rol aldığı 1983 yapımı *"Gurbetçi Şaban"* filminden söz ederken bu konuya değinmişti: *"Otele gittim, Kemal Abi'yle tanıştık. Komedyen ya, ben espri yapacak sanıyorum. Ama devlet memuru gibiydi. Suratı hiç gülmezdi."*

90'lı yıllarda özel televizyonlar ve internet, 2000'li yıllarda ise sosyal medya hayatımıza girdi. Böylece kitle iletişim araçları gelişti/yaygınlaştı. Bunun sonucunda Kemal Sunal'ın görünürlüğü arttı. Filmleri televizyonlarda tekrar tekrar gösterildiğinden hem filmleri hem de filmlerin replikleri izleyicilerin hafızalarında yer etti. *"Bay Kamber"*, *"Şaban ile Şirin"* ve *"Şaban Askerde"* gibi dizilerde oynamışlığı da var. Bu durum, yeni kuşağın Kemal Sunal'ı yakından tanımasını sağlarken, Kemal Sunal sevgisi artarak devam etti. Kemal Sunal gördüğü bu ilginin nedenini halkın arasından gelmesine ve sırtını halka dayamasına bağlıyordu. Ve halkını hiç yanıltmadı... 80'li yıllarda Antalya'dan bir inşaat firması, Kemal Sunal'ın

reklam yüzü olmasını istemişti. Karşılığında ise yapacakları evlerden birini teklif ediyordu. Kemal Sunal teklifi kabul etmedi. Gerekçesini ise eşi Gül Sunal'a şöyle açıkladı: *"Yarın bir gün bu evler yıkılırsa ve insanlar ben reklamında oynadığım için bana güvenip o evleri almış olursa, ben vicdanıma nasıl hesap veririm öyle bir durumda."*

Kemal Sunal'ın bazı filmlerinde Atatürk vurgusu da dikkat çeker. Bunlardan bi'tanesi var ki değinmeden geçemeyiz. *"Köyden İndim Şehre"* filminde dört kardeş sırtında bir çuval altın ile Ankara'ya gelir. O gün 30 Ağustos törenleri yapılmaktadır. Binalara bayraklar ve Atatürk posterleri asılmıştır. Kemal Sunal, ülkenin kurucusunun posterini görünce içten bir şekilde *"Canım"* der. Bu filmde bir sahnedir ancak gerçek hayatta yaşadığı daha anlamlıdır. *"10 Kasım"* doğumlu olan Kemal Sunal, *"Atam'ın vefat ettiği günde doğum günü kutlayamam"* diyerek yaş gününü 11 Kasım'da kutluyordu. *"Güldür Güldür"* adlı programda bir seyircinin anlattığı Atatürk anısı da ilginçtir: *"Cebimde 20 lira vardı. 'Kemal abi buna bir imza atar mısın?' dedim. 'Atatürk'ün resminin olduğu kağıda imza atmam kardeş, git bana kağıt getir' dedi."*

Bilgi sahibi oldukça ve tanıdıkça Kemal Sunal'ı daha çok sevdik. Yoksul mahallelerde yardım dağıttığını öğrenince çok duygulandık. Emel Sayın, ölümünden sonra bir televizyon programında anlatmıştı: *"Mavi Boncuk filmi çekiyoruz. Bir gün setten çıktık, eve gidiyoruz. Kemal benden önce çıktı. Her-*

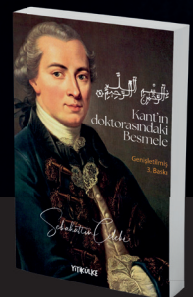
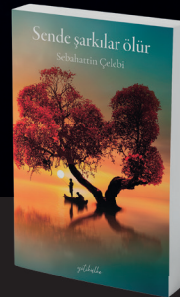

kes yevmiyesini almış. Taksiyle, kendi arabasıyla giden gitti. Baktım Kemal yürüyerek gidiyor, üç kilometre var gideceği yere. Her gün yürüyerek gidip geliyor, merak ettim nereye gidiyor bu adam böyle diye. Uzun süre yürüdü, sonra bir bankta yatan adamı kaldırdı. Bir şeyler konuştular, sonra cebinden para çıkarıp verdi. Şaşırmıştım, ardından biraz daha ileride bir lokantaya girdi, bir şey yemeden çıktı, oraya da para verdiğini görmüştüm. Bıraktım takibi, banktaki adama yaklaştım, 'Tanıyor musunuz o az önce size para veren adamı?' dedim. 'Adını bilmem, sormam da, her gün para verir bana...' dedi. Teşekkür ettim, az ilerideki lokantaya gittim, 'Az önce gelen beyin borcu mu var size?' dedim, tanımadılar beni. 'Kemal abi'nin mi, yok hayır bize her gün evsizler uğrar, yemek yediririz. O da sağ olsun, onların yemek masrafını öder' dedi. Ertesi gün Kemal'in yanına gittim, 'Sen ne güzel bir adamsın ya...' dedim, ne olduğunu anlayamadı, sarıldım ağladım. 'Ölme sen benden önce' dedim, dinletemedim..."

Milyonların sevgilisi Kemal Sunal, güçlü bir sinema kişiliği yaratmakla kalmadı; Türk mizah tarihinde kendine ayrı bir yer edindi. Bu başarısında oyunculuğunun yanı sıra senaryo ve oyunculukların uyum içerisinde olması da elbette önemli bir etkidir. Ancak daha da önemlisi iyi bir insan, iyi bir vatandaş olmasıydı. İyiliği ve dürüstlüğüyle topluma örnek oldu ve umut verdi. Onu hep gülüşüyle hatırlayacağız. Saygı ve özlemle anıyoruz...

Sebahattin Celbi

Yakında

Yakında

f sebahattin.celebi

X scelebi

t sebahattin.celebi

ig sebahattin.celebi

@scelebi

celebi@celebi.de

İPEK HALVURT EDİRNE

Sizce fotoğrafı anlamak için fotoğrafçı olmak zaruri midir? John Berger'in *"Bir Fotoğrafı Anlamak"* kitabı eşliğinde **Tahta Gemi** Dergisi'nin bu sayısında, fotoğraf üretimi-fotoğraf yorumu-felsefe ilişkisine dolaylı olarak değineceğim. Fotoğrafı yorumlama yanında fotoğraf üretiminde çok önemli unsur olan fotoğraf-edebiyat etkileşiminden de kısaca bahsedeceğim. John Berger'e göre edebiyat sanatı, fotoğrafa öyle bir içerik kazandırır ki yorumcu ya da Berger'in deyimiyle hikaye anlatıcısı olan yorumcu, o fotoğrafı daha da değerli hale getirmektedir.

Değerli okuyucularım, bu süreç tek yönlü değil, çift daha doğrusu çok yönlü işleyen bir süreçtir. Tabii bu anlama sürecinde, fotoğrafın bağlamı, konusu, fotoğrafçının kimliği, yaşamdaki duruşu, imza attığı işlerin nitel (*niceliğinden ziyade*) kalitesi de önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda kitapta yer alan makalelerin büyük bölümünde Eugene Smith, Paul Strand, Martine Franck, Andre Kertesz, Henry Cartier-Bresson gibi fotoğraf tarihinin önemli isimlerine ve çalışmalarına yer verildiği görülmektedir.

Gördüklerini kendi anladığın anlamıyla izleyiciye aktarmak, onun da anlamasını sağlamak ve fotoğrafa dokunabilir sosyal içerik kazandırmak (*kurgusal, kavramsal, "her şey gerçekten sanal, her şey gerçekten gerçek" yaklaşımıyla tasarlanan, büyüklü gerçeklik anlayışıyla kurgulanan ve tabii ki o an fotoğraflarında yorumlama işi daha da zordur*) teknik anlamda yapılan kritikten çok daha zordur. Çünkü fotoğrafçıyla da onun çektiği nesne-öznelerle özdeşleşecek geniş bir frekans aralığının olması şarttır. Bunun olabilmesi ise her şeyi yokmuşçasına sorgulamak, okumak ve deneyimlemekten geçiyor. Nihilist hatta septsizizm tarzı yaklaşım *"ne bu tam olarak doğru ne bu tam olarak yanlış"* yaklaşımına ulaşmamızı, duruma göre doğru yaklaşımı kazanmamızı, farklılıkları ve algılama farklılıklarını görmemizi sağlar. Bu yaklaşım bizim düşünme alışkanlığı diye de tabir edilebilen, disiplinli çalışmayla kazanılan bir tarz kazanmamızı sağlar.

John Berger, bu noktada fotoğrafın hikayesi ya da fotoğrafa içerik kazandırma konusunda son derece çarpıcı bir tespitte bulunuyor ki bu tespit, özellikle yaşam fotoğrafçılığı artık bitti mi tartışmalarının bir boyutuna da dikkatimizi çekiyor.

Berger'in deyimiyle *"Fotoğraflar kendi başlarına bir öykü anlatmazlar. Anlık görünümleri saklarlar. Şimdi alışkanlıklarımız bizi bu türden bir saklamanın yaratacağı sarsıntıya karşı koruyor."*

Bir fotoğrafı anlamak için, sanılanın aksine, fotoğrafçı olmanız gerekmiyor, bir fotoğraf ustasına ya da otoritesine de ihtiyacınız yok. Çünkü bir fotoğrafı anlamak, kendini ve yaşamı anlamaktan geçiyor. Hepsi birbirini besleyen, birbirini tetikleyen, birbirini zenginleştiren alanlar. Bu gibi durumlarda kendi icat ettiğim bir cümleyi buraya koymakta hiçbir sakınca görmüyorum: *"Mozart'ı anlamak için Mozart olmak gerekli değildir."* Edebiyat, resim, müzikte olduğu gibi, fotoğraf alanında da fotoğraf yaşamdan besleniyor, yaşam da fotoğraftan. Bu gerçeğin altını sık sık çizen John Berger'in, Martine Franck ya da Sebastião Salgado gibi fotoğrafçılarla yaptığı söyleşileri okuduğunuzda fark edeceksiniz ki, fotoğrafla nefes alıp veren bu insanlar, fotoğraftan çok yaşamı konuşuyorlar. Berger, Martine Franck'ın fotoğraflarına dair fotoğrafçı ile gerçekleştirdiği karşılıklı faks yazışmalarında, Franck'ın *"Mutlu musun?"* sorusuna verdiği yanıtta fotoğraf ve yaşam ilişkisini muhteşem biçimde özetler:

"Mutlu muyum? Mutluluğun bir hal olduğuna inanmıyorum aslında. Mutsuzluk olabilir ama mutluluk, doğası gereği, anlıktır. O an birkaç saniye sürebilir, bir dakika, bir saat, bir gün ve bir gece, ancak bir hafta böyle gitmesinin mümkün olabileceğini düşünmüyorum hiç. Mutsuzluk ekseriya uzun bir roman gibidir. Mutluluk fotoğrafa benzer daha çok!"

Bu noktada burada sormamız gereken sorulardan biri de ülkemiz fotoğrafı anlama sürecinin neresinde? Fotoğraf ekipmanı satan dünyaca ünlü firmalar için yüksek satış rakamlarından dolayı önemli bir yeri var Türkiye'nin. Keza uluslararası yarışmalarda bol ödüllü fotoğrafçı sayımız da azımsanmayacak kadar çok. Oysa fotoğraf ile ilgili dergi ve kitap satışlarımız ekipman satışları ile yarışacak düzeyde değil.

Berger'in Salgado ile yaptığı nefis söyleşide Salgado şöyle diyor: *"İnanıyorum ki, içinde bulunduğumuz zamanlarda insanları kıskırtarak bir tartışma açmak, bir fikir hareketi yaratmak, sorular sormak gibi sorumluluklarımız var."* Bu noktada TIME dergisinin genç liderler, kadın liderler, aktivist liderler yazı dizilerinde kullandığı düşündürücü ve dürtücü kapak fotoğraflarını hiç takip ettiniz mi? Özenle seçilen kapak fotoğraflarının insanları sarsma ve düşünme ivmesi kazandırmada ne kadar önemli bir rol oynadığını hepimiz bilmekteyiz.

Elbette tüm bu sorumlulukları taşıyan, Türkiye fotoğrafının gelişim ve yaygınlaşmasına büyük katkılar veren çok değerli fotoğrafçılarımız var. Elbette onlar sayesinde umutluyum. Berger'in *"Bir Fotoğrafı Anlamak"* kitabının sonlarına doğru şu cümleler çok etkileyici: *"Yakın çekim, istatistiklerin tam zıddıdır. Fotoğrafçının öznelerine karşı duyduğu sev-*

"Mutluluk anlıktır"

Bir fotoğrafı anlamak için, sanılanın aksine, fotoğrafçı olmanız gerekmiyor, bir fotoğraf ustasına ya da otoritesine de ihtiyacınız yok. Çünkü bir fotoğrafı anlamak, kendini ve yaşamı anlamaktan geçiyor.

Ara Güler, Halikarnas Balıkçısı'nın çevresel portresi, Bodrum, 1973

giyse, hayırseverliğin zıddı. Cömertlikten daha yoğun itkiler vardır. Her şeyden önemlisi tanınmaktadır." *"Tanınmak"*. Bu aforizmayı, bir fotoğrafçı olan Moyra Peralta'dan bahsederken söylüyor. Cömertlik değil tanınmak diyor: Uzakta durup iyi niyetli olmakla yetinmemek, yaklaşmak ve paylaşmak. Dünyayı fikirlere sığdırmak değil, dünyanın içinden fikirler çıkarmak.

Berger düşündüklerini yaşayışına yansıtma özelliği ile de diğer fotoğraf eleştirmenlerinden ayrışır. Onun gibi fotoğrafçı olmadığı halde fotoğraf üzerine yazmış diğer üç önemli yazar Walter Benjamin, Roland Barthes ve Susan Sontag'da bulacağımız çarpıcı ifadeler yoktur. Ancak Berger'in yazılarında hep şaşırtan bir biçimsel çeşitlilik ve zenginlik deryası vardır. Bu çeşitliliğin, *"Bir Fotoğrafı Anlamak"* kitabında rastlanabilecek en iyi iki örneğinden biri, Berger'in fotoğrafçı Martine Franck'ın *"Bir Günden Öbürüne"* isimli kitabına yazdığı, Franck'la aralarında geçen faks yazışmasından oluşan sunum metni, diğeriyse Henri Cartier-Bresson'la yaptığı, tırnak işaretetsiz, dolayısıyla kimin neyi söylediğinin yer yer belirsizleştiği ve bu sayede konuşmanın, beraber düşünmenin ve Berger'in *"tanınmak"* dediği şeyin doğasını gösterebilen söyleşi. Berger'in düzyazısının yanıltıcı tekdüzeliğinde bu gayret ve arzu gizli.

Fotoğrafçılığın önemli prensiplerinden biri olan sadeleştirme ve güçlendirmeyi Berger şu şekilde anlatıyor:

"Fotoğraf, görünümünden alıntı yapar; ancak alıntı yaparken bu görünümü basitleştirir. Bu basitleştirme onların görünümünü artırabilir. Her şey seçilen alıntının niteliğine bağlıdır."

TIME kapak fotoğrafı, Yılın Kişisi, Greta Thunberg'in portresi, İklim Aktivisti, 2019

İşte tam da bu sebeple fotoğrafı anlayıp yorumlayanların devreye girerek fotoğrafın anlam ve içeriğini ortaya çıkarması ve fotoğrafın değerini ortaya çıkarması gerekiyor. İki boyutlu bir düzlemde yaratılan fotoğraf yorumlanmadıkça, iç içe geçen aynalar misali birbirini açan öyküleri anlatılmadıkça, sürece, toplumsal belleğe taşınmadıkça, fotoğraf arşivde unutulmaya yüz tutar. Berger gene de yaşadığı sürede başarısının tadını çıkarabilmiş, çalışmaları, anıları seçki olarak derlenmiş, kendisiyle ilgili olarak pek çok kayıt tutulmuş, bu kayıtlar yayınlanmış, kitapları basılmış, sanat eleştirmeni olarak kabul edilmiş, cömertliğinin savurganlığa dönüşmesine izin verilmemiştir.

KİTAPTAN ÇIKARSAMALAR

Neden John Berger'i bu kitabıyla tanıtmaya ihtiyaç duydum? Özellikle bu kitabı, fotoğrafa içerik kazandırarak yeni aforizmalar, kuramlar yaratma konusunda John Berger'in sarf ettiği olağanüstü emeği anlamamı sağladı. John Berger'in düşünceleri ile kendini ifade ettiği tarzı, eylemleri birbirini onaylar tarzda tutarlıdır. Olgunlukla taçlanan bilgiye sahip olması eserlerinde açıkça hissediliyor. Berger benim için her zaman büyümeye çalışan bir çocuk gibidir. Röportajlarını okuduğumda veya izlediğimde aklımda kalan Berger'in anlattıklarından çok canlılığı, zindeliği, uyanıklığı, dipdiri heyecanıdır. Berger'in entelektüel çocuksuluğu, onun *"bilinçli cehalet"* tavrına da işaret etmektedir. Berger diyor ki:

"Kamera görüşüşlerin yarım kalmış dilini tamamlar ve

Foto: Shutterstock.com

yanlış anlaşılması mümkün olmayan anlamı ele verir. Böyle bir durumda kendimizi bir anda evimizde, (tanıdık) görüntülerin arasında hissederiz, sanki evimizde kendi ana dilimizde konuşuyormuşuz gibi...”

Ara Güler’i de işte tam bu sebepten ötürü sevmiyor muyuz?

Berger’in yazılarından oluşan bu kitapta, Berger fotoğraflara (*bizim tanımadığımız insanların fotoğraflarına*) tarihsel, sınıfsal ve toplumsal bir açıdan bakmamızı sağlıyor. Fotoğrafların farklı işlevlerinden de bahsediyor. Mesela hafızayı canlı tutuşlarından... Mesela hükümetler tarafından propaganda araçları olarak kullanılışlarından... Aynı zamanda diğer yazarlarla mektuplaşmaları, diğer fotoğrafçıların hayatlarını ve resim tekniklerini anlatır. İster istemez işin içine mektuplar, şairler, ressamlar, fotoğrafçılar girince ve tüm bu sanatların birbirlerinden ne kadar beslendiği hatırlatıldıkça bu beni yeni bağlantılar kurmaya itti. Yazma konusunun Berger için aynı zamanda kaçış, sığınış ve kendisini ifade etmesinin en etkili yolu olduğunu düşünenlerdenim.

HER ŞEY İNSANI SEVMEKLE BAŞLAR

Berger’i 2 Ocak 2017’de ebediyete uğurladık. Berger dünyayı kendisine açan veya kendini dünyaya açan biriydi. Eskiden evlere ziyarete gidildiğinde eve gelen konuklara aile üyelerinin bulunduğu fotoğraflardan oluşan albüm gösterilirdi. Bu albüm şimdiki gibi neredeyse sınırsız anların kolay tüketildiği ve unutulduğu fotoğraflardan değil, belki teknik ve kompozisyon bakımından olağanüstü olmasalar da yaşanmışlıklarla, hikayeleriyle anlam ve değer kazanan fotoğraflar olduğu için herkes bu albümü gururla gösterirdi. Bu albümün en sevdiğim tarafı da ebeveynlerin gençlik ve çocukluk fotoğraflarını görebilme şansına erişmektir. John Berger’i anlamak için onlarca röportajını, anılarını ve özellikle de Türkiye’de

bıraktığı anılarını okudum. Türkiye’deki anılarında, Türk edebiyatının öykü alanında baş yapıtlarını sunan Sait Faik Abasıyanık’a hayran olduğunu öğrenince Berger’e olan hayranlığım arttı. Çalışma yöntemindeki ortak benzerlikler beni şaşırttığı kadar heyecanlandırdı.

Türkiye’nin yetiştirdiği önemli yazarlardan biri olan Sait Faik Abasıyanık, aramızdan ayrılışı 72 sene olmuş (*Ölüm Tarihi: 11 Mayıs 1954*). Sait Faik başyapıtlarında, öyküyü olaydan ayırmıştır. Bu yönünde, tıpkı fotoğrafçılıkta özellikle yaşam fotoğrafçılığında olduğu gibi, onun gerçeği ya da durumu bir anlatıcıdan, kendi “ben”inden geçirme eğiliminin de büyük payı olmuştur. Ona göre her şey insanı sevmekle başlar. Bazı öykülerinde kullanmayı tercih ettiği şiirsel anlatımı, o “ben” evrensel insan duygularına yoğunlaşarak, insanlığın tüm çelişkilerine, bunalımlarına hayat vermesini sağlamıştır. Eğer bir yaşam fotoğrafı şiirsel anlam ve insan duyguları ile yoğunlaşmışsa toplumsal belleğin oluşturulmasında çok önemli katkılar sağlamaktadır. Sait Faik, toplumsal düzenin çirkinlikleri, sahtelikler, adaletsizlikler karşısında direnen insanın yalnızlığını billur anlatımıyla okuyucuna sunmuştur. Öykü, roman ve şiirlerini yaşamın hakkını vermek için yazmıştır. Sıradan insanlar, işsizler, hamallar, balıkçılar, sokak kadınları, kimsesiz çocuklar, emekçiler ve küçük burjuvalar onun insanlarıdır. O bu insanlarda “evrensel insanı” yakalamıştır.

Ayrıca fotoğraf-edebiyat arasındaki etkileşimi somut bir şekilde anlatan Ara Güler’in “*edebiyatçı arkadaşım*” dediği Sait Faik’i anlattığı yazısı ile Yapı Kredi Yayınlarından çıkan, Ara Güler tarafından kaleme alınan, “*Yüz-Ara Gülerden Yazar Fotoğrafları*” isimli kitabı edinmenizi özellikle tavsiye ediyorum. Sait Faik, “*Karanfiller ve Domates Suyu*” isimli hikâyesinde kahramanını şöyle konuşturur:

“Kitaplar, bir zamanlar bana, insanları sevmek lazım geldiğini, insanları sevince tabiatın, tabiatı sevince dünyanın

sevileceğini, oradan yaşama sevinci duyulacağını öğretmişler.”

”Onu gördüm mü toparlanıyor; hayret, sevgi ve saygıyla bakıyorum. Koca yaylamızın üzerinde böyle milyonlarca insan bulunduğunu düşünüyorum. Yine dünya yuvarlağı üzerinde böyle milyonlarca insanın turnakları, nasırları, çirkinlikleri, tek gözleri, tek kollarıyla bir ejderhayla kavgaya etmek için bekleştiklerini düşünüyorum.”

Bu noktada evrensel düşünceyi çok iyi anlatan romancı Balzac’ı anımsadım:

”Asalet insanlardan çoktan kalktı. Ama o tuhaf kelime ne tüccar evlerine, ne kasap, ne komisyoncu karılarına, ne lokantacı suratlarına, ne büyük apartmanlara, ne de büyük orospura, büyük insanlara geçti. Asalet, ümitlerimize, hüznülerimize, yalnız fakir insanların ümitlerine, facialarına gelip kondu. Onu ne okumuş suratlarında, ne kitaplarda, ne eşyada, ne de hareketlerde aramamalıyız beyhude.”

İşte bu ironik tespiti yapıp, gene de ümitlerini koruyup üretime geçenler ayrıcalıklı insanlardır. Çünkü başarılı olmak da kendini anlatmak da insan olmak da insan kalmaya çalışmak da artık zorlaşmıştır. Birilerinin de detayları, fake edilmeyenleri görüp anlatması gerekiyor.

Bu noktada Sait Faik’in ”Bir Bahçe” isimli öyküsü disiplinli bir yaşam fotoğrafçısının çalışma yöntemini hatırlatması bakımından birden aklıma geliverdi.

”Bir şehirde senelerce oturulur. Bıkılır. Usanılır o şehirden; her yerini gördüm, tanıdım sanılır. Ama daha ne görülmedik

insanları, ne görülmedik sokakları, her gün önünden dört beş defa geçtiğiniz halde iyice göremediğimiz binaları vardır. Birden kafanızı kaldırır; ben bu binanın, sırtında böyle insan büyüklüğünde heykeller taşıdığını bilmezdim, deyiverirsiniz.”

İngiliz yazar, sanat eleştirmeni, düşünür ve ressam John Berger dünyayı da, Türkiye’yi de çok iyi tanıyordu. İnsanları utandıracak kadar alçakgönüllü, hayata temas eden, doğru işi, doğru insanı savunan insandı. Latife Tekin, Murat Belge, Cihat Burak, Can Yücel, Mehmet Ulusoy, Cevat Çapan, Tomris Uyar gibi sanatçı, akademisyen olan, kitaplarını basan yayınevi sahipleriyle olan anılarını mutlaka okuyun. Sadece entelektüel değildi (Resamlığı yanında, şiir ve ödül kazanan roman yazdığını, belgesel ve sinema çektiğini de biliyorsunuz zaten). Bilgi birikimini, hayata dokunan deneyimlerinin süzgecinden geçiren biriydi. Düşüncesini neredeyse çalışmasında duyacağınız bir insandı. Berger’in çekilen fotoğraflarına baktığınızda çok güzel güldüğünü fark edeceksiniz. Berger’e göre gülmek bir tepki değil katkıdır. Hiç kuşkusuz hiçbirimiz mutlu değiliz, hatta acı çekiyoruz ama mutlu olmak için çabalıyoruz, umut etmekten vazgeçmiyoruz. Kaç kişi hayıflanmadan emek sarf ediyor? Dünyaya verdiklerimizi aşk yaşıyormuş gibi paylaşmayı hangimiz tam anlamıyla istedik ve yaptık? Berger’in yazılarından oluşan, keyif verdiği kadar yaşama ve fotoğrafa dair okuru derin düşünce ve sorgulamalara yönelten bir kitabını daha bitirmenin hazzı ile, fotoğrafa ve fotoğrafın gücüne daha çok inanıyorum.

Bei Amazon erhältlich

Atatürk'ün Son Beş Günü: Bir Liderin Vedası “Aleyküm selam”

8 Kasım'ın öğleden önceki saatlerinde, Atatürk'ün şuur durumunda kısa bir açılma oldu. Tam koma haline girmeden önceki bu son bilinçli anlarda, yanında bulunanlardan biri -bazı kaynaklara göre yaveri Celal Bey, bazılarına göre ise hizmetçilerden biri- “Paşam, selamün aleyküm” diye hitap etti. Atatürk, son derece zayıf ve neredeyse duyulmayan bir sesle, “Aleyküm selam” diye yanıt verdi. Bu, onun söylediği bilinen son anlamlı sözlerden biri oldu. İslami selamlaşma geleneğinin bu karşılığı, bir müslümanın son nefesine kadar inancının gereklerini yerine getirdiğinin sembolik bir ifadesiydi.

Kasım 1938'in soğuk rüzgârları Boğaz'ın sularını hırpaladığı o günlerde, Dolmabahçe Sarayı'nın koridorlarında ağır bir sessizlik hâkimdi. Saray'ın üçüncü katındaki yatak odasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, hayatının son saatlerini yaşıyordu. İki yılı aşkın süredir karaciğer sirozu hastalığıyla mücadele eden Atatürk'ün durumu, Kasım ayının ilk günlerinde kritik bir döneme girmişti.

Hastalığın Kökenleri

Atatürk'ün sirozunun kökeninde, uzun yıllar süren yoğun çalışma temposu, düzensiz beslenme alışkanlıkları ve ne yazık ki alkolün aşırı tüketimi yatıyordu. Kurtuluş Savaşı'nın yorucu yılları, ardından genç cumhuriyetin temellerini atma mücadelesi bedenini yıpratmıştı. 1937 yılının sonlarında başlayan belirtiler giderek ağırlaşmış, gözlerinin beyazındaki sarılık, karın bölgesindeki şişlik ve yorgunluk hissi artık gizlenemez hale gelmişti.

Tedavisi için dönemin en ünlü hekimleri İstanbul'a getirildi. Fransız uzman Profesör Fissenger, Alman iç hastalıkları uzmanı Profesör Hans Eppinger, İstanbul Üniversitesi'nden Profesör Nihat Reşat Belger ve Doktor Asım Arar, tüm güçleriyle hastalarını ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Ancak 1930'ların tıbbi imkânlarıyla ilerlemiş bir siroz vakası için yapılabilecek çok az şey vardı.

5 Kasım Cumartesi: Komanın Pençesinde

5 Kasım Cumartesi sabahı, Atatürk'ün durumunda ciddi bir kötüleşme görüldü. Karaciğerin toksinleri filtreleyememesi sonucu beyine zararlı maddeler geçmeye başlamış, hepatik

ensefalopati denilen durum ortaya çıkmıştı. Şuuru giderek bulanıyordu. Bazen etrafındakileri tanıyor, birkaç kelime söylüyor, ardından tekrar karanlığa dalıyordu.

Sabah muayenesinde tansiyon 100/60, nabız dakikada 92 olarak kaydedilmişti. Öğleden sonra şuur durumu daha da kötüleşti, artık uyarana pek yanıt vermiyordu. Hepatik koma başlamıştı. Akşam karanlığı çökerken idrar miktarı azaldı, eller ve ayaklar soğumaya başladı. Doktorlar gece boyunca başında nöbet tuttu.

6 Kasım Pazar: Derinleşen Karanlık

Pazar sabahı Atatürk tam bir koma halindeydi. Dış uyarılara hiç yanıt vermiyordu. Göz bebekleri genişlemiş, ışık refleksi neredeyse kaybolmuştu. Tansiyon 85/50'ye düşmüş, nabız 124'e çıkmıştı. Nefes alışverişleri düzensizleşmiş, derin ve sığ nefesler arasında gidip geliyordu.

Öğle saatlerinde kısa bir kasılma krizi yaşandı. Beyin fonksiyonları ciddi şekilde etkilenmişti. Akşama doğru vital bulgular daha da kötüleşti. Tansiyon 80/45'e geriledi, nabız 136'ya çıktı, artık iplik gibi zayıf.

İdrar neredeyse hiç çıkmıyordu. Böbrekler de yetmezliğe giriyordu. Gece Dolmabahçe'nin sessizliğini sadece düzensiz nefes sesleri ve doktorların ayak sesleri bozuyordu.

7 Kasım Pazartesi: Organların sessizce teslim oluşu

Pazartesi sabahı Atatürk'ün tıbbi tablosu artık multi-organ yetmezliğini gösteriyordu. Karaciğer çökmüştü, böbrekler peşinden geliyordu, kalp yoruluyordu. Sabah altı sularında tansiyon 75/40'a kadar düşmüştü, şok sınırındaydı. Vücut ısı-

sı 38.4 dereceye yükselmişti.

Öğleden sonra saat ikide korkulan oldu: kalp durdu. Doktor Asım Arar ve ekibi hemen göğüs masajına başladı, uyarıcı ilaçlar uyguladı. Birkaç dakika sonra kalp tekrar atmaya başladı ama bu olay, sonun yaklaştığının açık bir işaretiydi. Akşam saatlerinde tansiyon 70/35'e kadar geriledi, nabız 156'ya çıktı. Nefes alışları agonal tip denilen ölüm öncesi nefeslere dönüşmüştü.

Profesör Nihat Reşat, ailesine ve yakınlarına hastanın son saatlerini yaşadığını bildirdi. Gece boyu bütün sevdikleri başında beklemeye başladı.

8 Kasım Salı: Son bilinçli anlar

Salı sabahı Atatürk agonal evredeydi. Tıbbi olarak kurtarılma şansı kalmamıştı. Bütün organ sistemleri sessizce teslim oluyordu. Tansiyon artık ölçülemiyordu, nabız 168'e çıkmış ama o kadar zayıftı ki hissedilemiyordu.

Öğleden önceki saatlerde, Atatürk'ün şuur durumunda kısa bir açılma oldu. Tam koma haline girmeden önceki bu son bilinçli anlarda, yanında bulunanlardan biri "*Paşam, selamün aleyküm*" diye hitap etti. Atatürk, son derece zayıf ve neredeyse duyulmayan bir sesle "*Aleyküm-selam*" diye yanıt verdi. Bu, onun söylediği bilinen son anlamlı sözlerden biri oldu. Bazı kaynaklarda Atatürk'ün yanında bekleyenlere "*Yoruldunuz mu?*" diye sorduğu da kaydedilmiştir.

Bu kısa bilinç açılmasından sonra tekrar derin komaya daldı ve bir daha gözlerini açmadı. Öğle saatlerinde tekrar kalp durması yaşandı, bu sefer canlandırma çabaları daha uzun sürdü. Akşam saatlerinde kalp sesleri boğuktu, akciğerlerde sıvı birikimi vardı, eller ve ayaklar buz gibiydi. Gece saat on birde nabız 180'i aştı, terminal evre başlamıştı.

9 Kasım Çarşamba: Veda Gecesi

Çarşamba sabahı Atatürk'ün yaşam fonksiyonları minimum seviyedeydi. Ölüm süreci başlamıştı. Kalp dakikada 190'ın üzerinde çok düzensiz atıyordu, tansiyon ölçülemiyordu. Nefesler düzensizdi, uzun duraklamalar ardından birkaç yüzeysel nefes alınıyordu. Hiçbir refleks alınamıyordu.

Öğle saatlerinde nefes alışları daha da düzensizleşti. Saat üçte tekrar kalp durması yaşandı, canlandırma yaklaşık beş dakika sürdü. Akşam karanlığı çökerken oda ağır bir sessizliğe gömüldü, sadece düzensiz nefes sesleri duyuluyordu. Gece

onda doktorlar aileye son saatlerin geldiğini bildirdi.

Gece boyunca nefes alışları giderek azaldı. Sabaha doğru ikide kalp ritmi tamamen düzensizleşti, dörtte nefes neredeyse durdu.

10 Kasım Perşembe, Sabah: Son Nefes

10 Kasım 1938 Perşembe sabahı, saat dokuz olmak üzereydi. Dolmabahçe Sarayı'nın pencerelerinden Boğaz'ın suları görünüyordu. Saat sekiz kırk beşte son nefes hareketi görüldü. Artık nefes almıyordu, sadece kalp çok zayıf ve düzensiz atmaya devam ediyordu.

Saat dokuz sıfır beşte, Mustafa Kemal Atatürk'ün kalbi durdu. Doktor Asım Arar ve Profesör Nihat Reşat Belger, stetoskopla kalp seslerini kontrol etti. Hiçbir ses yoktu. Göz bebekleri tamamen genişlemiş ve sabitti. Kornea refleksi yoktu. Nefes yoktu.

Saat 09:05'te Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü resmen kaydedildi. İlerlemiş karaciğer sirozu ve komplikasyonları, bir liderin bedenini teslim almıştı.

Ölüm Sonrası: Naaşın Korunması

Atatürk'ün vefatının hemen ardından, naaşının korunması için tahnit işlemi yapılmasına karar verildi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden Profesör Kemal Atay ve Profesör Tevfik Sağlam başkanlığında bir ekip oluşturuldu.

Saat on birden itibaren başlayan işlem saatlerce sürdü. İç organlar dikkatle çıkarıldı ve karaciğer tartıldığında sadece 920 gram

çıktı; normal bir karaciğerin yarısından bile azdı. Siroz onu tamamen küçültmüştü. Vücut boşlukları formaldehit ve alkol karışımıyla temizlendi, damarlar yoluyla koruyucu sıvılar enjekte edildi. Akşama doğru işlem tamamlandı ve naaş yıkayıp kefenlendi.

O akşamdan itibaren dokuz gün boyunca, Atatürk'ün naaşı Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda yüksek bir katafalka üzerine yerleştirildi. Türk bayrakları ve siyah örtülerle donatılan salon, onor nöbeti tutan askerlerle çevreliydi. Bu dokuz gün boyunca günde ortalama 50 ila 100 bin kişi sarayı ziyaret etti.

Cenaze Namazı Tartışması

Atatürk'ün vefatının ardından cenaze namazının kılınp kılınmayacağı konusu hükümet içinde yoğun bir tartışmaya neden oldu. Bir yanda laik devletin kurucusunun bu tür dini ritüelleri istemeyeceğini düşünen kesim, diğer yanda Türk

toplumunun dini geleneklerine saygı gösterilmesi gerektiğini savunanlar vardı.

Bu tartışmanın ortasında Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan'ın tutumu belirleyici oldu. Makbule Hanım, ağabeyinin cenaze namazının mutlaka kılınması gerektiğinde ısrarcıydı. Hem İslam dininin gereği, hem de toplumun beklentisi olduğunu savunuyordu.

Sonunda bir uzlaşma formülü bulundu: Cenaze namazı kılınacak ama resmi bir devlet töreni olmayacaktı. Aile ve yakınları tarafından özel bir tören şeklinde gerçekleştirilecekti. Böylece hem laik ilkelere saygı gösterilecek, hem de toplumun ve ailenin dini duygularına yer verilecekti.

19 Kasım Cuma: Sessiz Bir Namaz

19 Kasım 1938 Cuma günü sabahı, Dolmabahçe Sarayı önünde büyük bir kalabalık toplandı. Atatürk'ün naaşı kapalı bir tabut içinde hazırlanarak Türk bayrağıyla örtüldü. Beklenen kalabalık nedeniyle namaz Dolmabahçe Camii yerine saray önündeki geniş alanda kılındı.

Saat on bir buçukta başlayan namazı Beyazıt Camii imamı Hafız Emin Efendi kıldırdı. Cemaat küçüktü, yaklaşık yirmi-yirmibeş kişi: İsmet İnönü, Refik Saydam, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Makbule Atadan ve diğer aile üyeleri, yakın çalışma arkadaşları ve bazı milletvekilleri. Dört tekbrli standart İslami cenaze namazı on-on beş dakika sürdü. Namaz basına ve genel halka kapalı tutuldu, fotoğraf çekimi yasaktı. Bu nedenle o anın hiçbir görüntüsü yoktur.

Makbule Hanım'ın ısrarıyla kılınan bu namaz, Türkiye'de din-devlet ilişkilerinin nasıl yönetileceği konusunda önemli bir örnek oluşturdu. Hem laik ilkelere saygı gösterildi, hem de toplumun dini değerlerine yer verildi.

Öğleden sonra saat ikide Atatürk'ün naaşı Yavuz zırhlısına

taşındı. Yavuz, Savarona yatı ve diğer savaş gemileri eşliğinde İstanbul Boğazı'ndan geçti. İstanbul halkı sahillerden sessizce uğurladı. Akşam beş buçukta İzmit'e demir atan Yavuz'dan naaş özel bir trene alındı.

20 Kasım Cumartesi sabahı sekiz buçukta tren Ankara Garı'na vardı. Askeri törenle karşılanan naaş top arabasına yerleştirildi ve Ankara sokaklarından geçirilerek Etnografya Müzesi'ne götürüldü. Orada Anıtkabir inşa edilene kadar geçici olarak muhafaza edilecekti. On beş yıl boyunca milyonlarca insan o müzeyi ziyaret etti.

10 Kasım 1953: Ebedi İstirahatgâha

Atatürk'ün vefatının on beşinci yıldönümünde, 10 Kasım 1953'te, Anıtkabir inşaatı tamamlanmış ve naaş kalıcı istirahatgâhına taşınmıştı. Sabah sekiz yirmi beşte Etnografya Müzesi'nden hareket edildi, top arabasıyla Ankara sokaklarından geçirildi. Yüz binlerce kişi caddelerde toplandı.

Saat dokuz sıfır beşte, tam vefat saatinde Anıtkabir'e ulaşıldı. Törenle kırk ton ağırlığındaki kırmızı mermer lahde indirildi. Şeref Holü'nün altındaki yeraltı mezar odasında, sürekli korunan ve kontrol edilen bir ortamda Mustafa Kemal Atatürk ebedi uykusuna yattı.

Atatürk'ün son beş günü, terminal evre karaciğer hastalığının acımasız seyrini gösterdi. Beş Kasım'da başlayan hepatik koma, on Kasım'a kadar progressif olarak tüm organları etkiledi ve sonunda kalbi durdurdu. Doktorlar hastalığı doğru teşhis etmiş ve o dönemin imkanlarıyla yapılabilecek her şeyi yapmışlardı.

Makbule Hanım'ın ısrarıyla kılınan cenaze namazı, belki de bu fikirlerden biriydi: Modern Türkiye'de din ve devlet ayrı olacaktı ama toplumun değerleri de saygı görecekti. Bu denge bugün bile tartışılmaya devam ediyor.

ENİS BEHİÇ MALMÖ

*"Bir adını biliyorum, bir de yaşını...
Yüzünü görmedim ya, senin yaşta bir kız kardeşim var.
Mutlak ona benzersin.
Başka türlü düşünemem.
Sen Cezayir'den bir can'sın, ben Türkiye'den.
Ayrı suların, ayrı toprakların çocuklarıyız ama kardeşiz."*
Ahmed Arif, Cemile

Diyarbakir'in kavruk, dertli ama mağrur bir gecesinde, bir şair elinde kalemle Akdeniz'in öte yakasındaki bir mahkeme salonunu, bir zindanı, namluya sürülmüş bir mermiyi düşünüyordu. O şair Ahmed Arif; tanımadığı, yüzünü görmediği, sadece adını ve yaşını bildiği bir kıza, Cemile'ye sesleniyordu. Bu sesleniş bir ağıt değil, bir isyan yeminiydi. Ayrı topraklarda yaşayan, ayrı sülardan içen ama aynı haysiyet ateşinde dövülmüş iki kardeşin, hudutları ve dilleri aşan çığılgıydı.

O Cemile, tek bir kızın adı değildi. O; 1830'dan 1962'ye kadar 132 yıl süren uzun, karanlık bir gecenin, sömürgeciliğin en acımasız ve küstah yüzünün karşısına dikilen bir halkın ortak adıydı. Fransa'nın Akdeniz'i bir "Fransız gölü" yapma hırsıyla başlayan o uzun esaretin... Bu, sadece toprakların değil, ruhların da işgal edildiği; kan, gözyaşı ve dinmeyen bir umutla yazılmış bir destandı. Bu hikâye, Atlas Dağları'nın vakur sessizliğinden Kasbah'ın labirent gibi sokaklarına, Emir Abdülkadir'in kılıcından iki genç kadının, iki Cemile'nin —Buazze ve Boupacha— korkusuz direnişine uzanan kesintisiz bir haykırıydı.

Sinek Vuruşu ve Düşen Sancak (1830)

Her şey, 1827'de, diplomatik bir küstahlığın içinde gizlenen emperyal bir hırsla başladı. Cezayir Dayısı Hüseyin, Napolyon Savaşları döneminden kalma, Fransa'nın ödemeyi sürekli ertelediği ticari borçları Fransız konsolos Pierre Deval'e sorduğunda, aldığı cevap kibir doluydu. Dayı Hüseyin, bu küstahlık karşısında elindeki sinek yelpazesini (*éventail*) konsolosun yüzüne vurdu.

Tarihe
"L'affaire de
l'éventail" (*Sinek
Vuruşu Ola-
yı*) olarak geçen
bu hadise, Fran-
sa için mükemmel
bir casus belli (*savaş
nedeni*) oldu. İç politikada sarsılan
tahtını güçlendirmek isteyen Kral X. C-
harles, bu "hakareti" ulusal bir onur meselesi

olarak sundu. Asıl amaç, Akde-
niz'de stratejik bir üs kazanmak ve
verimli Kuzey Afrika topraklarını impa-
ratorluğun ambarı yapmaktı.

14 Haziran 1830'da, Amiral Duperé komutasındaki 600 gemilik devasa bir donanma, 37.000 askeri Sidi Fredj sahiline çıkardı. Dayı Hüseyin'in ordusu cesurca direndi ancak modern Fransız topları karşısında bu direniş yetersiz kaldı. 5 Temmuz 1830'da Cezayir şehri düştü. Dayı Hüseyin teslim oldu ve Napoli'ye sürgüne gönderildi. Kasbah'taki saraya giren Fransız askerleri, Osmanlı sancağını indirip yerine üç renkli Fransız bayrağını çekti. O gün, Cezayir'in taşlı sokaklarında bir halkın 132 yıl sürecek esareti başlıyordu.

Cemile Boupacha

du.

Emir Abdülkadir'in Onurlu Kavgası (1832-1847)

Cezayir'in düşüşü direnişin sonu değil, alevlenişiydi. Fransızlar kıyı şeridini kolayca ele geçirmişti ancak iç bölgelerin yüreği başkaldırı için atıyordu. 1832'de, Oran bölgesinde genç bir âlim, şair ve karizmatik bir savaşçı olan Abdülkadir el-Cezayiri, dağınık kabileleri tek bir sancak altında birleştirdi. "Emir Abdülkadir" olarak bilinen bu adam, sadece bir gerilla lideri değil, aynı zamanda modern bir devlet kurma vizyonuna sahip bir entelektüeldi.

Emir Abdülkadir, 15 yıl boyunca Fransız generallerine kök söktürdü. Öyle ki 1837'de imzalanan Tafna Antlaşması ile Fransızlar, onun iç bölgelerdeki egemenliğini geçici olarak tanımak zorunda kaldı. Ancak barış, sömürgecinin doğasına aykırıydı. 1839'da Fransa antlaşmayı tek taraflı bozarak "De-

Bir savaş, iki Cemile

Cemile Bouhired, bombalarla özgürlüğe koşan bir alev; Cemile Boupacha, zindanların karanlığında bir çığılık. Onlar, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın (1954-1962) yürek dağlayan kahramanlarıydı. Bu, onların destanı; kan, gözyaşı ve umutla yazılmış bir hikaye...

mir Kapılar” geçidini aştı ve iç bölgelere doğru acımasız bir ilerleyiş başlattı. Abdülkadir, “Bu topraklar bizimdir, kanımızla sulanmıştır!” diyerek mücadelesine yeniden başladı.

Fransa, bu onurlu direnişi kırmak için en gaddar generallerinden Thomas Robert Bugeaud’yu görevlendirdi. Bugeaud, “toplam savaş” (*guerre totale*) stratejisini benimsedi. Bu strateji sadece askeri hedefleri değil, doğrudan sivil halkı hedef alıyordu: Ekinler yakılıyor, köyler haritadan siliniyor, direnişçilere destek veren kabileler topluca katlediliyordu. Bugeaud’nun askerleri, tarihe kara bir leke olarak geçen enfumade (*mağaralara sığınan yüzlerce kadın, çocuk ve yaşlının dumanla boğularak katledilmesi*) gibi vahşi taktikleri tereddütsüz uyguladı.

Yıllar süren bu yıpratma savaşı ve vahşet, Emir Abdülkadir’in desteğini tüketti. 1847’de teslim olmak zorunda kaldı ve Suriye’ye sürgüne gönderildi. Onun yenilgisi Cezayir’in yüreğine bir hançer gibi saplansa da yaktığı direniş mirası, bir asır sonra yeniden alevlenecek olan ateşin ilk kıvılcıymıydı.

Colons, Asimilasyon ve Aşağılama (1848-1945)

Emir Abdülkadir’in direnişi kırılınca Fransa, Cezayir’i sıradan bir sömürge değil, kendi toprağı, bir “yerleşim sömürgesi” (*colonie de peuplement*) ilan etti. 1848’de Cezayir, resmen Fransa’nın bir parçası sayılarak üç ile bölündü: Algiers, Oran ve Constantine.

Bu ilhak, Avrupalı yerleşimcilerin (*İspanyollar, İtalyanlar, Maltalılar ve en çok da Fransızlar*) bölgeye akın etmesinin önünü açtı. “Colons” veya daha sonra aşağılayıcı bir tabirle “pieds-noirs” (*kara ayaklılar*) olarak adlandırılan bu yerleşimciler, devletin teşvikiyle en verimli topraklara, Cezayirlilerin yüzyıllardır işlediği arazilere el koydu. Yerli Müslüman nüfus, kendi topraklarından sökülüp verimsiz iç bölgelere itildi. 1900’e gelindiğinde yaklaşık 500.000 Avrupalı yerleşimci, nüfusun küçük bir azınlığı olmasına rağmen en iyi tarım arazilerinin ve ekonominin neredeyse tamamını kontrol ediyordu.

Yerli Müslüman nüfus, “vatandaş” değil, “sujet” (*tebaa*) statüsündeydi; ikinci sınıf, hatta üçüncü sınıf insan muamelesi görüyorlardı. Ağır vergilerle eziliyor, toprakları keyfi olarak gasp ediliyor ve Code de l’indigénat (*Yerli Kanunu*) adı verilen, Fransız hukukunun tamamen dışında, keyfi bir ceza sistemiyle yönetiliyorlardı. Bu kanun, bir colon’a saygısızlık yapmanın bile hapis veya ağır para cezasıyla cezalandırılabilceği, insan onurunu ayaklar altına alan bir apartheid rejimiydi.

Fransızlar, “medenileştirme misyonu” (*mission civilisatrice*) kisvesi altında, Cezayir’in Arap-İslam kimliğini sistematik olarak bastırmaya çalıştı. Arapça eğitimi kısıtlandı, medreseler kapatıldı, vakıf mülkleri dağıtıldı, Fransızca tek resmi eğitim ve yönetim dili haline getirildi. Müslümanların Fransız vatandaşlığı alabilmeleri teoride mümkündü, ancak bunun için İslam hukukundan vazgeçip Fransız medeni kanununa tabi olmayı kabul etmeleri gerekiyordu. Bu, fiilen dinden vazgeçmek anlamına geldiği için Cezayirlilerin neredeyse tamamı

tarafından onurlu bir redle karşılandı. Bir Cezayirli alimin 1860’ta kaydettiği gibi: “Onlar dilimizi çaldı, dinimizi aşağıladı ama ruhumuzu alamazlar.”

Bu adaletsiz düzen defalarca isyanlara yol açtı. 1871’de, Fransa’nın Prusya’ya yenilgisinden faydalanan Muhammed el-Mokrani liderliğinde büyük bir isyan patlak verdi. 200.000’den fazla Cezayirli, topraklarını geri almak ve onurlarını kurtarmak için ayaklandı. Fransızlar isyanı muazzam bir askeri güçle ve kanla bastırdı; 10.000 kişi öldürüldü, binlercesi uzak sömürgelere sürgüne gönderildi ve yerli halka ağır savaş tazminatları yüklendi.

Kırılma Noktası: Setif Katliamı (8 Mayıs 1945)

20. yüzyıl, yeni bir milliyetçi bilincin filizlenmesine tanıklık etti. Birinci Dünya Savaşı’nda Fransa saflarında ölen on binlerce Cezayirli, döndüklerinde “özgürlük” ve “kendi kaderini tayin” gibi kavramları da yanlarında getirmişti. 1926’da Ferhat Abbas’ın kurduğu Genç Cezayirli Hareketi, Fransız vatandaşlığı temelinde eşitlik talep ediyordu. Diğer yanda, 1931’de Şeyh Abdülhamid bin Badis’in kurduğu Cezayir Müslüman Uleması Birliği, “İslam bizim dinimiz, Arapça bizim dilimiz, Cezayir bizim vatanımızdır!” sloganıyla Arap-İslam kimliğini canlandırmaya çalışıyordu.

8 Mayıs 1945’te Avrupa Nazi Almanyası’nın yenilgisini kutlarken, Cezayir’in Setif ve Guelma şehirlerinde binlerce Cezayirli, kutlamalara katılarak bağımsızlık ve reform taleplerini dile getiren pankartlar ve kendi bayraklarını açtı. Bu barışçıl gösteri, colons milislerinin ve Fransız polislerinin vahşi bir tepkisiyle karşılaştı. Göstericilere ateş açıldı.

Çıkan olaylar ve ardından Fransız ordusunun başlattığı sistematik misilleme operasyonları, tam bir katliama dönüştü. Haftalar süren şiddet olaylarında, kaynaklara göre 15.000 ila 45.000 arasında Cezayirli sivil (*aralarında kadınlar ve çocuklar da vardı*) köylerde, sokaklarda vahşice öldürüldü.

Setif Katliamı, Cezayir milliyetçiliği için bir kırılma noktası oldu. Barışçıl reform ve asimilasyon umutları, yerini silahlı mücadelenin kaçınılmazlığına bıraktı. Bu katliam, on yıl sonra başlayacak olan bağımsızlık savaşının ilk ve en kanlı kıvılcıymıydı. O gün öldürülenler, Cemile Buazze ve Cemile Boupacha kuşağının yüreğine sönmez bir ateş düşürmüştü.

Savaş ve Kasbah’taki İki Cemile (1954-1962)

1 Kasım 1954 sabahı, Cezayir genelinde yaklaşık 30 farklı noktada koordineli saldırılar düzenlendi. Radyodan bir bildiri okundu: Ulusal Kurtuluş Cephesi (*Front de Libération Nationale - FLN*), Fransız sömürgeciliğine karşı silahlı mücadeleyi başlatmıştı. “Bağımsızlık ya da ölüm!” sloganıyla başlayan bu savaş, sekiz yıl sürecek ve her iki tarafta da derin yaralar bırakacaktı.

Savaş, şehirlerde bombalı eylemlerle, kırsalda ise Atlas Dağları’na sığınan mücahitlerin gerilla taktikleriyle yürütüldü. Fransa, bu “isyanı” bastırmak için yarım milyona yakın asker yığdı. Savaşın en acımasız ve sembolik çarpışmalarından biri,

Cemile Bouhired

Cemile Boupacha

1956-1957 yıllarındaki Cezayir Savaşı (*Battle of Algiers*) oldu. FLN'nin şehir gerillaları, colons hedeflerine ve Fransız askeri noktalarına karşı bombalı saldırılar düzenlerken, Fransızlar General Jacques Massu'nun komutasındaki paraşütçü birlikleriyle karşılık verdi.

Massu ve birlikleri, FLN'nin şehir ağını çökertmek için "sert önlemler" aldı. Bu önlemlerin merkezinde sistematik işkence, yargısız infazlar, toplu gözaltılar ve la gégène (*askeri telefonlardan dönüştürülen, kurbanın vücuduna elektrik vermek için kullanılan işkence aleti*) vardı. Henri Alleg'in *La Question (Sorgu)* adlı kitabında anlattığı bu vahşet, sömürge savaşının ne denli kirlendiğini gösteriyordu.

İşte bu ateşin ve ihanetin ortasında iki genç kadın, direnişin ve sömürgecilüğün vahşetinin simgesi haline geldi. Onlar, aynı adı taşıyan ancak farklı kaderleri paylaşan iki Cemile'yd.

Cemile Buazze (Djamila Bouhired): Çöldeki Alev

1935'te Setif yakınlarında doğan Cemile Buazze, 1945 katliamının anılarıyla büyümüştü. Fransız okullarında eğitim görmüş, ancak 1954'te savaş başladığında, 19 yaşında bir öğrenciyken tereddüt etmeden FLN'ye katıldı. O, kalemi bırakıp eline bomba alanlardandı.

Cezayir Savaşı sırasında, Kasbah'in labirent gibi sokaklarında bir gölge gibi hareket etti. FLN'nin efsanevi lideri Yacé Saâdi'nin "bombacı" ağına katıldı. Avrupalı görünümü sayesinde colons mahallelerindeki kontrol noktalarından kolayca geçebiliyor, kafeteryalara, barlara ve askeri hedeflere zaman aralı bombardımanlar yerleştiriyordu. Her adımda ölümle dans ediyordu.

Nisan 1957'de bir çatışma sırasında yakalandı ve ağır yaralandı. Zindana götürüldü. Orada, insanlığın unuttuğu bir karanlıkla yüzleşti. Günlere süren sorgularda en ağır işkencelere maruz kaldı: Elektrik şokları bedenini yaktı, su işkencesi ciğerlerini boğdu. Bir Fransız subay, "Konuş, yoksa ölürsün!" diye bağırırken, Cemile'nin cevabı tarihe geçti: "Ölürüm ama vatanımı satmam!" Başka bir sorguda işkencecisi, "Siz korkun, çünkü biz bitmeyiz" dediği rivayet edilir.

1957'de askeri mahkemede yargılandı. Altı bombalı eylemden ve cinayetten sorumlu tutuldu. Savcı öfkeyle haykırıyordu: "Sen bir teröristsin!" Cemile Buazze, başı dik bir şekilde cevap verdi: "Ben vatanımı savunuyorum. Teröristler, bu toprakları çalan sizlersiniz." Giyotinle idama mahkum edildi.

Bu karar, Ahmed Arif'in o kahrolası yazıyı kaleme almasına neden oldu. O, Cemile'nin şahsında, namlular karşısındaki o korkusuz duruşu görüyordu:

"Karşında Lejyon'dan bir manga... Belli ki, ömürlerinde bir kez olsun bir çocuk, bir çiçek, bir türkü sevmemişler... Senin, o Meryem'den bin daha aziz, bin daha bâkir canının değerini ne bilecekler.."

Buazze'in davası, avukatı Jacques Vergès (*daha sonra onunla evlenecekti*) ve Jean-Paul Sartre ile Simone de Beauvoir gibi Fransız entelektüeller sayesinde uluslararası bir boyut kazandı. Dünya çapındaki baskılar sonuç verdi ve idam cezası ömür boyu hapse çevrildi. Cemile Buazze, 1962'de Evian Antlaşması ile gelen bağımsızlık sonucu serbest kaldı. O, bombardımanla özgürlüğe koşan, Kasbah'in cesur alevi olarak Cezayir tarihine geçti.

Cemile Boupacha (Djamila Boupacha): Karanlığın Çığılığı

Aynı savaşın bir diğer yüzü, 1938 doğumlu Cemile Boupacha'ydı. Buazze gibi ön saflarda bir bombacı değil, FLN için mesaj taşıyan, lojistik destek sağlayan ve istihbarat toplayan binlerce görünmez kahramandan biriydi.

Şubat 1960'ta, 22 yaşındayken, babası ve kız kardeşiyle birlikte evine yapılan bir baskınla yakalandı. Zindana atıldı ve orada, sömürge savaşının en karanlık, en mide bulandırıcı yüzüyle karşılaştı. Bir aydan fazla süren sorgulamalarda, sistematik olarak en ağır işkencelere maruz kaldı: Dövüldü, elektrik şokuna bağlandı ve defalarca tecavüze uğradı. İşkenceciler, onun direnişini kırmak için kırık bir şişe kullandılar. Bedeni paramparça edildi ama ruhu teslim olmadı.

Bir işkencecisi, "Cezayir sizin mi olacak, küçük kız?" diye alay ettiğinde, Cemile'nin cevabı, Buazze'inki kadar kararlıydı: "Cezayir bizimdir çünkü biz onun için ölüyoruz."

Cemile Boupacha'nın davası, genç ve mücadeleci avukat Gisèle Halimi tarafından üstlenildi. Halimi, davayı Fransa'ya taşıdı ve olanları Simone de Beauvoir'a anlattı. De Beauvoir, bu vahşeti duyduğunda dehşete düştü ve Halimi ile birlikte 1962'de Djamila Boupacha adında bir kitap yayınladı. Bu kitap Fransa'da bomba etkisi yarattı; Fransız ordusunun Cezayir'de sistematik olarak işkenceyi ve tecavüzü (*özellikle kadın direnişçilere karşı*) bir savaş silahı olarak kullandığını tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdi.

Kitap ve Halimi'nin yürüttüğü kampanya, Pablo Picasso'nun Boupacha'nın o acı dolu yüzünün portresini çizmesine ve uluslararası bir kamuoyu oluşmasına yol açtı. Boupacha, Fransız adaletinin utancı haline geldi. O da Buazze gibi idama mahkum edildi ancak uluslararası baskı ve savaşın gidişatı sayesinde 1962'de serbest bırakıldı. Cemile Boupacha, zindanın karanlığında yankılanan bir çığlık, sömürgeciliğin cinsel vahşetini dünyaya ifşa eden yaralı bir vicdan oldu.

Savaşın Sonu ve Yaralı Bir Zafer: Evian (1962)

İki Cemile'nin hikayesi Cezayir direnişinin sembolü olurken, Fransa iç politikada giderek daha fazla batağa saplanıyordu. Savaş, Dördüncü Cumhuriyet'in çökmesine ve 1958'de General Charles de Gaulle'ün iktidara gelmesine yol açtı. De Gaulle, başlangıçta "Fransız Cezayir" (*Algérie française*) politikasını sürdürse de savaşın kazanılamayacağını anladı. "Challe Planı" gibi acımasız operasyonlar, 2 milyondan fazla Cezayirliyi köylerinden söküp toplama kamplarına hapsedmiş, yüz binlerce sivilin ölümüne neden olmuştu ancak direnişi kıramamıştı.

Dünya kamuoyu, BM'de artan baskılar ve Fransa içindeki Sartre, Beauvoir ve Albert Camus gibi isimlerin de dahil olduğu entelektüel muhalefet, De Gaulle'ü müzakere masasına oturmaya zorladı. Ancak bu, colons ve ordunun bir kesimi ta-

rafından ihanet olarak görüldü. Gizli Ordu Örgütü (OAS) adlı terör örgütü, barışı engellemek için hem Cezayir'de hem de Fransa'da kanlı eylemler düzenledi, De Gaulle'e suikast girişimlerinde bulundu.

Aylarca süren çetin müzakerelerin ardından, 18 Mart 1962'de Evian Antlaşması imzalandı. Antlaşma, ateşkese ve Cezayir'in kendi kaderini tayin hakkını kullanacağı bir referanduma gidilmesini öngörüyordu. 1 Temmuz 1962'de yapılan referandumda, Cezayir halkının %99.72'si "bağımsızlık" yönünde oy kullandı.

5 Temmuz 1962'de, Fransızların Cezayir şehrine girmesinden tam 132 yıl sonra, Cezayir resmen bağımsızlığını ilan etti. Ama bedel korkunçtu: Sekiz yıllık savaşta yaklaşık 1.5 milyon Cezayirli ve 25.000 Fransız askeri hayatını kaybetmişti. Bağımsızlığın ardından, "valiz ya da tabut" (*la valise ou le cercueil*) seçeneğiyle karşı karşıya kalan yaklaşık bir milyon pied-noir ve Fransa hesabına çalışmış on binlerce Harki, kaotik bir şekilde Cezayir'i terk ederek Fransa'ya kaçtı. Geride kalan Harkiler ise ne yazık ki intikam eylemlerinin kurbanı oldular.

Haysiyetin Ölümsüzlüğü

Fransa'nın 132 yıllık işgali ve ardından gelen kanlı bağımsızlık savaşı, Cezayir'in ruhunu ve kimliğini derinden şekillendirdi. İki Cemile, tek bir yürekle aynı savaşın iki farklı yüzü oldular. Biri kılıç (*bomba*), diğeri kalkan (*vicdan*) oldu. Ama ikisi de aynı haykırışı taşıdı: "Cezayir özgür olacak!"

Bugün, Cezayir'in sokaklarında onların adımları yankılanır. Kasbah'ın taşlarında Cemile Buazze'in koşan adımları; zindanların soğuk duvarlarında Cemile Boupacha'nın gözyaşları.

Yaralar hâlâ taze, Fransız arşivlerinin bir kısmı işkence ve katliamların belgelerini saklamaya devam ediyor. Bir Cezayirli şairin dediği gibi: "Fransa gitti ama gölgesi kaldı."

Ahmed Arif, Diyarbakir'den yolladığı o mektupta bir kehanette bulunmuştu. O, Cemile'nin şahsında, ölüme meydan okuyan o on dokuz yaşındaki haysiyeti selamlıyordu:

"Bilirim, gözlerini bağlatmazsın sen. Namlular karşısında dimdik ve espasız duruşunu hayal ediyorum. Kavgandan bir marş, bir mısra mı son sözün? Anana, kardeşlerine selâm mı yoksa? On dokuz yaşındasın. Sakın, gençliğime doymadım deme! Şimdiden ölümsüzsün. Niceleri var ki, bin yıl yaşasa, sencileyin bir haysiyet katamaz yaşamaya. Yarının Cezayir'inde, kurtarılmış Cezayir'de, okullarda bebeler önce senin adını belleyecekler. Sonra dünyayı! İnan, seninle birlikte ya da senin yerine kurşuna dizilmeyi çok isterdim. Ölümüne nisbet, yaşamak silik ve anlamsız, Cemile."

Cezayir'in özgürlüğü; kanla yazılmış, yüreklerde yaralar taşıyan ama Ahmed Arif'in dizelerindeki gibi başı dik bir şirdir.

Kasa sisteminden çok daha fazlası ! OrderRight

- Lieferando, UberEats & Wolt vb. yemek platformlarıyla tam entegre (Tüm siparişler tek bir kasada toplanır)
- %0 komisyonla sipariş alma
- Uzaktan, anlık kasa takibi
- QR kod ile masadan kolayca sipariş alma
- Kurye/Şoför takip uygulaması

3 AY
ÜCRETSİZ
KUPON
DNR3

*Döner Dergi okuyucularına özel 'DNR3' kodu ile 3 ay ücretsiz ana lisans kullanım fırsatı.

ab **49 EUR**

Hepsi tek kasada

WhatsApp

+49 174 653 76 92

Sinema ve televizyonda tanınmış bir kişinin kısa, genellikle birkaç dakika ya da saniye süren görünmesine Cameo deniyor. Kelime İtalyanca "*cammeo*"dan (*kabartmalı değerli taş*) türemiştir ve tıpkı bir mücevherdeki kabartma gibi, filmin genelinden ayrı duran küçük ama dikkat çekici bir unsuru ifade ediyor.

1920'lerde "*cameo role*" terimi ilk kez kullanıldığında, "*diğer küçük rollerden öne çıkan küçük bir karakter rolü*" anlamına geliyordu. Zamanla bu tanım genişledi ve ünlü oyuncuların, yönetmenlerin, politikacıların, sporcuların ya da müzisyenlerin kısa, çoğu zaman "*fasulyeden*" görünümlerini kapsar hale geldi.

Cameo'lar çeşitli işlevlere sahip: Bazen orijinal filmin oyuncularının remake'de görünmesi gibi nostaljik bir jest, bazen Stan Lee'nin Marvel filmlerindeki gibi bir imza, bazen de sinematik evreni zenginleştiren meta-anlatı unsuru olarak kullanılıyor. Kimi cameo'lar sürpriz unsuru oluşturuyor, kimi ise hayranları ödüllendiriyor. Ancak temel özellik şu: Bu görünmeler kısa, beklenmedik ve genellikle filmin ana anlatısını bozmadan eklenen tatlandırıcı unsurlar.

Tabii "*Cameo*" deyince aklımıza bu işin pirin geliyor ilk önce: Alfred Hitchcock!

Alfred Hitchcock, altmış yıllık kariyerinde 50'den fazla uzun metraj filme imza atmış, sinema tarihinin en etkili isimlerinden biri olarak kabul edilen İngiliz bir yönetmen. "*Gerilimin Ustası*" lakabıyla anılan Hitchcock, sessiz sinema döneminde başlayıp Hollywood'un altın çağına doruk noktasına ulaşan kariyeriyle, psikolojik gerilim türünün temellerini atmıştı. Alman dışavurumculuğundan Sovyet kurgu teorilerine kadar geniş bir etki yelpazesiyle beslenen Hitchcock, "*safsinema*" dediği görsel anlatım tarzıyla sadece film dilini değil, izleyici psikolojisini manipüle etme sanatını da yeniden tanımladı.

Psycho'daki duş sahnesinin kurgusu, Vertigo'da ilk kez kullandığı "*dolly zoom*" tekniği (*bugün "Vertigo Etkisi" olarak bilinen*), MacGuffin kavramını popülerleştirmesi ve sinema salonlarına "*geç kalanları içeri almama*" kuralını getirmesi gibi yeniliklerle Hollywood'un DNA'sına kalıcı izler bıraktı. Ancak Hitchcock'un belki de en sevimli ve en akılda kalıcı mirası,

kendi filmlerinde yaptığı cameo'lardır.

Aslında bu cameo olayı bir zorunluluktan doğmuştu.

Anlatalım.

Hitchcock'un imza cameo'ları 1927'de The Lodger: A Story of the London Fog çekimlerinde tesadüfen başladı; rol yapması gereken oyuncu gelmeyince yönetmen kendisi sahneye çıktı ve sırtı kameraya dönük olarak görüldü. Bu pratik çözüm, zamanla Hitchcock'un ticari markalarından biri haline geldi ve hayranları onu filmlerde bulmayı bir spor gibi benimsedi.

Ünlü yönetmen ilk dönem görünümünde kalabalıklar arasında belirsiz bir figüran olarak yer alırken, ilerleyen yıllarda daha belirgin ve şakacı hale geldi. Strangers on a Train'de şişman formunu taklit eden bir kontrbas taşıyarak trene binerken, Marnie'de ise "*dördüncü duvar*"ı (*Bu konuda da bir dosya yazabiliriz*) yıkarak doğrudan kameraya bakarak ciddi bir özgüven sergiledi. Lifeboat'ta ise kendinle alay edercesine bir gazetede "*önce-sonra*" zayıflama ilanında görüldü; ki bu özellikle zekice bir çözümdü çünkü filmin tamamı bir filikada geçiyordu ve normal bir cameo imkansızdı.

Müzikal enstrüman taşımak Hitchcock'un cameo'larında tekrarlayan bir tema haline geldi: Spellbound'da keman kutusu, The Paradine Case'de çello kutusu, Vertigo'da trompet kutusu taşırken görünür. The Birds'de ise iki Sealyham Terrier cinsi köpeğiyle birlikte ortaya çıktı. Bu görünümle sadece eğlenceli jestler değildi; genellikle kahramanın çilesinin başlayacağı anı simgeliyor ya da filmin temasını alttan alta vurguluyordu.

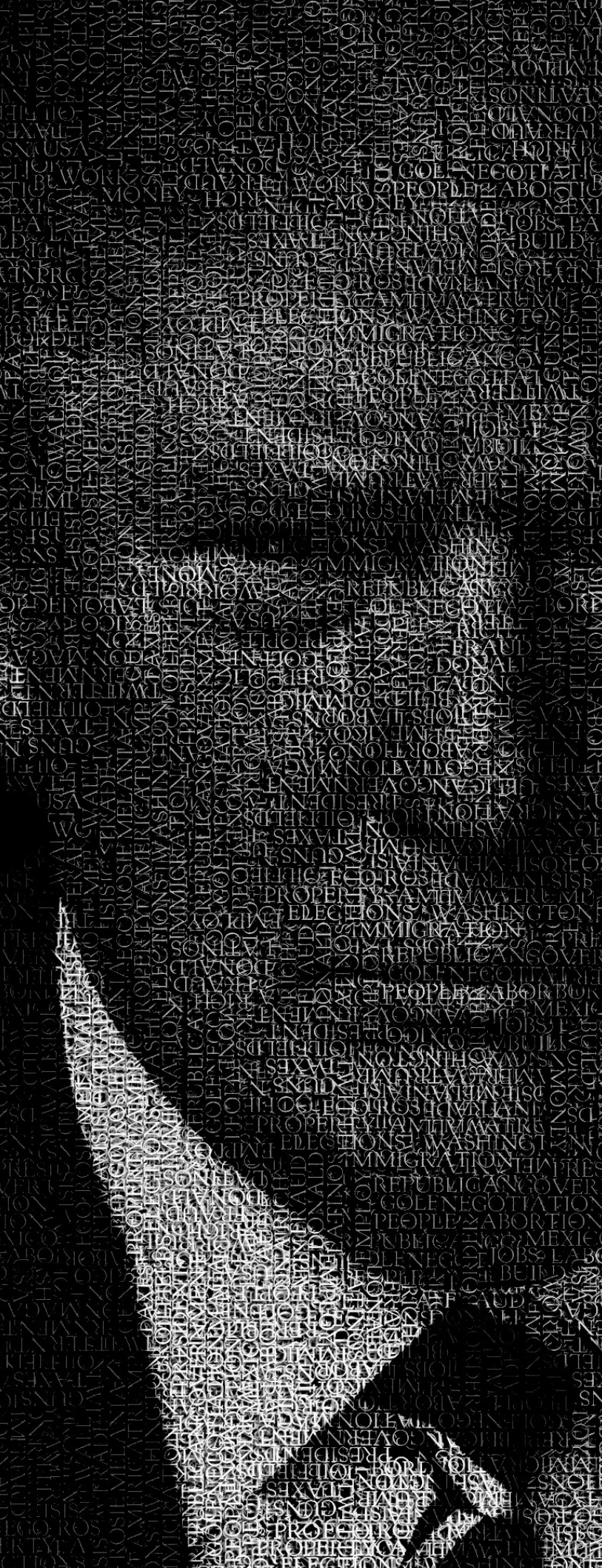
Ancak izleyici beklentisinin filmin kendisinden daha dikkat çekici hale gelmesinden rahatsız olan Hitchcock, François Truffaut'ya verdiği ünlü röportajda bu durumu "*rahatsız edici*" bulduğunu söyler. Seyirciler filmin ilk yarım saatini yönetmeni aramakla geçirince, gerilim anlayışı aksıyordu. Bunun üzerine Hitchcock, cameo'larını filmin ilk beş-on dakikasına yerleştirmeye başladı; böylece izleyici onu görüp rahatlayacak ve asıl hikayeye odaklanabilecekti.

Korkunun usta yönetmeni 52 filminin 40'ında görüldü ve bu görünümle onun sadece bir yönetmen değil, büyük yıldızları bile gölgeleyen bir ünlü haline gelmesine katkıda bulundu. 1950'lerde Alfred Hitchcock Presents adlı antoloji dizisini yapıp sunmasıyla birlikte, dolgun fiziği, İngiliz aksanı ve kuru

Sinemada Cameo ve Narsisizmin imzası

Trump'ın sinema yolculuğuna bakıldığında bir şey hemen göze çarpar: Her görünüm bir marka inşası çabasıdır. Bu sebeple fırsat buldukça filmlerde görünmeye bayılır. Hitchcock'un oyunbaz, alçakgönüllü imzasının aksine, Trump'ın cameo'ları sürekli bir "ben buradayım, bana bakın, ben önemliyim" manifestosudur.

mizahıyla hatırdaki kalan bir figür oldu. Hitchcock'un cameo'ları sadece bir imza değil, aynı zamanda metinsel bir araç olarak da işlev görüyordu ve yönetmenin filmlerine kattığı bir tür *"kişisel mühür"* niteliği taşıyordu.

Hitchcock'un bu oto-referansiyel geleneği, yönetmenlerin sadece sahne arkasında kalmayıp kendi eserlerinin bir parçası olabileceğini gösterdi ve Stan Lee'den Peter Jackson'a, Quentin Tarantino'dan M. Night Shyamalan'a kadar sayısız yönetmen ve senaristi etkiledi. Peter Jackson *Yüzüklerin Efendisi*'nde havuç yiyen köylü, Martin Scorsese *Taxi Driver*'da yolcu, Quentin Tarantino kendi filmlerinde çeşitli roller oynadılar.

Ancak başlarda eğlenceli görünen bu cameo olayı, narsist kişilerin elinde bambaşka bir işlev görecek!

Şunu belirtelim Hitchcock'un cameo'ları Donald Trump gibi narsist ünlülerin benmerkezci görünüşleriyle kıyaslandığında, temel bir fark taşıyordu: Bunlar eserin hizmetindeydi, egonun değil. Hitchcock kamera karşısına geçtiğinde kendini kutlamak için değil, seyirciyle kurduğu oyunbaz ilişkiyi sürdürmek için yapıyordu bunu.

Peki ya günümüzün cameo kültürü?

İşte burada devreye narsisizm giriyor.

Donald Trump: Narsisizmin Sinematik İmzası

Hitchcock'un cameo geleneğini anlamak için önce bir karşılaştırma yapmak gerekiyor: Patolojik narsisizm nedir ve bir kişinin ekran karşısındaki varlığı bunu nasıl yansıtır?

Pek çok ruh sağlığı uzmanı ve psikolog, Donald Trump'ın klasik bir narsistik kişilik bozukluğu sergilediği konusunda hemfikir. DSM-5'e göre narsistik kişilik bozukluğu, abartılı bir öz-önem duygusu, sınırsız başarı ve güç fantezileri, özel muamele beklentisi, empati eksikliği, başkalarını istismar etme eğilimi ve eleştiriye karşı aşırı hassasiyet ile karakterize ediliyor.

Trump'ın yeğeni ve klinik psikolog Mary Trump, amcasının *"büyüme, öğrenme ya da evrim geçirme yetisinden yoksun, duygularını düzenleyemeyen, tepkilerini ölçülendiremeyen, bilgiyi sentezleyemeyen"* bir kişilik sergilediğini yazar. Çocukluğunda altı ay hastanede yatan annesinin duygusal yokluğu ve empatiden yoksun, zayıflığı küçümseyen babasının onay arayışı, Trump'ın kişiliğini şekillendirmiş gibidir. *"Donald'ın 'en büyük, en iyi, en muhteşem' gibi ifadeler kullandığını her duyduğunuzda,"* der Mary Trump, *"aslında tek bir izleyiciye -babasına- hitap eden bir çocuğun sesini duyuyorsunuz."*

Patolojik narsisizm araştırmalarına göre, Trump'ın destekçilerinin de benzer narsistik eğilimlere sahip olduğu bulgusundan bahsediliyor mesela. 2020 seçim çalışmaları, antagonistik (*düşmanca*) ve kayıtsız narsisizm boyutlarının Trump'a oy verme niyetini güçlü bir şekilde öngördüğünü gösterdi. Trump'ın liderlik tarzı -abartılı bir öz-önem duygusu ve başkalarını önemsememe- narsisizmin iki temel özelliği. Narsistler tarih duygusu taşımazlar; geçmiş olaylar ve söyledikleri sözler rahatsız edici kısıtlamalar olabilir. Trump için tarihin iki dönemi vardır: Trump Öncesi ve Trump Dö-

neminde. Narsist doğası gereği varoluşçudur; bu yaklaşım duygusal anın ihtiyacına göre davranmak için maksimum öz-gürlük sunar.

Bu psikolojik portre, Trump'ın sinema ve televizyon cameo'larına bakıldığında daha net görünüyor. Çünkü Trump, Hitchcock'un aksine, asla hikayenin hizmetinde olmadı. Hikaye her zaman Trump'ın hizmetindeydi.

Donald Trump'ın en ünlü cameo'su 1992 yapımı Home Alone 2: Lost in New York'taki görünümüdür. Filmin yönetmeni Christopher Columbus, Plaza Hotel'in lobisinde çekim yapmak istediğinde Trump'la karşılaştı. Trump o dönem Plaza Hotel'in sahibiydi ve çekim izni için basit bir şartı vardı: kendisi de filmde görünmeliydi. Columbus anlaşılmayı kabul etti; sahneyi çekip montajda kesmek niyetindeydi. Ancak test gösterimlerinde izleyiciler Trump'ın kısa görünümünü beğenince, yönetmen sahneyi filmde bıraktı.

Sahnede kaybolmuş Kevin McCallister (*Macaulay Culkin*) lobide Trump'a sorar: "Özür dilerim, lobby nerede?" Trump, kısacık ama etkili bir cevap verir: "Down the hall and to the left" (*Koridorda, solda*). Bu on saniyelik görünüm, Trump'ın en çok izlenen cameo'su haline geldi -her yıl tatil sezonunda milyonlarca kez tekrar edilen bir Noel klasiğinin içinde ebedileşti. İlginç bir not: Trump'ın başkan olduktan sonra, Kanadalı televizyon kanalları bu sahneyi yayınlarından kesti.

Ancak Home Alone 2, Trump'ın sinema macerasının yalnızca bir parçasıydı. 1980'lerden 2000'lerin başına kadar 30'dan fazla oyunculuk deneyimine sahip Trump, neredeyse her görünümde kendini oynadı ve hep zengin iş adamı imajını sergiledi. 1989'da Bo Derek'le Ghosts Can't Do It'te rol aldı ve 1991'de En Kötü Yardımcı Erkek Oyuncu Razzie Ödülü'nü kazandı. 1994'te The Little Rascals'da Waldo'nun babası olarak görünür -bu, Trump'ın "Donald Trump" dışında bir karakter oynadığı tek örnektir. Zengin, küstah baba olarak telefonda oğluna der ki: "You're the best son money can buy" (*Paranın satın alabileceği en iyi oğulsun*).

1990'ların ortası Trump için sık cameo dönemi oldu. 1996'da iki Whoopi Goldberg komedisinde (*Eddie ve The Associate*) arka arkaya görüldü. Bu dönemde Trump, mali güçlükler yaşadığı için görünümünün kolay para kaynağı olduğu söylenir. 1998'de Oliver Stone'un

54 filminde Studio 54'ün ünlü müşterilerinden biri olarak belirdi ama sahne DVD versiyonunda kesildi. Aynı yıl Woody Allen'in Celebrity filminde kendini oynadı; ilginçtir ki ilk Wall Street filminde Michael Douglas'ın canlandığı ahlaksız, açgözlü kötü karakter Gordon Gekko Trump'tan esinlenilmişti.

2001'de Zoolander'da kırmızı halıda kendisi olarak Derek Zoolander'ı överken eşi Melani de yanındadır. 2002'de Sandra Bullock ve Hugh Grant'ın romantik komedisi Two Weeks Notice'da bir kokteyide Hugh Grant'ın karakterini rahatsız eden bir tiptir. İlginç bir anekdot: Hugh Grant 2024'te Graham Norton Show'da bu sahneyi hiç hatırlamadığını söyler. "Filmde kendisi olarak küçük bir rol oynadı ama açıkçası onu pek hatırlamıyorum. Geldiği gece Sandra Bullock'la bir bahse girmiştim -Warner Bros'un başkanını akşam 9'a kadar ağlatabilir miydim diye. Tamamen buna odaklanmıştım."

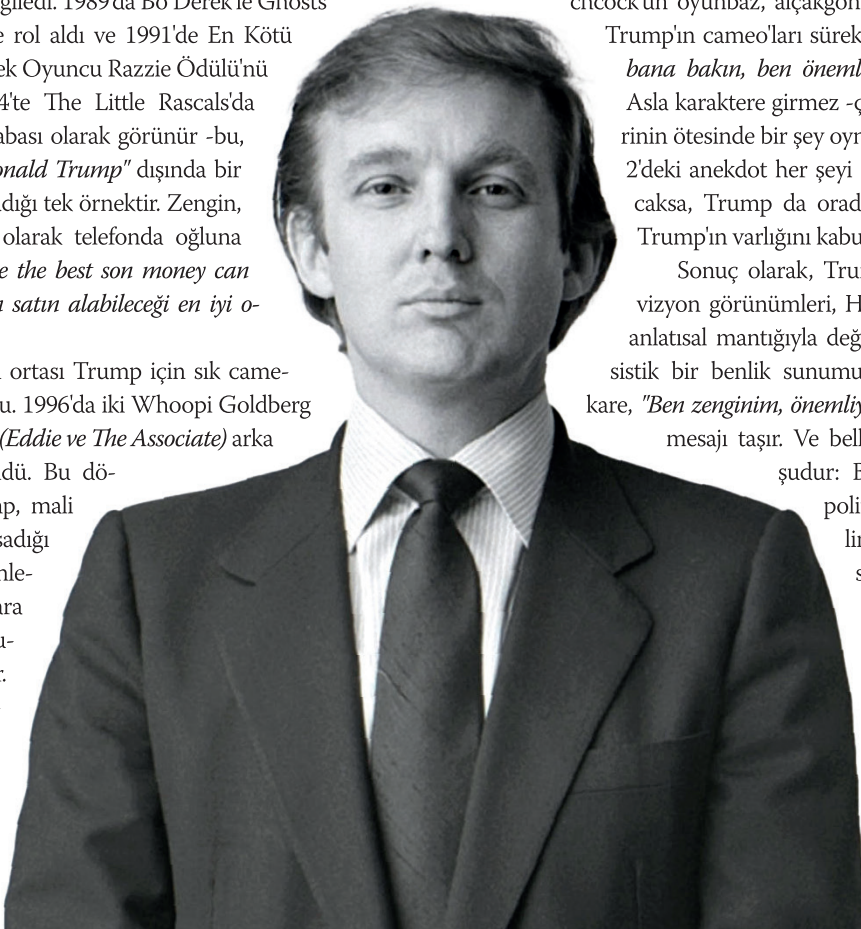
Trump'ın televizyon görünümleri de benzer bir çizgi izledi: The Fresh Prince of Bel-Air (*Banks ailesinin evini almaya gelir*), Sex and the City (*birden fazla bölümde*), Spin City, The Nanny, The Drew Carey Show... Hepsinde "kendisi" olarak, hep zengin ve önemli iş adamı Trump.

En önemli televizyon kariyeri elbette The Apprentice ve The Celebrity Apprentice'tir (2004-2015). "You're fired!" sloganı popüler kültüre girdi ve Trump'ı sıradan bir gayrimenkul geliştiricisinden televizyon yıldızına dönüştürdü. Bu şov, onun siyasi kariyerinin temelini oluşturdu. İlk sezonu 20 milyon izleyiciye ulaştı ve 2000'lerin en etkili reality TV programı oldu.

Trump'ın sinema yolculuğuna bakıldığında bir şey hemen göze çarpıyor: Her görünüm bir marka inşası çabasıdır. Hitchcock'un oyunbaz, alçakgönüllü imzasının aksine,

Trump'ın cameo'ları sürekli bir "ben buradayım, bana bakın, ben önemliyim" manifestosudur. Asla karaktere girmez -çünkü Trump karakterinin ötesinde bir şey oynayamaz. Home Alone 2'deki anekdot her şeyi özetler: Çekim yapılacaksa, Trump da orada olmalıdır. Anlaşma, Trump'ın varlığını kabul etmekten geçer.

Sonuç olarak, Trump'ın sinema ve televizyon görünümleri, Hitchcock'un estetik ve anlatsal mantığıyla değil, tam anlamıyla narsistik bir benlik sunumunun belgeleridir. Her kare, "Ben zenginim, önemliyim, dikkat çekiyorum" mesajı taşır. Ve belki de en ironik nokta şudur: Bu görünüm, onun politik kariyerinin temelini oluşturdu. Trump, sinemada kendini o kadar çok sattı ki, sonunda Amerika da onu satın aldı!

Großformat. Große Wirkung

Mit unserem professionellen Großformatdruck bringen Sie Ihre Werbebotschaft ganz groß raus.
Egal ob Bannerwerbung, Messestände, Außenwerbung oder Innenraumgestaltung.
Wir drucken Ihre Ideen in brillanter Qualität und beeindruckenden Dimensionen.

Bannerdruck • Plakatdruck • Foliendruck für Fahrzeuge und Schaufenster
Textildruck für Messestände und Events • Leinwanddruck für hochwertige Präsentationen

EPSON
SC80600L
9 Farbe

Roland
Truevis LG-640
8 Farbe (Weiß und
Gloss)

**WL WERBECENTER
-LANGEN.DE**

Exen Werbeagentur GmbH

Ohmstr. 6 | 63225 Langen • Tel: 06103 200 48 58 | Mobil: 0163 9 32 32 32
info@werbecenter-langen.de • www.werbecenter-langen.de

ALMANYA'DA
TÜM TÜRK
MARKETLERDE!

Argeta sür, Ramazan geleneği hep sürsün.

Der cremige
Aufstrich

ARGETA®

Halal
Huhn

Netto-
füllmenge 95 g

ARGETA %100 HALAL TAVUK SÜRMESİ

www.argeta.com/de-tr

@argeta_official